

**ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ - 2008:
СТРАТЕГІЧНІ ОЦІНКИ, ПРОГНОЗИ ТА ПРІОРИТЕТИ**

щорічник

під реакцією професора Г.М. Перепелиці

Київ – 2009 р.

Видано за підтримки Генеральної дирекції і обслуговування іноземних представництв
Київської міської Ради

Оцінки, викладені в матеріалах, належать їй авторам і віддзеркалюють виключно авторську думку на події міжнародного життя і зовнішню політику України.

Щорічник Інституту зовнішньої політики не представляє офіційної позиції Міністерства закордонних справ України. Авторський колектив засвідчує свою вдячність політичному департаменту та іншим департаментам Міністерства закордонних справ України за надані інформаційні матеріали.

Зовнішня політика України-2008: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети /За ред.. Г.М. Перепелиці. – К.:

Мета щорічника – дати комплексний аналіз зовнішньої політики України, ключових тенденцій, властивих їй протягом минулого року та викласти прогнозні сценарії їх розвитку, а також окреслити пріоритетні напрямки реалізації зовнішньополітичного курсу країни. Книжка покликана стимулювати політиком та науковий загал України до дискусії і наукового пошуку шляхів вирішення зовнішньополітичних проблем та вдосконалення зовнішньополітичної діяльності країни.

Щорічник розрахований на широке коло вітчизняних та зарубіжних фахівців, науковців, вітчизняного дипломатичного корпусу, посольств України за кордоном та іноземних представництв в Україні, а також читачів які цікавляться зовнішньою політикою та міжнародними відносинами.

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО	4
ПЕРЕДМОВА	7
РОЗДІЛ I. ВНУТРІШНІЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ КОНТЕКСТ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	9
§ 1. Структурні імперативи зовнішньої політики України. <i>В.А. Манжола</i>	10
§ 2. Україна в глобальному світі. <i>Б.І. Гуменюк</i>	19
§ 3. Тенденції зовнішньої політики України у 2008 році <i>О.В.Потехін, І. Я. Тодоров</i>	35
§4.Україна у міжнародному економічному співробітництві. <i>В. М. Мовчан</i>	54
РОЗДІЛ II. БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	75
§ 1. Україна і нові виклики у сфері безпеки. <i>Г.М. Перепелиця</i>	76
§ 2. Енергетична безпека України: біг на місці. <i>М.М.Гончар</i>	101
§ 3. Діалог з НАТО. Що далі після Бухарестського саміту? <i>О.А. Палій</i>	108
§ 4. Україна в міжнародних режимах контролю над озброєннями. <i>О.М. Никоненко</i>	118
РОЗДІЛ III. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ КУРС УКРАЇНИ	131
§ 1. Європейський інтеграційний процес і Україна. <i>О. І. Шумило</i>	132
§ 2. Стан економічних відносин Україна - ЄС. <i>В. М. Мовчан</i>	144
РОЗДІЛ IV. УКРАЇНА В ДВОСТОРОННІХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ	161
§ 1. Українсько-російські відносини у форматі Великого договору. <i>Г.М. Перепелиця</i>	162
§ 2. Україна в системі двосторонніх відносин із провідними європейськими країнами. <i>В.А. Манжола</i>	208
§ 3. Відносини України з США та Канадою.	224
§ 4. Відносини України з країнами Близького Сходу, Азії, Африки, Латинської Америки та Азійсько-Тихоокеанського регіону.	228
Післямова	247
Додатки: Міжнародні документи підписані Україною у 2008 році	250
1. Перелік міжнародних багатосторонніх документів, підписаних Україною у 2008 році.	251
2. Перелік багатосторонніх міжнародних договорів, які були підписані у 2008 році.	252
2. Перелік міжнародних двосторонніх документів, підписаних Україною у 2008 році.	255

ВСТУПНЕ СЛОВО

Щорічник „Зовнішня політика України – 2008: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети” започаткований Інститутом зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України, призначається, насамперед, для вітчизняного дипломатичного корпусу, посольств України за кордоном та іноземних представництв в Україні, а також міжнародних організацій та аналітичних центрів.

Видання Щорічника „Зовнішня політика України: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети” – стало вже традиційним. Воно привертає до себе велику увагу як вітчизняних фахівців, дипломатів, політиків, тих хто цікавиться сьогоденням і перспективою розвитку зовнішньої політики України, так і широкої міжнародної спільноти. Проте нинішнє видання особливе тим, що воно містить глибокий аналіз усіх тих непересічних міжнародних подій та складних внутрішніх процесів в країні, які відбувались у 2008 році.

2008 рік став черговим етапом позиціонування України в системі глобальних міжнародних координат, які визначають місце, роль та вплив кожної країни на міжнародне середовище. Інтеграція України в цю систему координат міжнародних відносин являє собою досить складний суперечливий процес. Рік, що минув, був насичений важливими, часом трагічними подіями, проте він приніс також певні здобутки для України.

Україна завдяки географічному розташуванню, розвиненій транспортній системі та енергетичній інфраструктурі відіграє важливу роль у міжнародному енергетичному співробітництві. Вона, зокрема, є важливою ланкою забезпечення європейського споживчого ринку паливно-енергетичними ресурсами. У цьому контексті Україна вживає всі необхідні заходи з метою інтеграції у європейську енергетичну спільноту. Активізовано переговорний процес щодо приєднання України до Договору про створення Енергетичного Співтовариства. Продовжується реалізація проекту інтеграції ОЕС України до Транс'європейської електроенергетичної системи (UCTE).

2008 рік був знаменний тим, що Україна приєдналась до Світової організації торгівлі. Після вступу України до СОТ у новому статусі держави – члена СОТ у 2008 році проводилися консультації і переговори з Європейською асоціацією вільної торгівлі (ЄАВТ) щодо укладення угоди про вільну торгівлю.

Досить успішною була співпраця України з міжнародними фінансовими структурами, зокрема, Міжнародним валютним фондом, яка спрямовується на прискорення процесів реформування української економіки, стимулювання підприємницької активності, впровадження нових технологій у виробництво. З метою пом'якшення негативного впливу світової фінансової кризи на фінансовий та реальний сектори економіки України, у жовтні-

листопаді 2008 року було проведено переговори з представництвом МВФ на предмет залучення коштів для стабілізації ситуації на українському фінансовому ринку.

На 2008 рік припало завершення головування України в такій регіональній економічній інституції як Організація Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС). Період піврічного головування України в ОЧЕС був насичений подіями, спрямованими на реалізацію статутних завдань та посилення рівня регіональної і міжнародної взаємодії в економіці та торгівлі, банківській сфері, енергетиці, транспорті, захисті навколишнього середовища, боротьбі з міжнародною злочинністю, гуманітарній та інших сферах.

Ключовими завданнями по реалізації цього напрямку зовнішньої політики України у 2008 році були визначені: широке міжнародне визнання трагедії Голодомору 1932-1933 рр. та формування позитивного міжнародного іміджу країни. Президентська ініціатива з проведення міжнародної кампанії за визнання голодомору геноцидом українського народу, здійснена насамперед дипломатичною службою, в цілому була оцінена позитивно

На двосторонньому рівні найбільш успішними виявились відносини з такими країнами як Польща та США. Двосторонні відносини між Україною та США були зразковими з точки зору взаємовигідного, практичного і багаторівневого співробітництва. Їх визначальною складовою був політичний діалог - у 2008 році найактивніший за всю історію двосторонніх відносин. Україну відвідав з Державним візитом президент Джордж Буш, а США – двічі з робочими візитами президент Віктор Ющенко. В рамках візиту президента США була підписана Дорожня карта пріоритетів двостороннього співробітництва, в якій підтверджується стратегічний формат відносин, чітко викладені напрями співпраці нині та в досяжній перспективі. Результатом поглиблення політико-безпекового діалогу між Україною і США стало підписання керівниками зовнішньополітичних відомств України і США «Хартії Україна - США про стратегічне партнерство».

Свідченням високого рівня відносин між Україною та Республікою Польща були інтенсивні контакти керівництва двох країн. У 2008 р. тільки на рівні Президентів відбулося одинадцять зустрічей і три візити відбулися на рівні Глав урядів.

У регіональному розрізі *Російська Федерація* залишалася основним торговельним партнером України. Попри наявність складного комплексу проблем в двохсторонніх відносинах України і Росії вдавалося утримувати протягом 2008 року досить конструктивний політичний діалог, в якому домінували прагматичні підходи.

За своїм змістом книга повністю віддзеркалює основні напрями зовнішньої політики. В її першому розділі аналізується вплив внутрішніх та міжнародних чинників на формування та реалізацію зовнішньої політики України. Висвітлюється роль та місце України в глобальних світових процесах, а також тенденції, які були притаманні зовнішній політиці України у 2008 році. У другому розділі щорічника досліджується безпековий вимір

зовнішньої політики України. В ньому визначені глобальні та регіональні загрози, що були актуальними для національної та міжнародної безпеки протягом року. Велику увагу приділено інтенсифікованому діалогу України та НАТО, участі України в міжнародному режимі контролю над озброєннями. Третій розділ присвячений реалізації Україною євроінтеграційного курсу. В розділі дається оцінка стану та перспективи політичного діалогу Україна-ЄС, а також наводиться характеристика стану економічних відносин між Україною та Європейським Союзом у 2008 році. В заключному четвертому розділі читач знайде важливу інформацію та системний аналіз двосторонніх відносин України з іноземними державами. Мова йде насамперед про українсько-російські відносини, відносини України з США, Канадою, відносини із провідними європейськими країнами та країнами Близького Сходу, Азії, Африки, Латинської Америки та Азійсько-Тихоокеанського регіону. В додатку Щорічника міститься перелік міжнародних багатосторонніх та двосторонніх документів, підписаних Україною у 2008 році.

Складність завдань, які стоять перед українською дипломатією потребує відкритої дискусії, критичного переосмислення та виважених оцінок зовнішньої політики України. Щорічник „Зовнішня політика України – 2008: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети” як раз і покликаний втілювати означену функцію. Він поєднує в собі науково-аналітичну частину, викладену у висновках та оцінках провідних експертів-міжнародників, та інформативні матеріали надані Міністерством закордонних справ України. Це дає підстави сподіватися, що він буде цікавим для дипломатів, фахівців з міжнародних відносин, а також широкого вітчизняного і міжнародного загалу.

З повагою,

Ректор Дипломатичної академії України
при МЗС України,
Надзвичайний і Повноважний Посол України
доктор історичних наук, професор

Б.І. Гуменюк

ПЕРЕДМОВА

Видання щорічника „Зовнішня політика України – 2008: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети” є непересічною подією в суспільному, політичному, освітньому і науковому житті України, оскільки воно вміщує в собі результати комплексного аналізу зовнішньої політики країни провідними фахівцями-міжнародниками.

Унікальність цього видання полягає в тому, що в ньому представлений неупереджений аналіз міжнародних подій, зовнішньополітичних рішень, успіхів і проблем в реалізації зовнішньополітичного курсу країни за річний період.

Видання цінне тим, що воно дає можливість оцінити ефективність реалізації зовнішньополітичних інтересів України на міжнародній арені, провести їх ідентифікацію в різних регіонах світу. В ньому висвітлюються виклики та тенденції, що проявились в міжнародному середовищі та зовнішній політиці України за річний період. В роботі викладена комплексна оцінка місця та ролі України в регіональних та глобальних системах безпеки.

Аналізуються підсумки стратегічних напрямків реалізації зовнішньої політики України, і дається розгорнута характеристика стану українсько-російських відносин та тенденцій їх розвитку, представлені шляхи вирішення проблем та досягнення цілей європейської та євроатлантичної інтеграції України. В книзі викладений всебічний аналіз економічних та безпекових аспектів реалізації зовнішньополітичного курсу України.

Належна увага в щорічнику приділяється характеристиці та оцінкам двостороннього співробітництва України з іншими країнами. Зокрема, у відповідному розділі представлена інформація про стан реалізації таких ключових напрямків двосторонніх відносин, як поглиблення співробітництва з провідними країнами Європейського Союзу, США та Канадою, Росією та країнами-регіональними лідерами Азії, Африки, Латиноамериканського та Азіатсько-Тихоокеанського регіонів.

Таким чином, щорічник являє собою своєрідний довідник визначальних зовнішньополітичних подій, що відбулися протягом року, в якому викладений комплексний аналіз ключових аспектів зовнішньої політики України.

Щорічна підготовка цього видання свідчить про прагнення України до прозорості та передбачуваної зовнішньої політики, яка б відповідала демократичним стандартам.

Генеральна дирекція Київської міської Ради з обслуговування іноземних представництв підтримує видання, пов'язані з висвітленням міжнародних справ, інформуванням українського суспільства і міжнародної спільноти про зовнішню політику України, формуванням та популяризацією позитивного міжнародного іміджу України. Щорічник „Зовнішня політика України – 2008: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети” по праву належить до серії таких видань.

З повагою,

Генеральний директор
Генеральної дирекції Київської міської Ради
з обслуговування іноземних
представництв,
Радник першого класу

П.О. Кривонос

РОЗДІЛ І

ВНУТРІШНІЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ КОНТЕКСТ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

§1. СТРУКТУРНІ ІМПЕРАТИВИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Визначення місця України в сучасній системі міжнародних відносин здійснюється у таких вимірах: дослідження стану системи міжнародних відносин; встановлення співвідношення між системою зовнішньополітичних завдань України і міжнародним середовищем, в якому відбувається реалізація таких завдань; здатність України концентрувати ресурси для послідовної реалізації визначеної зовнішньополітичної стратегії.

Україна є *середньою за своїм потенціалом державою*, зовнішньополітичні дії якої локалізуються переважно на мезо-рівнях системи міжнародних відносин. Це зумовлює релейний характер актуалізації системних впливів при визначенні місця *України*: спершу визначаються загальні тенденції системи на глобальному рівні та їх особливості на регіональних рівнях, та відтворюється зовнішньополітичне середовище України; потім визначається зворотна реакція України на цей вплив, переважно *в межах* регіональних підсистем.

Україна як держава середнього рівня має недостатню структурну силу, щоб суттєвим чином впливати на процеси в глобальній системі міжнародних відносин. Тому основним завданням зовнішньополітичної стратегії України в контексті глобальних процесів є розуміння та адекватна реакція на структурні імперативи світової політики з метою реалізації власних потенційних можливостей та пріоритетних, життєво важливих національних інтересів: виживання та поступальний розвиток України як суверенної незалежної держави в контексті динамізму сучасної системи міжнародних відносин.

На відміну від глобальної міжнародної системи структурної сили України достатньо для здійснення впливу на процеси становлення та розвитку регіональної європейської підсистеми міжнародних відносин. Україна від часу відновлення незалежності є важливим чинником у європейському розкладі сил. На субрегіональному рівні системи міжнародних відносин Україна зберігає статус провідної держави, яка створює „критичну масу” для реалізації значних проектів на євразійському просторі, у Східній та Південно-Східній Європі, в Балто-Чорноморському та Чорноморсько-Каспійському регіонах тощо.

2008 рік приніс численні зовнішньополітичні виклики для України, пов'язані із критичною масою накопичених в останні роки змін, як глобального так і регіонального рівнів. Результатом таких змін став високий ступень „кризовості” зовнішньої політики

України, що характеризувався великою кількістю стратегічних дилем, розв'язання яких відбувалося в умовах дефіциту часу та високої „ціни питання”.

Різноманітність та чисельність цих змін можна звести до декількох основних груп: зміни співвідношення сил та полярності; зміни рівня ієрархізації глобальної та регіональних систем; зміни ступеня гомогенності/гетерогенності світової політики.

Вплив таких структурних змін проявлялися на рівні глобальних структурних зрушень, регіональних трансформацій та локальних викликів. Комбінація цих сигналів створює, так би мовити, структурні імперативи зовнішньої політики держави, детермінуючи основні параметри її „дорожньої карти”. З цієї точки зору критично важливим є питання: чи не відстає теорія і практика зовнішньої політики України від бурхливої динаміки трансформацій структури глобальної та європейської регіональної системи міжнародних відносин?

Протягом останніх років найбільш суттєві зміни в системі міжнародних відносин були пов'язані вже не з трансформацією інститутів та режимів часів „холодної війни”, як це було в 90-і р. XX – на початку XXI ст., а з новітньою динамікою глобальних і регіональних процесів, спрямованих на перебудову світової ієрархії та закріплення нового балансу сил в світі в цілому та в окремих його регіонах. Головним системний конфлікт в міжнародних відносинах першого десятиліття XXI ст. полягає в прагненні низки держав, що значно зміцнили свій економічний, військовий та політичний потенціал суттєво збільшити свій вплив на світову політику та намагання визнаних світових лідерів утриматися на домінуючій, або провідній ролях в міжнародній системі.

Ця тенденція знайшла своє відображення у відносному занепаді гегемонії США, русі світової системи до мультиполярності нового типу, трансформації низки міждержавних політичних інститутів глобального і регіонального рівня та загостренні ідеологічної боротьби на тлі зростання міжнародної гетерогенності.

Криза американської гегемонії є явищем тривалим й визначатиме картину світової політики достатньо довго. Після вересня 2001 року занепад американської гегемонії здавався періодом „організованого хаосу”: інерція американської могутності та потужний вплив спільних євроатлантичних цінностей гарантували відносно мирний перехідний період. Однак світова фінансова криза 2008 р. внесла суттєві корективи, похитнувши те співвідношення сил, що окреслилося після початку війни в Іраку. В цих умовах значно збільшується ризик системної дестабілізації в цілому та всілякого роду авантюричних зовнішньополітичних кроків зокрема.

Протягом останніх років в міжнародній системі тривали пошуки такої самоорганізації, яка б компенсувала брак американської могутності. Серед декількох можливих моделей із різним ступенем кооперативності/конкурентності/протистояння до

останнього часу на перший план висувалася своєрідна конкурентна багатополарність із достатньо низьким рівнем антагонізму, що обумовлено посиленням такого структурного параметру, як зростання взаємозалежності, інтегрованості в міжнародній системі.

Показовим є приклад G 20. Створення цього міжнародного інституту цілковито пов'язано із тенденцією перерозподілу впливу між провідними державами світу. Саме формат G 20, а не G 8 було обрано як майданчик для обговорення на найвищому рівні шляхів подолання світової фінансової кризи. Можливими сценаріями є як фактичне розширення формату групи G 8, так і паралельне конкурентне існування таких форматів як G 8, G 20, БРІК тощо.

Як на Сході так і на Заході відбувається пошук альтернативних шляхів укріплення власного впливу на міжнародну політику поза межами усталених інститутів. Зокрема в останні роки Росії вдалося вивести на рівень самітів зустрічі у форматі РФ-КНР-Індія, надати системності в діяльності ШОС. На противагу ідеї другої адміністрації Дж.У.Буша про створення глобальної та низки регіональних організацій демократичних держав (де-факто як альтернативи ООН), поміж представниками Демократичної партії США в останній час популярність набрала ідея малих коаліцій, в межах яких США із окремими провідними державами світу мають вирішувати конкретні комплекси питань глобального та регіонального характеру. Показовою в цьому ряду є пропозиція З.Бжезинського щодо створення „Групи двох” у складі США та КНР для вирішення ключових питань світової політики. Така коаліція може дозволити США отримати контроль над зростаючою могутністю КНР та компенсувати втрати власного іміджу в світі.

Ідеологічна складова структурних трансформацій не додає стабільності, активізуючи ще один вимір політичного протистояння, вона „повертає до життя” конфлікти ідентичності, в першу чергу релігійні та етнічні, підриваючи тим самим не лише глобальну чи регіональну стабільність, але й національну безпеку окремих держав.

Бурхливі трансформаційні зміни в системі міжнародних відносин для України мають наслідком збільшення кількості та зростання гостроти зовнішньополітичних викликів. Найявніші таких викликів актуалізуються світовою фінансовою кризою, російсько-грузинської війною, українсько-російським газовим конфліктом, проблемами у відносинах України з ЄС та НАТО, втратою Україною статусних позицій регіонального лідерства.

Світова фінансова криза в політичному вимірі має три основних наслідки: по-перше, на тривалий час держава повертає собі безумовну першість поміж акторами міжнародних відносин, перш за все, за рахунок зниження ролі міжнародних організацій, режимів та інтеграційних угруповань — всіх інститутів, що є продуктами політики держав (в умовах нестачі коштів та скорочення бюджетних витрат скоротиться фінансування державами всіх міжнародних проектів); по-друге, суттєво зросте схильність держав до егоїстичної поведінки

(необхідність фінансової мобілізації); по-третє, в міжнародному співробітництві відбуватиметься перерозподіл кількісних та якісних параметрів в бік регіонального й субрегіонального (за рахунок міжрегіонального та глобального) рівнів, що зумовить зростання політичного впливу регіональних лідерів.

Для України це означатиме вже в найближчому майбутньому кризу тотальних сподівань на західні інститути як імператив української зовнішньої політики. Найближчими роками Україна, як і переважна більшість держав світу, в своїй політиці зіткнеться а) з низькою (порівняно із попереднім періодом) готовністю інших держав сприяти захисту її національних інтересів - за винятком ситуацій, коли Україна в якості об'єкту є частиною життєвих інтересів третіх держав; б) з фактичною ревізією змісту та структури регіонального співробітництва, що виявиться у визначенні чітких меж регіональних інтеграційних угруповань та регіональних організацій, в наслідок чого Україна може опинитися за межами таких регіонів (найбільш виразно - за межами ЦСЄ та регіону ЄС) що призведе до обмеженого формату співпраці із відповідними інститутами.

Пов'язане із світовою фінансовою кризою зниження цін на нафту та – як наслідок - на інші природні енергоносії матиме для України обмежуючі політичні наслідки: знизяться (принаймні - не підвищуватиметься) інвестиції в розвідку та інфраструктуру, отже й практична активність провідних енергетичних компаній із розвитку альтернативних маршрутів транспортування енергоносіїв. Лише в ЄС є реальна зацікавленість саме у розвитку нових маршрутів. Проте, в ЄС не має політичних важелів впливу на компанії, таких, які є в США, щоб компенсувати зниження економічної привабливості проектів.

Разом із зниженням інвестиційної привабливості Центральної Азії та Каспійського регіону, послаблення позицій альтернативних проектів транспортування енергоносіїв призведе до суттєвого зниження ролі Чорноморського та Чорноморсько-Балтійського просторів у організації транзиту, отже, розпочнуться структурні зсуви в безпосередньому оточенні України: зменшиться рівень залучення США та ЄС в політико-економічні проекти, посиляться вплив Росії та Туреччини, а головне - суттєво скоротиться можливість маневру для країн середнього рівню в регіоні, перш за все, для України.

Зниження питомої ваги України в структурі *міжнародних відносин* разом із внутрішньою нестабільністю, а також фактичною невизначеністю провідних зовнішніх акторів українського політичного простору (США, РФ) щодо пріоритетних партнерів в українському політикумі можуть призвести до зростання вірогідності прямих домовленостей між цими акторами щодо України, в обхід українських політиків, отже, до закріплення України в якості об'єкту *міжнародних відносин*. Ця тенденція, на перший погляд, матиме кон'юнктурний характер, пов'язаний із майбутніми виборами в Україні, але вона матиме також довготермінові наслідки, якщо США та РФ досягнуть стійкого

компромісу та погодяться не діяти в конфронтаційному руслі, що створить де-факто кондомініум двох держав у вирішенні внутрішньополітичних проблем пострадянських держав, який може набути вигляду структурного імперативу в регіоні.

Показовою в цьому відношенні є російсько-грузинська війна, в якій безпосереднім учасником конфлікту виступила велика ядерна держава. Реакція США у подібному конфлікті, якби на місці Росії була б інша країна, напевно була б більш жорсткою та активною.

Натомість цей конфлікт є показовим з точки зору політичної, він підкреслив *деякі* суттєві тенденції сучасної системи міжнародних відносин. Так, після спроб формування більш гомогенного світового середовища, світ знову повертається до фрагментації політичного простору. Адже в умовах фактичної війни, учасником якої була ядерна держава – постійний член РБ ООН, більшість держав утрималися від формулювання власної позиції по суті конфлікту й обмежилися лише висловлення жалю з приводу конфлікту як такого.

Поміж провідними гравцями міжнародної політики, від провідних країн ЄС до Японії, Індії та Китаю, перемогли власні егоїстичні інтереси, а не прагнення до забезпечення універсального режиму безпеки в світі або регіоні.

Цей конфлікт став також свідченням ренесансу силової політики, використання збройних сил в якості ефективного інструменту зовнішньої політики. Неспроможність міжнародного співтовариства втрутитися в конфлікт та покласти йому край (продемонстровано вже вкотре за останні роки, а в останнє – під час військової операції Ізраїлю в секторі Газа) підтверджує, що в сучасному світі принаймні великі держави та регіональні лідери можуть вдаватися до застосування сили для демонстрації свого статусу та захисту власних інтересів.

Для України цей досвід підтверджує абсолютну небезпечність конфронтаційних сценаріїв у відносинах із великими державами, перш за все, із Росією, та відсутність будь-яких міжнародних гарантій у разі розгортання прямого конфлікту із такими державами. Асиметрія у російсько-українських відносинах залишається некомпенсованою та грає не на користь України. В цих умовах Києву необхідно шукати системний компроміс з Росією. Проведення конфронтаційної політики та політики т.зв. „сприяння демократії” на пострадянському просторі в дусі вже старої американської адміністрації можуть призвести до охолодження відносин з більшістю держав, які віддають перевагу діалогу з Росією, до втрати перспектив привілейованих відносин з такими державами та марганілізації України в європейському просторі.

Динаміка трансформації структури європейської регіональної системи міжнародних відносин є не менш глибокою та бурхливою. *По-перше*, відчутне послаблення американської гегемонії призводить до трансформації тристороннього балансування ЄС –

Росія – США у своєрідну біполярну структуру нового, здебільше кооперативного типу ЄС – Росія. Саме така структура перетворюється в імператив вирішення основних проблем європейської політики: конфліктів на Кавказі і в Придністров'ї, енергетична безпека, криза регіональних організацій та режимів безпеки тощо. Саме такий формат має вирішальний вплив і на позиціонування України в європейському просторі: проблема ПДЧ та НАТО, Східної політики ЄС та статусу сусіда або асоційованого партнера, транзитної держави та газового конфлікту з Росією.

По-друге, посилились геополітичні та геостратегічні розбіжності між США та Євросоюзом, який має відмінні геополітичні проекти як в глобальній політиці, так і, особливо, на європейському континенті. Це призводить до загострення конкуренції двох „стовпів” євроатлантизму за підтримання стратегічного діалогу з Росією, за вплив на регіон Східної Європи, за моделі подальшої трансформації НАТО і реорганізації загальноєвропейської структури безпеки в цілому. Це створює принципово нове політичне середовище для України і нову альтернативність зовнішньополітичної орієнтації: форсувати темпи свого приєднання до НАТО стверджуючи своє місце саме в євроатлантичному просторі, або, враховуючи об'єктивні відмінності між процесами європейської та євроатлантичної інтеграції, зробити наголос саме на „європейській ідентичності” та „європейському виборі” України, шукаючи своє місце в об'єднаній Європі.

По-третє, „стратегічна пауза” в подальшому розширенні ЄС стала доконаним фактом. Східна політика ЄС та основні засади майбутньої Угоди про асоціацію з Україною стали офіційною інституалізованою реакцією Європейського Союзу на завершення процесу розширення попри й подальше використання риторики про „відкриті двері”. Ще одним наслідком такої політики для України стане повернення ЄС до практики делегування повноважень окремим своїм членам, які мають особисту зацікавленість у розвитку відповідного напрямку політики ЄС. У випадку з Україною такими „повноважними представниками” стануть Польща й країни Балтії, внаслідок чого знижуватиметься інтенсивність діалогу з Брюсселем та деякими європейськими столицями та зростатиме суб'єктивний фактор Варшави, вплив останньої на офіційний Київ.

По-четверте, зміна ролі та модальності політики великих європейських держав є ще одним ключовим структурним викликом для України. У 2008 р. постала тенденція зміцнення самостійної ролі та ренесансу великодержавницьких ідей у Франції, Німеччині та Італії на фоні розчарування у спроможності східноєвропейських країн ЄС відійти від національного егоїзму та сприяти консолідації ЄС, а також розуміння неспроможності США одноосібно регулювати економічні та політичні процеси в світі.

Тривалий час політика України щодо провідних європейських держав будувалася виходячи з імперативу вступу до ЄС та НАТО. Неготовність або небажання цих організацій

надалі обговорювати ці проблеми може вилитися в зниженні інтересу до України, якщо остання не зможе запропонувати напрями співробітництва, які б відповідали інтересам європейських „грандів”, враховуючи їх бачення трансформування європейського міжнародно-політичного регіону.

По-н'яте, відбувається зміцнення позицій Росії в якості політичного, економічного та енергетичного „центра тяжіння” Європи. Попри те, що Росія у порівнянні з ЄС має значно менший атрибутивний та аттракційний потенціал, вона є централізованим великодержавним утворенням, здатним, як це продемонстрували події 2008 року до проведення більш консолідованої та мобільної стратегії, включно рішучого використання сили як в її „твердому” так і „м'якому” форматах. Консолідація пострадянського простору відбуватиметься здебільшого навколо Росії. Водночас, слід пам'ятати, що саме Україна створює „критичну масу” для успіху суттєвих геополітичних проектів на пострадянському просторі, що в принципі забезпечує її значний ресурс для проведення активної політики в регіоні та стосовно Російської Федерації. Реактивація такого ресурсу вимагає пошуку системного компромісу з Росією на основі розуміння як високого рівня взаємозалежності двох держав, так і відмінності рівнів інтересів та потенціалів їхньої реалізації: формування глобального геополітичного кодексу Росії та регіонального геополітичного кодексу України.

Таким чином трансформаційні процеси у світовій та європейській політиці суттєвим чином впливають на зовнішньополітичну поведінку окремих елементів/держав міжнародних систем. Тому, наприклад, зростання тиску на Україну одночасно і з боку Росії, і з боку США та ЄС є наслідком не тільки, а можливо не стільки прорахунків української зовнішньої політики, скільки результатом зміни конфігурації сил як на глобальному, так і на регіональному – європейському рівнях.

Сукупність таких змін та викликів поставили під сумнів ефективність зовнішньополітичної стратегії України. Замість вироблення послідовної та реалістичної стратегії, яка б дозволила впорядкувати та збалансувати на прагматичній основі відносини з НАТО, ЄС та Росією, зміцнити суб'єктність України в європейській політиці, попередити або нейтралізувати конкретні загрози національній безпеці з огляду на дестабілізацію в Чорноморському регіоні, фінансову та енергетичну кризу, українська дипломатія 2008 року запам'ятається резонансними кроками у царині „м'якої сили” – організацією візиту Вселенського патріарха та Форуму, присвяченого річниці Голодомору 1932-33 років. Але чи правильною була розстановка пріоритетів в контексті реальним політичних, економічних та безпекових процесів в світі та в Європі.

Витоки слабкості української зовнішньої політики у 2008 році, звичайно полягають у внутрішніх негараздах. Роль регіонального лідера не може відігравати країна без привабливої моделі економічного, політичного та суспільного розвитку. Так само, не може

бути ефективною діяльністю Організації за демократичний та економічний розвиток – ГУАМ, що складається з країн, які займають 53, 62, 104 та 135 місця у рейтингу демократизації країн світу. Без змін у внутрішньому житті країни „вбудуватися” в європейську модель розвитку буде неможливо. Так само неможливо стати повноправним елементом європейської системи безпеки.

Консервування значного відставання темпів внутрішньої „європейської” трансформації України призводить до посилення „ефекту ножиць” векторів розвитку нашої держави та країн Європи, що може мати серйозні стратегічні наслідки, поховати здатність України реалізувати свій євроінтеграційний курс та надовго залишати її в тіні російського центру тяжіння.

В останні роки яскраво проявляється тенденція до перетворення Східної Європи на головний епіцентр геостратегії провідних світових потуг на просторах Євразії. Стабілізація і структуралізація цього простору (ключового у світовій ієрархії геополітичних просторів за часів класика геополітики Г.Маккіндера) за власною моделлю є пріоритетною метою провідних світових центрів впливу – ЄС, США та Росії. Посилення конкуренції таких моделей спостерігається вже нині, причому Україна стає одним із найбільш важливих об’єктів цієї конкуренції. Це становить один із потужних викликів зовнішньополітичній стратегії України в таких складних і напружених умовах.

Така ситуація є викликом для України, вона має свої „мінуси” та свої „плюси”. До перших відноситься ризик конфліктної ескалації протиріч між „полюсами” і загальна дестабілізація європейського регіону, що загрожує катастрофічним зменшенням простору для зовнішньополітичного маневру України та посиленням її залежності від провідних міжнародних акторів. До „плюсів” - в умовах відродження політики мультиполярного балансування з’являються нові можливості для захисту власних інтересів. На практиці це означає знаходження раціонального співвідношення між концепціями „багатовекторності”, „позаблоковості”, „європейського вибору”, „європейської” та „євроатлантичної” інтеграції, „євразійського вектору” та ін., що може призвести до необхідності формування нової парадигми зовнішньої політики України, до появи такого геополітичного проекту, в реалізації якого б наша держава змогла б відіграти конструктивну інтегруючу роль, яка була б адекватна її потенціалу і геополітичному становищу.

З огляду на це базовою концепцією та інструментом європейської політики України може стати **проект формування Великої Європи**, як стабільної регіональної структури міждержавних відносин на загальноєвропейському просторі в рамках якого реалізовуватимуться основні життєві інтереси України. Парадигма Великої Європи має повернути Україні природне місце в центрі загальноєвропейських процесів, в якості природного об’єднуючого ланцюга, системоформуючої ланки/сегменту, а не периферійного

елементу або санітарного буферу. Цей проект розрахований на підвищення ролі та впливу України в процесах досягнення європейської єдності та розбудови загальноєвропейського дому.

§2. УКРАЇНА В ГЛОБАЛЬНОМУ СВІТІ

Місце країни в глобалізованому світі її обумовлюється позиціонуванням на певному рівні ієрархії міжнародних відносин та ступенем включення в систему міжнародних взаємозв'язків та процесів. Тож тенденції, що визначають поведінку держав на цьому вищому глобальному рівні характеризуються довготривалістю та циклічністю. Урахування цих рис необхідне для визначення ключових параметрів зовнішньої політики України в глобальній та регіональній системах міжнародних відносин, що позначилися у річний термін.

2008 рік став черговим етапом позиціонування України в системі глобальних міжнародних координат, які визначають місце, роль та вплив кожної країни на міжнародне середовище. Інтеграція України в цю систему координат міжнародних відносин являє собою досить складний суперечливий процес. Рік, що минув, був насичений важливими, часом трагічними подіями, проте він приніс також певні здобутки для України. Але ці здобутки, як і втрати, можна збагнути тільки на тлі тих глобальних процесів, в бурхливому потоці яких перебуває Україна.

Серед ключових тенденцій, що визначали ці міжнародні процеси у 2008 році варто виділити зростання глобалізації, а також посилення регіоналізації міжнародних відносин. Ці дві глобальні тенденції знаходяться між собою в діалектичному зв'язку і призводять до зсуву координат міжнародних відносин від однополярної до багатополлярної системи.

В цих умовах місце України в глобальному світі визначається, як здатністю адаптуватись до динамічних змін в системі глобальних та регіональних відносин, так і її внеском в розв'язання глобальних проблем світової політики.

Роль України в розв'язанні глобальних проблем світової політики.

Серед головних проблем, з якими зіткнулося людство в 2008 році були:

- загострення глобальних екологічних проблем, пов'язаних, насамперед, з надмірним забрудненням атмосфери Землі шкідливими парниковими газами;
- збільшенням дефіциту енергоресурсів та погіршенням енергетичної безпеки;
- загостренням протистояння між провідними акторами в боротьбі за регіональне лідерство.

Найбільш загрозливою з глобальних екологічних проблем є зміна клімату на планеті, які тягнуть за собою такі екстремальні природні явища, як посухи, повені, сильні урагани, затоплення прибережних районів і поселень, аномальні температури. Через проблему зміни

клімату вже до кінця цього століття сотням мільйонів людей загрожує існування. Основною причиною кліматичних змін вважається збільшення викидів парникових газів внаслідок діяльності людини. Вуглекислий газ (CO₂) є найбільш важливим парниковим газом. За останні 100 років його концентрація збільшилася на 40%, що є найбільшим рівнем за останні 650 тис. років. Основними причинами збільшення концентрації вуглекислого газу є спалювання викопного палива (вугілля, нафти, газу), зміни в землекористуванні та вирубка лісів.

Першим міжнародним документом, який обмежив обсяги викидів парникових газів в атмосферу Землі став Кіотський протокол. Він набув чинності 16 лютого 2005 року після семи років переговорів і узгоджень. Згідно протоколу, промислово розвинені країни повинні скоротити свої загальні викиди парникових газів в 2008-2012 роках щонайменше на 5,2% (у порівнянні з 1990 роком). Крім того, кожній країні виділяється певна квота забруднення навколишнього середовища парниковими газами, що впливають на глобальне потепління планети.

Як відомо Україна ратифікувала Кіотський протокол у 2004 році із зобов'язанням не перевищити до 2012 року обсягу викидів, що мала в 1990р. Реальні викиди на 2004 рік становили лише 45% від обсягу 1990р. І за прогнозами Мінекономіки, навіть за «оптимістичного сценарію розвитку вітчизняної економіки» Україна не сягне рівня викидів 1990 року. Навіть з таким зниженням, за викидами парникових газів Україна входить в двадцятку найбільших забруднювачів планети, несучи певну відповідальність перед світовою спільнотою за негативні наслідки від зміни клімату¹.

Україна розглядає можливість скорочення викидів парникових газів на 20%-30% до 2020 року. Проте, ці скорочення мають бути науково обґрунтовані та досягнуті з використанням передових екологічно-безпечних технологій з залученням необхідних фінансових ресурсів. В цьому сенсі розвиток співробітництва з Європейським Союзом, іншими розвинутими країнами з питань модернізації економіки є дуже важливим для України.

Відтак, за різними оцінками, торгівля квотами на шкідливі викиди даватиме непоганий зиск — від \$740 млн до \$1,5 млрд щороку. Проте далеко не всі індустриальні країни мають намір долучатися до виконання вимог Кіотського протоколу

Найбільш реальні покупці українських квот Німеччина та Японія . Представники ФРН за українські квоти готові вкладати близько \$2 млрд. інвестиції у проекти, які дають можливість скоротити шкідливі викиди на українських підприємствах, зокрема на ТЕЦ². Для України вже розроблено програму з 36 проектів спільного впровадження загальною вартістю понад \$700 млн. Програма в основному орієнтована на металургійні підприємства, шахти, комунальні господарства і розрахована на скорочення викидів CO₂ до 65 млн т.

¹ Питання та відповіді про зміну клімату та Кіотський протокол. / http://climategroup.org.ua/?page_id=75

² Дмитро Крапивенко. Дим Кіотського протоколу. // Контракти - № 07 - 2004 – 16 лютого.

В липні 2008 року Україна вперше в історії реалізувала свої квоти на викиди парникових газів підписавши з Японією меморандум, що дозволяє почати торгівлю квотами парникових газів. Виручені кошти згідно домовленостей підуть на модернізацію українських підприємств. За даними Національного агентства екологічних інвестицій, Японії було передано 1,46 мільйона тонн умовних викидів. За оцінками фахівців, середня вартість однієї тонни умовних викидів становить близько 10 євро. Отже, сума договору з японською стороною може становити 15 мільйонів доларів³. Проте Україна не має належного законодавчого супроводу подібних інвестиційних проектів. Для цього необхідно: по-перше, створити офіс проектів спільного впровадження; по-друге, має бути затверджено програму, критерії та процедуру проходження таких проектів⁴. У 2008 році в Україні впроваджувалися міжнародні проекти зі зменшення викидів тільки на двох підприємствах. Крім шахти імені Засядька, у них бере участь і Подільський цементний завод.

13 жовтня 2008 року міністр охорони навколишнього середовища Василь Джарти і директор Світового банку по Україні, Білорусії і Молдові Пол Бермінгхем домовились про активізацію співпраці щодо згортання виробництва бромистого метилу, а також озеленення і модернізації промисловості. На зустрічі також обговорювалось питання щодо допомоги Світового банку (в рамках проектів Кіотського протоколу) у формуванні системи торгівлі квотами на викиди забруднюючих речовин⁵. ЄБРР готовий виділяти \$2-4,6 млрд на рік для країн з перехідною економікою, серед яких, згідно з протоколом, Україна посідає одне з провідних місць.

В кінці 2007 року Україна завершила виконання всіх умов, необхідних для застосування Україною механізмів Кіотського протоколу. На перший період дії Кіотського протоколу Україна взяла на себе зобов'язання, що не вимагають внутрішніх заходів зниження викидів парникових газів. Відносно другого періоду, Україна підтримує позицію згідно якої ухвалення нової угоди та закінчення переговорів стосовно зобов'язань на другий звітний період має відбутися на зустрічі Сторін у 2009 році у м. Копенгаген (Данія). Це можливо, лише якщо будуть об'єднані зусилля як країн, які належать до Додатку I Рамкової Конвенції ООН про зміну клімату, так і країн, які не належать до нього, країн які ратифікували Кіотський протокол, і які його не ратифікували. У зв'язку з цим Україна привертає увагу міжнародної спільноти до проголошеної Президентом України Віктором Ющенком на 63-ій сесії Генеральної Асамблеї ООН ініціативи про підготовку принципово нової рамкової угоди зобов'язуючого характеру, а саме Екологічної Конституції Землі як Основного закону збереження якості довкілля планети, спільної природної спадщини людства та самого життя на Землі. Механізм формалізації

³ Дело, 2008 – 3 листопада. 04:59 <http://delo.ua/news/92061>.

⁴ Дмитро Крапивенко. Дим Кіотського протоколу // Контракти - № 07 - 2004 – 16 лютого.

⁵ Мінприроди і СБ посилять спільну реалізацію Кіотського протоколу. // *proUA* / 14.10.2006. 14:29.

добровільних зобов'язань може стати важливим компонентом міжнародних зусиль щодо скорочення викидів парникових газів.

Оскільки більшу частину емісії парникових газів створює сектор енергетики, то без зміни системи виробництва та споживання енергії у світі не вдасться вирішити питання пом'якшення антропогенного впливу на клімат. Тому у довгостроковій перспективі члени ООН мають об'єднати зусилля над пошуками нових джерел енергії.

Реалізація схеми зелених інвестицій на засадах фінансування проєктів, спрямованих на скорочення антропогенних викидів парникових газів, прозорості та сталого розвитку, дозволить країнам з перехідною економікою та розвиненим країнам досягти поширення „екологічно безпечних технологій”.

Україна поділяє позицію стосовно важливості досягнення міжнародних домовленостей щодо збереження та відновлення лісів і особливо тропічних лісів. Розораність земель в Україні найвища у Європі, і потреба заліснення нових територій є дуже гострою.

У цьому зв'язку країни, які зберігають та відновлюють ліси, мають заохочуватися шляхом надання міжнародної фінансової і технічної допомоги на основі механізмів, створених для реалізації таких проєктів. Ведення надалі діалогу щодо лісів у рамках порядку денного Допоміжного органу з науково-технічних питань (SBSTA) сприятиме уникненню розпорошення зусиль.

Процес імплементації Кіотського протоколу в Україні має знайти своє відображення у формуванні завдань та реалізації національної господарської політики на таких напрямках як стратегія розвитку енергетики, підвищення енергоефективності у всіх секторах національної економіки, впровадження альтернативних та поновлювальних джерел енергії тощо.

Таким чином, перед Україною та вітчизняними промисловими підприємствами постає проблема масштабної екологічної модернізації, яка повинна відбуватись в руслі вимог Кіотського протоколу.

Україна завдяки географічному розташуванню, розвиненій транспортній системі та енергетичній інфраструктурі відіграє важливу роль у міжнародному енергетичному співробітництві. Вона, зокрема, є важливою ланкою забезпечення європейського споживчого ринку паливно-енергетичними ресурсами.

У цьому контексті Україна вживає всі необхідні заходи з метою інтеграції у європейську енергетичну спільноту. Активізовано переговорний процес щодо приєднання України до Договору про створення Енергетичного Співтовариства. Зокрема, у 2008 році проведено три технічних зустрічей, у тому числі у рамках засідань Ради Міністрів Енергетичного Співтовариства, щодо заявки України на приєднання до Договору про створення Енергетичного Співтовариства. За їх результатами Україна підтвердила свої наміри щодо приєднання до

Договору, досягнуті домовленості щодо проведення наступного раунду переговорів у лютому 2009 року.

Продовжується реалізація проекту інтеграції ОЕС України до Транс'європейської електроенергетичної системи (UCTE). Основною метою проекту є забезпечення функціонування електроенергетичного сектору нашої держави на засадах європейських стандартів, технічних норм та правил. Його реалізація дозволить нашій країні збільшити обсяги експорту електроенергії.

У рамках реалізації ініціативи Президентів України, Польщі та Литви у травні 2008 року у Києві відбувся Самміт з питань енергетичної безпеки. Метою заходу було вироблення єдиних підходів для забезпечення узгодженої транснаціональної політики та культури колективного гарантування надійного транзиту і недоторканості енергоносіїв у рамках Каспійсько-Балтійсько-Чорноморського енерготранзитного простору. Така політика повинна забезпечити мінімізацію політичних та інших ризиків, підстав для реалізації економічно невиправданих проектів. За підсумками Київського саміту учасники ухвалили Київську декларацію щодо принципів глобальної енергетичної безпеки, а також підписали такі документи:

- Спільну заяву щодо Каспійсько-Чорноморсько-Балтійського енерготранзитного простору (Президенти Азербайджану, Естонії, Грузії, Латвії, Литви, Польщі та України);
- Спільну заяву Президентів Азербайджану, Грузії, Литви, Польщі та України щодо проекту Євро-Азіатського нафтотранспортного коридору.

Триває експертне опрацювання проекту Концепції Каспійсько-Чорноморсько-Балтійського Енерготранзитного Простору в рамках створеної у ході Київського саміту Міждержавної робочої групи за участі представників країн-підписантів Спільної заяви щодо Каспійсько-Чорноморсько-Балтійського енерготранзитного простору.

14 листопада 2008 року. у Баку відбувся Четвертий Енергетичний саміт, участь у якому взяв Президент України В.Ющенко. Енергетичний саміт у Баку став логічним продовженням ініціатив Краківського, Вільнюського та Київського самітів. За результатами його роботи 15 країн-учасниць та представник ЄК підписали Декларацію Бакинського енергетичного саміту.

Декларація, серед іншого, підкреслює важливість Євро-Азіатського нафтотранспортного коридору для транспортування вуглеводневих ресурсів з Каспійського регіону на міжнародні ринки з використанням українського нафтопроводу "Одеса-Броди" та продовження опрацювання ініціативи створення Каспійсько – Чорноморсько – Балтійського енерготранзитного простору. У ній позитивно оцінюється створення нової організаційної структури міжнародного трубопровідного підприємства "Сарматія" та розробка необхідних умов експлуатації нафтопроводу "Одеса-Броди-Плоцьк-Гданськ".

Інтеграція країни в глобальні економічні процеси відбувається, насамперед, шляхом приєднання до міжнародних фінансових та торгівельно-економічних організацій. 2008 рік в цьому сенсі був знаменний тим, що Україна приєдналась до Світової організації торгівлі. 16 січня 2008 року під час засідання Робочої групи (РГ) у Лондоні з розгляду заявки України про вступ до СОТ, українська сторона погодилася обмежити кількість існуючих експортних мит на визначений перелік товарів, а також не підвищувати їх у майбутньому. Таким чином, було усунуто останню перешкоду на шляху вступу України до СОТ.

5 лютого 2008 року у Женеві відбулося засідання Генеральної Ради СОТ за участю Президента України В.А.Ющенка, в ході якого країни-члени СОТ схвалили Звіт РГ з розгляду заявки України про вступ до Організації з додатками до нього, зокрема, розкладом тарифних поступок та зобов'язаннями у сфері доступу до ринку товарів та специфічними зобов'язаннями у сфері доступу до ринку послуг, а також був підписаний Протокол про вступ України до СОТ. 10 квітня 2008 року Верховна Рада України прийняла законопроект „Про ратифікацію Протоколу про вступ України до СОТ”. 16 січня був підписаний Закон України „Про ратифікацію Протоколу про вступ України до СОТ”.

Згідно з процедурами Світової організації торгівлі, Україна набула повноправного членства з 16 травня 2008 року. З цього ж дня на неї поширюються усі права, правила та зобов'язання в рамках цієї організації.

Після вступу України до СОТ у новому статусі держави – члена СОТ у 2008 році проводилися консультації і переговори з Європейською асоціацією вільної торгівлі (ЄАВТ) щодо укладення угоди про вільну торгівлю. З 30 вересня по 1 жовтня 2008 року у м. Женева відбулися консультації урядової делегації України з представниками Секретаріату та керівниками делегацій країн-членів ЄАВТ, в ході яких домовлено про започаткування в першій половині 2009 року переговорного процесу щодо укладення Угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄАВТ⁶.

Після прийняття Верховною Радою України 3 червня 1992 року Закону України «Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій» Україна у вересні 1992 року стала 167 членом Міжнародного банку реконструкції та розвитку (МБРР, Банк), здійснивши підписку на 908 акцій, або 0,77% акцій Банку. Україна також вступила до Міжнародної фінансової корпорації (МФК) та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій (БАГІ). 7 лютого 2003 року відбулася офіційна церемонія відкриття у м. Києві Регіонального офісу Світового банку по Україні, Білорусі та Молдові

⁶ Інформація представлена за матеріалами МЗС України

У 2008 році портфель проектів Світового банку в Україні складався з 11 інвестиційних проектів, що реалізуються, та з 6 інвестиційних проектів і 1 системного проекту, що знаходяться на стадії підготовки. Загальна сума позик на реалізацію проектів складає 1,8 млрд. дол. США. Крім того, реалізується один гарантійний проект на суму 100 млн. дол. США⁷.

На початку 2008 року затверджено проект «Модернізації державних фінансів» (вартістю 50 млн. дол. США). У рамках візиту групи фахівців Світового банку до України у лютому-березні 2008 року розпочато переговори стосовно надання Позики на політику розвитку - III (ППР - III), необхідними умовами якої є забезпечення надійного та стабільного макроекономічного середовища, а також утримання від подальшого перегляду в сторону зростання фіскальних витрат у 2008 році.

Обсяги фінансування Банку на поточний момент розподілені по секторах економіки, зокрема: на проекти в соціально-гуманітарному секторі припадає 33 % від загальної суми запозичених Україною коштів, на підтримку фінансового сектору - 32 %, на сферу енергетики і муніципальної інфраструктури -14 %, на агропромисловий комплекс - 12 %, на розвиток державного сектору - 8 %⁸.

Щорічний перегляд проектного портфелю Світового банку востаннє відбувся у Києві 25 червня 2008 року у приміщенні Представництва Світового банку в Україні. В ході засідання було зазначено, що пріоритетними напрямками співпраці України зі Світовим банком залишаються:

- посилення енергетичної безпеки і покращення енергоефективності; покращення транспортної інфраструктури;
- зміцнення системи державних фінансів.

Поряд з цим, запроваджується спільна з Банком система дворівневого моніторингу та оцінки: рівень проектного портфелю та мікрорівень (проектний рівень). Починаючи з травня 2008 року розпочато здійснення щомісячної блиц-оцінки стану проектного портфелю по основних показниках, узгоджених з Банком.

В Україні активно працюють Міжнародна фінансова корпорація (МФК) та Багатостороннє агентство з питань гарантування інвестицій (БАГІ), зростає кількість затверджених інвестиційних, відбувається перехід від проектів технічної допомоги до інвестиційних, які реалізуються у багатьох секторах - фінансовому, сільськогосподарському та сфері послуг. Станом на кінець 2008 року МФК інвестувала в Україну близько 700 млн. дол. США у рамках 32 проектів⁹.

⁷ Інформація представлена за матеріалами МЗС України

⁸ Інформація представлена за матеріалами МЗС України

⁹ Інформація представлена за матеріалами МЗС України

Взаємодія зі Світовим банком розглядається Україною не лише з точки зору можливості отримання відносно дешевих кредитних ресурсів, але й доступу до економічних знань, досвіду та експертизи практично всіх країн світу.

Некредитна діяльність Світового банку в Україні досить різноманітна. За часи співробітництва Світовим банком проведено ряд досліджень та завершено підготовку звітів щодо: пенсійної реформи; реформи міжбюджетних відносин; стратегії розвитку енергетичного сектору; фінансування розвитку сільської місцевості. Одночасно, підготовлено низку оновлених оглядів щодо оцінки бідності, державних витрат, фінансового сектору, стратегії розвитку соціального сектору.

У 2008 році питання щодо реалізації Стратегії партнерства Світового банку з Україною та перспектив співробітництва обговорювались також під час низки візитів представників Світового банку до України, у тому числі в рамках робочого візиту Керуючого директора Світового банку пані Нгозі Оконджо-Івела.

Аспекти співпраці України зі Світовим банком розглядались під час доповіді Віце-прем'єр-міністра України Г.М.Немірі на Зборах регіональної групи країн-членів Міжнародного валютного фонду та Світового банку в червні 2008 року в м. Амстердам.

З 9-го по 14-е жовтня 2008 року офіційна делегація України взяла участь у Щорічних зборах Керуючих Міжнародного валютного фонду та Світового банку, які проходили у м. Вашингтон (США). Головними подіями Зборів стали Пленарне засідання Щорічних зборів, засідання Міжнародного валютно-фінансового комітету та Комітету розвитку, а також брифінг для країн Європи та Центральної Азії. Крім того, члени української делегації провели ряд робочих двосторонніх зустрічей, зокрема з представниками Міжнародної фінансової корпорації, Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародного валютного фонду, Європейського банку реконструкції та розвитку.

Теми для обговорення під час Щорічних зборів практично повністю були присвячені питанням міжнародної координації боротьби з кризовими явищами на глобальних фінансових ринках, а також їх наслідками для країн світу. Експерти МВФ та СБ констатували, що українська економіка та фінансово-банківська система є досить вразливими з огляду на подальше поширення глобальної фінансової кризи, яка вже безпосередньо відбивається на реальній економіці по всьому світу. Однією з головних проблем України вони вважають різке погіршення умов зовнішнього фінансування (його недоступність та суттєве подорожчання) як для держави, так і для приватного сектору з одночасною необхідністю здійснення масштабних виплат по зовнішніх боргах у 2008-2009 роках.

Під час проведення зустрічей української делегації з представниками МВФ та СБ було досягнуто домовленості щодо продовження проведення спільних консультацій з розробки комплексу заходів для запобігання поширенню кризових явищ на українську економіку та фінансово-банківську систему.

Успішною є співпраця між Україною та Міжнародним валютним фондом, яка спрямовується на прискорення процесів реформування української економіки, стимулювання підприємницької активності, впровадження нових технологій у виробництво. В умовах посилення негативного впливу світової фінансової кризи на фінансовий та реальний сектори економіки України, у жовтні-листопаді 2008 року було проведено переговори з представництвом МВФ на предмет залучення коштів для стабілізації ситуації на українському фінансовому ринку. 5 листопада 2008 року Рада директорів Міжнародного Валютного Фонду ухвалила рішення про виділення Україні кредиту «stand-by» у розмірі 16,4 млрд. дол. США. На кінець 2008 року квота України у Фонді складала 1 млрд. 372 млн. СПЗ (Спеціальні права запозичень - Special Drawing Rights), що становить 0,63% від загального портфелю МВФ¹⁰.

Знаковою у співпраці між Україною та Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР) подією 2008 року стало проведення 18-19 травня у Києві 17-тих Щорічних зборів Ради керуючих ЄБРР (вдруге за останні десять років). Банк заявив про виділення гранту у розмірі 135 млн. євро на подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, зокрема, на завершення реалізації проекту будівництва нового безпечного саркофагу та тимчасового сховища № 2. У рамках зборів також було проведено Інвестиційний форум «Україна: Інвестиції. Інфраструктура. ЄВРО-2012», на якому обговорено шляхи реалізації інвестиційних проектів з метою підготовки України до проведення фінальної частини чемпіонату Європи з футболу 2012 року. У роботі форуму взяли участь представники близько 60 іноземних країн.

7 липня 2008 року набрав чинності Договір між Урядом України та ЄБРР про співробітництво та діяльність Постійного Представництва ЄБРР в Україні, яким визначаються основні напрями співробітництва України з ЄБРР. У контексті активізації інвестиційної діяльності ЄБРР у східних та південних регіонах України, 7 квітня 2008 року у місті Дніпропетровську відбулося відкриття Регіонального представництва ЄБРР, яке концентрує свою роботу у 5 областях: Дніпропетровська, Запорізька, Донецька, Луганська та Харківська¹¹.

У грудні 2007 року Світовим банком затверджено нову «Стратегію партнерства з Україною на період 2008-2011 рр.». Стратегія партнерства має на меті сприяти сталому

¹⁰ Інформація представлена за матеріалами МЗС України

¹¹ Інформація представлена за матеріалами МЗС України

економічному зростанню та посиленню конкурентоспроможності України, реформуванню державних фінансів та державного управління, а також поліпшенню державних послуг в сфері охорони здоров'я та освіти.

Головні програми нової Стратегії передбачають низку механізмів, включаючи інвестиційне кредитування та позики на структурну перебудову, а також аналітично-дорадчу допомогу в рамках програми реформ Уряду. В рамках Стратегії партнерства передбачається перехід до практики зменшення кількості проектів, але збільшення їхнього масштабу та скорочення інвестування складних інституційних реформ. Основними секторами впровадження Стратегії партнерства є: муніципальна інфраструктура, енергетичний сектор, земельна реформа, державні фінанси, державний сектор, управління соціальним страхуванням, охорона здоров'я, охорона навколишнього середовища, доступ до якісної середньої освіти.

На поточний момент портфель проектів з МБРР спрямовано на підтримку ключових напрямів економічних реформ, а саме: структурну перебудову базових галузей економіки, реформування фінансового та банківського секторів, охорону навколишнього природного середовища. Крім цього, кошти МБРР направляються на фінансування інвестиційних проектів в електроенергетиці, житловому та комунальному господарстві, соціальному секторі.

Протягом 2008 року Україна активно співпрацювала з такою міжнародною економічною інституцією як Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Важливими результатами співпраці України з ОЕСР у році стали:

1. Проведення 21 лютого 2008 року в рамках Глобального форуму ОЕСР з питань конкуренції (м. Париж) презентації „Огляду конкурентної політики України” як умови набуття статусу спостерігача у Комітеті з питань конкуренції ОЕСР.

2. Презентація Державним Комітетом України з питань підприємництва доповіді „Огляд державної політики України у сфері малого та середнього підприємництва” в рамках 33-го засідання Робочої групи з питань розвитку малого і середнього бізнесу та підприємництва (далі - РГ МСБП) ОЕСР (5-8 травня 2008 року, м. Канзас-сіті, США). В ході 34 засідання РГ МСБП (27-29 жовтня 2008 року, м. Париж, Франція) Україну було представлено як нового спостерігача цієї Робочої групи. Досягнення Державним Комітетом з питань підприємництва домовленості з Центром з питань підприємництва, малих і середніх підприємств та регіонального розвитку ОЕСР щодо можливості отримання статусу спостерігача у Робочій групі з питань розвитку малого бізнесу та підприємництва.

3. В рамках 37-ї сесії Комітету з державного управління ОЕСР 16-19 квітня 2008 року в м. Париж Україну було представлено як нового постійного спостерігача цього Комітету¹².

¹² Інформація представлена за матеріалами МЗС України

Серед найбільш реальних перспектив взаємного поглиблення відносин на найближчий час Україна розглядає: здійснення заходів щодо переведення України до четвертої групи ризиків за офіційним класифікатором ОЕСР; набуття статусу спостерігача у Комітеті по суднобудуванню; співробітництво з Комітетом з податкових питань; співробітництво з Директоратом статистики Міжнародного енергетичного агентства ОЕСР. Наразі Україна співпрацює на підставі домовленостей різного роду з директоратами навколишнього середовища, фінансових, фіскальних справ та підприємництва, продовольства, сільського господарства та рибальства, а також Міжнародним енергетичним агентством і Агентством ядерної енергії.

На 2008 рік припало завершення головування України в такій регіональній економічній інституції як Організація Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС). Так 17 квітня 2008 року в Києві відбулася зустріч Ради Міністрів закордонних справ ОЧЕС, на якій були підбиті підсумки українського головування в Організації. Період піврічного головування України в ОЧЕС був насичений подіями, спрямованими на реалізацію статутних завдань пріоритетів, окреслених Стамбульським ювілейним самітом у червні 2007 року.

Цей період характеризувався посиленням рівня регіональної і міжнародної взаємодії в економіці та торгівлі, банківській сфері, енергетиці, транспорті, захисті навколишнього середовища, боротьбі з міжнародною злочинністю, гуманітарній та інших сферах. Зокрема, у рамках Програми головування України в Організації відбулися Перший банківський форум країн-членів ОЧЕС, Перший контейнерний саміт в Одесі, зустрічі керівників низки галузевих відомств. 18 березня 2008 року в Києві відбулася зустріч глав митних адміністрацій країн-членів ОЧЕС. Основною темою обговорення була ініціатива української сторони стосовно започаткування механізму обміну попередньою митною статистичною інформацією між країнами-членами Організації. Спільна заява глав митних адміністрацій країн-членів ОЧЕС містить чіткі перспективи розвитку гармонізованої та уніфікованої митної справи в регіоні ОЧЕС.

9 квітня 2008 року в Києві відбулася зустріч міністрів енергетики країн-членів ОЧЕС. Серед питань, що обговорювалися на зустрічі, були: стан імплементації регіональної енергетичної стратегії, стан підготовки масштабних проектів та перспективи розвитку співробітництва в форматі ОЧЕС – ЄС у галузі енергетики.

10 квітня 2008 року в Одесі відбулася зустріч міністрів транспорту країн-членів ОЧЕС. Основні питання для обговорення стосувалися реалізації досягнутих раніше домовленостей і угод серед яких: Меморандум про сприяння вантажним автоперевезенням у регіоні, Меморандум про побудову Чорноморської кільцевої автодороги, Меморандум про розвиток морських магістралей та ін.

Під час українського головування значна увага приділялася гуманітарному виміру співробітництва в рамках ОЧЕС. 2-5 квітня 2008 року в Києві було проведено Форум вищої освіти та Конгрес ректорів університетів Чорноморського регіону, які мали на меті оцінити досягнення в галузі наукових досліджень, імплементації Болонського процесу в країнах Чорноморського регіону, інновацій та нанотехнологій, а також роль університетів у формуванні політики сталого розвитку та вироблення стратегії гармонізації освітніх систем¹³.

Важливою подією за українського головування стало встановлення партнерських стосунків між ОЧЕС та Європейським Союзом. Початок цьому формату співробітництва між ОЧЕС і ЄС поклала проведена в Києві 14 лютого 2008 року зустріч міністрів закордонних справ країн Чорноморського регіону та держав-членів ЄС.

Україна в глобальному інформаційному просторі

Ключовими завданнями по реалізації цього напрямку зовнішньої політики України у 2008 році були визначені: широке міжнародне визнання трагедії Голодомору 1932-1933 рр. та формування позитивного міжнародного іміджу країни.

Забезпечення міжнародного визнання Голодомору 1932-33 рр. в Україні актом геноциду українського народу знаходиться серед пріоритетних завдань МЗС України у 2008 році. Основна увага була зосереджена на забезпеченні прийняття резолюцій, що вшановують пам'ять жертв Голодомору 1932-33 рр. в Україні в міжнародних організаціях. Така робота здійснювалася в ООН, Парламентській Асамблеї Ради Європи (ПА РЄ) та Парламентській Асамблеї ОБСЄ (ПА ОБСЄ).

16 грудня 2008 року в Нью-Йорку було відкрито для підписання в якості документа **63-ї сесії ГА ООН** Декларацію “З нагоди 75-их роковин Голодомору 1932-1933 років в Україні”, яку підписали 33 держави-члени ООН.

У контексті просування ініціативи по визнанню Голодомору в **ПА РЄ**, МЗС опрацьовує питання створення відповідних умов для доповідача ПА РЄ, який протягом 2009 року має підготувати доповідь з питання Голодомору в Україні та масового голоду в інших регіонах колишнього СРСР, яка б відображала позицію України щодо геноцидного характеру Голодомору. Ініціативи української сторони з просування питання визнання Голодомору 1932-1933 років у Парламентській Асамблеї Ради Європи спрямовані на ухвалення цією організацією резолюції щодо засудження Голодомору 1932-1933 років в Україні.

¹³ Інформація представлена за матеріалами МЗС України

3 липня 2008 року на 17-й Щорічній сесії **ПА ОБСЄ** було ухвалено комеморативну резолюцію “Про Голодомор 1932-1933 років в Україні”.

23 жовтня 2008 року **Європейський Парламент (ЄП)** за поданням 5 політичних груп, які нараховують 690 депутатів із загальної кількості 785 депутатів ухвалив резолюцію, яка називає Голодомор жахливим злочином проти українського народу та кваліфікує його як злочин проти людяності. Ухваливши цю резолюцію, ЄП однозначно встановив геноцидну природу Голодомору.

Протягом 2008 року рішення про визнання Голодомору геноцидом українського народу були ухвалені в парламентах Австрії, Мексики, Латвії та США.

Таким чином, станом на грудень 2008 року Ватикан, а також законодавчі органи 14 країн визнали Голодомор 1932-33 рр. геноцидом українського народу (Австралія, США, Польща, Угорщина, Канада, Естонія, Литва, Грузія, Перу, Парагвай, Еквадор, Колумбія, Мексика, Латвія), а парламенти ще п’яти країн (Аргентини, Іспанії, Словаччини, Чехії та Чилі) прийняли документи про вшанування пам’яті жертв Голодомору¹⁴.

29 травня 2008 року Канада стала першою у світі країною, яка крім рішень парламенту прийняла Закон про встановлення Дня пам’яті жертв Голодомору в Україні – четверта субота листопада. Закон діє на всій території Канади.

Протягом 2008 року на регіональному та муніципальному рівнях Голодомор геноцидом визнали 10 законодавчих органів 6 держав (Австралії, Бразилії, Іспанії, Канади, Мексики, Португалії); загалом - 24-ох адміністративно-територіальних одиниць семи держав світу (Канади, Бразилії, Іспанії, Австралії, Аргентини, Італії та Португалії).

За 2008 рік Міністерство реалізувало комплекс інформаційно-іміджевих заходів, який дозволив вперше системно, цілеспрямовано та послідовно позиціонувати Україну у міжнародному інформаційному просторі як сучасну, високоосвічену та висококультурну європейську націю, історія якої тісно пов’язана з розвитком демократичних традицій та боротьбою проти тоталітаризму.

Розширення взаємодії із закордонними українцями.

Реалізація цього важливого напрямку зовнішньої політики України у 2008 році здійснювалась у рамках виконання Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2010 року. До участі у цій програмі задіяно 53 закордонні дипломатичні установи, понад 300 українських громадських організацій в 45 країнах світу. За попередніми оцінками, до кінця 2008 року буде реалізовано близько 300 договорів на загальну суму до 6,5 млн. грн., у тому числі по видатках споживання – на 4,5 млн. грн. та по

¹⁴ Інформація представлена за матеріалами МЗС України

видатках розвитку – на 2,0 млн. грн. Основна увага в рамках програми приділяється виконанню заходів, пов'язаних із висвітленням проблематики Голодомору, задоволенням мовних, освітніх та культурних потреб закордонних українців, придбанням тематичної літератури, національних костюмів, музичних інструментів та оргтехніки, передплатою періодичних видань, спорудженням за кордоном пам'ятників видатним українцям¹⁵.

За пропозицією МЗС Кабінетом Міністрів України 25 червня 2008 року прийнято рішення про утворення Міжвідомчої координаційної ради з питань забезпечення розвитку зв'язків із закордонними українцями (далі - Міжвідомча рада), як постійно діючого консультативно-дорадчого органу при Кабінеті Міністрів України. Діяльність Міжвідомчої ради має на меті посилити координацію та взаємодію органів державної влади в реалізації Національної концепції співпраці із закордонними українцями, Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2010 року, а також в питаннях захисту прав українських трудових мігрантів.

У 2008 році помітно активізувалася діяльність двосторонніх комісій з питань забезпечення прав національних меншин. Сьогодні вони діють із Угорщиною, Словаччиною та Румунією. Опрацьовується питання створення подібних двосторонніх комісій з Білоруссю, Молдовою, іншими державами. 14 квітня 2008 року була парафована міждержавна Угода між Україною та Республікою Молдова про співробітництво у забезпеченні прав осіб, які належать до національних меншин.

МЗС активно залучалось до реалізації спільних проектів з іншими міністерствами та громадськими організаціями. Так, Вперше в історії освіти України у 2007 - 2008 навчальному році була проведена атестація 679 учнів Міжнародної української школи на території країн їх тимчасового перебування. У липні 2008 р. було проведене річне оцінювання знань, завершена державна підсумкова атестація та вручені документи про освіту державного зразка України на території Чехії, Туреччини, Португалії, Іспанії.

Крім того, МЗС забезпечує дипломатичний супровід процедури відзначення закордонних українців державними, урядовими та відомчими нагородами й відзнаками. Станом на 1 грудня 2008 року нагороджено понад 100 осіб.

Закордонні дипломатичні установи України, за сприяння представників діаспори, у 2008 році провели низку науково-практичних конференцій та семінарів присвячених 90-річчю Української революції 1917-1921 років. Проробляється питання щодо перепоховання в Україні праху С.Петлюри і Є.Коновальця у майбутньому Пантеоні Славних Українців.

¹⁵ Інформація представлена за матеріалами МЗС України

Одним з важливих проектів у рамках розвитку співпраці із закордонними українцями та забезпечення міжнародного визнання Голодомору 1932-1933 років в Україні як геноциду українського народу стало проведення в 33 країнах світу міжнародної акції „Незгасима свічка”.

Розпочавшись 6 квітня 2008 року в Австралії, ця символічна свічка передавалася як естафета з країни в країну. 18 квітня 2008 року було проведено урочисту церемонію передачі символічної свічки до Канади. З 3 по 27 червня заходи в рамках акції відбулися в Колумбії, Еквадорі, Перу, Бразилії, Парагваї, Аргентині та Чилі. 29 червня 2008 року заходи в рамках згаданої акції розпочалися на Європейському континенті. Першою країною Європи, до якої було передано символічний факел, стала Велика Британія. Далі символічну свічку було передано до Швеції. 9 липня - до Естонії. 11 липня - до Латвії. 15 липня - до Литви. 19 липня - до Білорусії. На Європейському континенті свічка перебуватиме до жовтня 2008 року. 21 листопада 2008 року символічна свічка була доставлена до Києва для проведення державних заходів з вшанування пам’яті жертв Голодомору.

Висновок:

Протягом 2008 року Україна доклала значних зовнішньополітичних зусиль щоб закріпити за собою гідне місце в світовій політиці. Найбільш просунутими напрямками цієї діяльності виявились: широке міжнародне визнання трагедії Голодомору 1932-1933 рр.; активна співпраця з міжнародними фінансовими організаціями, реалізація вимог Кіотського протоколу, поглиблення зв’язків з українською діаспорою.

Україна вперше в історії реалізувала свої квоти на викиди парникових газів підписавши з Японією меморандум, що дозволяє почати торгівлю квотами парникових газів. Виручені кошти згідно домовленостей підуть на модернізацію українських підприємств. за різними оцінками, торгівля квотами на шкідливі викиди даватиме непоганий зиск — від \$740 млн. до \$1,5 млрд. щороку. Проте Україна поки що не має належного законодавчого супроводу подібних інвестиційних проектів.

Україна залишається важливою ланкою забезпечення європейського споживчого ринку паливно-енергетичними ресурсами. У цьому контексті протягом 2008 року вживались всі необхідні заходи з метою інтеграції у європейську енергетичну спільноту.

2008 рік був знаменний тим, що Україна приєдналась до Світової організації торгівлі та активно співпрацювала з міжнародними фінансовими організаціями. Рада директорів Міжнародного Валютного Фонду ухвалила рішення про виділення Україні кредиту «stand-by» у розмірі 16,4 млрд. дол. США. Проекти з МБРР спрямовано на структурну перебудову базових галузей економіки, реформування фінансового та банківського секторів, охорону навколишнього природного середовища. На 2008 рік припало завершення головування України в такій регіональній економічній інституції як Організація Чорноморського

економічного співробітництва. Цей період характеризувався посиленням рівня регіональної і міжнародної взаємодії в економіці та торгівлі, банківській сфері, енергетиці, транспорті, захисті навколишнього середовища, боротьбі з міжнародною злочинністю, гуманітарній та інших сферах.

Основна зусилля у 2008 році щодо міжнародного визнання Голодомору були зосереджені на забезпеченні прийняття резолюцій, які вшановують пам'ять жертв Голодомору 1932-33 рр. в Україні в таких міжнародних організаціях як ООН, Парламентська Асамблея Ради Європи (ПА РЄ) та Парламентська Асамблея ОБСЄ (ПА ОБСЄ).

§3. ТЕНДЕНЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В 2008 РОЦІ

Протягом всього 2008 року в Україні поглиблювався системний конфлікт між державою і суспільством. Державна влада виявляла свою неефективність. Це не могло не відбитися на зовнішньополітичному курсі. Передусім потребувала змін парадигма стосунків між державою і суспільством. Колишньому прем'єр-міністру Великобританії В. Гладстону належать слова про те, що «головним принципом його зовнішньої політики є добре правління всередині держави». Справедливість і актуальність цієї істини постійно підтверджувала українська політична практика. В основі зовнішньої політики повинні лежати національні інтереси та стратегічні пріоритети України, а не забезпечення групових чи особистих інтересів. За висловом першого міністра закордонних справ Української Народної Республіки О.Шульгіна, «Зовнішня політика України має бути не прохідною, не прозахідною, а проукраїнською». Тобто, головним пріоритетом вітчизняної зовнішньої політики мав бути український національний інтерес. Зовнішня політика України покликана реалізовувати національні інтереси, бути одним з інструментів самоствердження української нації.

В 2008 році зовнішня політика України фактично стала заручницею кризових внутрішньополітичних процесів. Хоча на початку року існували сподівання, що нарешті вдасться подолати суперечності щодо зовнішньої політики між президентом, урядом та демократичною коаліцією в Верховній Раді, але цього не сталося. Політична боротьба в середині держави кардинально ускладнювала здійснення стабільної та ефективної зовнішньої політики, ослаблювала позиції країни на ключових напрямках. Переконливість і вагомість проголошених стратегічних пріоритетів постійно зазнавала дискредитації під впливом цих внутрішніх чинників. Втім, дотримання певних принципів і правил завадило подальшому занепаду позицій України на міжнародній арені. В цілому вдалося запобігти наростанню ревізійністських настроїв щодо ключових зовнішньополітичних пріоритетів.

Зовнішньополітичні заяви провідних українських політиків протягом 2008 року свідчили, що в правлячій еліті України немає консенсусу з питань зовнішньополітичних пріоритетів. В керівництві зовнішньою політикою допущено чимало прорахунків. Про це, зокрема, свідчили оцінки причин, перебігу серпневої російсько-грузинської війни та її наслідків. Суперечки щодо конкретних зовнішньополітичних дій були властиві не тільки державній владі, але й партійним структурам. Згодом вони перетворилися на чинник гострого політичного протистояння. Поштовхом для такого загострення ще на початку року став лист трьох лідерів держави щодо приєднання України до Плану дій щодо членства в

НАТО. Верховна Рада знову виявилася неспроможною виробити чітку національну позицію у цьому плані. Цьому, безумовно, сприяло кулуарне, а не публічне підписанням керівниками держави цього листа. Європейська та євроатлантична інтеграція, як ніякий інший напрям, були передусім питанням політики внутрішньої, а не зовнішньої.

У 2008 році найбільш впливовим інститутом формування зовнішньополітичного курсу України залишався президент України (87% експертів), а також його секретаріат та вузьке неформальне коло осіб навколо президента (табл.1)¹⁶. Зросла порівняно з 2007 роком впливовість зовнішньополітичного відомства (на це вказують 41% експертів, + 15%), яке докладало значних зусиль для реалізації курсу на європейську й євроатлантичну інтеграцію України, незважаючи на відомі перешкоди як внутрішнього так і зовнішнього походження. Роль уряду була втричі менш вагомою, ніж президента, а діяльності прем'єр-міністра був властивий спорадичний характер, хоча вона з'являлася, зокрема в Брюсселі набагато частіше, ніж її попередники. Вплив Верховної Ради на міжнародні події, на думку експертів, практично був відсутній.

Таблиця 1

Які інститути та групи еліт всередині України мають найбільший вплив на зовнішню політику України?

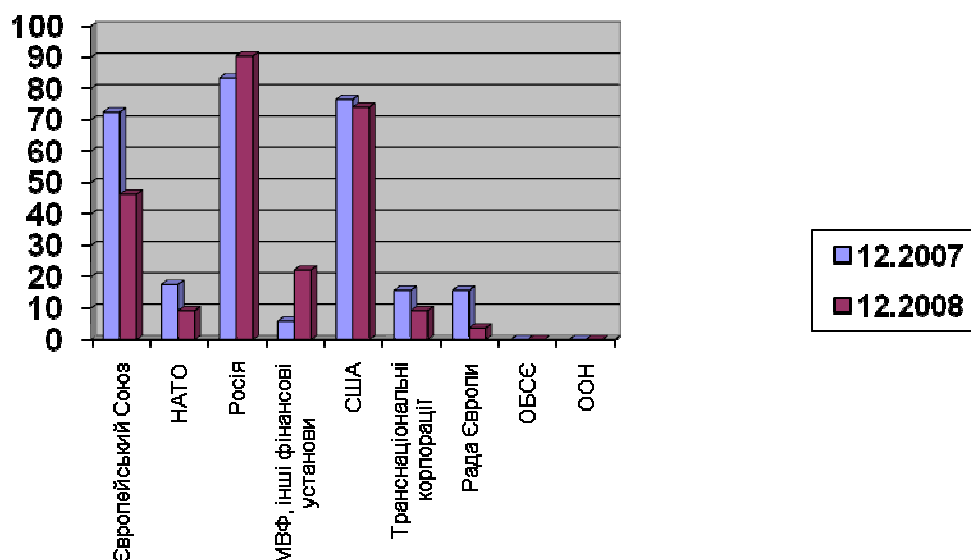
(сума відсотків більше 100, оскільки експерти могли обирати до трьох варіантів)

	Грудень 2008	Грудень 2007	
Президент України та його секретаріат	87%	88,2%	
Вузьке неформальне коло осіб навколо Президента	48,1%	33,3%	+14,8
Міністерство Закордонних Справ	40,7%	25,5%	+15,2
Керівництво Кабінету Міністрів	31,5%	52,9%	- 21,4
Фінансово-промислові групи	24,1%	35,3%	- 11,2
Рада національної безпеки та оборони	14,8%	5,9%	- 8,9
Верховна Рада України	1,8%	7,8%	- 6
Регіональні лідери	0	3,9%	
Незалежні аналітики, експерти, журналісти	0	3,9%	
Ніхто з перелічених	3,7%	3,9%	

¹⁶ Даний аналіз базується на результатах опитувань експертів, проведених у грудні 2007 р. та грудні 2008 р. за стандартною методикою серед чотирьох груп осіб, причетних до аналізу, планування, експертизи зовнішньої та безпекової політики України та прийняття політичних рішень (працівники органів державної влади й державних аналітичних структур, військова еліта, фахівці неурядових організацій, журналісти). До кожного опитування було залучено понад 50 осіб. Керівник проекту – О.Потехін, зібрання та обробка даних – Н.Пархоменко.

На формування зовнішньої політики України у 2008 році надзвичайно великий вплив справляли (мал.1) – насамперед РФ та США. В той же час вплив ЄС значно зменшився. У 2007 році європейські структури виявляли бажання активно залучатися до перебігу політичної кризи в Україні, яка завершилася достроковими виборами та приходом до влади уряду БЮТ – НУНС. У 2008 році діалог з ЄС концентрувався навколо нової посиленої угоди про співробітництво, яка має визначити формат відносин на перспективу.

Мал. 1 Вплив зарубіжних партнерів на прийняття рішень в Україні

Таблиця 2

Назвіть три-чотири учасника міжнародних відносин (країни, союзи держав, міжнародні організації тощо), успішний розвиток відносин з якими є найбільш пріоритетним для України сьогодні (у відсотках)

1. ЄС - 81,5 (2007 – 92,1)	- 9,6	7-9 ГУАМ (2007 – 9,8%), МВФ, Великобританія – по 5,5%
2. НАТО - 70,4 (2007 – 74,5)	- 4,1	
3. США - 68,5 (2007 – 72,5)	- 4	10-12. Франція (2007 – 7,4%)
4. Російська Федерація 55,5 (2007 – 62,7)	- 7,2	Китай (2007 – 5,5%), СОТ (у грудні 2007 – 19,6%) – по 3,7%
5. Польща 11,1% (2007 – 9,8%)		13-17. Вишеградська група, Румунія, ШОС (2007 – 1,9%), Туреччина, Світовий банк – по 1,8%
6. Німеччина 7,4% (2007 – 7,4%)		

Таблиця 3

Назвіть три-чотири учасника міжнародних відносин (країни, союзи держав, міжнародні організації тощо), з якими відносини України розвивалися останнім часом найбільш успішно (у відсотках)

1. Польща – 57,4 (2007 – 68,6)	- 11,2	6-7. МВФ – 14,8 (2007 – не згадувався)
--------------------------------	--------	--

2. США – 55,5 (2007 – 39,2)	+ 16,3	Литва (у грудні 2007 – 1,9),
3. Грузія – 31,5 (2007 – 13,7)	+ 17,8	8. ГУАМ – 3,7 (2007 – не згадувався)
4. ЄС – 27,8 (у 2007 – 44,4)	- 16,6	25,9% експертів (у 2007 – 7,8%) вважають, що таких держав, організацій та ін. взагалі немає
5. НАТО – 16,7 (2007 – 43,1)	- 26,4	

У 2008 році, як і у попередні, спостерігалася деяка невідповідність між переліком країн, розвиток відносин з якими є пріоритетним для національних інтересів України та тими, з якими це відбувалося на практиці (табл.2, 3).

Європейська інтеграція. Протягом всього року відбулося 5 раундів консультацій з делегацією Європейської Комісії щодо нової посиленої угоди з Європейським Союзом. Українське суспільство вже не чекало якихось сигналів про майбутнє членство, що було абсолютно виправданим. Україна впевнено доводила доречність залучення громадськості до моніторингу переговорного процесу. Певною мірою це було зразком для Європейського Союзу. Наприклад, інструкції делегації Європейських комісій виключали можливості включення до майбутньої угоди положення про перспективу членства України в ЄС. Це явно суперечило позиції громадської думки в країнах Європейського Союзу (понад половина громадян країн ЄС підтримувало Україну в її європейських прагненнях) і навіть резолюціям Європейського парламенту.

В спільній Заяві щодо Угоди про асоціацію, прийнятої під час Паризького саміту Україна-ЄС у вересні 2008 року було зазначено, що після ухвалення у 2005 році Плану дій Україна-ЄС партнерство між Європейським Союзом і Україною істотно поглибилося у всіх сферах які становлять спільний інтерес: співробітництві у сфері зовнішньої політики та врегулювання криз, економічній та енергетичній співпраці, співробітництві у сфері юстиції, свободи та безпеки, у тому числі візовій політиці, та у багатьох інших сферах. Вперше було визнано, що Україна як європейська держава поділяє з країнами Європейського Союзу спільну історію та спільні цінності. На саміті було констатовано, що нова угода між Європейським Союзом і Україною буде угодою про асоціацію, яка залишає відкритим шлях для подальшого прогресивного розвитку у відносинах між Україною та ЄС. Європейський Союз визнає європейські устремління України і вітає її європейський вибір. Поступове зближення України та ЄС у політичній, економічній та правовій галузях сприятиме подальшому прогресові у відносинах України та ЄС. Угода про асоціацію оновить наші спільні інституційні рамки, сприятиме поглибленню наших відносин у всіх галузях, посилить політичну асоціацію та економічну інтеграцію між Україною і Європейським Союзом на основі взаємних прав та обов'язків. Створення всебічної та поглибленої зони вільної торгівлі

з масштабним сегментом наближення регуляторного законодавства України до стандартів ЄС сприятиме поступовій інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС. Угода про асоціацію також посилить співробітництво з широкого кола питань у сфері юстиції, свободи та безпеки, включаючи міграційні питання. Беручи до уваги значний прогрес у переговорному процесі та з метою підготовки до виконання Угоди про асоціацію, лідери оптимістично підкреслили важливість підготовки цього нового практичного інструменту, який замінить План дій у березні 2009 року.

Під час десятого раунду переговорів в листопаді 2008 роки сторони погодили більшість положень угоди, що стосуються преамбули, а також розділу, присвяченого інституційним рамкам відносин. Для досягнення цілей Угоди про асоціацію між Україною та ЄС делегації домовилися створити спільні структури – Раду з питань асоціації, Комітет з питань асоціації, Парламентський Комітет асоціації, а також проводити щорічні саміти. Крім цього, домовлено створити форум для співпраці між громадянським суспільством України та ЄС. Сторони погодилися з необхідністю інтенсифікувати переговорний процес щодо Зони вільної торгівлі (ЗВТ) та секторальних питань у рамках відповідних робочих груп.

Водночас Україна уважно стежила за процесом обговорення в рамках ЄС концепції т.зв. „східного партнерства”. Поява такої ініціативи з усією очевидністю свідчила про необхідність вироблення з боку ЄС дієвого східного виміру власної політики. Україна, з одного боку, вітала зусилля, спрямовані на пошук нових рамок відносин між Європейським Союзом та іншими європейськими країнами, що відповідали б реальному рівню їхніх взаємин, а також враховували б стратегічне бачення цими державами кінцевої мети інтеграції з ЄС. Проте, вказувалося, що ініціатива „східного партнерства” повинна передбачати надання чіткої перспективи членства в ЄС європейським сусідам ЄС, які конкретними діями і реальними досягненнями доводять серйозність своїх євроінтеграційних амбіцій.

Отже, як це визначено й в засадничих документах зовнішньої політики, найбільш важливим для країни був і залишається європейський напрямок, курс на євроінтеграцію. Більшість експертів стверджують, що вступ до Європейського Союзу відповідає національним інтересам України (так – 72 %; скоріше так, ніж ні – 26%) (табл. 4). Серед основних цілей зовнішньої політики України (табл. 18) найвищі позиції належать: 1) створенню зони вільної торгівлі з ЄС; 2) приєднанню до Спільної енергетичної політики ЄС (коли і якщо така набуде реальних рис. – Авт.); 3) укладення поглибленої угоди з ЄС з перспективою членства (надання такої перспективи в 2009 р. неможливе. – Авт.); 4) участь у

здійсненні Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС (сподіваємося, це знайде відображення в новій угоді.-Авт.).

Втім, серед тих об'єднань та країн, відносини з якими склалися в позитивному ключі, експерти поставили ЄС тільки на четверте місце (табл.3). При цьому відбулося відчутне зниження кількості єврооптимістів серед експертів у порівнянні з 2007 роком (що відзначався високою мірою залучення об'єднаної Європи до розв'язання політичної кризи в Україні, яка завершилася позачерговими виборами до ВР та приходом до влади уряду БЮТ-НУНС). Водночас близько половини експертів вважають, що процес зближення України з ЄС протягом року тривав. Опонував цій точці зору кожний четвертий експерт (зростання кількості критично налаштованих фахівців на 24%) (табл.11). Приблизно така ж кількість експертів зазначила, що спостерігається стагнація відносин. Відчутним (- 21%) було падіння кількості тих, хто вважає, що українсько-європейські відносини є стабільними, зберігається статус-кво. Половина експертів характеризують партнерство України з ЄС як нерівноправне, асиметричне, а кожний п'ятий – як взаємовідносини клієнта (Україна) та патрона (ЄС).

Таблиця 4

Чи відповідає національним інтересам України вступ до Європейського Союзу?

	2008	2007
Так	72,2	76,5
Скоріше так, ніж ні	25,9	19,6
Скоріше ні, ніж так	0	3,9
Ні	0	0
важко сказати	1,8	0

Таблиця 5

Що в Україні сьогодні головним чином перешкоджає її інтеграції до Європи
(сума відсотків більше 100, оскільки експерти могли обирати до трьох варіантів)

	2008	2007
спадщина радянської системи мислення та суспільної організації	35,2	35,3
нездатність лідерів держави визначити та втілювати на практиці стратегічні пріоритети	83,3 + 22,5	60,8
Корупція та організована злочинність	38,9 + 9,5	29,4
вплив лівих політичних сил	0	0
професійна нездатність дипломатичної служби	0	1,8
вплив "російського чинника"	33,3 - 7,9	41,2

Повільні економічні реформи	20,4	33,3
слабкість інститутів громадянського суспільства	12,9	21,6
порушення прав людини	0	0
небажання на практиці правлячої еліти інтегруватися	31,5	25,5
байдужість до України керівних структур ЄС, які гальмують цей процес	35,2	35,3
Ніщо не перешкоджає	0	3,9
ІНШЕ: внутрішньополітичні протиріччя, що унеможливають реформи		

Таблиця 6

Оцініть, будь ласка, ефективність забезпечення реалізації курсу України на європейську інтеграцію за наступними параметрами (у відсотках)

	Висока	Посередня	Низька	Нульова	Важко відповісти
1. Дії органів виконавчої влади	1,8 (2007 - 3,9)	31,5 (2007 - 35,3)	50 (2007 - 49)	14,8 (2007 - 11,8)	1,8 (2007 - 0)
2. Законодавче забезпечення	0 (2007- 3,9)	25,9 (2007 - 45,1) + 19,2	40,7 (2007 - 37,2)	33,3 (2007- 13,7) + 19,6	0 (2007 - 0)
3. Кадрове забезпечення	0 (2007 - 0)	25,9 (2007 - 21,6)	59,2 (2007 - 68,6)	12,9 (2007-9,8)	1,8 (2007- 0)
4. Фінансове забезпечення	0 (2007 - 0)	25,9 (2007- 7,8) + 18,1	53,7 (2007 - 78,4)	14,8 (2007- 13,7)	5,5 (2007 - 0)
5. Якість виконання ухвалених рішень	0 (2007- 0)	18,5 (2007 - 15,7)	63 (2007 - 58,8)	18,5 (2007 - 25,5)	0 (2007 - 0)
6. Забезпечення громадської підтримки	1,8 (2007 - 3,9)	61,1 (2007 - 29,4) + 31,7	16,7 (2007 - 54,9) - 38,2	22,2 (2007 11,8 %)	0 (2007 - 0)
7. Забезпечення міжнародної підтримки	3,7 (2007 - 3,9)	59,2 (2007 - 49) + 10,2	25,9 (2007 41,2) - 15,3	11,1 (2007 5,9 %)	0 (2007 - 0)

Головною перешкодою на шляху інтеграції України до Європи є нездатність лідерів держави визначити та втілювати на практиці стратегічні пріоритети (так вважають 83 % експертів, зріст порівняно з 2007 р. 23%) (табл. 5). Далі слідує з значним відривом група факторів, на які вказують від 32 до 39% фахівців: а) корупція та організована злочинність (+ 10 %); б) спадщина радянської системи мислення та суспільної організації; в) байдужість до України керівних структур ЄС, які гальмують цей процес; г) небажання на практиці правлячої еліти інтегруватися європейські структури; д) вплив російського чинника (- 8%). Цікаво, що оцінка впливу факторів *б* та *в* залишається незмінною в 2007 та 2008 рр., а фактори *в*, *г*, *д*, на наш погляд є тісно взаємопов'язаними між собою та підживлюють один іншого. Але найбільшої уваги заслуговує та обставина, що головна причина гальмування

інтеграції знаходиться всередині України, а саме – в державній владі, а не у зовнішніх факторах. З цим корелюються низькі оцінки ефективності реалізації євроінтеграційного курсу. Лідером у кількості негативних оцінок (низька та нульова – разом більше 80%) є якість виконання ухвалених рішень.

Завершення процесу вступу України до СОТ також відкрило шлях для започаткування переговорів щодо створення поглибленої та всебічної зони вільної торгівлі як важливого елементу нової посиленої угоди з Європейським Союзом. Проте позитивні очікування пов'язані з членством в Світовій організації торгівлі здебільшого не виправдалися. Експерти досить скептично оцінюють використання Україною можливостей, наданих вступом до СОТ, хоча кожний четвертій вважає, що про це зарано говорити – наслідки ще не проявилися повною мірою (Табл. 7).

Таблиця 7

Вступ України до Світової організації торгівлі

	Чи відповідає національним інтересам України вступ до Світової організації торгівлі?/	Чи використала Україна можливості, надані вступом до Світової організації торгівлі?
	2007	2008
Так	80,4	5,5
Скоріше так, ніж ні	11,8	3,7
Скоріше ні, ніж так	3,9	55,5
ні	3,9	11,1
важко сказати	0	24,1

Відносини з Північноатлантичним альянсом. Безумовно, що Україна виросла з існуючого формату співпраці з Альянсом. Рамки Інтенсифікованого діалогу для нас були вже затісні. Україна об'єктивно готова підняти рівень взаємодії з НАТО до Плану дій щодо членства. Це стало б логічним кроком, що відповідав би реальному стану та глибині нашого особливого партнерства з цим клубом. Для України запрошення до ПДЧ – це ще й питання серйозності намірів української влади реформувати державу згідно з найвищими європейськими стандартами. Адже ПДЧ на 90 відсотків є планом реформування української політичної, економічної, соціальної систем. І лише 10 відсотків припадає на безпекові, військові, ресурсні та правові питання.

. Однак для отримання Україною ПДЧ не вистачало політичного партнерства з широкого кола питань. Його було поховано не тільки через позицію низки країн Європи, але й тому, що українські політики віддавали першість вузькоєгоїстичним кон'юнктурним міркуванням. Єдність президента та прем'єр-міністра в питанні надання ПДЧ виявилась, Лист трьох від початку 2008 року активізував противників західного вектору розвитку України як в середині країни, так і за її межами,

Важливим напрямом залишалася планомірна та цілеспрямована інформаційно-роз'яснювальна робота з широкого кола питань співробітництва України з НАТО. Наприкінці травня Кабінет Міністрів України затвердив Державну цільову програму інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції на 2008-2011 роки. Варто згадати, що концепція цієї програми була підписана ще в листопаді 2007 року прем'єром В.Януковичем. Імплементация цієї програми з виділенням адекватних ресурсів покращила сприйняття НАТО в українському суспільстві. У 2008 році інформаційна робота з українцями щодо НАТО нарешті якісно поліпшилася. До процесу інформаційної роботи долучається дедалі більше державних органів влади, передусім - міністерство закордонних справ, міністерство освіти і науки, міністерство сім'ї, молоді і спорту, Держкомітет телебачення і радіомовлення та низка інших урядових і неурядових організацій.

Під час засідання Північноатлантичної ради 2-3 грудня 2008 року були підтверджені всі елементи рішень щодо України, прийняті главами держав та урядів країн-членів НАТО в Бухаресті. Відзначено, що Україна досягла прогресу, проте ще залишилося багато роботи, яку необхідно зробити. Тому прийнято рішення надавати й надалі допомогу Україні у впровадженні необхідних реформ шляхом впровадження річної національної програми. Проте, відкритим залишилося питання щодо зовнішнього контролю за виконанням національних програм з боку альянсу.

Таблиця 8

Які напрямки співробітництва з НАТО є пріоритетними для України сьогодні? (%)
(сума відсотків більше 100, оскільки експерти могли обирати до трьох варіантів)

	2008	2007	
таких немає, співробітництво з НАТО взагалі не потрібне	0	1,9	
створення передумов для вступу України до НАТО в перспективі	3,7	17,6	- 13,9
створення передумов для вступу України до НАТО найближчим часом	55,5	62,7	- 7,2
спільна розробка концептуальних засад військової політики	14,8	13,7	
Пряма допомога у здійсненні військової реформи	44,4	39,2	
допомога у створенні системи демократичного цивільного	25,9	21,6	

контролю за силовими структурами			
надання додаткових гарантій безпеки Україні	57,4	43,1	+14,3
узгодження військово-технічної політики, підтримка ВПК	21,4	21,6	
торгівля зброєю, спецтехнікою, послугами військово-технічного призначення	16,7	11,8	
підготовка кадрів	16,7	23,5	
спільні навчання	12,9	17,6	
Участь у миротворчих операціях	22,2	9,8	+ 12,4

Таблиця 9

**Ефективність забезпечення реалізації курсу України на приєднання до ПДЧ
в НАТО за наступними параметрами**

	Висока	Посередня	Низька	Нульова	Важко відповісти
1 Дії органів виконавчої влади	3,7	27,8	50	11,1	7,4
2 Законодавче забезпечення	3,7	29,6	44,4	20,4	1,8
3 Кадрове забезпечення	0	22,2	55,5	18,5	3,7
4 Фінансове забезпечення	0	29,6	59,2	7,4	3,7
5 Якість виконання ухвалених рішень	1,8	31,5	53,7	11,1	1,8
6 Забезпечення громадської підтримки	0	27,8	29,6	38,9	3,7
7 Забезпечення міжнародної підтримки	5,5	31,5	42,6	18,5	1,8

Таблиця 10

**Якими, на Ваш погляд, є шанси України на приєднання до ПДЧ
в НАТО в наступному - 2009 р.?**

	1 високими	2 середніми	3 низькими	4 нульовими	5 важко сказати
	3,7	18,5	42,6	33,3	1,8

Двосторонні відносини

Пріоритети *українсько-американського співробітництва*. В останній рік свого другого президентського терміну Джордж Буш вперше відвідав Україну. Як важливі друзі та стратегічні партнери, США та Україна тісно співпрацюють з широкого спектру питань, які становлять обопільний інтерес. Ця співпраця заснована на спільних цінностях, включаючи поширення економічної свободи та демократії, забезпечення безпеки, посилення верховенства права, сприяння інноваціям та технологічному розвитку, розвиток системи охорони здоров'я. Сполучені Штати в підписаній навесні «Дорожній карті» двосторонніх відносин пообіцяли інтенсифікувати енергетичний діалог, в тому числі в рамках

Двосторонньої робочої групи з питань енергетичної безпеки. Розглянуто можливість започаткування тристороннього діалогу з енергетичних питань за участю України, Сполучених Штатів та Європейського Союзу. Принципове значення, і не лише для двосторонніх відносин, мало підписання 19 грудня 2008 року Хартії про стратегічне партнерство України і Сполучених Штатів Америки. У Хартії наголошено на важливості двосторонніх відносин країн у сфері оборони, безпеки, економіки, торгівлі, енергетичної безпеки, демократії та культурного обміну. Цей документ мав на меті в умовах відмови в ПДЧ дати певний сигнал Росії. Ідеться про те, щоб відкинути заявку Москви на сферу впливу вздовж російських кордонів. Сполучені Штати, зокрема, зобов'язуються підтримувати Україну в її прагненні стати членом НАТО. Сполучені Штати хочуть допомогти економічному розвитку Криму, щоб зменшити економічний вплив майбутнього виведення звідти російського флоту.

На думку опитаних експертів, НАТО та США поділяють друге – третє місце після ЄС за важливістю партнерських відносин для України. Сполучені Штати є для України унікальним партнером, відносини з яким, незважаючи на всі колізії 2008 року, розвивалися порівняно успішно. Так вважають 56 % фахівців (+ 16% за рік). (Підкреслимо, що опитування проводилося ще до підписання в грудні 2008 р. Хартії про стратегічне партнерство Україна - США). Відносини між США та Україною оцінювалися більше, ніж половиною експертів як стабільні, при цьому третина відмічала, що зближення двох країн триває. Приблизно така ж частка опитуваних вказували на клієнт - патрональний характер відносин між Києвом та Вашингтоном та їх асиметрію. І тільки 10 % експертів вважають, що йдеться про сателітну залежність України від США. Жоден з опитаних не вважає, що Сполучені Штати та Україна дистанціюються один від другого. У важкому для України 2009 році, що відзначатиметься політичною нестабільністю, США зберігатимуть якість ключового партнера, який допомагатиме Україні зберегтися як незалежній державі. Хоча, щоб користуватися такою підтримкою, українська влада має усвідомлювати межі та ресурси, які Вашингтон спроможний для цього використовувати, не завдаючи шкоди власним національним інтересам.

Хоча військовий потенціал Сполучених Штатів є абсолютною основою дієздатності НАТО і таке становище залишатиметься на невизначену перспективу, демократичні процедури Альянсу стали на заваді зусиллям Вашингтону по наданню ПДЧ Україні в 2008 році. Немає вагомих аргументів на користь того, що це станеться в 2009 році (табл. 9,10).

Протягом всього року спостерігалось подальше погіршення **україно-російських відносин**. Проте, Російська Федерація посідає четверте місце серед пріоритетних для України держав (табл. 2). Таку якість їй віддають 56 % експертів. Беремо на себе сміливість стверджувати, що цей результат був би значно вищим, якби не усвідомлення того, що базові

інтереси і цілі Москви і Києва принципово розбіжні. Жодний з експертів не згадав РФ серед країн, відносини з якими успішно розвивалися останнім часом (табл. 3). Стан відносин України з Росією (табл.6) майже 70 % фахівців охарактеризували терміном «напруга», а 54% - навіть «ворожнеча» (+ 36% за 2008 р.). Кожен третій експерт вважає, що триває дистанціювання України від РФ. Чверть фахівців акцентували нерівноправне асиметричне партнерство двох країн, а 15% заявили про сателітну залежність України від північного сусіда. При цьому жодний експерт не вважає, що відбувається зближення чи інтеграція Росії та України, хоча близько 10 % вказують на взаємозалежність двох держав або стосунки «клієнт – патрон». Ніхто не знаходить підстав говорити про рівноправне партнерство. Впливові та неупереджені експерти в останні місяці вказують на велику зацікавленість Москви у подальшій дестабілізації і внутрішньої, і зовнішньої політики України. Росія має для цього низку важелів: енергетична залежність України, російська військова присутність в Криму, агенти впливу Кремля у низці політичних сил в Україні, практично необмежена діяльність російських спецслужб, контроль над значними фінансовими та економічними активами в українському господарстві, контроль Кремля над частиною українських олігархів, проросійська налаштованість значної кількості населення півдня та сходу України.

Власне єдиним важливим партнером, який розбудовує партнерство з Україною на рівноправній основі, є **Польща**. Вона посідає п'яте місце за пріоритетністю стосунків України з іноземними державами та міжнародними організаціями (табл.2, 3, 11). Відносини з Польщею характеризуються такими рисами як «стабільність, збереження статус-кво (52% експертів) та зближення (37%, падіння за 2008 р. 30%). Більш ніж кожен п'ятий експерт наголошує на взаємозалежності України й Польщі.

Таблиця 11

Характеристики якісного стану відносин України з її ключовими зовнішніми партнерами (%)

(сума в стовпчиках більша за 100 %, оскільки експерти могли зазначити декілька характеристик)

сума в стовпчиках більша за 100 %, оскільки експерти могли зазначити декілька характеристик								
	Європейський Союз		Російська Федерація		Сполучені Штати Америки		Польща	
	2008	2007	2008	2007	2008	2007	2008	2007
Зближення	44,4	51	0	1,9	33,3	35,3	37	67,4
Дистанціювання	24,1 + 21	3,9	29,6	27,4	0	5,9	1,9	0

Стабільність, збереження статус-кво	12,9 - 20,4	33,3	0	13,7	55,5	45,1	51,8	37,2
Інтеграція	16,7	23,5	0	0	0	1,9	3,7	11,8
Стагнація відносин	25,9 + 18,1	7,8	11,1	15,7	7,8	14,8	7,4	0
Сателітна залежність України	0	0	14,8	3,9	9,8	12,9	0	0
Рівноправне партнерство	3,7	9,8	0	0	7,4	7,8	68,5 +31,3	37,2
Нерівноправне, асиметричне партнерство	50	39,2	25,9	25,5	35,2 +13,6	21,6	3,7	5,9
Конкуренція, суперництво	3,7	1,9	14,8	27,4	3,7	0	1,9	
Напруга	0	0	68,5	58,8	0	0	0	0
Ворожнеча	0	0	53,7 + 36,1	17,6	0	0	0	0
Взаємозалежність	5,5	3,9	11,1	23,5	3,7	0	22,2	15,7
Клієнт-патрональні відносини	20,4	17,6	9,2	5,9	35,2 + 15,6	19,6	0	3,9

Реакція України на визначальні міжнародні події та загрози.

Однією з таких визначальних міжнародних історичних подій для країни у 2008 році були 75-і роковини Голодомору в Україні. Президентська ініціатива з проведення міжнародної кампанії за визнання голодомору геноцидом українського народу, здійснена насамперед дипломатичною службою, в цілому позитивно була оцінена експертним співтовариством (табл. 12).

Таблиця 12

Чи покращила імідж України в світі кампанія за міжнародне визнання Голодомору геноцидом українського народу? (у відсотках)

1 так	- 14,8
2 скоріше так, ніж ні	- 42,6
3 скоріше ні, ніж так	- 22,2
4 ні	- 11,1
5 важко сказати	- 9,2

Варто також згадати, що Україна досить виважено відреагувала на проголошення Косово. Україна не визнала незалежності Косово, залившись на позиції підтримки

відповідної Резолюції Ради Безпеки ООН 1244. Як і більшість країн, Україна вважала, що ситуація навколо Косово не має бути прецедентом.

В цілому сучасне міжнародне становище України не може не викликати серйозної стурбованості її майбутнім. Адже коли чверть експертів вважають, що взагалі немає країн або міжнародних структур, відносини з якими успішно розвивалися в 2008 році (табл. 3, + 18% порівняно з 2007 р.) – це тривожний сигнал, особливо зважаючи на характер загроз, які набувають все більш реальних рис. При цьому менш за все відповідальність за такий перебіг подій покладається експертним середовищем на зовнішньополітичне відомство, хоча й відмічається деяка його схильність оголошувати про віртуальні досягнення.

Головною подією 2008 року, що вплинула на характер та масштаби оцінки загроз Україні виявилась серпнева п'ятиденна російсько-грузинська війна. Експерти розділилися приблизно навпіл в тому, яким чином вона вплинула на міжнародне становище України (табл.13). Припускаємо, що ті з них, які говорять про позитивний вплив конфлікту на нашу країну, мають на увазі наступне. Ставлення до нього – у спектрі від беззастережної підтримки Тбілісі та постановки питання про контроль за діями Чорноморського флоту РФ, що базується в Севастополі (В.Ющенко) до вимоги дипломатичного визнання сепаратистських режимів в Південній Осетії та Абхазії (В.Янукович) - послужило тестом на те «хто є хто» в українському політикумі. Добре відомі відмінності у ставленні різних регіонів країни до зовнішньополітичного курсу залишалися без змін (так вважають 63% експертів - табл.14) або поглиблювалися в ситуації кризи (в чому переконані 22% експертів). Формула «Україна - наступна за Грузією», що набрала поширення в міжнародному співтоваристві, привернула увагу до непевного стану України в системі європейської безпеки. Конфлікт знов унаочнив відсутність в неінтегрованої позаблокової України мінімальних гарантій міжнародної безпеки.

Таблиця 13

Яким чином на міжнародне становище України вплинула 5-денна війна РФ проти Грузії?

1 позитивно	2 скоріше позитивно, ніж негативно	3 скоріше негативно, ніж позитивно	4 негативно	5 ніяк не вплинула
5,5	38,9	33,3	22,2	0

Таблиця 14

Як відомо, існують відмінності між регіонами у ставленні до зовнішньополітичного курсу України. Як Ви вважаєте, сьогодні вони...

1 поглиблюються	2 нівелюються	3 залишаються без змін	4 важко сказати
22,2% (у 2007 – 21,6%)	14,8% (у 2007 – 17,6%)	63% (у 2007 – 54,9%)	0% (у 2008 – 5,9)

Таблиця 15
Загрози для України

Чи існують для України наведені загрози?		Існує	Не існує і є всі передумови запобігти її виникненню	Не існує, але може виникнути	Важко Відповісти
1	Порушення територіальної цілісності держави під впливом внутрішніх чинників	33,3 (2007 - 29,4)	14,8(2007 - 29,4) - 14,6	51,8 (12.07 - 41,2)	0 (12.07 - 0)
2	Анексія частини її території іншою державою	29,6 (2007 - 13,7)	22,2 (2007 - 52,9) - 30,7	44,4 (2007 - 33,3)	3,7 (2007 - 0)
3	Втрата або обмеження державного суверенітету	35,2 (2007 - 35,3)	18,5 (2007 - 41,2) - 22,7	40,7 (2007 - 23,5)	5,5 (2007 - 0)
4	Втягування України в конфронтацію міжнародних суб'єктів	51,8 (2007 - 25,5) + 26,3	11,1 (2007 - 19,6)	33,3 (2007 - 54,9)	3,7 (2007 - 0)
5	Втягування України у збройні конфлікти на території сусідніх країн	25,9 (2007 - 11,8)	37 (2007 - 37)	33,3 (2007 - 37,2)	3,7 (2007 - 3,9)
6	Поширення міжнародних конфліктів на територію України	22,2 (2007 - 15,7)	33,3 (2007 - 62,7)	42,6 (2007 - 19,6) + 23	0 (2007 - 1,9)
7.	Погіршення міжнародного іміджу України	92,6 (2007 - 82,3)	0 (2007 - 5,9)	7,4 (2007 - 11,8)	0 (2007 - 0)
8	Економічний занепад	81,5 (2007 - 56,8) + 24,7	0 (2007 - 15,7)	18,5 (2007 - 27,4)	0 (2007 - 0)
9	Позбавлення (або значне ускладнення) доступу України до ресурсів (насамперед енергоресурсів)	70,4 (2007 - 68,6)	3,7 (2007 - 9,8)	25,9 (2007 - 21,6)	0 (2007 - 1,8)
10	Позбавлення (значне ускладнення) доступу України до іноземних ринків збуту	64,8 (2007 - 43,1) + 21,7	11,1 (2007 - 29,4)	22,2 (2007 - 23,5)	0 (12.07 - 3,9)
11	Критична залежність стратегічних підприємств, галузей економіки від іноземного капіталу	48,1 (2007 - 52,9)	5,5 (12.07 - 17,6)	44,4 (2007 - 23,5) +21,2	1,8 (2007 - 5,9)

12	Переростання внутрішніх протиріч на відкриті конфлікти із застосуванням сили	33,3 (2007 - 17,6)	33,3 (12.07 - 51)	31,5 (12.07 - 31,4)	0 (12.07 - 01,8)
13	Перетворення України на буферну зону	75,9 (2007 - 62,7)	7,4 (2007 - 13,8)	14,8 (2007 - 23,5)	1,8 (2007 - 0)
14	Поширення на територію України міжнародного тероризму	12,9 (2007 - 19,6) - 6,7	48,1 (2007 - 31,4) + 16,7	37 (2007 - 49) - 12	1,8 (2007 - 0)
15	Зниження ефективності силових структур до рівня, що не забезпечує надійний захист від існуючих та потенційних загроз	77,8 (2007 - 68,6)	9,2 (2007 - 9,8)	11,1 (2007 - 21,6)	1,8 (2007 - 0)

Порівняно з 2007 роком відбулося суттєве збільшення впевненості фахівців у тому, що для України існують такі загрози як: а) анексія частини території; б) втрата або обмеження державного суверенітету. В цьому ряду знаходяться: загроза перетворення України на буферну зону (на її існування вказують 76% експертів); втягування країни в конфронтацію міжнародних суб'єктів (52% опитаних; + 26%). Експерти сильно занепокоєні загрозою економічного занепаду країни (82%), пов'язаного з позбавленням, або значним ускладненням доступу до енергетичних ресурсів (передчуття газової війни. – Авт.) та позбавленням доступу до іноземних ринків збуту вітчизняної продукції. Позитивним є факт зниження загрози поширення міжнародного тероризму (48%, + 17). Водночас фахівці майже одноставно вказують на погіршення міжнародного іміджу України, який навряд чи покращуватиметься в 2009 році.

Україна опинилася сьогодні під двома зовнішніми пресами – фінансової кризи та енергетичного диктату. Ці зовнішні небезпеки держава може здолати, лише суворо координуючи свою внутрішню та зовнішню політику. Головною умовою цього може бути політична злагода демократичних сил і виважена політика партнерства з сусідами, які допоможуть не лише у фінансовій кризі, але й у диверсифікації енергопостачання. Така політика посилить довіру та повагу до України у світі. Дуже важливо, щоб більшість громадян у державі розуміла необхідність політичної консолідації і послідовного зовнішньополітичного курсу України та була зацікавлена в його реалізації.

Парламент України не спромігся у час із 2005 по 2008 роки на щось краще у зовнішній політиці, аніж руйнувати те, що вже було зроблено у створенні позитивної зовнішньополітичної стратегії до того часу. Президент став заручником цієї ситуації і не зміг виправити негативні наслідки відсутності координованості зовнішньої політики. Це призвело до нових негативів. У світі почали говорити про нездатність України вести

послідовну зовнішню політику і наголошувати на необхідності пошуку, насамперед, внутрішнього консенсусу в державі.

Таблиця 16

Якою, на Ваш погляд, є ефективність роботи ВР України щодо питань зовнішньої політики, оборони і національної безпеки?

1 висока	2 середня	3 низька	4 нульова	5 важко сказати
0 (у 2007 - 0%)	3,7 (у 2007 - 5,9%)	55,5 (у 2007 - 37,2%) + 18,3	37 (у 2007 - 45,1%)	3,7 (у 2007 - 11,8)

Таблиця 17

Оцініть, будь ласка, які є перспективи встановлення ефективної системи цивільного контролю за діяльністю Збройних Сил України ?

1 добрі	2 посередні	3 низькі	4 нульові	5 важко сказати
9,2% (у 2007 - 45,1%)	61,1% (у 2007 - 29,4%)	24,1% (у 2007 - 15,7%)	3,7 (у 2007 - 5,9%)	1,8 (у 2007 - 3,9)

Таблиця 18

Якими, на Ваш погляд, мають бути сьогодні основні цілі зовнішньої політики України? Позначте важливість кожної з зазначених цілей (1-найвищий пріоритет 3-другорядна ціль)

	Грудень 2008	Грудень 2007
Збереження та розвиток транзитного потенціалу	1,44	1,37
Укладення поглибленої угоди з ЄС з перспективою членства	1,41	1,41
Розвиток взаємовигідних стосунків з Росією	1,73	1,67
Сприяння надходженню масштабних інвестицій з боку країн Заходу	1,50	1,38
Створення зони вільної торгівлі з ЄС	1,35	1,41
Приєднання до Спільної енергетичної політики ЄС	1,37	1,51
Участь у здійсненні Спільної зовнішньої та безпекової/оборонної політики ЄС	1,42	1,61
Розвиток співробітництва з країнами Центрально-Східної Європи	1,47	1,71
Пріоритетний розвиток відносин з США	1,55	1,63
Розвиток відносин з Китаєм, Індією, іншими азійськими лідерами	2,09	2,18
Висунення нових мирних ініціатив, підтримка політики роззброєння та контролю над озброєннями	2,51	2,47
Активне співробітництво з ПАРЕ, іншими європейськими структурами	2,19	1,76

	Поглиблення інтеграції в рамках Єдиного економічного простору	63% - це не відповідає національним інтересам	62,7 % - це не відповідає національним інтересам
	Просування України до найскорішого набуття членства в НАТО	1,63	1,31
	Створення стратегічного союзу з Республікою Білорусь (у грудні 2006 року питання стосувалося вступу до Союзу Росії та Білорусі)	59,2% - це не відповідає національним інтересам	47 % - це не відповідає національним інтересам
	Розвиток співробітництва у рамках ГУАМ	2,27	1,98

Висновки

Зовнішньополітична діяльність країни мала на меті зміцнення статусу України як держави, яка втілює ініціативну, зважену й результативну зовнішню політику. Проте, перманентні внутрішньополітичні суперечки завадили повною мірою її реалізувати. Безумовно, мали місце певні досягнення:

- приєднання нашої країни до Світової організації торгівлі;
- поглиблення партнерських стосунків зі Сполученими Штатами Америки;
- домовленість з Європейським Союзом щодо угоди про асоціацію;
- поглиблення діалогу між Україною і НАТО, започаткування Національних річних програм;
- поглиблення та покращення договірно-правової бази між Україною та іншими державами, зокрема, країнами "Великої сімки".

Україна не має альтернативи курсові на вступ до НАТО, і геополітичні зміни в регіоні не вплинули на цей стан, а лише загострили його. Від аксіоми про членство в НАТО як найбільшого міжнародного гаранта суверенітету України варто було переходити до розуміння того, що лише нація, свідомо своїх інтересів, є реальним гарантом незалежності власної держави.

Серед основних ризиків для української зовнішньої політики були:

- перебільшені очікування на швидке вирішення накопичених зовнішньополітичних завдань, особливо стосовно євроатлантичної та європейської інтеграції;
- низький коефіцієнт корисної дії існуючої зовнішньополітичної моделі;
- неефективність державного управління зовнішньою політикою;
- слабка координація зовнішньополітичних кроків між різними органами державної влади;

- системне загострення україно-російських відносин, яке триватиме в майбутньому;
- відсутність своєчасної адекватної реакції на світову економічну кризу.

Підсумовуючи, треба зазначити, що зовнішньополітичний курс України, в цілому, залишався незмінним і незворотнім. Позитивна тенденція якісних змін у сприйнятті нашої держави міжнародною спільнотою як рівноправного суб'єкта міжнародних відносин не набула розвитку. Пріоритетними завданнями зовнішньої політики залишалися: всебічний захист прав та інтересів українського громадянина за кордоном, послідовна реалізація європейських та євроатлантичних прагнень нашої держави, дієвий політико-дипломатичний супровід зовнішньоекономічних інтересів держави.

Зовнішньополітичні результати 2008 року, у поєднанні з посиленою співпрацею України з США, ЄС та НАТО, зберігають для нашої держави деякі історичні шанси, але для того, щоб використати їх потрібні неординарні кроки. Час спливає.

§4. УКРАЇНА У МІЖНАРОДНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ СПІВРОБІТНИЦТВІ

З точки зору міжнародного економічного співробітництва 2008 рік для України став роком змін та викликів. Роком змін, оскільки Україна набула членства у Світовій організації торгівлі (СОТ) після більш ніж 14 років переговорів та адаптації українського інституційного середовища до вимог цієї впливової міжнародної організації. Це, вочевидь, змінило статус України як торгівельного партнера для більшості країн світу. Наприклад, у відносинах з ЄС приєднання до СОТ дозволило розпочати офіційні переговори щодо створення поглибленої зони вільної торгівлі з ЄС, а у відносинах з ЄП фактично перекреслило і до того примарні плани створення митного союзу.

Роком викликів, бо саме у 2008 році набула нового значення і виміру світова фінансова криза, яка почалась попереднього року. Фактичне руйнування частини сучасної фінансової системи, зокрема зникнення «великої п'ятірки» інвестиційних банків в США, хвиля банкрутств, націоналізацій та угод про злиття та поглинання у фінансовому секторі розвинутих країн, чії фінансові інститути розглядались як найбільш надійні, обвал фондових ринків як розвинутих країн, так і країн з економікою, яка знаходиться в процесі становлення (*emerging markets*), тотальна втрата довіри у банківському секторі та різке зниження «апетиту» інвесторів до ризику, безпрецедентні за масштабами та міжнародної координацію заходи боротьби з кризою, до яких вдаються національні уряди, центральні банки та міжнародні організації – це лише окремі риси кризи, яка стала початком глобальної рецесії.

Хоча перший етап кризи у 2007 році майже не зачепив економіку України, друга хвиля потрясінь на світовому фінансовому ринку у вересні 2008 року та різке падіння світових цін на сировинні товари дали поштовх різкому обвалу економічної активності в країні в четвертому кварталі¹⁷. В останні місяці року впали обсяги зовнішньої торгівлі товарами, майже припинивсь притік довгострокового іноземного капіталу та зріс відтік «іншого капіталу», національна валюта різко девальвувала, що значно ускладнило виконання зовнішніх фінансових зобов'язань. Все це докорінно змінило характеристики зовнішнього балансу країни в останньому кварталі року порівняно з попередніми кварталами і поставило перед Україною абсолютно нові виклики, відповідати на які у 2008 році суспільство лише почало.

Очевидно, що в контексті міжнародного економічного співробітництва у 2008 році, окрім глобальних викликів, існувало кілька регіональних викликів, наприклад, енергетичний,

¹⁷ За оцінками, падінням реального ВВП у четвертому кварталі року склало біля 9% у вимірі рік до року порівняно з 6,9% зростання у попередньому кварталі.

пов'язаний з системою постачання природного газу в Україну та через Україну, а також міграційний виклик.

Набуття членства у СОТ та поточний торгівельний режим

Найвизначнішим досягненням 2008 року України у сфері міжнародного співробітництва є, безперечно, набуття членства у СОТ. Заявка про намір країни приєднатись до ГАТТ (згодом СОТ) була подана у листопаді 1993 року, тоді як членом цієї міжнародної організації Україна стала лише 16 травня 2008 року.

Такий тривалий переговорний процес, протягом якого було досягнуто домовленості з 52 країнами про доступ по ринків товарів та послуг, а також проведено складні багатосторонні переговори з питань гармонізації українського законодавства до норм та правил СОТ, призвів до того, що значна частина змін, які були закріплені у зобов'язаннях України, вже діяли в країні на момент формального набуття членства. Це стосується й правил митної оцінки, й системи захисту прав інтелектуальної власності, й системи державної допомоги, й навіть, частково, лібералізації ввізних мит¹⁸. Відповідно, попри очікування громадськості, фактично вступ до СОТ не зумовив різкої зміни регуляторного середовища, а скоріше надав гарантії збереження певних умов доступу до українського ринку у майбутньому в обмін на кращі умови доступу на ринки країн-членів СОТ та можливість ефективніше захищати поточні та майбутні інтереси українських виробників на цих ринках.

Якщо говорити про зміни, які відбулись саме у 2008 році внаслідок приєднання до СОТ, варто виділити кілька ключових моментів:

1) *Лібералізація та зв'язування ввізних мит*¹⁹. Варто відзначити, що зобов'язання України щодо зв'язаних ставок ввізних мит для більшості промислових товарів незначно відрізнялись від того рівня, який діяв в країні на момент набуття членства у СОТ і який був фактично встановлений у 2005 році. Для сільськогосподарських товарів зниження протекціонізму стало суттєвішим за рахунок зниження мит в першу чергу на ті товари, що займають відносно більшу частку імпорту (Таблиця 1).

Таблиця 1. Порівняння РНС ставок ввізного мита в Україні до вступу до СОТ та кінцевих зв'язаних ставок відповідно до зобов'язань України.

	Сільськогосподарські товари	Промислові товари	По всій номенклатурі
--	-----------------------------	-------------------	----------------------

¹⁸ *Членство України у СОТ: огляд зобов'язань та коментарі до них.* Інститут економічних досліджень та політичних консультацій / USAID. – Київ, 2008. – ISBN 966-347-049-6

¹⁹ Застосовувати ставки ввізного мита у відповідності до зобов'язань перед СОТ Державна митна служба України почала з 16 травня 2008 року, посилаючись на ст.7 Закону України „Про зовнішньоекономічну діяльність”, хоча відповідні зміни у Закон України „Про Митний тариф України” були внесені лише наприкінці грудня 2008 року.

Середньоарифметична РНС ставка до змін митних тарифів у 2005 році	19,71	8,29	10,47
Середньоарифметична РНС ставка на момент набуття членства у СОТ	13,84	4,40	6,51
Середньоарифметична кінцева зв'язана РНС ставка	11,16	4,85	6,28
Середньозважена РНС ставка до змін митних тарифів у 2005 році	21,10	6,70	7,77
Середньозважена РНС ставка на момент набуття членства у СОТ	18,19	6,11	7,02
Середньозважена кінцева зв'язана РНС ставка	10,07	4,77	5,09

Джерело: *Членство України у СОТ: огляд зобов'язань та коментарі до них*. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій / USAID. – Київ, 2008. – ISBN 966-347-049-6

Іншим важливими рисами перегляду системи ввізних мит були (а) майже повний перехід на адвалорні ставки, які замінили специфічні та змішані ставки, (б) згладжування тарифних піків, тобто зниження кількості дуже високих ставок ввізних мит, та (в) зменшення кількості так званих «шумових ставок» (nuisance rates), тобто ставок ввізного мита, величина яких не досягає 2%, які не створюють суттєвих обмежень у торгівлі, але вимагають додаткових витрат як від імпортера, так і від уряду країни на адміністрування мита (Таблиця 2).

Таблиця 2. Структура РНС ставок ввізних мит в Україні

	Сільськогосподарські товари		Промислові товари	
	На момент вступу до СОТ	Кінцеві зв'язані ставки	На момент вступу до СОТ	Кінцеві зв'язані ставки
Тарифні лінії з нульовою ставкою (% від усіх тарифних ліній)	9,6	10,0	35,5	35,2
Тарифні лінії з адвалорними ставками (% від усіх тарифних ліній)	62,7	95,5	98,1	100,0
Середньоарифметична ставка ввізного мита ^a	13,84	11,16	4,40	4,85
Середньозважена ставка ввізного мита ^a	18,19	10,07	6,11	4,77
Мінімальна ставка	0,0	0,0	0,0	0,0
Максимальна ставка (лише для адвалорних ставок)	30,0	50,0	25,0	25,0
Міжнародні тарифні піки (% від усіх тарифних ліній) ^b	44,3	21,4	1,43	0,58
«Шумові ставки» (% від усіх тарифних ліній) ^c	5,2	2,8	10,6	3,4

Джерело: *Членство України у СОТ: огляд зобов'язань та коментарі до них*. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій / USAID. – Київ, 2008. – ISBN 966-347-049-6

Примітки:

^a Розрахунки Міністерства економіки України та USAID на основі даних торгівлі 2004-2005 років

^b Міжнародні тарифні піки визначаються як ставки, що перевищують 15%

^c «Шумові» ставки – імпорتنі мита, величина яких коливається від 0% до 2%

Перехідні періоди встановлені для лише декількох груп товарів харчової промисловості, хімічної галузі, виробництва металів та машинобудування. В цілому це 320 тарифних ліній, що складає близько 3% загальної товарної номенклатури країни. Максимальна тривалість перехідних періодів складає п'ять років до 2013 року, але переважна більшість закінчується у 2010-2011 роках.

2) *Відмова від кількісних обмежень торгівлі, які не відповідають положенням відповідних Угод СОТ.* Зокрема, Україна зобов'язалась скасувати заборону на експорт брухту кольорових металів та відмінити обмеження на експорт зерна²⁰. Також, було узгоджено встановлення тарифної квоти на цукор-сирець тростинний у розмірі 260 тисяч тон з щорічним збільшенням її величини на 3,9 тисяч тон. У межах тарифної квоти ставка ввізного мит на цукор становить 2% порівняно з 50% ставкою для імпорту понад обсяг квоти.

3) *Поступове зниження експортних мит,* які у 2008 році діяли на насіння олійних культур (соняшника, рижю, льону), живої худоби, шкіряної сировини, а також брухту чорних і кольорових металів.

4) *Закріплення ліберального режиму торгівлі послугами.* В рамках домовленостей, які стосуються 11 з 12 ключових секторів послуг, Україна здебільшого зобов'язалась не обмежувати доступ до ринку та застосовувати національний режим для іноземних постачальників послуг. Додаткові зобов'язання України стосуються деяких послуг зв'язку, морських транспортних послуг, послуг трубопровідного транспорту, тоді як виключеннями з режиму найбільшого сприяння стали виробництво та розповсюдження аудіо-, відео-, кіно- та телевізійної продукції; послуги внутрішнього водного, залізничного, автомобільного сполучення; а також послуги, пов'язані з комп'ютерними системами резервування в повітряному транспорті²¹.

Також, членство у СОТ надало додатковий поштовх важливим внутрішнім реформам, а саме реформам технічного регулювання та санітарного та фітосанітарного контролю. Зокрема, Україна зобов'язалась надавати пріоритет використанню міжнародних стандартів як основи для національних стандартів, технічних регламентів та процедур оцінки відповідності, а також використовувати міжнародні стандарти, рекомендації та інструкції як основу для національної системи санітарного та фітосанітарного контролю. До кінця 2011 року країна має узгодити всі технічні регламенти з відповідними міжнародними стандартами.

²⁰ Квоти на експорт зерна були скасовані для кукурудзи у березні 2008 року та для пшениці, жита та ячменю у травні.

²¹ *Членство України у СОТ: огляд зобов'язань та коментарі до них.* Інститут економічних досліджень та політичних консультацій / USAID. – Київ, 2008. – ISBN 966-347-049-6

Членство у СОТ покращило доступ українських експортерів на зовнішні ринки. Одразу після приєднання України до СОТ Європейський Союз скасував кількісні обмеження на імпорт українського прокату. Також, у відносинах з усіма країнами-членами СОТ відбувся перехід до торгівлі на основі режиму найбільшого сприяння (РНС). Теоретично, це мало сприяти зниженню ввізних мит, які накладались на українські товари в країнах-членах СОТ, якщо раніше в цих країнах застосовували «повні» ставки ввізного мита по відношенню до українських товарів. Однак фактично цей вплив був дуже незначним, оскільки в більшості країн-членів СОТ ставки РНС є максимальними ставками. До того ж Україна з більшістю своїх торговельних партнерів вже давно підписала угоди або про використання РНС режиму, або про вільну торгівлю (країни СНД), що дедалі нівелювало вплив цього фактору.

Серед довгострокових переваг членства у СОТ варто відзначити нові можливості захисту інтересів українських виробників на міжнародних ринках, зокрема доступ до механізму вирішення торговельних суперечок між країнами-членами СОТ, участь у переговорах щодо вступу до СОТ інших країн, наприклад Росії, а також у переговорах щодо майбутніх правил міжнародної торгівлі в рамках СОТ.

В той же час приєднання до СОТ не призвело до зміни ввізних мит, з якими стикаються українські експортери у країнах – найбільших торговельних партнерах України. Також Україна продовжує користуватись загальним режимом, що надається генеральною системою преференцій (ГСП) Європейського Союзу²².

Важливим компонентом торговельного режиму залишались антидемпінгові та спеціальні розслідування та заходи, які запроваджуються в Україні щодо імпорту окремих товарних категорій, а також розслідування та заходи, які діють щодо української продукції в світі. Станом на кінець 2008 року в Україні проводилось 3 антидемпінгові розслідування, які стосувались імпорту шприців, ворсового полотна та молочної кислоти, а також спеціальне розслідування щодо імпорту сірників. Результати розслідувань будуть відомі у 2009 році. Також чинними в Україні залишаються 7 спеціальних заходів незалежно від країни походження товару та 14 антидемпінгових заходів, більшість яких спрямована на країни-члени ЄС, Китай та Росію (Таблиця Д1).

У 2008 році в світі щодо української продукції було ініційовано два нових антидемпінгових розслідування (ЄС щодо зварних труб та в Індію щодо гарячекатаного прокату), а також два спеціальних розслідування (Росією щодо столових проборів та сталевих прокатів). В цілому станом на кінець 2008 року щодо українських товарів проводились шість розслідувань, у тому числі в чотирьох ініціатором виступала Російська Федерація. Також були чинними 32 обмежувальні заходи щодо української продукції,

²² Мовчан, В., Кобилянська, А., Полетаєва, Ю., Сисенко, Н. «Економічна інтеграція і кооперація України та ЄС: підсумки першого півріччя 2007 року» // Моніторинг відносин Україна – ЄС: підсумки першого півріччя. – International Review, No. 2, 2007

переважно у формі антидемпінгових мит (Таблиця Д2). Ліва частка обмежень стосувалась металів та виробів з них. Географія країн, які встановили обмежувальні заходи, є доволі широкою, включаючи не лише ЄС та Росію, але й США та багато країн Південної Америки.

Таким чином, у 2008 році в Україні відбулась серйозна лібералізація торгівельного режиму, що стало додатковим стимулом зростання імпорту. Переваги членства у СОТ для українських експортерів, за виключенням скасування кількісних обмежень на поставки прокату в ЄС, будуть більш явними у довготривалій перспективі, оскільки переважно пов'язані зі змінами нетарифних обмежень та додатковими можливостями захисту національних інтересів на зовнішніх ринках.

Різкий перелом тенденцій у торгівлі товарами

Історія торгівлі товарами у 2008 році – це історія стрімких злетів та не менш стрімких падінь. За оцінками НБУ, у липні 2008 року вперше за історію складання платіжного балансу номінальні темпи приросту експорту товарів сягнули +79,0% до відповідного місяця минулого року. Пікове значення темпів приросту товарного імпорту було досягнуто у вересні: +67,5% порівняно з вереснем 2007 року. Відповідно, надзвичайно високими були також кумулятивні показники товарної торгівлі за результатами перших трьох кварталів року. За цей період номінальний експорт товарів зріс на півтора рази і сягнув 54,1 млрд. доларів США, тоді як імпорт збільшився на 57,2% та досяг 66,3 млрд. доларів США. Відповідно, дефіцит торгівлі товарами склав 12,3 млрд. доларів США.

Серед факторів, які сприяли стрімкому зростанню експорту товарів протягом перших дев'яти місяців року, варто виділити такі:

- Високі ціни на металургійну продукцію в світі, які досягли піку всередині року. За оцінками НБУ, середньозважена ціна експорту продукції чорної металургії у серпні перевищила 1000 доларів США за тонну, що майже вдвічі вище ціни початку року. Це зумовило приріст вартісних обсягів експорту чорних металів на 62,6% за січень-вересень. Сукупний експорт металургійної продукції виріс на 53,4%;
- скасування кількісних обмежень експорту зерна та, у другій половині року, внаслідок рекордного врожаю зернових, що забезпечило приріст експорту продукції агропромислового комплексу в 1,7 рази за перші три квартали;
- високий споживчий та інвестиційний попит на продукцію машинобудування, переважно у країнах СНД, в результаті чого експорт механічних та електричних машин та устаткування, за оцінками НБУ, зріс на 40,9%, тоді як експорт залізничних вагонів та запчастин до них у 1,7 рази;

- рекордно високі ціни на нафту та інші мінеральні продукти, завдяки чого експорт цієї товарної категорії зріс на 75,0%.

Приріст експорту за цими чотирма групами товарів – метали, сільськогосподарська продукція та продукція харчової промисловості, машини та обладнання, мінеральні продукти – пояснює майже 90% загального приросту експорту товарів у січні-вересні 2008 року.

Як і у випадку експорту, високі темпи зростання імпорту протягом перших трьох кварталів року були досягнуті завдяки комбінації рекордних світових цін та стрімкого зростання попиту, у цьому випадку внутрішнього, який підживлювався доступними кредитами та досить високими темпами приросту доходів домогосподарств, у тому числі й за рахунок соціальних трансфертів. Додатковими чинниками, які сприяли зростанню імпорту, стало набуття членства у СОТ у травні 2008 року, що призвело до зниження ввізних мит, та ревальвація гривні всередині року. Більше трьох чвертей приросту загального обсягу імпорту у січні-вересні пояснюється високими темпами приросту в кількох товарних категоріях:

- імпорт продукції машинобудування зріс на 57,9% за перші дев'ять місяців року, причому надзвичайно високі темпи приросту спостерігались в імпорті легкових автомобілів та запчастин до них. Частка цих товарів у загальному імпорті досягла 8,5% при темпах приросту імпорту на рівні близько 80%. Для порівняння, імпорт механічних та електричних машин збільшився в 1,4 рази за цей самий період;
- вартісні обсяги імпорту мінеральних продуктів, у тому числі нафти та газу, підвищились на 67,7% за січень-вересень внаслідок рекордно високих цін на нафту в світі, а також зростання цін на імпортований газ в середньому на 38,5%;
- імпорт продукції хімічної промисловості зріс на 51,7% за три квартали завдяки підвищенню внутрішнього попиту.

Однак у четвертому кварталі ситуація як на зовнішніх ринках, так і всередині України різко змінилась. Нова фаза світової фінансової кризи, яка почалась восени, не лише спровокувала відтік іноземного капіталу з фінансової системи України, але й дала поштовх стрімкому зниженню попиту та цін на світових товарних ринках, у тому числі цін на нафту, метали та сільськогосподарську продукцію. Різка девальвація гривні, кредитна криза та зниження внутрішнього попиту як з боку домогосподарств, так і з боку виробників стали додатковими чинниками зміни тенденцій розвитку товарної торгівлі. Так, за оцінками НБУ у листопаді-грудні вартісні обсяги експорту скоротились на 15,4% порівняно з відповідним періодом 2007 року внаслідок падіння експорту продукції металургії, хімічної промисловості та агропромислового комплексу. Зокрема, в грудні 2008 року середньозважена ціна експорту продукції чорної металургії (HS 72) знизилась до трохи менше 600 доларів США за тону, тобто фактично на 40% порівняно з піком, зафіксованим у серпні.

Якщо девальвація гривні до певної міри підтримала експорт в останній місяць року (за даними НБУ вартісні обсяги експорту у грудні порівняно з листопадом зросли на 9,2%), вплив девальвації на імпорт був прямо протилежним, посиливши негативний вплив таких чинників як обмежений доступ до кредитів, зростання безробіття, падіння зарплат та більший рівень невизначеності щодо майбутніх доходів. Відповідно, якщо у листопаді імпорт скоротився на 10,7% порівняно з відповідним періодом минулого року, в грудні падіння імпорту склало вже близько 29%.

Завдяки надзвичайно високим темпам зростання як експорту, так і імпорту протягом перших трьох кварталів року зміна тенденцій розвитку торгівлі в останньому кварталі не призвела до падіння вартісних обсягів торгівлі в цілому за рік. За попередніми оцінками НБУ у 2008 році експорт товарів був на 35,9% більше ніж торік, тоді як приріст імпорту склав 38,4%. Відповідно, дефіцит торгівлі товарами за результатами року залишився високим на рівні 16,1 млрд. доларів США, що зумовило формування від'ємного сальдо рахунку поточних операцій на рівні 11,9 млрд. доларів США або 6,7% від ВВП, що стало рекордним значенням для України.

Економічна криза по-різному вплинула на торгівлю товарами України з різними країнами світу, хоча за результатами року не призвела до суттєвих змін у ієрархії торгівельних партнерів України. За результати року ЄС-27 залишився найбільшим партнером України у торгівлі товарами, на який припадало 30,8% загального товарообігу. Ця частка навіть дещо зросла порівняно з результатами перших трьох кварталів року завдяки меншому зниженню торгівлі з ЄС порівняно з іншими країнами. Зокрема, стрімке зниження обсягів торгівлі відбулось у відносинах з Російською Федерацією, внаслідок чого її частка у загальному товарообігу України ще більше знизилась і склала лише 23% за результатами 2008 року.

Торгівля послугами також зазнала негативного впливу світової кризи та різкого погіршення економічної ситуації в країні. За попередніми оцінками НБУ, у 2008 році доданий баланс торгівлі послугами склав 2,1 млрд. доларів США, фактично не змінившись порівняно з оцінкою за дев'ять місяців.²³ Гальмування відбулось як у експорті, так і у імпорті послуг. За оцінками НБУ, експорт послуг зріс на 26,9% у 2008 році, тоді як за результатами дев'яти місяців цей показник складав 35,3%. Для імпорту відповідні темпи приросту становлять 34,8% за рік на противагу 43,2% за результатами перших трьох кварталів. Незважаючи на гальмування, результати торгівлі послугами у 2008 році виявились кращими, аніж торік, коли приріст експорту був 25,4%, а імпорту 28,1%.

²³ Треба підкреслити, що внаслідок розбіжностей у методології статистичного обліку секторів послуг інформація щодо торгівлі послугами, яка надається НБУ та Держкомстатом України, суттєво відрізняється. Так, за оцінками Держкомстату, у 2008 році позитивне сальдо торгівлі послугами сягнуло 5 млрд. доларів США порівняно з 4,1 млрд. доларів США минулого року.

Високі темпи приросту як експорту, так і імпорту послуг в 2008 році були зумовлені в першу чергу високим попитом на транспортні послуги внаслідок надзвичайно високих темпів приросту торгівлі товарами за цей період. Відповідно за результатами року транспортні послуги залишились лікуючим компонентом у торгівлі послугами в Україні (Таблиця 3).

Також у 2008 році продовжувало стрімко зростати значення імпорту фінансових послуг, частка яких у імпорті послуг, починаючи з 2007 року, перевищила частку імпорту різних ділових, професійних та технічних послуг та сягнула 22%. Це дозволили торгівлі фінансовим послугам стати третіми за значимістю у обігу послуг України.

Таблиця 3. Зовнішня торгівлі України послугами у 2008 році

	Структура, % від загального			Темпи приросту, % рік до року	
	Експорт	Імпорт	Всього	Експорт	Імпорт
Транспортні послуги	65,18	24,79	50,54	24,7	47,3
<i>у тому числі трубопровідний транспорт</i>	<i>21,89</i>	<i>0,07</i>	<i>13,98</i>	<i>6,2</i>	<i>52,2</i>
Різні ділові, професійні та технічні послуги	13,05	16,69	14,37	30,7	37,2
Фінансові послуги	4,16	22,04	10,64	50,9	65,1
Подорожі	4,21	6,36	4,99	44	29,3
Державні послуги, які не віднесені до інших	0,04	10,26	3,74	24,8	-1,9
Комп'ютерні послуги	2,30	3,56	2,76	70,4	47,9
Послуги зв'язку	2,83	2,15	2,58	39,5	60,2
Послуги з ремонту	3,64	0,53	2,51	30,3	-5,1
Страхові послуги	1,61	2,72	2,02	119,1	30,3
Роялті та ліцензійні послуги	0,34	4,19	1,73	115,6	19,8
Інші ділові послуги	1,19	2,41	1,63	42,6	27
Послуги приватним особам та послуги	0,43	2,75	1,27	-28,2	-27,4
Будівельні послуги	1,02	1,56	1,22	21,4	-5

Джерело: Держкомстат

Географічно, у торгівлі послугами збереглося домінування ЄС-27 та Росії як головних партнерів України. Зокрема, за даними Держкомстату експорт послуг до ЄС-27 становив 34,6% загального обсягу експорту, до Російської Федерації – 32,9%. В імпорті послуг переважали послуги, отримані з країн Європейського Союзу (57,4% від загального імпорту).

Таким чином, у 2008 році відбулась різка зміна тенденцій у динаміці торгівлі як товарами, так і послугами: з бурхливого сплеску у перших кварталах року до падіння в останньому кварталі. Ймовірно, що саме низхідна тенденція залишиться домінантною й у 2009 році.

Потоки капіталу: висока чутливість до зовнішніх шоків.

Світова фінансова криза повністю змінила напрямки потоків капіталу у світі, що не могло не позначитись на Україні. Найбільш чутливими до проблем на фінансовому ринку виявились, як і очікувалось, портфельні інвестори, які поступово переводили активи у все

менш і менш ризикові країни та цінні папери. Якщо за результатами дев'яти місяців 2008 року в Україну надійшло майже 4 млрд. доларів США портфельних інвестицій, то за відповідний період 2008 року за цією позицією спостерігався вже відтік капіталу, який склав 0,4 млрд. доларів США. Поступове виведення іноземного капіталу з українського фондового ринку зумовило падіння індексу ПФТС на близько 75% за рік.

Надходження прямих інвестицій залишалися протягом перших трьох кварталів року на дуже високому рівні, і лише в останньому кварталі, коли фінансовий світ зазнав нищівного удару, надходження майже припинились. За оцінками НБУ, за останній квартал надходження становили лише 1,2 млрд. доларів США, тоді як протягом січня-вересня 2008 року чистий притік прямих іноземних інвестицій (ПІІ) склав 8,8 млрд. доларів США. Зокрема були завершені угоди щодо купівлі Правекс-банку італійським банком Intesa Sanpaolo S.p.A, банку «Форум» німецьким Commerzbank та Укрсоцбанку французьким Paribas²⁴, що дозволило банківській системі зберегти лідерство за обсягами іноземних інвестицій в фінансовий сектор. НБУ оцінює частку цього сектору в 42,7% від загальної суми надходжень ПІІ, причому навіть в умовах кризи притік ПІІ у банки тривав, однак головним чином внаслідок необхідності рекапіталізації банків з іноземним капіталом.

В цілому за 2008 рік чистий притік ПІІ склав 9,9 млрд. доларів США, що навіть перевищило на 7,5% рівень надходжень у попередньому році. Однак перспективи отримання еквівалентного рівня надходжень ПІІ в 2009 році дуже примарні, навіть враховуючи потребу у подальшій рекапіталізації банків з іноземним капіталом та знецінення внутрішніх активів, що може зробити їх більш привабливими для міжнародних інвесторів.

Надходження від середньо- та довгострокових кредитів та випуску єврооблігацій банківського та реального сектору також різко скоротились внаслідок погіршення ситуації на фінансових ринках світу. Запозичення стали майже недоступними навіть для країн, які традиційно розглядалися як такі, що мають низький ступінь ризику. Для України, оцінка ризикованості запозичень якої надзвичайно зросла протягом 2008 року (наприклад, спред ЕМВІ+ Україна зріс з близько 300 пунктів на початок року до близько 2700 пунктів на кінець року), у новій фазі фінансової кризи було надзвичайно важко. За інформацією НБУ в цілому за 2008 рік обсяг чистих залучень довгострокових кредитів та єврооблігацій приватного сектору, у тому числі банків, в цілому за рік становив 14,8 млрд. доларів США, з яких лише 2,0 млрд. доларів США надійшло у останньому кварталі.

В той же час стрімкий відтік капіталу спостерігався за статтею «інший капітал», причому за останній квартал року відтік склав 8,8 млрд. доларів США, тоді як за три попередні квартали відтік становив 6,4 млрд. доларів США. В останні місяці року

²⁴ Мовчан В., Кобилянська А., Куценко К., Сисенко Н. «Економічна інтеграція і кооперація України та ЄС: підсумки першого півріччя 2008 року» // Відносини Україна – ЄС: підсумки першого півріччя. – International Review, No. 3 (7), жовтень 2008 р.

спостерігались два ключові напрямки відтоку іноземних коштів з фінансової системи. По-перше, це відтік валюти з банків та формування значних готівкових запасів валюти поза банківською системою. За оцінками НБУ, лише за останній квартал у готівкову форму було переведено 5,3 млрд. доларів США. По-друге, це повернення раніше залучених від нерезидентів короткострокових кредитів, які було неможливо рефінансувати і які були повернуті. Тут відтік за жовтень-грудень склав 2,8 млрд. доларів США.

В результаті в четвертому кварталі сальдо фінансового рахунку було від'ємним на рівні 5,7 млрд. доларів США. Це означало скорочення річного додатного сальдо фінансового рахунку до 8,8 млрд. доларів США, що було недостатнім для покриття дефіциту рахунку поточних операцій і фактично зумовило різку девальвацію гривні.

Одним з ключових ризиків різкого скорочення притоку іноземного капіталу в країну в ситуації дефіциту рахунку поточних операцій є проблема повернення накопичених зовнішніх боргів. В Україні ця проблема останнім часом також загострилась, оскільки за 2004-2008 роки валовий зовнішній борг України зріс майже в 5 разів і станом на 1 жовтня 2008 року досяг 105,4 млрд. доларів США. Це становить близько 55% від ВВП або 120% від експорту, що зазвичай розглядається МВФ як «помірний» рівень боргу. Лівава частка цього боргу – це приватний, переважно довгостроковий, борг банків та інших секторів економіки, тоді як зовнішня заборгованість сектору державного управління складала близько 13,4% загальної суми боргу станом на початок жовтня, що також в більш стандартних економічних умовах не розглядається як високо-ризикова ситуація. Однак глобальна криза змінила ситуацію на фінансових ринках, що робить питання можливості повернення або рефінансування заборгованостей як приватного, так і реального сектору надзвичайно болючим для України у 2009 році, а може й на довший період часу.

Новий кредит від МВФ.

За рік до повного погашення попередніх запозичень у Міжнародного валютного фонду (МВФ) Україна була змушена звернутись по новий кредит, враховуючи різке погіршення економічної ситуації всередині країні та подвійний дефіцит її платіжного балансу. У жовтні 2008 року Україна та МВФ підписали Меморандум з питань економічної та фінансової політики, який став основою для надання Україні кредиту на умовах «stand-by» у розмірі 11 млрд. СДР (SDR), що складає 802% української квоти, на період з листопада 2008 року до жовтня 2010 року. Перший транш кредиту у розмірі 3 млрд. СДР або 4,5 млрд. доларів США Україна отримала у листопаді після затвердження угоди.

Головні зобов'язання України у сфері економічної та фінансової політики, які містяться в Меморандумі, включають:

А. *Заходи стабілізації банківської системи*, як-то (а) умови надання фінансової підтримки банківській системі, (б) створення відповідної нормативної бази, яка б дозволяла НБУ проводити реорганізацію банків, у тому числі їх продаж, (в) аудит банківської системи, рекапіталізація життєздатних банків та ліквідацію решти; (г) покращення системи банківського нагляду, покращення доступу громадськості до інформації, яка стосується діяльності банків, (д) посилення незалежності НБУ, та (е) збільшення суми гарантій за вкладками фізичних осіб.

Б. *Зміни валютно-курсової політики*, як-то (а) запровадження гнучкого курсоутворення, (б) скасування валютного коридору; (в) встановлення офіційного валютного курсу на основі курсу міжбанківського валютного ринку, та (г) здійснення прозорої та передбачуваної стратегії інтервенцій на валютному ринку шляхом проведення регулярних валютних аукціонів.

В. *Зобов'язання щодо держаних фінансів*, як-то затвердження нульового касового дефіциту державного сектору у 2009 році. Для досягнення цієї мети у Меморандумі було запропоновано реалізувати низку заходів, у тому числі обмежити зростання мінімальної зарплати, середньої зарплати у державному секторі, пенсій та інших соціальних виплат рівнем очікуваної інфляції у 2009 році; та забезпечити фінансову стабільність «Нафтогазу», у тому числі за рахунок вирівнювання цін на газ внутрішнього видобутку та імпортований газ та зниження субсидій теплогенеруючим компаніям, які споживають імпортований газ.

Г. *Зобов'язання щодо торгівельної політики*, як-то відмова від введення нових або збільшення існуючих імпортних обмежень з метою покращення платіжного балансу.

Кількісні критерії виконання Україною зобов'язань перед МВФ, дотримання яких є однією з підстав отримання наступних траншів кредиту, представлені у Таблиці 4. Очевидно, найважчим для реалізації критерієм Меморандуму в умовах кризи стане утримання нульового касового дефіциту державного сектору, що фактично передбачає нульовий дефіцит державного бюджету. Бюджет України перевантажений соціальними зобов'язаннями, які мають постійний характер, до яких в останні місяці року додалися значна кількість обіцянок підтримати різні сектори економіки²⁵ та заходи, спрямовані на захист населення від наслідків кризи²⁶. У той же час відносні фіскальні доходи у 2009 році будуть вочевидь нижчими порівняно з попередніми роками, а джерела фінансування дефіциту обмежуються переважно внутрішніми запозиченнями. Тож, незважаючи на

²⁵ Див., наприклад, Закон України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» № 800-VI від 25.12.2008, Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо мінімізації впливу фінансової кризи на розвиток вітчизняної промисловості» № 694-VI від 18.12.2008.

²⁶ Див., наприклад, Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо зменшення впливу світової фінансової кризи на сферу зайнятості населення» № 799-VI від 25.12.2008 та Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» № 796-VI від 24.12.2008

обмеження зростання мінімальної зарплати та соціальних стандартів у 2008 році, в Законі про Державний бюджет на 2009 рік²⁷, який було ухвалено зі значним запізненням лише 26 грудня 2008 року, дефіцит передбачено на рівні 31,1 млрд. грн. або 3,0% від ВВП, що не відповідає положенням Меморандуму.

Таблиця 4. Кількісні критерії, передбачені в Меморандумі між Україною та МВФ

	вересень 2008р. (факт)	грудень 2008р. (прогноз)	березень 2009р. (прогноз)	червень 2009р. (прогноз)	вересень 2009р. (прогноз)	грудень 2009р. (прогноз)
Верхня межа касового дефіциту державного сектору (млрд. грн.)	-4,994	9,930	0	-2,0	-5,0	0
Нижня межа чистих міжнародних резервів МВФ (млрд. дол. США)	37,5	26,7	21,8	18,7	16,6	14,9
Верхня межа монетарної бази (млрд. грн.)	170,8	190,0	192,0	197,5	203,0	211,0

Джерело: www.imf.org

У той же час у сфері валютно-курсової політики та банківського нагляду почались зміни, передбачені Меморандумом. Зокрема, валютний курс став набагато гнучкішим, НБУ запровадив валютні аукціони, графік яких попередньо оголошується, було проведено стрес-тест 17 банків першої групи, потреба яких у рекапіталізації оцінена на рівні 25 млрд. грн, а суму гарантій за вкладами фізичних осіб піднято до 150 тисяч гривень.

Отримання кредиту МВФ було, безперечно, важливим для стабілізації ситуації на валютному ринку країни та гальмування девальвації національної валюти. Станом на кінець 2008 року гривня знецінилась вдвічі по відношенню до долару США порівняно з груднем 2007 року, хоча протягом останнього кварталу року НБУ витратив більше 9 млрд. доларів США на задоволення валютного попиту²⁸. Однак важливішим є поштовх до реформ, який створюють домовленості з МВФ. Це стосується й питання більш відповідальної політики у сфері державних фінансів, й реформування системи банківського нагляду, й посилення незалежності НБУ, й утримання від протекціонізму, й реформування механізмів ціноутворення у газовому секторі. Від України залежатиме, наскільки ефективними будуть проведені реформи.

Регіональні виклики: енергетичний вимір.

Питання енергетичної безпеки в контексті міжнародного співробітництва були надзвичайно важливим для України протягом 2008 року, оскільки країна залишається нетто-імпортером енергетичних матеріалів при надзвичайно високому рівні енергоспоживання.

²⁷ Закон України «Про Державний бюджет на 2009 рік», №835-VI від 26 грудня 2008 року

²⁸ У 2008 році валові міжнародні резерви НБУ зросли на 1 млрд. доларів США до 31,5 млрд. доларів США, враховуючи 4,5 млрд. доларів за кредитом МВФ. За три перші квартали НБУ накопичив близько 5,8 млрд. доларів США.

Найбільш проблематичним було питання імпорту газу. Хоча останнім часом в країні споживався переважно середньоазіатський газ. Він постачався російським «Газпромом», *де-факто* роблячи останнього монопольним постачальником газу в Україні.

Протягом року Україна вела складні переговори з «Газпромом» щодо ціни поставок природного газу в країну у 2008 році (проблема виникла через тимчасовий розв'язок у погодженій схемі постачання газу, що змусило «Газпром» замінити центральноазіатський газ значно дорожчим російським без попереднього погодження), а також щодо ціни майбутніх поставок. Важливий прогрес у газових переговорах був досягнутий в жовтні, коли «Нафтогаз» і «Газпром» підписали меморандум щодо принципів довгострокової співпраці в сфері торгівлі газом²⁹. Згідно меморандуму у 2009 році протягом трирічного перехідного періоду передбачався перехід до ринкового ціноутворення на природний газ та на послуги по транзиту російського газу. Також Україна мала отримувати газ напряму від «Газпрому», тоді як компанія «РосУкрЕнерго», що постачала природний газ до України як посередник, мала бути ліквідована, а борг «Нафтогазу» перед «РосУкрЕнерго» за поставлений газ мав бути переданий «Газпрому».

Однак досягнуті домовленості були практично скасовані проблемами, які виникли з оплатою вже поставленого газу. За вересень-листопад 2008 року «Нафтогаз» накопичив борг загальною сумою в 2,6 млрд. доларів США, з яких 1,95 млрд. доларів США тіла боргу без урахування штрафних санкцій було виплачено лише 30 грудня головним чином за рахунок державних кредитів. Це стало офіційним приводом зриву газових переговорів та кількатижневого відключення поставок газу в Україну та Європу на початку січня 2009 року.

У питаннях співробітництва з ЄС у енергетичній сфері однією з найважливіших подій 2008 року став початок переговорів між ЄС та Україною щодо приєднання до Енергетичної Спільноти. Також ЄС продовжував надавати допомогу, спрямовану на підтримку розвитку української енергетики. Така підтримка стосувалась розвитку вугільного сектору, управління твердими радіоактивними відходами, реформи регуляторного середовища, тощо.

Регіональні виклики: міграційний вимір.

У 2008 році Державним комітетом статистики за підтримки низки міжнародних організацій вдалось провести унікальне дослідження – обстеження української трудової еміграції на базі опитувань економічної активності населення³⁰. Як показало дослідження,

²⁹ ІЕД (2009) «2008 рік: економічні підсумки для України». – Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – www.ier.kiev.ua

³⁰ Дослідження трудової міграції населення України. – Держкомстат, 2008 р. Цитується за звітом «Соціально-економічний портрет українського мігранта» // Аналітичний звіт Інституту економічних досліджень та політичних консультацій, підготовлений на замовлення Фонду «Відкрий Україну» в рамках проекту «Україна в міжнародних міграційних процесах: усвідомлення викликів та формування адекватної відповіді». – Київ, 2008

протягом календарного року (травень 2007 - травень 2008 років) за кордоном працювало близько 1,3 млн. осіб, причому на момент обстеження за кордоном перебувало близько 0,9 млн. осіб. Значна кількість українських трудових мігрантів має тривалий досвід роботи за кордоном. Майже половина виїхала до 2005 року. Більшість мігрантів працювала в Росії (42,2% від загальної кількості мігрантів, які на момент обстеження перебували за кордоном). Значна концентрація українських громадян спостерігалась також в Італії (18,7%) та Чехії (13,5%), значно менше у Португалії (3,6%) та Польщі (3,0%).

Якщо міграційні потоки в Росію не обмежені проблемами візового режиму, у відносинах з ЄС питання віз є надзвичайно актуальним. Тому великі сподівання покладались на ратифікацію двох угод з Європейським Союзом, яка відбулась на початку 2008 року. Ці угоди стосуються спрощеного візового режиму та реадмісії. Окрім цього спрощувались процедури видачі віз та перетину кордону для всіх категорій громадян України³¹. Однак, внаслідок економічної кризи країни, в яких перебуває значні кількість українських мігрантів, почали переглядати свою міграційну політику. Наприклад, Росія оголосила про плани скорочення квот для легальних мігрантів та депортації нелегальних мігрантів, щоб збільшити пропозицію робочих місць для своїх громадян³². Італія заявила про рішення ввести мораторій на в'їзд мігрантів, зокрема тих, що працюють в промисловості та будівництві, а також сиділок³³.

Відповідно, політика лібералізації руху робочої сили, яка була успадкована від попередніх років, наприкінці 2008 року фактично змінилась політикою захисту від мігрантів, що значно ускладнює майбутнє регіональне співробітництво у цій сфері.

Висновки.

2008 рік був надзвичайно насичений подіями. З одного боку, Україна нарешті набула членства у СОТ, розпочала переговори щодо створення поглибленої зони вільної торгівлі з ЄС та щодо приєднання до Енергетичної Спільноти ЄС. З іншого, це був рік різких змін кон'юнктури на зовнішніх ринках. Світова ціна на нафту сягнула 145 доларів США за барель в середині року і впала до близько 40 доларів наприкінці року. Різко збільшилась та луснула бульбашка цін на ринку чорного металу. Це значною мірою визначало динаміку товарної торгівлі України.

³¹ ІЕД (2009) «2008 рік: економічні підсумки для України». – Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – www.ier.kiev.ua

³² ІЕД (2009) «2008 рік: економічні підсумки для України». – Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – www.ier.kiev.ua

³³ <http://www.niknews.mk.ua/2008/11/25/ukrainskix-gubernantok-i-sidelok-v-italii-tozhe-sokraschajut--ne-prodlevajut-legalizatsiju-i-otpravljajut-domoj/>

Нова хвиля фінансової кризи розбила сподівання інвесторів на від'єднання (decoupling) країн, економіка яких знаходяться в процесі становлення (emerging economies), від економічних потрясінь розвинутого світу, що дозволить їм втримати доволі високі темпи зростання і стане запобіжником глобальної рецесії. Відповідно, різко посилюється відтік іноземного капіталу з України, тоді як притік нового капіталу скоротився, що стало одним з чинників стрімкої девальвації гривні наприкінці року.

За рік до повного погашення попередніх зобов'язань Україна знов звернулася до МВФ по кредит, ставши однією з перших країн, які отримали допомогу Фонду під час цієї кризи. Однак спроможність України виконати взяті на себе зобов'язання залишається непевною, особливо в тому, що стосується утримання нульового касового дефіциту державного сектору.

Економічна ситуація в світі на початку 2009 року залишається дуже складною. За оцінками МФВ, світ очікує найгірший рік з 1945 року. Приріст глобального ВВП оцінюється на рівні 0,5%, тоді як ще в листопаді прогнозувалось 2,2% приросту. Відповідно, непевним є прогноз розвитку міжнародного співробітництва України у цьому році.

Додатки

Таблиця Д1. Антидемпінгові та спеціальні розслідування та чинні заходи щодо імпорту товарів в Україну

	Товар	Країна походження товару	Дати	Діючі заходи
<i>Антидемпінгові розслідування</i>	Шприци	Китай, Іспанія, Німеччина, Сполучене королівство	Розслідування порушено у 2008 році	
<i>Антидемпінгові розслідування</i>	Полотно ворсове та полотно махрове	Китай, Корея	Розслідування порушено у 2008 році	
<i>Антидемпінгові розслідування</i>	Молочна кислота	Китай	Розслідування порушено у 2008 році	
<i>Спеціальні розслідування</i>	Сірники	Незалежно від країни походження	Розслідування порушено у 2008 році	
<i>Антидемпінгові заходи</i>	Плити деревноволокнисті (ДВП)	Польща	2004-2009	мито
<i>Антидемпінгові заходи</i>	Лимонна кислота	Китай	2004-2009	мінімальна ціна
<i>Антидемпінгові заходи</i>	Плити деревноволокнисті (ДВП)	Росія	2006-2009	мито
<i>Антидемпінгові заходи</i>	Деревностружкові плити ламіновані (ДСП)	Польща, Словаччина	2005-2010	мито
<i>Антидемпінгові заходи</i>	Гвинтові компресорні установки	Білорусь, Італія, Бельгія, Фінляндія	2005-2010	мито
<i>Антидемпінгові заходи</i>	Хутро штучне, полотно ворсове	Білорусь	2007-2012 (продовжено з 2001-2006)	мито
<i>Антидемпінгові заходи</i>	Листи азбестоцементні гофровані	Росія	2007-2012	мито
<i>Антидемпінгові заходи</i>	Плити деревноволокнисті (ДВП)	Білорусь	2007-2012 (продовжено з 2002-2007)	мито
<i>Антидемпінгові заходи</i>	Лампи розжарювання електричні	Китай	2007-2012 (продовжено з 2006-2007)	мито
<i>Антидемпінгові заходи</i>	Побутова холодильна та морозильна техніка	Китай, Туреччина	2008-2013	мито
<i>Антидемпінгові заходи</i>	Абразивні інструменти	Росія	2008-2013	мито
<i>Антидемпінгові заходи</i>	Нітрат амонію	Росія	2008-2013	мито
<i>Антидемпінгові заходи</i>	Вироби, виготовлені з чорних металів, без електричної ізоляції (за винятком виробів з корозійностійкої (нержавіючої) сталі та виробів для цивільної авіації)	Китай	2008-2013	мито
<i>Антидемпінгові заходи</i>	Стрілочні переводи	Росія	2008-2013	мито
<i>Спеціальні заходи</i>	Абразивні інструменти	Незалежно від країни походження	2008-2013	мито
<i>Спеціальні заходи</i>	Руберойд	Незалежно від країни походження	2005-2009	мито
<i>Спеціальні заходи</i>	Кулькові підшипники	Незалежно від країни походження	2005-2009	мито
<i>Спеціальні заходи</i>	Полотна трикотажні	Незалежно від країни походження	2007-2010	мито
<i>Спеціальні заходи</i>	Тканини бавовняні	Незалежно від країни походження	2007-2010	мито
<i>Спеціальні заходи</i>	Лампи газорозрядні	Незалежно від країни походження	2007-2010	мито
<i>Спеціальні заходи</i>	Труби сталеві безшовні обсадні та насосно-компресорні	Незалежно від країни походження	2008-2011	квота

Джерело: Міністерство економіки України, www.me.gov.ua

Таблиця Д2. Антидемпінгові та спеціальні розслідування та чинні заходи щодо українських товарів

	Назва товару	Країна імпорту	Дати	Діючі заходи
<i>Антидемпінгові розслідування</i>	поліамідна технічна нитка	Росія	Розслідування порушено у 2007 році	
<i>Антидемпінгові розслідування</i>	зварні труби, трубки та профілі квадратного або прямокутного поперечного перетину з заліза (але не чавуна) або сталі (іншої, ніж легована) за виключенням тих видів продукції, що використовується у видобутку чи транспортуванні нафти чи газу	ЄС	Розслідування порушено у 2008 році	
<i>Антидемпінгові розслідування</i>	прокат гарячекатаний	Індія	Розслідування порушено у 2008 році	
<i>Спеціальні розслідування</i>	труби нержавіючі	Росія	Розслідування порушено у 2007 році	
<i>Спеціальні розслідування</i>	столові прибори	Росія	Розслідування порушено у 2008 році	
<i>Спеціальні розслідування</i>	сталевий прокат	Філіппіни	Розслідування порушено у 2008 році	
<i>Антидемпінгові заходи</i>	зварні труби	ЄС	2001-2013	МИТО
<i>Антидемпінгові заходи</i>	прокат холоднокатаний плоский	Аргентина	2001-2009	МИТО
<i>Антидемпінгові заходи</i>	феросилікомарганець	Мексика	2002-2009	МИТО
<i>Антидемпінгові заходи</i>	обрізний вуглецевий гарячекатаний прокат	США	1996-2009	МИТО
<i>Антидемпінгові заходи</i>	прокат гарячекатаний в рулонах та не в рулонах	Таїланд	2002-2009	МИТО
<i>Антидемпінгові заходи</i>	нітрат амонію	ЄС	1999-2009	МИТО
<i>Антидемпінгові заходи</i>	карбамід сухий	США	1986-2010	МИТО
<i>Антидемпінгові заходи</i>	джгути, канати, троси з чорних металів	ЄС	1998-2010	МИТО
<i>Антидемпінгові заходи</i>	прокат гарячекатаний плоский не в рулонах	Аргентина	1998-2010	МИТО
<i>Антидемпінгові заходи</i>	прокат гарячекатаний плоский не в рулонах	Венесуела	1998-2010	МИТО
<i>Антидемпінгові заходи</i>	прокат холоднокатаний плоский	Венесуела	1998-2010	МИТО
<i>Антидемпінгові заходи</i>	арматура	Мексика	1999-2010	МИТО
<i>Антидемпінгові заходи</i>	гарячекатаний прокат обрізний	Мексика	2003-2010	МИТО
<i>Антидемпінгові заходи</i>	феросилікомарганець	США	1993-2011	МИТО
<i>Антидемпінгові заходи</i>	прокат гарячекатаний плоский в рулонах	Канада	2001-2011	МИТО
<i>Антидемпінгові заходи</i>	мідний дріт	Туреччина	2006-2011	МИТО
<i>Антидемпінгові заходи</i>	труби малого та середнього діаметру	Росія	2004-2011	МИТО
<i>Антидемпінгові заходи</i>	труби безшовні	ЄС	2006-2011	МИТО
<i>Антидемпінгові заходи</i>	суміш нітрату амонію та карбаміду	ЄС	1999-2011	МИТО
<i>Антидемпінгові заходи</i>	прокат гарячекатаний плоский в рулонах	Мексика	1999-2011	МИТО
<i>Антидемпінгові заходи</i>	прокат гарячекатаний плоский	США	2000-2012	МИТО
<i>Антидемпінгові заходи</i>	арматура	США	2000-2012	МИТО

	Назва товару	Країна імпорту	Дати	Діючі заходи
<i>Антидемпінгові заходи</i>	нітрат амонію	США	2000-2012	МИТО
<i>Антидемпінгові заходи</i>	машинобудівне кріплення	Росія	2005-2012	МИТО
<i>Антидемпінгові заходи</i>	прасувальні дошки	ЄС	2006-2012	МИТО
<i>Антидемпінгові заходи</i>	пруток та дріт з вуглецевої та деяких сортів легованої сталі	США	2001-2013	МИТО
<i>Антидемпінгові заходи</i>	прокат гарячекатаний та холоднокатаний плоский в рулонах та не в рулонах	Перу	1999-2008	МИТО
<i>Антидемпінгові заходи</i>	карамель	Білорусь	2006-2011	МИТО
<i>Спеціальні заходи</i>	лампи електричні	Росія	2004-2009	квоти
<i>Спеціальні заходи</i>	скло	Туреччина	2002-2009	МИТО
<i>Спеціальні заходи</i>	труби великого діаметру	Росія	2005-2010	МИТО
<i>Спеціальні заходи</i>	склосітки для виробництва абразивних інструментів	Росія	2006-2010	МИТО

Джерело: Міністерство економіки України, www.me.gov.ua

Таблиця ДЗ. Географічна структура зовнішньої торгівлі України товарами у 2008 році

	Структура, % від загального			Темпи приросту, % рік до року	
	Експорт	Імпорт*	Всього	Експорт	Імпорт*
Всього	100.0	100.0	100.0	35.9	41.1
<i>Регіональний розріз</i>					
Країни СНД	35,5	39,2	37,6	28,0	31,3
Європа	29,5	35,6	32,9	33,6	32,2
Азія	22,8	17,9	20,0	47,4	71,2
Америка	6,2	4,9	5,5	54,3	85,8
Африка	5,8	1,8	3,6	39,8	131,6
Австралія і Океанія	0,1	0,5	0,3	307,3	236,1
Інші	0,1	0,0	0,0	19,0	92,0
<i>Довідково: ЄС-27</i>	<i>27,1</i>	<i>33,7</i>	<i>30,8</i>	<i>30,3</i>	<i>29,9</i>
<i>Розріз за окремими країнами</i>					
Російська Федерація	23,5	22,7	23,0	24,2	15,3
Німеччина	2,7	8,4	5,9	11,7	22,9
Польща	3,5	5,0	4,3	42,8	46,6
Туреччина	6,9	2,3	4,3	27,1	100,6
Китай	0,8	6,5	4,0	26,8	69,4
Туркменістан	0,6	6,6	3,9	91,7	19,6
Італія	4,3	2,8	3,5	8,8	36,0
Казахстан	2,7	3,6	3,2	27,8	84,9
Білорусь	3,1	3,3	3,2	34,8	94,4
Сполучені Штати Америки	2,9	3,3	3,1	84,2	99,9
Японія	0,2	3,3	1,9	27,1	98,8
Узбекистан	0,9	2,5	1,8	71,6	288,0
Корея, Республіка	0,9	2,4	1,8	253,0	30,8

	Структура, % від загального			Темпи приросту, % рік до року	
	Експорт	Імпорт*	Всього	Експорт	Імпорт*
Угорщина	2,0	1,5	1,7	10,7	3,4
Нідерланди	1,7	1,5	1,6	46,0	45,7
Франція	0,8	2,0	1,4	5,7	26,5
Чеська Республіка	1,0	1,6	1,3	56,4	19,2
Сполучене Королівство	1,0	1,6	1,3	97,2	55,2
Швейцарія	1,2	1,4	1,3	761,3	172,6
Румунія	1,0	1,4	1,2	6,7	50,4
Індія	1,5	0,8	1,1	35,1	39,8
Словаччина	1,4	0,9	1,1	41,1	41,8
Єгипет	2,3	0,1	1,1	77,3	17,2
Австрія	0,9	1,2	1,1	38,2	28,7
Іспанія	1,3	0,8	1,0	56,1	53,8
Молдова	1,8	0,2	0,9	29,3	0,8
Болгарія	1,7	0,3	0,9	99,6	41,2
Литва	0,6	0,8	0,8	19,0	90,3
Сирійська Арабська	1,5	0,1	0,7	22,5	185,9
Бельгія	0,5	0,8	0,7	92,0	29,1
Бразилія	0,7	0,7	0,7	27,9	30,5
Йорданія	1,5	0,0	0,7	131,7	61,8
Об'єднані Арабські Емірати	1,4	0,1	0,7	49,3	142,9
Азербайджан	1,4	0,1	0,6	44,3	143,4
Саудівська Аравія	1,4	0,0	0,6	82,7	209,6
Іран, Ісламська Республіка	1,3	0,1	0,6	69,6	48,3
Індонезія	0,7	0,5	0,6	10,1	16,0
Віргінські Острови,	1,3	0,0	0,6	41,1	29,9
Грузія	1,0	0,2	0,6	24,3	91,3
Швеція	0,2	0,8	0,5	62,0	14,1
Фінляндія	0,1	0,8	0,5	27,4	26,0
Сербія	0,8	0,1	0,4	–	–
Ізраїль	0,7	0,2	0,4	43,0	72,4
Гана	0,1	0,6	0,4	1,5	148,5
Данія	0,3	0,4	0,4	-1,3	18,3
Кіпр	0,7	0,1	0,3	158,8	243,8
Греція	0,5	0,2	0,3	53,4	46,5
Таїланд	0,4	0,3	0,3	158,3	104,5
Сінгапур	0,7	0,0	0,3	29,6	87,2
Туніс	0,7	0,0	0,3	101,0	74,2
Австралія	0,1	0,5	0,3	340,2	241,0
Норвегія	0,2	0,3	0,3	21,4	16,4
Канада	0,2	0,3	0,3	51,0	96,9

	Структура, % від загального			Темпи приросту, % рік до року	
	Експорт	Імпорт*	Всього	Експорт	Імпорт*
Нігерія	0,6	0,0	0,3	46,6	21,6
Латвія	0,4	0,1	0,3	8,5	-4,6
Південна Африка	0,1	0,4	0,2	176,5	489,6
Малайзія	0,0	0,4	0,2	-67,8	147,2
Алжир	0,5	0,0	0,2	-21,6	62,7
Естонія	0,3	0,2	0,2	-20,2	16,3
Ліван	0,5	0,0	0,2	149,5	51,2
В'єтнам	0,3	0,2	0,2	150,8	106,9
Габон	0,0	0,4	0,2	1,5	189,5
Вірменія	0,4	0,0	0,2	22,6	-28,9
Ірак	0,2	0,1	0,2	387,2	55861,6
Марокко	0,4	0,0	0,2	44,5	65,9
Словенія	0,0	0,3	0,2	-35,3	-57,5
Тайвань, Провінція Китаю	0,0	0,2	0,2	-76,2	66,3
Мексика	0,2	0,1	0,1	-15,6	267,3
Пакистан	0,3	0,0	0,1	-8,0	104,4
Хорватія	0,2	0,1	0,1	29,8	7,8
Оман	0,3	0,0	0,1	109,8	265,7
Еквадор	0,1	0,2	0,1	87,1	76,1
Македонія, колишня Югославська Республіка	0,3	0,0	0,1	89,6	-12,2
Аргентина	0,1	0,2	0,1	-57,3	97,6
Ірландія	0,0	0,1	0,1	110,8	43,6
Чілі	0,1	0,1	0,1	165,4	123,9
Філіппіни	0,2	0,0	0,1	69,8	106,3
Кот-д'Івуар	0,0	0,1	0,1	0,4	27,3
Лівійська Арабська	0,2	0,0	0,1	-30,8	-55,5
Португалія	0,1	0,1	0,1	-21,8	65,5
Домініканська Республіка	0,2	0,0	0,1	16958,3	199,3
Боснія і Герцеговина	0,2	0,0	0,1	29,5	63,8
Гвінея	0,0	0,1	0,1	70,1	16,5
Киргизстан	0,1	0,0	0,1	17,1	44,1
Гонконг	0,1	0,0	0,1	175,7	41,4
Кенія	0,1	0,0	0,1	30,4	65,8
Таджикистан	0,1	0,0	0,1	51,8	23,0
Албанія	0,1	0,0	0,1	-22,7	191,4
Колумбія	0,1	0,0	0,1	17,5	426,9
Чад	0,1	0,0	0,1	530,1	–

Джерело: Держкомстат України

Примітка: * імпорт товарів у цінах CIF, що відрізняється від статистики НБУ, де імпорт подається в цінах FOB

РОЗДІЛ II
БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

§ 1. УКРАЇНА І НОВІ ВИКЛИКИ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ.

2008 рік виявився роком динамічних трансформацій світоустрою, які безумовно відкрили не тільки великі можливості, але й породили глобальні загрози міжнародній безпеці. За даними міжнародних соціологічних досліджень до таких загроз у 2008 році належали: збільшення енергетичної залежності, світова фінансово-економічна криза, міжнародний тероризм, програма створення ядерної зброї Іраном, ісламський фундаменталізм, глобальне потепління клімату та виклики, що генеруються політикою Росії.

Глобальні загрози.

За переконанням міжнародної спільноти найбільшою із глобальних загроз, характерних для 2008 року були енергетична залежність та світова фінансово-економічна криза. При цьому американці на перше місце серед цих загроз ставлять одночасно і енергетичну залежність і фінансово-економічну кризу. Так вважають 87% опитаних американців. Європейці ж найбільш загрозовою для світу вважають енергетичну залежність та глобальне потепління (82% опитаних). Серед найбільших загроз, світову фінансово-економічну кризу європейці поставили на друге місце після енергетичної залежності і глобального потепління. Так вважають 78% опитаних європейців. В порівнянні з 2007 роком сприйняття американцями загроз мало чим відрізняється від сучасного стану. Відмінності є тільки в тому, що тепер фінансово-економічну кризу вони переставили з другого на перше місце, поряд з енергетичною залежністю. Для європейців у 2007 році глобальне потепління сприймалося як найбільша загроза. Тепер на один шабель з нею стала енергетична залежність. Міжнародний тероризм, який ще у 2006 році вважався найбільш небезпечним з глобальних загроз у 2008 році у сприйнятті і європейців (62%) і американців (69%) відсунувся аж на четверте місце³⁴.

Менш актуальною для міжнародної спільноти стала загроза нелегальної міграції. Більш заспокійливо і європейці і американці стали відноситись до програми створення Іраном ядерної зброї. Очевидно, що така зміна конфігурації актуальності глобальних загроз у 2008 році була обумовлена різною домінантою впливу ключових тенденцій у сфері міжнародної безпеки.

Перші дві з них полягають у глобальній трансформації світової економічної системи та системи міжнародних відносин в бік багатополарності. Саме вони обумовили головну

³⁴ Transatlantic Trends: key findings 2008.- P 9./A project of the Marshall Fund of the United States and Compagnia di San Paolo/www.transatlantictrends.org

глобальну загрозу 2008 року - насування світової фінансово-економічної кризи. Така трансформація призводить до руйнації світової та фінансової економічної системи, побудованої на лідерстві США. Тож не дивно, що саме американці сприйняли фінансово-економічну кризу, як найбільшу світову загрозу. Витоки цієї фінансової кризи криються в США, а саме, в стані їх фінансової системи. Причини критичного стану фінансової системи країни були обумовлені непомірним зростанням дисбалансу між споживанням та виробництвом, доходами та витратами американців.

Річне збільшення споживання та витрат в США стимулювали дешеві кредити та спекулятивні операції на ринку ринкових іпотечних цінних паперів. В результаті споживчі витрати стали складати левову частку (2/3) ВВП Сполучених Штатів. В наслідок такої фінансової політики, зростання кредитів значно перевищувало темпи зростання доходів американців та темпи зростання ВВП країни. Так у фінансовій системі США утворилась величезна боргова яма. На кінець 2008 року американський іпотечний борг склав близько 12-13 трлн. дол³⁵.

Загальні фінансові зобов'язання американських громадян склали понад 140% їхнього річного доходу. Така велика заборгованість призвела до обмеження споживання, що в свою чергу спричинило падіння як попиту на споживчі товари і виробничу продукцію, так і самого виробництва. Так відбулось різке падіння курсу більшості цінних паперів на американському фондовому ринку. Іншою причиною фінансової кризи, як зазначають фахівці, стало переключення американських банків на обслуговування міжнародних спекулятивних потоків. За експертними оцінками, лише 5-7% їхньої загальної суми була пов'язана з реальним сектором економіки, а решта спрямована на спекулятивні трансакції³⁶.

Оскільки на США зав'язана вся світова фінансова система, то американська фінансова криза швидко поширилась на інші світові фондові ринки. Падіння фондових ринків світу зумовило світову економічну кризу. Падіння попиту привело до різкого скорочення обсягів виробництва. Спочатку воно торкнулось виробників кінцевої продукції, зокрема, в таких секторах економіки як автомобілебудування, літакобудування, суднобудування та інших галузей виробництва. Це в свою чергу знизило попит на метал та інші види сировинної продукції. Так з серпня 2008 року економічна криза вдарила по сировинних ринках. Вже у вересні світова ціна на метал впала на 18,3%, ціна на нафту з серпня по листопад місяць впала зі 140 до 45 доларів за барель³⁷.

³⁵ М. Фесенко., М. Ялі. Глобальна економічна криза: причини та наслідки.// Зовнішні справи, 2008. – грудень. – С. 32.

³⁶ Там же

³⁷ Там же, с.33.

Негативний вплив цієї глобальної тенденції в світовій економіці на Україну мав мультиплікаційний ефект. Причини цьому: надзвичайно велика відкритість української економіки і низький рівень захисту внутрішнього ринку, експортоорієнтований характер українського виробництва, сировинний та напівсировинний характер українського експорту. Поряд з цим імпортоорієнтований характер українського споживчого ринку призвів до стрімкого зростання від'ємного сальдо в зовнішній торгівлі, яке тільки у I півріччі склало 7202 млн. дол. (у I півріччі 2007 року – 2343 млн. дол.). Коефіцієнт покриття експортом імпорту знизився до 0,84 (у 2007 р. – 0,92)³⁸. В цілому за 2008 рік від'ємне сальдо в зовнішній торгівлі склало 11,9 млрд. доларів США або 6,7% від ВВП.

Від'ємне сальдо в зовнішній торгівлі та імпортоорієнтований споживчий ринок в Україні призвели до дефіциту іноземної валюти, девальвації національної валюти та різкого збільшення зовнішніх боргів. В жовтні 2008 року зовнішній борг сягнув критичної величини 60% ВВП і склав близько 109 млрд. дол.³⁹. При цьому майже 85% цього боргу припадає на приватний сектор економіки.

Падіння промислового виробництва в провідних країнах світу та здешевлення цін на метал, продукцію хімічної промисловості призвело до падіння виробництва цих експортноутворюючих галузях промисловості України. В хімічній промисловості обсяг виробництва за поточний рік скоротився на 9,1%. В металургії тільки за листопад місяць виробництво впало на 48,8%, в машинобудуванні на 38,8%. Падіння промислового виробництва за 2008 рік становило близько 26,6%/⁴⁰. Все це спричинило обвал фондового ринку в Україні. Так фондовий індекс МФТС протягом 2008 року знизився з позначки 1177 до 499, тобто більше ніж у двічі⁴¹.

Скорочення виробництва призвело до збільшення безробіття в Україні, яке на кінець 2008 року склало близько 1 млн. чоловік. Така тенденція складає серйозний виклик не тільки економічній, але й соціальній безпеці України.

Від так на готівковому валютному ринку сформулювалось значне від'ємне сальдо продажу/купівлі населення іноземної валюти на рівні 1321 млн. дол. США, що врешті-решт призвело до обвалу гривні в четвертому кварталі 2008 року⁴².

³⁸ П. Порошенко. Українська економіка напередодні світової рецесії // Економічна правда, 2008. – 11 вересня.

³⁹ Проблеми української економіки: внутрішні суперечності чи результат світової фінансової кризи? Матеріали експертної дискусії. 17 жовтня 2008 р. /За заг. ред. В.Є.Воротіна, Я.А. Желіна. – К.:НІСД, 2008. – С.46.

⁴⁰ Падіння ВВП в Україні у грудні-2008 сповільнилось до 9,9% 22.01.2009 - 10:25 <http://www.agroconf.org/uk/node/7621>.

⁴¹ П. Порошенко. Українська економіка напередодні світової рецесії // Економічна правда, 2008. – 11 вересня. – С.33.

⁴² М. Фесенко., М. Ялі. Глобальна економічна криза: причини та наслідки.// Зовнішні справи, 2008. – грудень. – С. 33.

Девальвація гривні спричинила стійку недовіру вкладників до національної банківської системи країни. В результаті тільки за підсумками жовтня 2008 року за даними НБУ обсяг депозитів у національній валюті зменшився на 9,2 млрд. гривень. В цілому ж з жовтня 2008-го по січень 2009-го року банківська система країни збідніла на 62, 5 млрд. гривень⁴³.

Щоб врятувати ситуацію Національний Банк України почав здійснювати валютні інтервенції на внутрішньому ринку, в результаті чого його валютні резерви тільки за листопад 2008 року скоротились на 9 млрд. дол. США⁴⁴.

Так в Україні, як в краплі води віддзеркалилась вся могутність руйнівної сили глобальної фінансової кризи. Але негативні наслідки цієї глобальної тенденції для України виявились набагато сильнішими в порівнянні з іншими країнами світу, саме тому, що в один і той же час валютна криза збіглась з банківською, фондовою, економічною та політичною кризою. Це відбулося в умовах загального погіршення внутрішньої та зовнішньої макроекономічної ситуації.

В результаті фондовий ринок України поніс найбільші у світі втрати падіння якого сягнуло 80%, після Ісландії падіння фондового ринку якої склало 95%. Для порівняння, російський ринок впав на 76%, ірландський – 68%, американський – 38%⁴⁵.

Зростання енергетичної залежності, яке сприймалось європейцями та американцями як найбільша загроза у світі у 2008 році очевидно було обумовлено, насамперед, ціновим чинником. Так протягом першого півріччя 2008 року ціни на нафту невпинно підвищувались і досягли рекордної позначки майже 140 доларів за барель в червні місяці. Підвищення цін на енергоресурси поставило під загрозу економічне зростання світової економіки і створило глобальні інфляційні ризики.

В другому півріччі 2008 року відбувся зворотній ефект. Рецесія економіки в Європі і США, а також значне зниження темпів зростання економіки Індії та Китаю призвело до зменшення світових обсягів споживання енергоресурсів, в результаті чого на кінець 2008 року в порівнянні з кінцем 1-го півріччя, ціна на нафту зменшилась майже втричі. Та, незважаючи на це, європейці продовжували вважати енергетичну залежність більшою загрозою ніж фінансово-економічну кризу. Таке суто європейське сприйняття, очевидно обумовлене двома причинами. По-перше, рецесія економіки провідних європейських країн не була такою сильною, як в США. Так, у грудні 2008 року промислове

⁴³ За 4 последних месяца банковская система похудела на 62,5 млрд. грн. 08:37 5 февраля 2009 [proUA](http://pro.ua).
<http://pro.ua.com/news/2009/02/05/083723.htm>.

⁴⁴ М. Фесенко., М. Ялі. Глобальна економічна криза: причини та наслідки.// Зовнішні справи, 2008. – грудень. – С. 32.

⁴⁵ 2008 рік: від кризи до рецесії// Forum.intv – inter.net/view topic.php? + = 759.

виробництво у країнах зони євро знизилось на 2,6% порівняно із листопадом 2008 року, в ЄС-27 – на 2,3%. Порівняно з груднем 2007 року у грудні 2008 року промислове виробництво знизилось на 12,0% в зоні євро та на 11,5% в ЄС-27⁴⁶.

По-друге – сприйняття енергетичної загрози для європейців має геополітичний вимір, який визначається їх енергетичною залежністю від Росії, особливо в постачанні газу. Тому, ця енергетична залежність сприймається європейцями скоріше за все як залежність від монопольного постачальника.

Для України енергетична залежність теж уособлюється, насамперед, в постачанні російського газу для промислових потреб України. 2008 рік в цьому контексті відзначився двома спалахами «газової» війни між Україною та Росією. В кінці першого кварталу 2008 року «Газпром» вирішив наполовину зменшити обсяги подачі газу для українських споживачів, використовуючи цей крок як засіб тиску на українську сторону під час переговорів щодо нової Угоди з «Нафтогазом України» про контракт на закупівлю та транзит російського газу на 2008 рік. Наприкінці 2008 року суперечка між обома сторонами виникла із затримкою проплати НАК «Нафтобаз України» російському Газпрому, за спожитий газ, обумовленими інфляційними процесами в Україні.

Третя тенденція. Глобальне потепління є сталою і довготривалою тенденцією, яка може привести до катастрофічних і незворотних змін клімату і природного середовища на планеті, в якому існування людства стане неможливим. Усвідомлення такої неприйнятної перспективи лякає європейців і змушує їх в котрий раз ставить глобальне потепління на перше місце поряд з енергетичною залежністю серед найбільших глобальних загроз.

За останнім звітом Міжнародної групи вчених зі зміни клімату ІРСС про потепління клімату на планеті свідчать: прискорення танення арктичних льодовиків за останнє десятиліття зі швидкістю 7,4% влітку і 2,7% взимку; посилення довгострокових засух в районах тропіків та субтропіків; збільшення кількості та інтенсивності повеней, що спричиняються більшим випаровуванням і кількістю опадів; збільшення інтенсивності тропічних циклонів на півночі Атлантичного океану; підвищення рівня Світового океану за останні 5 років на 17 см. та його прогріванням до глибини 3 км. Потепління та підвищення рівня Світового океану обумовлено тим, що він поглинає близько 80 % додаткового тепла в кліматичній системі.

Зміна кліматичних зон, що відбувається в результаті глобального потепління, може призвести до різкого збільшення потоків нелегальної міграції. За оцінками спеціалістів у 2008

⁴⁶ Брюссель. 12 лютого. УНІАН. У грудні промвиробництво в ЄС продовжило падіння.
<http://eunews.unian.net/ukr/detail/190304>.

році понад 430 млн. людей страждали від дефіциту питної води. Якщо тенденція з потеплінням клімату збережеться і надалі понад 300 млн. чоловік, що мешкають в береговій зоні стануть екологічними біженцями. При таких швидких змінах клімату флора і фауна природної екосистеми не встигає організуватись до нових умов. Такі зміни завдають колосальних збитків світовій економіці.

Через збитки в сільському господарстві в результаті посух та повеней, подолання стихійних лих, нестачу питної води та затоплення поселень людство щорічно втрачає від 5 до 20 % ВВП⁴⁷. Тоді як для зниження викидів парникових газів необхідно лише 1 % світового ВВП.

Україна, як і всі європейські країни, вразлива до зміни клімату. Україні так само загрожують збільшення кількості стихійних лих, зростання повеней у Карпатах, перетворення степів південного регіону на пустелі, затоплення прибережних частин та гостра нестача питної води в центральних та східних регіонах України. Щороку економіка України зазнає значних збитків від природних катаклізмів, а отже потребує координації заходів з європейськими країнами та міжнародною спільнотою з метою пом'якшення та адаптації до зміни клімату. Вплив глобального потепління поступово призводить до зміни зон землеробства та період посіву озимих культур.

Підписавши Рамкову Конвенцію ООН про зміни клімату та ратифікувавши Кіотський протокол, Україна взяла на себе зобов'язання знижувати викиди парникових газів. Важливими напрямками у виконанні взятих на себе зобов'язань має бути впровадження енергозберігаючих технологій та розвиток альтернативних джерел енергії. Ці напрямки цілком відповідають політиці національної безпеки України, оскільки вони не тільки сприяють зменшенню шкідливих викидів в атмосферу, але й знижують залежність від імпортованих енергоносіїв.

Україна підтримує позицію Європейського Союзу відносно основних зобов'язань, на яких повинен базуватися наступний період дії Кіотського протоколу. Зокрема таких як: посилення абсолютних зобов'язань розвинутих країн щодо скорочення викидів парникових газів; підвищення ефективності внеску інших країн шляхом застосування нових та гнучких зобов'язань для скорочення викидів парникових газів, які утворюються під час розвитку економіки; активізація зусиль з адаптації до зміни клімату, включно з управлінням ризиками, застосуванням фінансових механізмів та технологій з адаптації та інших.

Україна підтримує скоординовані зусилля щодо формування глобальної стратегії з адаптації до зміни клімату, а також пошуку нових механізмів фінансування заходів з

⁴⁷ Питання та відповіді про зміну клімату та Кіотський протокол. Робоча група зі зміни клімату. / http://climategroup.org.ua/?page_id=75ю

адаптації. Ідея продажу певного відсотку національної квоти Сторін на аукціоні для поповнення Адаптаційного фонду потребує детального опрацювання з метою визначення засад участі країн з перехідною економікою у цьому механізмі. Україна виходить з тих позицій, що продовження дії гнучких механізмів Кіотського протоколу на наступний звітний період, розвиток вуглецевих ринків сприятимуть модернізації економік країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою.

Четверта тенденція, яка чітко означилась у 2008 році полягає у поглибленні цивілізаційних розбіжностей, насамперед, між західною євроатлантичною цивілізацією та мусульманським світом. При такій тенденції культурні відмінності накладаються на політичні протиріччя, що загострює відносини між цими двома цивілізаційними спільнотами, доводячи їх до конфлікту. Конфліктогенний потенціал міжцивілізаційних відносин полягає в тому, що кожна з цивілізацій намагається зберегти власну ідентичність та забезпечити цілісність свого власного інформаційного фонду, відкидаючи елементи чужої культури, які здатні зруйнувати цю цілісність. При цьому кожна з них одночасно намагаючись нав'язати свої власні цінності іншій цивілізаційній спільноті.

Непримиренність культурних відмінностей та бажання експортувати власну систему цінностей у будь-який спосіб, лежить в основі сучасного міжцивілізаційного конфлікту. Як зазначає Володимир Слуцкер «Захід намагається утримати та розповсюдити власну систему цінностей, в тому числі і воєнними методами, те ж саме фактично робить і Схід, теж саме робить і ісламський світ, проводячи свою воєнну компанію так званими терористичними методами⁴⁸. Вістря цих актів спрямовується на ядро західної цивілізації США. Європа намагається уникнути таких зіткнень з ісламським світом, але належність її до західної цивілізації виключає таку можливість.

До чинників, що посилювали ці цивілізаційні розбіжності у 2008 році необхідно віднести, по-перше, посилення процесів глобалізації. Якщо раніше цивілізації розвивались будучи віддаленими одна від одної значним простором, то тепер ці відстані між цивілізаціями зникли. Наближення цивілізацій одна до одної зруйнувало простір, що колись розділяв їх. Тісне співіснування цих цивілізацій створило умови для підвищення конфліктності, обумовленої, насамперед, різними цінностями.

По-друге, міжцивілізаційні розбіжності поглибились в результаті нерівномірності їх економічного розвитку. Західна цивілізація зосередилась на виробництві наукоємкої високотехнологічної продукції, що спричинило докорінні зміни в технологічній і географічній структурі промислового виробництва. Це дало їм можливість накопичити

⁴⁸ Ценностный конфликт цивилизаций. Лекция Владимира Слуцкера.
<http://www.polit.ru/lectures/2006/11/23/slutsker.html>.

левою частку матеріальних і фінансових ресурсів. До східної цивілізації належить переважна більшість бідних країн з відсталою економікою, застарілою технологічною базою, дешевою робочою силою і низькими вимогами до екологічної безпеки. Ці країни, виконуючи роль сировинних додатків провідних західних країн, не в змозі прокормити своє населення і протистояти природнім катаклізмам та епідеміям.

По-третє, збільшення диспропорцій в чисельності населення. В країнах західної цивілізації знижується народжуваність і збільшується тривалість життя. В країнах східної цивілізації навпаки – зростає чисельність населення і зменшується тривалість життя. Такі диспропорції генерують збільшення потоків нелегальної міграції з країн східної цивілізації в країни Заходу, що створює для останніх внутрішню соціальну напругу і розглядається ними як глобальна загроза.

У 2008 році ці міжцивілізаційні розбіжності поглибили дві перші загрози – збільшення енергетичної залежності та фінансово-промислова криза. Західні країни відчули свою залежність від енергетичних ресурсів, що знаходяться в країнах Сходу (Близький і Середній Схід та Росія). Світова фінансова та економічна криза тільки поглибить розбіжності між заможним Заходом та бідним Сходом. Тож не дивно, що саме з поглибленням міжцивілізаційних протиріч з мусульманським Сходом як європейці, так і американці пов'язують у 2008 році зростання таких глобальних загроз як міжнародний тероризм, ісламський фундаменталізм та розробка Іраном ядерної зброї. Так, ісламський фундаменталізм до найбільших глобальних загроз відносять 53 % опитаних американців і 47 % європейців. На один щабель рівня загроз американці ставлять іранську програму створення ядерної зброї та міжнародний тероризм (по 69 % опитаних). Європейців менше турбує загроза міжнародного тероризму (62 % опитаних) ніж американців, але більше ніж загроза створення Іраном ядерної зброї (52 % опитаних)⁴⁹.

Яким чином поглиблення цього цивілізаційного конфлікту позначилось у 2008 році і позначиться в майбутньому на Україні? Україна за твердженням С. Хантингтона знаходиться на межі цивілізаційного розлому. «Ця лінія, як писав С. Хантингтон, проходить по кордону Росії з Фінляндією та Прибалтійськими країнами, перерізає Білорусію та Україну з переважно католицьким населенням від Східної України, де живуть православні». На Північ і Захід від цієї лінії народи є протестантськими та католицькими. Їх об'єднує спільна історична спадщина. В цілому їх економічний рівень вищий ніж у народів, які мешкають на схід від лінії поділу. На теперішній час вони розраховують на більш сильну залученість в економіку об'єднаної Європи. «Що

⁴⁹ Transatlantic Trends: key findings 2008.- P 9./A project of the Marshall Fund of the United States and Compagnia di San Paolo/www.transatlantictrends.org.

стосується народів, що живуть на схід і південь від лінії розлому, то вони – православні і мусульмани. Протягом історії вони входили в Оттоманську та Російську імперію. В цілому, вони, менше розвинуті економічно. Утвердження стабільних демократичних систем тут видається значно менш вірогідним».

Що висвітлив у цьому хантингтонському твердженні 2008-й рік?

По-перше, Україна відчула на собі прояв тих цивілізаційних процесів, які відбуваються у відносинах між західною європейською і східною цивілізаціями. Це проявляється в збільшенні кількості нелегальних мігрантів на території України, які прибувають переважною мірою з Близького та Середнього Сходу. З іншого боку, збільшується технологічне відставання України від країн Європейського Союзу. Україна в економічному розвитку все більше перетворюється в периферійну країну Європи з сировинною економікою. Україна, як і західні країни, переживає сильне зниження народжуваності і зменшення власного українського населення.

По-друге, її міжцивілізаційне положення як межової країни значно ускладнюється. Україна опинилась в нестабільному і невизначеному цивілізаційному положенні. Вона може одночасно розглядатись і як периферія Заходу, тобто європейської цивілізації, і як периферія східної цивілізації, тобто Євразії. Така подвійна периферійність генерує ті виклики, з якими зтикається будь-яка периферійна країна. Прагнення інтегруватися в один з цивілізаційних просторів викликає жорсткий спротив з боку іншої цивілізаційної спільноти. Периферійний стан обрікає країну на відсталість в своєму розвитку та політичну нестабільність.

Одночасно з загостренням міжцивілізаційного конфлікту такі периферійні країни перетворюються, або в буферні зони, або в плацдарм для цивілізаційного наступу чи навпаки - оборони, і першими стають жертвами міжцивілізаційних війн. Україна, перебуваючи в такому положенні, понесла вже достатньо жертв протягом 1-ої і 2-ої світових війн.

Відтак, *по-третє*, загострення міжцивілізаційного конфлікту призводить до збільшення тиску на Україну з боку двох цивілізаційних утворень. Збільшення міжцивілізаційного тиску на Україну генерує як внутрішні, так і зовнішні загрози її національній безпеці.

З одного боку, Росія намагається зберегти своє панівне положення в культурному просторі України, знищуючи українську культурну ідентичність, і зробити з неї частину російського культурно-цивілізаційного простору. З іншого боку, намагання українців зберегти свою національну ідентичність та інтегруватися в західну цивілізацію наштовхується на значну перешкоду і не знаходять підтримки з боку Заходу. Відсутність

такої підтримки виправдовується з боку Заходу периферійним міжцивілізаційним положенням України.

Зусилля ж Заходу по розповсюдженню демократичних і ліберальних цінностей, а також просуванню своїх економічних інтересів в Україну, наштовхуються на зустрічну реакцію з боку Росії. Росія покінчила з цими ліберальними і демократичними цінностями не тільки в себе, але й веде жорстку боротьбу за витіснення цих цінностей і європейського бізнесу з території України.

Росія рішуче виступила проти розширення НАТО на Схід, зокрема, щодо надання перспективи Україні та Грузії членства в НАТО. І хоча НАТО не відмовило цим країнам в такій перспективі, все ж таки процес розширення Альянсу на пострадянський простір зупинено на невизначений термін.

Євросоюз, як уособлення західної цивілізації, взагалі відмовив Україні в будь-якій перспективі членства в ЄС, мотивуючи таку відмову її невідповідністю критеріям членства та неналежністю країни до європейської ідентичності⁵⁰. В цілому ж, події 2008 року висвітлили межу можливостей розширення ЄС, а відтак і поширення демократичних ліберальних цінностей та власних економічних інтересів на Схід. Вичерпаність внутрішнього потенціалу для розширення та боязнь Росії насправді є тими реальними причинами відмови Україні в перспективі членства та готовності ЄС віддати Росії незахоплений західною цивілізацією пострадянський простір.

Очевидно, що, зупинивши свій цивілізаційний поступ на Схід, Захід перейде до глухої оборони, розглядаючи в перспективі Україну як безпечну прикордонну смугу для ЄС. Саме такою філософією наповнена політика «сусідства», а тепер – політика «східного партнерства».

Росія ж навпаки, як показали рішення Бухарестського саміту НАТО 2008 року, російсько-грузинська війна та газова війна на початку 2009 року, від багаторічного відступу та оборони перейшла до цивілізаційного наступу на Захід.

Міжцивілізаційне положення України генерує її внутрішній розкол як в середині еліти, так і серед її соціумів за регіональною та цивілізаційною ознакою. Загострення цього глобального міжцивілізаційного конфлікту призводить до поглиблення розколу між сходом і заходом України, поділяючи український народ за українською та малоросійською ідентичностями. Розвиток внутрішньополітичної ситуації та дослідження суспільної думки серед населення сходу і заходу України у 2008 році тільки підтвердили цю загрозливу для України тенденцію.

⁵⁰ ЄС не намерен давать Украине перспективу членства. 02.02.2009 11:11.
<http://minprom.com.ua/page8/news8414.html>.

Своїм прикладом Україна демонструє правильність тези С. Хантингтона про те, що «еліти деяких країн, внутрішньо розколотих в цивілізаційному відношенні, будуть намагатися перетворити їх в частину Заходу, але в більшості випадків зіткнуться з перешкодами, які буде дуже важко подолати»⁵¹. Прагнення української демократично налаштованої еліти реалізувати європейський та євроатлантичний курс, спрямований на входження України в європейський цивілізаційний простір через членство в НАТО та ЄС, наштовхуються на жорсткий спротив з боку лівих та проросійських політичних сил, які спираються на електорат східних та південних регіонів України.

Ускладнення міжнародного становища України у 2008 році було обумовлено накладанням на міжцивілізаційний конфлікт геополітичного протистояння.

Таке протистояння генерується глобальною тенденцією, властивою для 2008 року, яка полягає в подальшій трансформації міжнародних відносин в бік багатополлярності. Головною ознакою такої трансформації є насамперед послаблення ролі США у світі. США все більше відчують дефіцит свого зовнішньополітичного ресурсу для реалізації своїх глобальних геополітичних інтересів. США втрачають своїх союзників на міжнародній арені. Війна в Іраку не принесла бажаних успіхів для США. Більше того, вона руйнує міжнародний імідж цієї країни як світового лідера і єдиної наддержави, виснажує її економічний, військовий та соціально-політичний потенціал. В цьому сенсі війна в Іраку виконує подібну руйнівну функцію для США, як війна в Афганістані зруйнувала Радянський Союз як наддержаву.

В 2008 році кількість втрат американських військовослужбовців в Афганістані стала більшою, ніж в Іраку і сягнула 258 чоловік⁵². Ситуація в Афганістані в другій половині 2008 року настільки ускладнилась, що військові США почали наносити удари по пакистанській території, де таліби облаштували нові військові бази. Це значно ускладнило відносини США з Пакистаном. Користуючись такою ситуацією, Індія посилила свій вплив на керівництво Афганістану. Місія НАТО по стабілізації ситуації в Афганістані опинилась під загрозою провалу.

Дії США на Іран щодо припинення ним програми зі створення власної ракетно-ядерної зброї теж виявились безрезультативними. США виявились не в змозі прореагувати на війну, яку розв'язала Росія проти Грузії. Окрім грізних заяв Державного секретаря Кондолізи Райс в бік Росії і невеликих партій гуманітарної допомоги пограбованій Грузії, ні на що більше США не спромоглися.

⁵¹ С. П. Хантингтон. Наступит ли конфликт цивилизаций? http://azps.ru/polpsy/lib/konflikt_hantington.html; The Clash of Civilizations?, by Samuel P. Huntington. Foreign Affairs Summer 1993.

⁵² Владимир Карбивничий. Американцы отдадут Афганистан соседям // Комментарии, 2008. – 12 декабря. – С. 26.

Глобальна фінансова криза значно послабила економічну могутність США, що ще більшою мірою підірвало не тільки спроможність цієї наддержави впливати на світові процеси, але й довіру та надію на неї з боку інших країн. Втрата США своєї могутності, в свою чергу, призводить до ще більшого послаблення євроатлантичних зв'язків між Європою та Північною Америкою. Таке послаблення можна вважати другою суттєвою ознакою трансформації світу в бік багатополарності. Євросоюз починає все менше рахуватися з інтересами США і підтримувати американське світове лідерство. Так, за даними міжнародних досліджень, у 2008 році тільки 36% опитаних європейців вважали світове лідерство США бажаним і 59% – небажаним, тоді як в 2002 році їх кількість сягала 64% і 31% відповідно⁵³. Найменшими прихильниками відновлення тісних відносин з США серед країн Євросоюзу є Німеччина, Словаччина і Португалія (36% підтримки), найбільшими – Румунія і Польща (52% і 45% підтримки)⁵⁴.

Більше того, близько 25% опитаних європейців вважають зовнішню політику США найбільшою загрозою глобальній стабільності. На друге місце вони поставили Китай (21%) і на третє – Росію (18%)⁵⁵. Тоді як американці найбільшою загрозою глобальній стабільності у 2008 році вважали політику Китаю та Ірану (20%), на друге місце вони поставили Росію та США (14%)⁵⁶. В свою чергу, таке негативне сприйняття США європейцями та послаблення трансатлантичних зв'язків сприяє посиленню власних геополітичних амбіцій Євросоюзу та його провідних країн. Згідно міжнародних досліджень, понад 75% європейців підтримують претензії ЄС на світове лідерство. Найбільша кількість таких прихильників в Німеччині (86%), Італії (83%) та Нідерландах (81%). Більш скептично відносяться до такої ролі ЄС у світі Велика Британія і Польща. За 2008 рік кількість прихильників таких амбіцій ЄС впала в Британії з 71% до 60%, в Польщі – з 76% до 69%⁵⁷.

Послаблення трансатлантичних зв'язків та посилення геополітичних амбіцій ЄС становить серйозний виклик загальноєвропейській безпеці загалом та національній безпеці України зокрема. Послаблення трансатлантичних зв'язків призводить до втрати Північноатлантичним альянсом спроможності забезпечувати найвищий рівень безпеки і оборони Європи. Це також підірве безпеку самого Євросоюзу, оскільки він не має власної оборонної структури та відповідних оборонних ресурсів, а отже не здатних захистити своїх членів. Про загрозливість такої ситуації, насамперед, для країн ЄС свідчать

⁵³ Transatlantic Trends: key findings 2008. - P,6.

⁵⁴ Ibid. P.7.

⁵⁵ Europeans see Moscow as threat to security // Financial Times, 2008, September 23, P. 5.

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Transatlantic Trends: key findings 2008. - P,8.

результати соціологічних опитувань. Так, на запитання «Чи готові ви відправити свої війська на захист країн Балтії від агресії з боку Росії?» тільки французи, британці та італійці переважною мірою висловили таку готовність. В той час як 55% німців висловились проти і тільки 22% з них висловили свою підтримку⁵⁸.

Більше того, прагнучи до світового лідерства, ЄС намагається звільнитись від зайвої опіки США, розраховуючи в цьому на підтримку з боку Росії. В такій ситуації Україна не зможе розраховувати на гарантії своєї національної безпеки за рахунок таких дієвих механізмів як членство в НАТО. Свідченням цьому, зокрема, став Бухарестський саміт НАТО (2008 р.), на якому такі країни як Німеччина і Франція на догоду Росії проігнорували пропозицію США надати Україні та Грузії План дій щодо членства в НАТО.

Отже, при розвитку таких негативних тенденцій у відносинах між США та ЄС Україна втратить шанс не тільки приєднатися до ЄС, але й до НАТО. Іншим свідченням намірів заручитись підтримкою Росії став дозвіл Франції на візит до її головної військово-морської бази м. Тулон російського атомного ракетного крейсера «Петро Великий» напередодні широкомасштабних військово-морських маневрів кораблів ВМС Російської Федерації та Венесуели, які носили відверто антиамериканську та антинаївську спрямованість. Примітно, що цей візит відбувався з 5-го по 8-е листопада 2008 року після завершення російсько-грузинської війни.

Політика загравання з Росією з намірами викинути США з Європи, насамперед, небезпечна для самого Європейського Союзу. Справа в тому, що трансформація однополярного світу в бік багатополарності відкрила для Росії вікно можливостей, а саме: ревізувати той світовий порядок, який склався після закінчення холодної війни, а також переглянути результати розпаду Радянського Союзу, тобто поставити під сумнів державний суверенітет нових незалежних держав.

Таким чином, послабивши вплив США на Європу, дискредитувавши НАТО та розколовши Євросоюз, Росія буде в змозі відновити свій домінуючий вплив на європейський континент. Основні напрямки такого геостратегічного наступу на Захід чітко означились у 2008 році. Перший із них спрямований на послаблення американського домінування. Він полягає в підтримці таких країн Євросоюзу як Німеччина і Франція в їх опонуванні політиці США; нагнітанні широкомасштабної антиамериканської істерії як в самій Росії, так і за її межами; намірах згуртувати антиамериканський альянс з таких країн як Китай та Іран, а також Індія; витісненні економічної, політичної та військової присутності США з Центральної Азії та всього пострадянського простору. Найбільш

⁵⁸ Financial Times. 23.09.08. P. 5.

успішними ударами Росії по інтересах США у цьому напрямку можна вважати перемогу Росії у війні з Грузією, жорсткі заходи по відношенню до тих країн СНД, які намагаються розвивати тісні зв'язки зі Сполученими Штатами Америки, рішення Киргизії під тиском Росії про закриття американської військової бази в Манасі, укладення Росією угоди з Таджикистаном про передачу під контроль Міністерства оборони РФ військового аеродрому Гиссар разом зі станцією космічного стеження.

Витісняючи американську присутність з пострадянського простору і послаблюючи вплив Вашингтона на Європу, Росія намагається вибудувувати з США паритетні відносини на умовах силового балансу як рівна в силі геополітична потуга. Умовами такого паритетного відношення до США В. Путін вважає відмову від розміщення елементів американської ПРО в Європі, відмову Україні в перспективі членства в НАТО, визнання помилкою підтримку США і ЄС кольорових революцій в Україні та Грузії⁵⁹.

Очевидно, що для України ця російська вимога у відносинах зі Сполученими Штатами означає відмову від перспективи членства в НАТО, а також від рівня відносин стратегічного партнерства, які існують між Україною та США. Що ж до України, то в цьому контексті в стосунках із США політика Росії спрямовується на ізоляцію України та переконання американської сторони відмовитись від підтримки суверенітету української держави та демократичного шляху її розвитку.

Другий напрям стратегічного наступу Росії на Захід був спрямований проти НАТО. Росії за допомогою Німеччини і Франції вдалося заблокувати надання Плану дій щодо членства Україні та Грузії на Бухарестському саміті НАТО в квітні та саміті міністрів закордонних справ НАТО у грудні 2008 року. Відновивши контроль над Кавказом в результаті російсько-грузинської війни, створивши свою воєнну базу в Таджикистані та воєнне угруповання ОДКБ в Центральній Азії, а також позбувшись американської військової бази в Манасі (Киргизія), Росія поставила під загрозу закриття коридору тилової підтримки місії НАТО в Афганістані. Таким чином, Росія отримала можливість безпосередньо тиснути на найбільшу больову точку Альянсу, ставлячи його на межу поразки у війні з талібами в Афганістані. Як заявив постійний представник Російської Федерації в НАТО Дмитро Рогозін, згідно теперішній офіційній позиції (Москви – авт.) американська присутність в Афганістані тільки ускладнює нестабільність в регіоні⁶⁰.

Третій напрямок свого геостратегічного наступу Росія розгорнула в напрямку Євросоюзу. Головною ударною силою в наступі Росії на Європейський Союз стали її зростаючі геополітичні амбіції, енергетичні ресурси та демонстрація воєнної сили, що

⁵⁹ Путін радий, що Обамі не до України // ТСН. ua. 2009, 26 січня. 12:37.

⁶⁰ Joshua Kucera. Kyrgyzstan shows US the door // Guardian, 2009, 5 February // www.guardian.co.uk/2009/Feb.Ioh. 15:00.

проявилась у 2008 році в розв'язуванні війни проти Грузії та її окупації, а також намірах розмістити в Калінінградській області ракети, спрямовані проти країн Європи. Президент Росії Д. Медведєв неодноразово демонстрував Європі готовність повернутися до стосунків холодної війни⁶¹. Проте, конфронтація з Росією аж ніяк не відповідає інтересам провідних європейських держав, насамперед, таких як Німеччина, Франція та Італія. Не в інтересах цих країн була і воєнна конфронтація Росії зі Сполученими Штатами Америки, яка могла б зруйнувати увесь ландшафт безпеки в Європі, на який спирається Європейський Союз. Тому повернення відносин до стану холодної війни ЄС боїться більше, ніж сама Росія.

З іншого боку, інтеграційна концепція, за якою Європейський Союз намагався інтегрувати Росію у Велику Європу, остаточно зазнала краху. Відтак ЄС уже не вимагає від Росії демократичних цінностей і готовий визнати за Росією право визначати долю країн пострадянського простору. Стратегія Росії, спрямована на розкол Європейського Союзу, досягла свого успіху. Росія в цій стратегії віддає перевагу двостороннім відносинам з провідними країнами ЄС, такими як Італія, Німеччина і Франція, ігноруючи інтереси інших країн ЄС. Так, російська політика відносно країн ЄС обумовлює неузгодженість політики європейських країн до самої Росії.

Відсутність єдиної консолідованої позиції щодо Росії, робить ЄС слабким і неспроможним протистояти російському геополітичному наступу. 2008 рік можна вважати початком геополітичної капітуляції Європейського Союзу перед Росією. Проявом неузгодженості і непевності політики Євросоюзу відносно Росії є існування двох принципово різних підходів. Відповідно до одного з них, Росія є загрозою, яку необхідно м'яко стримувати. Його дотримуються переважно країни Центрально – Східної Європи, нові члени ЄС. Тоді як старі члени ЄС – західноєвропейські країни – вбачають в Росії потенційного партнера, якого необхідно інтегрувати в європейську систему.

Хоча всі країни ЄС схилиються до того, що основною формою відносин має бути співробітництво, проте характер і сутність цих відносин вони розуміють по-різному. Так, Німеччина, Франція та Італія вибудовують своє стратегічне партнерство з Росією всупереч принципам єдиної зовнішньої політики ЄС, розраховуючи на неї як на потенційного союзника в опонуванні політиці США. Греція та Кіпр вважаються «троянськими кіньми» в ЄС, які найбільш послідовно підтримують Росію. Австрія, Бельгія, Фінляндія, Словаччина та Португалія вважаються дружніми прагматиками, чії відносини з Росією не такі близькі, як у двох перших груп країн ЄС, проте вони

⁶¹ Дмитрий Медведев: Россию не пугает перспектива холодной войны. /РБК, 27 августа 2008 10:15. http://www.e1.ru/news/print/news_id-292043.html.

спрямовані на поглиблення економічної співпраці. Ще 9 країн, зокрема, Чехія, Латвія, Данія, Швеція і Великобританія дуже стримано відносяться до Росії, адекватно оцінюючи її зовнішню політику і ті загрози, які вона генерує для європейської безпеки. Нарешті, у Польщі, Литві та Естонії намагаються відкрито протистояти геополітичному наступу Росії на Європу.

Таким чином, накладання міжцивілізаційного конфлікту на загострення геополітичного протистояння між Росією і Заходом значно ускладнюють положення України, яка опинилась в стані буферної зони. Загострення такого геополітичного і міжцивілізаційного протистояння, поміж яким опинилась Україна, ставить її перед більш масштабними викликами та зовнішніми і внутрішніми загрозами її національній безпеці. Капітулюючи перед Росією, Євросоюз заради збереження співпраці з Росією готовий сприйняти всі геополітичні вимоги, які вона висуває до Заходу. Європейський Союз не тільки відмовив Україні в будь-якій перспективі членства в ЄС та політичній інтеграції в європейське співтовариство, але й пропонує в особі його політичних експертів новому президенту США Бараку Обамі відмовитись від підтримки і прагнень України і Грузії долучитись до членства в НАТО⁶².

Припинення розширення НАТО та відкладення вирішення перспективи щодо членства в цій організації України та Грузії на невизначений термін, позбавляє ці країни можливості захистити свою безпеку шляхом приєднання до системи колективної оборони демократичних країн. Втрата рівня стратегічного партнерства з США на догоду інтересам Росії позбавляє Україну міжнародних механізмів підтримки її суверенітету, державної незалежності, безпеки та можливості позбавитися положення буферної зони, інтегруватись в європейський цивілізаційний простір.

До інших глобальних загроз, які безпосередньо позначилися на безпеці України у 2008 році необхідно віднести збільшення масштабів піратства на міжнародних морських комунікаціях. 25 серпня 2008 року в Індійському океані сомалійські пірати захопили судно «Фаїна» з українським екіпажем, на борту якого знаходились 33 танки Т-72, набої та гранатомети українського виробництва. 133 доби українські моряки разом з військовим вантажем пробули у піратському полоні. Це найбільший термін перебування в полоні за всю історію сучасного піратства. І тільки після того, як пірати отримали 3,2 млн. викупу, вони залишили судно⁶³. Як зазначив депутат Верховної Ради України Геннадій Москаль: «Ситуація, що склалася із захопленням 17-и українців із судна «Фаїна» і зброї, яку ми поставляли шляхом підписання контракту, показала повну неготовність спецслужб

⁶² Карпенко Тетяна. Європейські експерти на радять Обамі наполягати на швидкому приєднанні України і Грузії до НАТО.// Політика і суспільство. – 2009. – 21 січня.

⁶³ Шведун Лариса. Фаїна свобод. – <http://h.ua/stary/1372591>.

України до серйозних викликів, які сьогодні відбуваються в світі»⁶⁴. Всього у 2008 році сомалійські пірати захопили понад 50 суден, здійснивши близько 100 нападів⁶⁵.

До безпосередніх загроз національної безпеки України у 2008 році відноситься глобальне поширення ВІЛ-інфекції. В 2008 році Україна вийшла на одне з перших місць у світі по темпах зростання цієї епідемії. Офіційно в Україні зареєстровано понад 50 тисяч людей, інфікованих ВІЛ. Проте в реальності їх може бути не менше 400 тис. Це означає, що можливо, 1% населення України вже уражений ВІЛ-інфекцією. 74% з них складають споживачі ін'єкційних наркотиків⁶⁶.

Загрози регіонального рівня.

Незважаючи на масштабний вплив глобальних загроз, національна безпека України є найбільш вразливою від регіональних загроз. Адже існування та розвиток держави залежить перш за все від рівня безпечності та стабільності оточуючого зовнішньополітичного середовища. Зміцнення регіональної безпеки та нейтралізація загроз регіонального рівня є головним пріоритетом зовнішньої політики України у сфері безпеки. Крім того, перехід до багатопольярного світу передбачає жорстку боротьбу кожного геополітичного полюсу за сфери впливу і домінування в певному регіоні. Захоплення таких сфер впливу призведе до зіткнення інтересів різних геополітичних полюсів в регіоні, відтак, і до появи цілої низки регіональних і локальних конфліктів. Такий багатопольярний світ привнесе ще більшу нестабільність і конфлікти в міжнародний світовий порядок, ніж світ однопольярний. Але тепер ця нестабільність з глобального рівня переміститься на рівень регіональний, що є великим викликом для регіональної безпеки.

Спектр регіональних загроз національній безпеці України, актуальних упродовж 2008 року можна виявити за допомогою декількох методологічних підходів. Якщо простежити їх прояв у хронологічному порядку, то перший квартал 2008 року позначився ескалацією нової «газової» війни з Росією, що поставило під реальну загрозу стан енергетичної безпеки України. Незважаючи на домовленості між Україною та Росією у газОВО-енЕРгетичній галузі, досягнутих на вищому рівні в Москві 12 лютого 2008 року, 4 березня 2008 року «Газпром» РФ попередив про друге скорочення поставки газу в Україну. Обсяги зменшення постачання газу склали близько 50% енергетичного

⁶⁴ Москаль просить Богатирьову негайно зібрати РНБО по «Фаїні»// Часопис. – 2008. – 15 жовтня. – Українці, 16:45.

⁶⁵ Більше 300 моряків зустрінуть Новий рік у полоні у піратів, серед них і члени екіпажу «Фаїна»//newsua.2008. – 31 грудня. – 15:27.

⁶⁶ Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні. – <http://www.aidsallance.org.ua/cgi-bin/index.cgi?url>.

балансу України. У відповідь «Нафтогаз» України заявив, що він «може знизити об'єми російського газу, що перекачується до Європи територією України, якщо «Газпром» продовжить скорочувати поставки газу для українських споживачів»⁶⁷. В результаті нетривалого, але гострого протистояння українська та російська сторони 12 березня 2008 року досягли Угоди про розвиток відносин у газовій сфері між об'єктами господарювання України та Росії. Завдяки цій Угоді Україна змогла повністю забезпечити власний баланс газу на 2008 рік, зберегти ціну у 179,5 дол. США за 1000 м³, яка й була передбачена в державному бюджеті на поточний рік. Хоча при цьому, ціна на транзит російського газу до Європи через територію України залишалась незмінною – 1,7 дол США за 1000 м³ за 100 км.⁶⁸ До інших переваг України в підписаній Угоді варто віднести усунення комерційного посередника «Укргаз-Енерго», завдяки чому держава через НАК «Нафтогаз України» повернула свої близько 2/3 внутрішнього ринку розподілу газу для промислового споживання.

Проте достатньо серйозними ризиками для енергетичної безпеки України в газовому секторі залишилась присутність на українському ринку газу комерційного посередника «RosukrEnergie», завдяки якому «Газпром» РФ мав прямий доступ до внутрішнього ринку України і можливість перебрати під свій контроль частину внутрішніх мереж розподілу та постачання газу на її території. Інший виклик полягав у тому, що так і не було визначено базових принципів для підписання довгострокових контрактів постачання російського газу в Україну. Це стало однією з передумов ескалації на початку 2009 року нової, більш масштабної «газової» війни з Росією, в яку був втягнутий вже і Європейський Союз.

У третьому кварталі 2008 року Україна зазнала найбільшого за своїми масштабами стихійного лиха. 23-27 липня в результаті сильних злив було підтоплено 784 населених пункти у шести регіонах Західної України. Під водою залишилось 9 тисяч житлових будинків, було зруйновано 360 автомобільних і 560 пішохідних мостів. Всього стихія забара 36 чол.⁶⁹ Понад 25 тис. осіб було евакуйовано. Уряд оцінив збитки від стихії у 4 млрд. грн., експерти ООН – у 650-870 млн. дол. США⁷⁰. Безпосередньою причиною такого стихійного лиха за визначенням фахівців стало інтенсивне вирубування лісів у Карпатах, опосередкованою – потепління клімату на планеті.

⁶⁷ Княжинський Віталій. «Газова атака» може призвести до парадоксальних наслідків.// День. – 2008. – 5 березня.- С.1.

⁶⁸ Україна у 2008 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: Монографія / За заг. ред. Ю.Г. Рубана. – К.: НІСД, 2008. – С.402-403.

⁶⁹ Україна: Підсумки 2008 року від Корреспондент.net., 23 грудня 2008.
<http://ua.korrespondent.net/ukraine/688316/print>.

⁷⁰ Там же.

Окрім удару, який було завдано масштабною повинню по екологічній та соціальній безпеці України, у третьому кварталі цілком реальною постала воєнна загроза. Вона була обумовлена розв'язанням Росією війни проти Грузії, яка припала на початок серпня 2008 року. Вірогідно, що плани цієї війни полягали в здійсненні воєнної окупації Грузії: поваленні її державного суверенітету, відстороненні від влади М. Саакашвілі і встановленні прокремлівського режиму в країні, який мав утримуватись на присутності російських окупаційних військ. Очевидно, що агресія Росії проти Грузії мала би здійснюватися із сепаратистських районів самої Грузії – Абхазії або Південної Осетії. В такому випадку дії російських військ разом з абхазькими чи осетинськими парамілітарними формуваннями вже й не виглядали б як відверта агресія.

Сама операція передбачала розгортання наступу за двох напрямків: з боку Південної Осетії та Абхазії з можливим створенням додаткового плацдарму в районі м. Поті для наступу з півдня з одночасною блокадою морських і сухопутних кордонів Грузії. Власне, для вирішення цих двох останніх завдань в районі м. Поті була направлена корабельно-ударна група сил Чорноморського флоту РФ. 9 серпня 2008 року російська авіація розпочала наносити авіаційні удари по грузинських містах. Сухопутне угруповання російських військ загальною чисельністю близько 15 тис. військовослужбовців 10 серпня витіснило грузинські війська з м. Цхінвалі і на наступний день розгорнуло наступ на м. Горі, який захопило 12 серпня. Далі російські військові колони вирушили в напрямку м. Тбілісі⁷¹. Інша колона танків вирушила в напрямку м. Поті. 11 серпня російська авіація почала наносити авіаційні удари по м. Тбілісі. Виникла реальна загроза штурму м. Тбілісі російськими військами.

12 серпня 2008 року російські війська разом з абхазькими військовими формуваннями при підтримці російської авіації з території Абхазії розгорнули наступ в районі Кодорської ущелини, захопили її повністю, оволодівши всією Верхньою Абхазією⁷². Місцеве населення було змушено покинути цей район.

За декілька днів Грузія постала перед реальною загрозою втрати свого суверенітету. Вихід із цієї ситуації Україна, як і вся міжнародна спільнота вважали в негайному припиненні війни і якомога швидкому врегулюванні російсько-грузинського конфлікту.

Головними завданнями досягнення цих цілей було:

- недопущення штурму м. Тбілісі російськими військами;
- негайне припинення вогню між російською і грузинською стороною та досягнення перемир'я;

⁷¹ AFP: Российские танки идут на Тбилиси. / Корреспондент, 13 августа 2008 15:42 / <http://correspondent.net/world/552882>

⁷² Россия занялась любимым делом – переселением народов / Обзор, 12.08 15:14

- виведення російських військ з території Грузії та припинення її воєнної окупації;
- зняття блокади з Грузії;
- відновлення територіальної цілісності Грузії.

Наскільки адекватними були дії України в тій ситуації, яка склалась в період збройної ескалації конфлікту, і, яку роль вони відіграли в його врегулюванні? Зусилля України були спрямовані, насамперед, на збереження суверенітету Грузії та її територіальної цілісності, а також відновлення миру в регіоні.

В цьому відношенні Україна для досягнення зазначених цілей вдалася до відповідних воєнних і політико-дипломатичних заходів. Серед таких заходів було надання Україною по лінії воєнно-технічного співробітництва воєнної техніки та озброєнь з метою зміцнення обороноздатності Грузії. Ці системи озброєнь мали переважно оборонне призначення, зокрема до них відносяться комплекси протиповітряної оборони сухопутних військ «Бук». Вони були призначені для захисту важливих об'єктів від масових ударів авіації противника, оскільки в війні проти Грузії в умовах гірського ландшафту переважної частини її території, агресор головну увагу мав би приділяти застосуванню своєї авіації.

Другим важливим кроком України стало попередження російської сторони про право закрити свої територіальні води для кораблів Чорноморського флоту, які приймають участь у війні проти Грузії і базуються на території України. Застосуванням цих кораблів проти Грузії Росія втягнула Україну в конфлікт, оскільки з її території ці кораблі вчинили напад на Грузію та її збройні сили. Це, тим більше, було не допустимо, що Грузія є членом ГУАМ і Україна в рамках двосторонніх угод несе відповідальність за її безпеку. Таким чином, Україна надала реальну воєнну і політико-дипломатичну підтримку збереженню суверенітету і незалежності Грузії.

У четвертому кварталі 2008 року нищівного удару по економічній безпеці України було завдано світовою фінансово-економічною кризою. Ця світова криза призвела до різкого скорочення іноземних інвестицій в Україну та українського експорту. В результаті падіння виробництва супроводжувалось обвалом національної валюти – гривні. Так з 1 жовтня по 17 листопада 2008 року курс гривні впав з 5,11 за долар США до 9,6. падіння курсу гривні спричинило ажіотажний попит населення та компаній на валюту. Нацбанк намагався зупинити падіння гривні шляхом масштабних інтервенцій. В жовтні він викинув на біржу 4,1 млрд. дол. США, а в листопаді 3 млрд. дол. США. Проте такі інтервенції не змінили негативної кризової тенденції в банківському секторі. Паніку спровокували рейдерські атаки на Промінвестбанк, який потім був перепроданий російському «Внешкеономбанку».

Тільки за жовтень-листопад 2008 року обсяг гривневих депозитів в українських банках скоротився на 13,4% до 109,7 млрд. грн.⁷³. Наприкінці року Україна опинилась серед країн-лідерів, що найбільше постраждали від світової фінансової кризи. Якщо за січень-вересень 2008-го року ВВП України збільшився на 6,9%, то з початком фінансово-економічної кризи в жовтні місяці він скоротився на 2,1%, а в листопаді впав на 14%⁷⁴. В грудні 2008 року падіння ВВП дещо сповільнилось. Воно склало тільки 10%. Падіння промислового виробництва в листопаді 2008 року склало 28,6%, в грудні 26,6%⁷⁵. Такої масштабної фінансово-економічної кризи Україна не знала з часів виходу країни зі спаду 1990-х років.

Більш цілісне уявлення про комплекс загроз національній безпеці України, що надходили з міжнародного середовища у 2008 році дає метод експертних оцінок. Згідно з цим підходом найбільш реальними зовнішніми загрозами для національної безпеки України були: перетворення України на буферну зону; погіршення міжнародного іміджу України; економічний занепад, обмеження доступу України до енергоресурсів та іноземних ринків і інвестицій; втягування України в конфронтацію міжнародних суб'єктів, анексія частини її території іншою державою; поширення міжнародних конфліктів на територію України. З наведених загроз видно, що всі вони знаходяться в трьох сферах національної безпеки – воєнній, економічній та зовнішньополітичній (геополітичній). За результатами експертних оцінок також видно, що головні з них обумовлені такими, насамперед, чинниками, як «газова» війна з Росією, війна на Кавказі між Росією та Грузією, а також світова фінансово-економічна криза. В цьому ключі оцінка загроз експертами співпала з хронологічним аналізом загроз, наведеним вище.

Російсько-грузинський конфлікт, в якому Україна намагалась відігравати активну роль в його врегулюванні та захисті принципу територіальної цілісності, суверенітету держави, актуалізував для її національної безпеки такі загрози, як: втягування України в конфронтацію міжнародних суб'єктів, поширення міжнародних конфліктів на територію України, втягування України в збройні конфлікти нба території сусідніх країн. За оцінками експертів реальність цих загроз у 2008 році в порівнянні з 2007 роком значно зросла⁷⁶. Так за переконанням 51,8% опитаних експертів існує загроза втягування України в конфронтацію міжнародних суб'єктів в порівнянні з 26,3% у 2007 році. Майже на 14% до (26%) зросла кількість тих, хто вважає реальною загрозою втягування України у збройні конфлікти на території сусідніх держав. Таке зростання обумовлено,

⁷³ Україна: Підсумки 2008 року від Корреспондент.net., 23 грудня 2008.

⁷⁴ Там же.

⁷⁵ Падіння ВВП в Україні у грудні-2008 сповільнилось до 9,9%. 22.01.2009 - 10:25.

/http://www.agroconf.org/uk/node/7621.

⁷⁶ Див. Табл. 15., § 3., Розділ I/ книги.

насамперед, участю кораблів Чорноморського флоту РФ, що дислокуються на території України, в бойових діях проти Грузії та активними політико-дипломатичними заходами на захист суверенітету Грузії, до яких вдалась Україна. Під впливом цих чинників збільшилась на 7% (до 22%) кількість тих, хто переконаний в поширенні міжнародних конфліктів на територію України, а також фіксується зростання на 16% (до 29,6%) загрози анексії частини території України. Очевидно, що ця загроза була обумовлена, насамперед, військовою окупацією Грузії російськими військами, анексією Південної Осетії та Абхазії шляхом визнання Росією їх незалежності.

До інших воєнних загроз, як зазначають експерти у 2008 році відноситься зниження ефективності силових структур до рівня, що не забезпечує надійний захист від існуючих та потенційних загроз. Чинниками та подіями, що спричинили такі загрози, є нездатність силових структур України визволити український екіпаж судна «Фаїна» з піратського полону, безпрецедентне недофінансування Збройних Сил за останні декілька років, пожежа та вибухи на 61-му арсеналі сухопутних військ Збройних Сил України поблизу станції Лозова Харківської області, в результаті чого було евакуйовано 900 чоловік місцевого населення, а також неспроможність ВМС та інших силових структур до рішучих і адекватних дій на виконання Указу Президента України щодо закриття територіальних вод у разі потреби для кораблів ЧФ РФ, які брали участь у бойових діях проти Грузії.

Обмеження доступу України до енергоносіїв обумовлено, насамперед, «газовою» війною з Росією. Причому з року в рік ця загроза посилюється. Якщо в 2007 році цю загрозу фіксували 64,8% опитаних експертів, то в 2008 році їх кількість зросла до 70,4%.

Загроза економічного занепаду, яка за кількістю опитаних зросла з 56,8% до 81,5% та загроза обмеження доступу України до іноземних ринків та іноземних інвестицій, що також зросла у 2008 році на 21,7%, до 64,8%, обумовлена в першу чергу світовою фінансово-економічною кризою.

Інші реальні та потенційні загрози обумовлені подальшим зануренням України у буферну зону. Дія цієї загрози носить системний характер і має тенденцію до посилення. Якщо в 2007 цю загрозу, як реальну фіксувало 62,7% опитаних експертів, то у 2008 році їх кількість збільшилась до 75,9%. Трансформація міжнародних відносин від однополярної до багатополарної системи значно ускладнює положення держав, які опиняються в положенні буферних зон. Оскільки між центрами сили загострюється боротьба за захоплення сфер впливу та контроль над певним географічним простором, то буферні зони стають першими об'єктами такої боротьби. 2008 рік показав, що Україна, як і Грузія,

опинилися в епіцентрі цієї геополітичної конфронтації, коли провідні геополітичні гравці використовували їх в якості плацдармів для посилення власного впливу в регіоні.

Така геополітична конфронтація спричиняє тиск на Україну з боку конкуруючих між собою центрів сили і призводить до втрати нею своєї суб'єктності. Невипадково тому експертні опитування у 2008 році засвідчують зростання загрози втягування України в конфронтацію міжнародних суб'єктів на 25,5% в порівнянні з 2007 роком.

Загострення конфронтації між конкуруючими геополітичними гравцями, поміж якими опинилась Україна та подальше занурення її в буферну зону призводить до посилення зовнішнього впливу на внутрішньополітичну ситуацію в країні, посилює внутрішньополітичну нестабільність та загострює внутрішньополітичні протиріччя між провідними політичними силами. Такий вплив поглиблює внутрішньополітичну кризу в Україні, яка триває вже не один рік. У 2008 році кульмінаційним моментом цієї кризи стало рішення Президента України В.Ющенко про припинення повноважень Верховної Ради VI скликання та оголошення дострокових парламентських виборів. Проте фракція БЮТ заблокувала вибори, відмовившись від голосування за виділення коштів із державного бюджету на їх проведення. Президент у свою чергу зупинив дію Указу через світову фінансово-економічну кризу.

В ситуації перманентної політичної кризи та в умовах сильного зовнішнього впливу кожен з політичних таборів намагається використати вплив зовнішніх геополітичних гравців для посилення власних позицій у гострій і безкомпромісній боротьбі за політичну владу в країні. Різна геополітична орієнтація ворогуючих таборів тільки посилює регіональні розбіжності між південно-східною та західною і центральною частинами України.

Наявність таких зовнішніх впливів, перманентної політичної кризи та поглиблення регіональних розбіжностей посилює тенденцію розмежування соціуму в Україні за українською та російською культурною традицією. Таке розмежування є свідченням цивілізаційного розлому України. Ця тенденція підсилюється також потужним інформаційним впливом на Україну з боку Росії. Інформаційний вплив є однією з форм захоплення Росією України, як буферної зони в її протистоянні із західним світом. Російський інформаційно-культурний вплив, спрямований на формування у свідомості як українців, так і росіян сприйняття України як держави, яка не відбулась, але виникла помилково на карті світу і яка не може мати перспективи в майбутньому. Так нав'язується думка, що ця історична помилка має бути виправлена шляхом повернення України Росії.

Такі ідеологічні кліше знаходять особливо сприятливе сприйняття в середовищі російськомовного населення східних і південно-східних регіонів України. Так за даними

опитувань Центру ім. Разумкова серед жителів Криму постійно зменшується кількість тих, хто вважає Україну своєю Батьківщиною. Якщо у 2006 році переважна більшість кримчан 74% сприймали Україну, як свою Батьківщину, то у 2008 році їх частка зменшилась до 40%. Частка тих, хто, навпаки, не сприймає Україну, як свою країну, збільшилась порівняно з 2006 роком з 22,2% до 32,9%. У 2006 році тих кримчан, які обрали би Україну своєю Батьківщиною якби була можливість вибору було 57%, у 2008 році їх залишилось тільки 31%. Патріотами України у 2008 році визнали себе тільки 28,6% жителів Криму, не визнали себе таким 49,3%⁷⁷. Збільшення негативного сприйняття України серед населення її східних і південно-східних регіонів створює підґрунтя для відродження сепаратистських тенденцій. У 2008 році сепаратистські настрої були зафіксовані у 32,4% жителів кримської автономії. Така кількість сепаратистське налаштованого населення сприяє створенню радикальних політичних організацій, котрі своїми гаслами обирають сепаратизм. Так у 2008 році СБУ України було пред'явлено обвинувачення у посяганні на територіальну цілісність України лідерам «Народного фронту «Севастополь – Крим – Росія» та керівникам «Сойму підкарпатських русинів»⁷⁸. Все більш активнішою стає діяльність руху Донецька Республіка, який ставить за мету створення у східному регіону України «Донецької Федеративної Республіки», проголошення нею державного суверенітету і приєднання до Росії⁷⁹. Невипадково тому близько 33,3% в порівнянні з 29% у 2007 році опитаних експертів засвідчили існування загрози порушення територіальної цілісності держави під впливом внутрішніх чинників. Досить часто такі сепаратистські організації привертають до себе увагу іноземних спецслужб. Перебування країни в положенні буферної зони сприяє активізації діяльності іноземних розвідок на території України. Так СБУ України у 2008 році було вжито попереджувальних заходів для обмеження діяльності іноземних розвідок на шкоду інтересам України, здійснено 12 демаршів офіційним представникам іноземних розвідок⁸⁰. До великої міри відродженню сепаратистських тенденцій сприяє проведення в тому числі і за допомогою спецслужб іноземних держав інформаційно-психологічних кампаній в Україні. Виступаючи на засіданні Ради Національної безпеки і оборони України 21 березня 2008 року, яке було спеціально призначено питанню інформаційної безпеки країни, Президент України В. Ющенко зазначив, що головною загрозою національній

⁷⁷ Політичний портрет кримчанина очима соціологів. УНІАН. 20.12.2008 21:00 /<http://crimea.unian.net/ukr/detail/8169>.

⁷⁸ Основні результати роботи Служби безпеки України у 2008. році. <http://www.sbu.gov.ua/sbu/doccatalog/document.jsessionid=41AF8AAB250ADFBE4F814938625008CA?id=84238>.

⁷⁹ В Донецьке взяли за отделение от Украины /<http://obozrevatel.com/news/2009/2/9/284945.ht>.

⁸⁰ Основні результати роботи Служби безпеки України у 2008.

безпеці держави є «інформаційна експансія іноземних держав». Президент акцентував увагу на великій присутності у вітчизняному інформаційному просторі іноземних телекомпаній, радіо станцій, друкованих ЗМІ та інтернет-видань⁸¹. Так, в телевізійних кабельних мережах, яким користується понад 20 млн. громадян України, кількість іноземних телевізійних програм перевищує 66%, частка українського продукту у радіо ефірі становить 50%. Частка творів, що виконується державною мовою становить менше 30%⁸².

В економічному та технологічному сенсі сприйняття України, як буферної зони призводить до повільної втрати країною свого транспортного потенціалу. Її партнери, як на Сході, так і на Заході намагаються оминати цю буферну зону при прокладанні транспортних комунікацій та розподілі вантажопотоків. Фінансово-економічна криза ще більше ускладнила стан транспортної галузі економіки України. Цей етап характеризується спадом попиту на вантажні і пасажирські перевезення, багаторазовим зростанням цін на матеріальні ресурси, низькою конкурентоспроможністю українських перевізників на внутрішньому і зовнішньому ринках. В результаті такого стану скорочення перевезень на залізничному транспорті сягнуло 40%, автобусних пасажирських перевезень 30%, вантажних автомобільних перевезень 70%⁸³. Майже третина причального фронту перебуває в незадовільному технічному стані, що обмежує потенційні можливості вітчизняних портів.

Системна політична та фінансово-економічна криза в Україні в поєднанні з негативними зовнішніми чинниками призвела до ще більшого навіть у порівнянні з 2007 роком погіршення міжнародного іміджу України. Якщо у 2007 році цю загрозу ідентифікували 82,3% опитаних експертів, то у 2008 році – 92,6%. Від так втрата позитивного міжнародного іміджу України залишається одним з головних викликів для держави у зовнішньополітичній сфері.

Отже, 2008 рік позначився для України цілим спектром викликів та як глобальних, так і регіональних загроз.

⁸¹ Головна загроза національній безпеці держави — інформаційна експансія. / <http://zik.com.ua/ua/news/2008/10/06/152337>.

⁸² Там же.

⁸³ Сьогодні о 15.00 в ЗІКу (ЗІК) прес-конференція вантажних перевізників/<http://ZIK.com.ua/news/2009/02/02>.

§ 2. ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: БІГ НА МІСЦІ

У 2008 році для України на порядку денному її енергетичної безпеки залишались ті ж самі нерозв'язані проблеми, які постали ще з 1991 року – потреба у зменшенні енергетичної залежності від зовнішнього монополіста-постачальника та збільшенні енергоефективності національної економіки. Україна здійснювала заходи, спрямовані на посилення енергозбереження, проте технологічне оновлення енергетичного господарства відбувається вкрай поволі. Продовжилась дія чинників, що стимулюють енергомарнотратство замість енергозаощадження. До числа успіхів слід віднести анонсований Міністерством економіки України перехід Держкомстату України з 1 вересня 2008 року на систему обліку Євростату. Це має фундаментальне значення з позиції сумісності статистичних систем України та країн ЄС, а також створення спільної методологічної платформи для статистичних порівнянь в економіці в цілому.

Підсумки року.

До пріоритетів безпекової політики в енергетичній сфері України належать диверсифікація джерел та безпека постачання енергоресурсів, ядерна безпека, реформування енергетичного ринку, розвиток і модернізація енергетичної галузі, забезпечення ефективного використання енергетичних ресурсів та відновлюваних джерел енергії. Прогрес на цьому напрямку забезпечення енергетичної безпеки – мінімальний. Зусилля України були спрямовані на реалізацію переведення нафтопроводу Одеса – Броди в аверсний режим роботи на прохання українських нафтопереробників. Однак, запропонована державною компанією „Укртранснафта” непрозора схема функціонування нафтопроводу в аверсі, недостатня кооперація в цьому питанні Президента та Уряду України не призвели до очікуваного результату. Два західноукраїнських нафтопереробних заводи в Дрогобичі та Надвірній не отримали можливості імпорту нафти з неросійських джерел, до чого вони були готові і що передбачалось відповідним меморандумом, підписаним між українськими компаніями „Укрнафта” та „Укртранснафта” і Державною нафтовою компанією Азербайджану ще 7 червня 2006 р. Комплекс заходів з підготовки до переведення нафтопроводу Одеса – Броди в аверсний режим, так і не був реалізований.

Певним дипломатичним успіхом, що вінчає 5-річні зусилля української сторони, було досягнення згоди від словацького нафтотранспортного оператора „Транспетрол” на здійснення тестового транспортування партії легкої малосірчаної нафти за маршрутом Броди – Будковце (Словаччина) – Кралупи-над-Влтавою (Чехія) для постачання на

нафтопереробний завод „Чеська Рафінерська”, що належить польському нафтовому концерну „Орлен”. Реалізація цієї тестової операції мала символізувати технологічну готовність переходу української нафтотранспортної системи до роботи за європейською технологією послідовного перекачування різних сортів нафти (batching). Проте, не дивлячись на досягнуті у червні 2008 року домовленості у Братиславі, українська сторона не скористалась відповідною нагодою і не забезпечила виконання тестового перекачування.

Неефективною слід оцінити політику держави в стратегічному питанні збільшення видобутку енергоносіїв на шельфі Чорного моря через залучення іноземних інвестицій та технологій. Україна не позиціонується інвесторами як багата на вуглеводневі ресурси країна, проте їх запаси викликають інтерес у зарубіжних нафтогазовидобувних компаній. Також інвестори вважають перспективним внутрішній український ринок, особливо з урахуванням генеральної тенденції зростаючих цін на енергоносії. Крім браку інвестиційних коштів, вітчизняні компанії не володіють сучасними технологіями, які б дозволяли видобувати ресурси на шельфі та в донній зоні на глибинах моря від понад 100 м до понад 1 км.

Хоча українська нафтогазова галузь потребує серйозних інвестицій, активного притоку їх з-за кордону в найближчі роки не передбачається. Проблема не лише в недосконалому законодавстві України. Інвестори в своїй стратегії орієнтуються не тільки на нього, а й на ризики входження в країну. Політично мотивовані дії уряду України по припиненню діяльності іноземного інвестора в українському секторі чорноморського шельфу були кваліфіковані експертною та інвестиційною спільнотою як неадекватні та такі, що відтермінують прихід в Україну крупних компаній світового рівня, а відтак – стагнацію морського газовидобутку на нинішньому рівні в 1 млрд. куб. м. на рік. Ці дії уряду та суперечка, що спалахнула між президентськими та прем'єрськими структурами нанесла серйозного удару як по інвестиційному клімату в Україні, так і по її іміджу у світовому вуглеводневому співтоваристві. *Прецедент з американською компанією „Vanco” розцінюється іноземними інвесторами як індикатор максимізації ризиків.* Не випадково, що в Україну зайшла саме компанія такого рівня – з досвідом роботи в країнах третього світу. Нафтогазові компанії світового рівня ідентифікують Україну по інвестиційному клімату у сфері видобутку вуглеводнів з країнами Західної Африки – Ганою, Нігерією, Екваторіальною Гвінеєю тощо. **Конфлікт посилив „африканську” ідентифікацію України.**

В ядерній енергетиці збережена орієнтація на російську технологічну базу при будівництві нових енергоблоків на Хмельницькій АЕС. Переможцем в тендері стала російська компанія „Атомстройекспорт”. Позначилась орієнтація на збереження кооперації з РФ і в питанні перспективного виробництва тепловиділяючих збірок (ТВЗ) з української уранової сировини. Це передбачається запропонованим проектом „Концепції державної цільової програми „Ядерне паливо України”. Водночас, позитивним аспектом є досягнення домовленості між НАЕК „Енергоатом” та компанією „Westinghouse” щодо постачання в 2011-2015 р. р. ТВЗ американського виробництва, що дозволить диверсифікувати джерела постачання ядерного палива до України. Також слід відзначити позитивну динаміку кооперації України у сфері розробки уранових родовищ з канадським партнером.

Непрозоре функціонування енерготранспортної інфраструктури в Україні призводить протягом усього періоду з 1991 року до тіньового перерозподілу фінансових потоків, що негативно позначається на бюджетних надходженнях, генерує непрозорі методи ведення енергобізнесу, сприяє корупції та нестабільності. Уряд України вживав заходів в політично чутливому та економічно значущому газовому секторі. *Внутрішній ринок газу був повернутий НАК „Нафтогаз України”, також було обмежено діяльність непрозорих посередницьких структур на ньому. Однак, несистемні, хоча й наполегливі, дії уряду в питанні реорганізації газового ринку не призвели до відчутних результатів.* До того ж, транснаціональна за своєю природою, непрозора схема постачання та транзиту газу, мобілізувала потенціал спротиву, що обмежило шанси уряду на успіх.

Функціонування газової торгівлі через посередника містить конфліктогенний потенціал який протягом 2008 року двічі приводив до різкого загострення відносин з РФ та її монополією ВАТ „Газпром”, як з приводу поточних заборгованостей, так і ціни на газ. Російська газова монополія в умовах конфлікту між гілками влади в Україні зміцнила свої позиції на внутрішньому ринку газу, отримавши квоту для своєї дочірньої компанії в обсязі 11% з перспективою збільшення за сприятливих обставин. Що стосується проектів диверсифікації постачання газу, то Україна остаточно втратила шанси приєднатись до проекту „Набукко” і була достатньо пасивною щодо запропонованого міжнародним інжиніринговим консорціумом “White Stream Pipeline Co.” проектом „Білий потік”.

Відсутній прогрес та змарновані можливості за сприяння ЄБРР та ЄІВ реалізувати проекти обладнання магістральних нафтопроводів вузлами обліку нафти та магістральних газопроводів газовимірювальними станціями на східному кордоні України. Реалізація проекту встановлення ГВС створила би передумови для переходу на передачу газу споживачам у Європі з боку „Газпрому” на російсько-українському кордоні, а не кордоні

Україна – ЄС, як це має місце зараз. Також, це поклато б край звинуваченням України у т.зв. крадіжках газу.

Певним поступом в співпраці з ЄС в питанні модернізації української ГТС стала розробка проекту відповідної концепції, щодо якої, однак не було завершено процедуру схвалення сторонами. Проект концепції передбачає непорушність для України її права власності на ГТС. При цьому українська сторона має забезпечити прозорість та відкритість з наданням вільного доступу європейським донорам до фінансової та технічної документації, а також контролю за використанням коштів.

Кооперація по інтеграції об'єднаної електроенергетичної системи України до транс'європейської, здійснювалась із застосуванням механізму співпраці з європейськими структурами в рамках Меморандуму між Україною та Європейським Союзом про порозуміння щодо співробітництва в сфері енергетики від 1 грудня 2005 р. Однак серйозного прогресу в цьому питанні не спостерігається. Помірним успіхом можна вважати початок 25 листопада 2008 року переговорного процесу з Європейською Комісією у Відні щодо приєднання України до Договору про енергетичну Співдружність, де вона мала статус спостерігача з 2006 року.

Українсько-російські відносини в газовій сфері.

Ключ до розуміння процесів, що відбуваються як в українсько-російських газових відносинах, так і тих, які впливають на безпеку поставок газу в ЄС, знаходиться в декількох подіях 2003–2004 р. р., що зумовили латентні процеси, кульмінацією яких холодною зимою 2006 р. стало скорочення РФ подачі газу на експорт. Відповіддю ЄС на виклики у сфері безпеки постачання газу стала спроба Єврокомісії створити спільну енергетичну політику Співтовариства. Можна констатувати, що ця спроба зазнала фіаско, а латентні процеси в українсько-російських газових відносинах продовжили свою дію зимою-весною 2008 року у вигляді нового рецидиву ціново-боргового конфлікту.

Російський „кидок” в Туркменістан у 2003 році багато в чому обумовлений загрозою майбутніх ресурсних дефіцитів і нестабільністю тенденції поповнення запасів газу російської монополії. Підписання відповідної угоди РФ з Туркменістаном практично зробило неможливим укладення довгострокового українсько-туркменського договору. Це зумовило відмову Туркменістану в продовженні з 2007 року контракту на постачання газу до України. Зустріч президента України з Туркменбаші, що неодноразово переносилася з травня 2004 року, так і не відбулася. Це стало прологом ялтинських подій 2004 року.

Ялта-2004 означала для України переформатування газових відносин з втратою прямих договорів з Туркменістаном. Непрозорий посередник „Eural Trans Gas» змінився новим не менш непрозорим посередником „Росукренерго” (РУЕ). Реєстрація компанії в швейцарському кантоні Цуг означала, що її діяльність не підконтрольна жодним компетентним органам України, РФ або ЄС. Це відкриває широкі можливості для їх непрозорого обігу акції компанії на користь реальних власників і створює базис для корупційних дій. Більш того, створивши спільне підприємство з НАК під назвою „Укргазэнерго” (УГЕ), „Росукренерго” практично позбавило державного оператора НАК „Нафтогаз України” лівової частки внутрішнього ринку, що привело до різкого падіння її фінансових показників. Практично, ця тандемна схема стала інструментом захоплення внутрішнього ринку газу в Україні відповідно до цілей, визначених в Енергетичній стратегії РФ. Також РУЕ вийшло і на ринки країн ЄС, продаючи газ в країни Центральної Європи.

Схеми, подібні РУЕ, не є характерними виключно для українсько-російських газових відносин, як часто вважають в ЄС. Навпаки, вони універсалізуються російською монополією. Слід зазначити, що схема РУЕ клонована і в інших проектах, як з видобутку, так і в трубопровідних, ініційованих монополістичними структурами в РФ і ЄС. Місцем реєстрації компаній-девелоперів за проектами Північного і Південного потоків, Штокмана став також швейцарський кантон Цуг. Недостатня прозорість є живильним середовищем, як для цінових маніпуляцій, так і для ризиків і загроз стосовно безпеки постачання газу. Недостатня прозорість російської газової монополії і її взаємин з партнерами-монополістами в Європі, широка мережа дочірніх і офшорних компаній підвищують вірогідність сценарій „енронізації” „Газпрому” – за аналогією з крахом провідного американського енергетичного концерну „Енрон” у 2001 році. Ця особливість не сприяє зміцненню атмосфери довіри в газових відносинах на європейському континенті.

Цінове питання і питання заборгованостей в українсько-російських газових відносинах зберігали свою актуальність, оскільки вони були впроваджені у двосторонні відносини з метою здійснення *впливів на зовнішню політику України*. Оскільки ціна на газ формується не на газовому ринку, якого для трубопровідних постачань не існує, то споживач завжди підозрюватиме постачальника в завищенні ціни, а постачальник завжди вимагатиме вищих ставок. Непрозорість договірних відносин, наявність посередницької структури сприяли генеруванню заборгованості, що не завжди відноситься до діяльності національного оператора НАК „Нафтогаз України”. Можливість встановлення прямих, більш прозорих відносин у газовому секторі була передбачена Меморандумом, що був підписаний 2 жовтня 2008 року на рівні прем'єр-міністрів України та РФ. Меморандум

передбачає також перехід на ринкові принципи ціноутворення та тарифної політики. Однак, практика формування експортних цін з боку монополіста дає підстави припускати, що насправді в українсько-російських газових взаєминах можуть бути застосовані квазіринкові підходи, замасковані під ринковість.

Зазвичай, монополія використовує аргументацію, що ціна на газ для споживачів в ЄС відображає рух цін на нафту. Проте аналіз цінової динаміки не завжди свідчить на користь подібної аргументації.

Табл. 1. Динаміка цін на імпортований природний газ на ринках США та ЄС у порівнянні з динамікою цін на нафту

Роки	Ціна нафти* на ринках США/ЄС, WTI/Brent, \$/barr	Динаміка, у % до поперед. року США/ЄС	Еквівалентна ціна** на імпортований у США природний газ, \$/1000 куб. м.	Динаміка на ринку США, у % до поперед. року	Ціна на імпортований до ЄС російський природний газ, \$/1000 куб. м.	Динаміка на ринку ЄС, у % до поперед. Року
2004	41,51	-	205,2	-	135,7	-
2005	56,64/54,57	36,4/42,6	286,7	+ 39,7	190,0	+40,0
2006	66,05/65,16	16,6/19,4	243,0	- 15,2	260,7	+37,2
2007	72,34/72,44	9,5/11,2	242,6	- 0,15	272,8	+ 4,6

* Ціни на нафту: U.S. Energy Information Administration

** Перерахована з вартості куб. фута за перевідним коефіцієнтом: 1 куб. фут = 0,0283168 куб. м.

Отже, можна зробити висновок, що „Газпром”, продовжив у 2008 році реалізацію системної багаторівневої стратегії, спрямованої на розкручування цінової гіпердинаміки в умовах недостатньо лібералізованого ринку газу в континентальній Європі. Це побічно свідчить про недосконалість ринку та недостатню ефективність роботи ринкових регуляторів в ЄС. У свою чергу, Україна, будучи в монопольній залежності від постачань зі Сходу та від зростання ціни на газ, що експортується в ЄС, виявилась заручницею цього процесу. Вона не в змозі протистояти домінуючій тенденції європейського ринку та пресингу монополіста.

Потенціал співробітництва України з ЄС у сфері енергетичної безпеки.

В „Меморандумі між Європейським Союзом та Україною про порозуміння щодо співробітництва в енергетичній галузі” від 1 грудня 2005 року зафіксовано, що енергетична політика ЄС та України має спільні завдання до яких належать диверсифікація та безпека постачання енергоресурсів. Індикативне значення для ЄС та

України матиме завершення проектів створення Східноєвропейського Метрологічного Центру в Боярці та обладнання східної і північної ділянок державного кордону України газовимірвальними станціями та вузлами обліку нафти. Без цього буде неможливим створення повноцінної зони вільної торгівлі між ЄС та Україною.

Уявляється доцільною ініціатива щодо реалізації проекту встановлення трансконтинентальної прозорості ланцюжка „видобуток – транспортування – споживання”. Це надзвичайно важливо з огляду на те, що енергоресурси стають дедалі більше зряддям здійснення політичних впливів, своєрідною енергетичною зброєю.

В уже згадуваному Меморандумі Україна – ЄС відзначається, що Україна є ключовою транзитною країною у постачанні вуглеводнів до країн ЄС, причому 40% імпортованого ЄС природного газу постачається газотранспортною мережею України. У цьому контексті надзвичайно важливе значення як для ЄС, так і для України має гарантування безпеки, прозорості та надійності роботи транзитної системи. Непрозорі функціонування нафтогазового сектору в Україні призводить до тіньового перерозподілу фінансових потоків. Зменшенню такої загрози, що набула реальних обрисів, має посприяти ініціатива Європейської Комісії щодо створення фонду для модернізації української ГТС. Відповідна міжнародна конференція мала відбутися 2008 року, проте її було перенесено на 2009 рік. Позицію сприяння Україні як в модернізації ГТС, так і в ядерно-енергетичному секторі зафіксовано і в підписаній наприкінці року „Хартії Україна – США про стратегічне партнерство”.

§ 3. ДІАЛОГ З НАТО: ЩО ДАЛІ ПІСЛЯ БУХАРЕСТСЬКОГО САМІТУ?

2008 рік став одним із ключових у практичній реалізації курсу України на євроатлантичну інтеграцію і характеризувався значною активізацією відносин із НАТО на всіх напрямках. Розпочався він направленням спільного листа Президента України В.Ющенка, Прем'єр-міністра України Ю.Тимошенко та Голови Верховної Ради України А.Яценюка до Генерального секретаря НАТО Я.Схеффера з підтвердженням прагнення нашої держави приєднатися до Плану дій щодо членства в НАТО (ПДЧ).

Проблема отримання Україною Плану дій щодо членства в НАТО (ПДЧ) та причини його ненадання Україні

План дій з підготовки до членства (ПДЧ) – програма НАТО, що передбачає надання допомоги і практичної підтримки країнам, які прагнуть вступити до Альянсу. Більшість країн-членів НАТО з числа держав Східної Європи приєдналися до НАТО після виконання ПДЧ. Виняток становили Польща, Чехія й Угорщина, які приєдналися до НАТО у 1999 році, ще до того, як механізм ПДЧ було затверджено. Саме тому у стосунку до України перспектива надання Плану дій щодо членства в НАТО найчастіше розглядалася як початок процесу безпосереднього вступу до НАТО. У той же час, приєднання до Плану дій щодо членства і його виконання не означає і не гарантує вступу до НАТО. І, нарешті, найголовніше - прямі гарантії безпеки, що діють в НАТО, зокрема дія 5 статті Вашингтонського договору, діють з моменту приєднання до НАТО, а не ПДЧ. Усі ці моменти зробили дискусію навколо приєднання України до ПДЧ більше політичною, ніж такою, що стосується суті речей.

У листі керівництва країни, направленому на ім'я генерального секретаря НАТО відзначалося, що «політика євроатлантичної інтеграції визначена національним законодавством, не спрямована проти третіх держав і має на меті майбутнє членство України в Організації Північноатлантичного договору, про що порадимося з українським народом». У листі також відзначалося: «Повністю поділяючи європейські демократичні цінності, держава усвідомлює себе частиною євроатлантичного безпекового простору і готова разом з НАТО та партнерами Альянсу за рівних умов протидіяти спільним загрозам безпеці... Нині Україна зацікавлена у приєднанні до Плану дій щодо членства в НАТО». Спрямування спільного листа керівництва держави до НАТО викликало протести

парламентської опозиції, не зацікавленої в отриманні Україною гарантій безпеки, та супроводжувалося інтенсивною дискусією в українських ЗМІ.

У той же час, Росія гостро поставила перед своїми партнерами в Європі, зокрема Німеччиною, Францією, Італією та деякими іншими країнами питання щодо того, що Україна не повинна отримати ПДЧ. Відсутність консенсусу в українському суспільстві щодо вступу до НАТО, а також певна політична нестабільність, назагал властива республікам з парламентською формою правління, якою з 2006 р. стала й Україна, дали формальні приводи низці європейських держав піддатися тискові Росії й заблокувати приєднання України до ПДЧ на Бухарестському саміті НАТО. У той же час, реальних підстав для відмови Україні не існувало, зокрема й через те, що низка держав Європи у свій час приєдналися до ПДЧ у значно нижчими політичними та економічними показниками, з гіршим рівнем готовності армії та суспільства, ніж Україна.

Крім того, мова йшла саме про ПДЧ, а не про вступ до НАТО. Єдиною реальною причиною відмови став тиск Росії, хоч як цей факт не намагалися замаскувати ті країни НАТО, які відмовили Україні в отриманні ПДЧ. У той же час лідери країн-членів НАТО, які зібралися на Бухарестському саміті, зробили наступну заяву: *«НАТО вітає прагнення України та Грузії набути членство в цій організації. Ми погодилися сьогодні, що ці країни стануть членами НАТО. Обидві країни зробили вагомий внесок до операцій Альянсу. Ми вітаємо демократичні реформи в Україні та Грузії та очікуємо вільних і чесних парламентських виборів у Грузії в травні. ПДЧ є наступним кроком України та Грузії на їх шляху до членства. Сьогодні ми підкреслюємо, що підтримуємо заявку цих країн на приєднання до ПДЧ. Тому ми почнемо зараз період активної співпраці з кожною із них на високому політичному рівні для розв'язання ще відкритих питань, пов'язаних з цією заявкою. Ми попросили міністрів закордонних справ зробити першу оцінку досягнутого прогресу на їх зустрічі у грудні 2008 року. Міністри закордонних справ мають право виносити рішення щодо заявок України та Грузії на приєднання до ПДЧ». Таким чином, НАТО зробив однозначну заяву щодо згоди включити до свого складу Україну, не визначивши остаточних конкретних термінів такого включення, але визначивши в цілому порядок кроків на цьому шляху. Слід розуміти, що НАТО як організація не міг ухвалити іншого рішення щодо України, ніж підтримка включення України до свого складу. І це для України вкрай важливий результат. Адже відмова від розширення НАТО означала б демонстрацію блоком нездатності ухвалювати самостійні рішення в своїх власних інтересах, і скористатися тими очевидними шансами для довгострокової безпеки Європи, які може надати Україні. У такому випадку ставилася б під сумнів дієздатність Альянсу*

приймати і здійснювати рішення на захист союзників. Тобто була б нівельована головна мета існування Альянсу.

Відмова Україні від вступу до НАТО продемонструвала б, що задекларовані принципи Альянсу про те, що демократична європейська держава може стати його членом, уже не працюють. Також це означало б підрив ідеологічної основи діяльності Альянсу та, зокрема, США, які розглядають поширення демократії як свою важливу місію, що зміцнює легітимність їхніх дій на міжнародній арені. Проте, найголовніше, відмова Україні від вступу до НАТО означала б демонстрацію критичного рівня залежності НАТО від країни, яка не є його членом, що поставило б під сумнів дієздатність основних функцій Альянсу.

Однак, невизначеність з політичною кризою та зі складом Уряду в Україні, дала формальний привід тим державам, які заблокували приєднання України до ПДЧ в квітні, зробити те ж саме й у грудні 2008 року, попри те, що під час російсько-грузинської війни з боку французьких та німецьких офіційних осіб лунали заяви про можливість швидкого отримання Україною ПДЧ. Головним підсумком засідання Ради Північно-Атлантичного Альянсу на рівні міністрів закордонних справ в Брюсселі 2-3 грудня 2008 року, в рамках якого пройшло засідання Комісії Україна-НАТО, стало ненадання членами НАТО ПДЧ Україні, з одночасним підтвердження країнами-членами НАТО всіх рішень стосовно України, ухвалених у Бухаресті.

Було висловлено готовність Альянсу сприяти проведенню реформ, необхідних для досягнення членства в НАТО, передусім шляхом посилення ролі Комісії Україна-НАТО (КУН). За рішенням цієї зустрічі практичним механізмом реалізації реформ стануть Річні національні програми, виконання яких щорічно оцінюватиметься союзниками. Фактично, в процесі приєднання України до НАТО було ухвалено рішення відкласти занадто заполітизоване питання отримання ПДЧ. Натомість сконцентруватися на виконанні практичних заходів, які зближуватимуть Україну з Альянсом, з тим, щоб не втратити час, і за кращих міжнародних умов реалізувати процедуру вступу України до НАТО. Для України це був далеко не оптимальний результат, оскільки отримання ПДЧ істотно зміцнило б позиції України. Але в наявних зовнішніх умовах, а також за умов певної політичної нестабільності в Україні, створеної завдяки низькому рівню відповідальності деяких українських політиків, цей варіант виявився відносно прийнятним для України.

Україні необхідно використати для практичної інтеграції до НАТО час, що залишився до наступних президентських виборів наприкінці 2009 або на початку 2010 років. Щорічна національна програма визначена як офіційний інструмент підготовки до вступу в НАТО.

Практична співпраця України і НАТО в 2008 році була достатньо інтенсивною. За цей рік відбулося розширення нормативної бази співробітництва України з НАТО на 6 нових угод, зокрема підготовка Угоди між Україною та Організацією Північноатлантичного договору про транзитне переміщення сил та персоналу НАТО територією України. НАТО продовжив контракт з Україною і Росією на оренду літаків "Руслан" до 31 грудня 2010 року. Літаки Ан-124-100 "Руслан" компаній "Авіалінії Антонова" і "Волга-Дніпро" використовуються в рамках програми НАТО САЛІС /SALIS/, виконуючи повітряні перевезення вантажів по замовленнях 18 країн.

1 червня 2008 року флагман ВМС Збройних Сил України фрегат "Гетьман Сагайдачний" вирушив у визначений район Середземного моря для здійснення патрулювання у рамках антитерористичної операції НАТО „Активні зусилля”. Український корабель успішно пройшов сертифікацію експертами Альянсу, увійшов в оперативне підпорядкування командувача морського компоненту Об'єднаних Збройних сил НАТО "Південь" (Неаполь, Італія) і приступив до практичного виконання завдань з виявлення та попередження терористичних дій у Середземному морі. Україна стала другою після Російської Федерації з країн – партнерів НАТО, яка приєдналася до операції "Активні зусилля". За сприяння НАТО було оголошено про залучення понад 25 млн євро протягом 12 років на ліквідацію надлишків озброєнь та застарілих боєприпасів.

Після підписання під час засідання Комісії Україна-НАТО на рівні міністрів оборони 13 червня 2008 року у Брюсселі Меморандуму щодо обміну даними про повітряну обстановку (ОДПО) Україна приєдналася до Програми ОДПО. Цей крок є важливим у контексті нашої взаємодії з НАТО у боротьбі з тероризмом. У серпні 2008 року із Президентом України погоджена пропозиція стосовно розширення формату співробітництва України з НАТО у сфері кібернетичного захисту, в тому числі взаємодії з відповідними органами Альянсу. У жовтні 2008 року у штаб-квартирі Альянсу відбулися перші робочі консультації.

Україна висловила готовність до залучення до операції НАТО з боротьби з піратством. Ведеться пошук конкретних форм співпраці. Триває узгодження питання залучення України до реалізації британсько-французької вертолітної ініціативи.

Упродовж 2008 року було значно активізовано політичний діалог, зокрема відбулися поїздки на рівні прем'єр-міністра, віце-прем'єр-міністра, секретаря РНБОУ, міністрів оборони, юстиції, економіки, з питань надзвичайних ситуацій, внутрішніх справ, промислової політики, освіти та науки до штаб-квартири НАТО. 27 серпня 2008 року відбулося засідання Комісії Україна-НАТО на рівні послів за участю Спеціального представника Президента України на Кавказі К.П.Слісєєва, яке було присвячене ситуації в Грузії. Міністр оборони України Ю.І.Єхануров 18-19 вересня 2008 року взяв участь у зустрічі міністрів оборони країн-членів НАТО у Лондоні, 9 жовтня 2008 року - у засіданні ПАР з країнами-контрибуторами операції НАТО в Афганістані у Будапешті⁸⁴

Водночас, ситуація у внутрішній політиці України, яка склалася на кінець 2008 року, дозволила зберегти курс на євроатлантичну інтеграцію. Угода нової коаліції все ж таки підтвердила курс України на євроатлантичну інтеграцію. В коаліційній угоді БЮТ, НУ-НС та Блоку Литвина зокрема, існує апеляція до чинного законодавства, яким передбачено що вступ до НАТО є стратегічною метою України.

Чи можливий вступ України до НАТО без ПДЧ?

Оминути на шляху до НАТО процедуру План дій щодо членства в НАТО теоретично цілком можливо. НАТО є міждержавною, а не наддержавною структурою. За наявності згоди сторін тут можуть ухвалюватися будь-які рішення. Крім того, існує історичний досвід вступу до НАТО без процедури ПДЧ Польщі, Чехії й Угорщини. Водночас, узгодити позиції держав Альянсу іноді не так просто. Деякі держави-члени НАТО, перебуваючи в питанні приєднання України під впливом Росії, можуть продовжувати посилатися на «усталені процедури вступу». Тому в питанні приєднання України до НАТО «в обхід» ПДЧ ключову роль грає твердий консенсус серед країн НАТО.

Роль позиції США в інтеграції України до НАТО.

⁸⁴ Інформація представлена за матеріалами МЗС України.

Сполучені Штати Америки досі відігравали ключову роль в міжнародній підтримці євроатлантичної інтеграції України. Незалежність та територіальна цілісність України відповідає національним інтересам США. Україна є ключовою геополітичною ланкою регіону. Її незалежність і територіальна цілісність суттєво ослаблюють можливості відновлення протистояння в Європі та загрозу європейським союзникам США та їхнім інтересам. У Сполучених Штатах у середовищі політичної еліти сформувалася достатньо однорідна позиція щодо підтримки незалежності, суверенітету і територіальної цілісності України, а також її демократичного розвитку.

Напередодні й після Бухарестського саміту НАТО США підтримували надання Україні ПДЧ. 28 квітня 2008 року Сенат США одностайно прийняв резолюцію № 523 на підтримку приєднання України та Грузії до ПДЧ під час наступної зустрічі міністрів закордонних справ НАТО. Ініціаторами резолюції виступили всі три тодішні кандидати у президенти США: сенатори Джон МакКейн, Барак Обама і Хілларі Клінтон. У цій резолюції, зокрема, йшлося, що Сенат США *«1) підтримує декларацію Бухарестського саміту, в якій стверджується, що Україна та Грузія стануть членами НАТО; 2) підтверджує свою підтримку подальшого розширення НАТО за рахунок держав з демократичними урядами, які готові і прагнуть взяти на себе відповідальність, пов'язану з членством»*.

20 грудня 2008 року між Україною і США було підписано «Хартію Україна - США про стратегічне партнерство». У ній, зокрема, наголошується, що «Співробітництво між двома демократичними державами ґрунтується на спільних цінностях та інтересах. Це включає поширення демократії та економічної свободи, захист безпеки та територіальної цілісності... Поглиблення інтеграції України до євроатлантичних структур є спільним пріоритетом. Ми плануємо реалізувати програму посиленого безпекового співробітництва, яка передбачає збільшення українських можливостей та посилення України як кандидата на членство в НАТО».

США кілька разів демонстрували готовність підтримувати Україну в складних міжнародних ситуаціях. Крім того, Сполучені Штати Америки є країною євроатлантичного простору, що має найбільші економічні та технічні можливості для дії поза своїми кордонами. Тому партнерські відносини зі США можуть бути чинником не лише євроатлантичної інтеграції України, а й важливим чинником гарантування безпеки й територіальної цілісності України, навіть у випадку тимчасового перебування нашої держави поза межами НАТО.

Водночас, вступ до НАТО залишається життєвим інтересом України. Після російсько-грузинської війни, загострення міжнародних конфліктів у Європі, у тому числі

суперечностей, пов'язаних з транспортуванням та продажем енергоносіїв, Україна виявилася державою, загрози для безпеки якої чи не найбільші у порівнянні з іншими державами Європи. Без членства в ЄС Україна може існувати. Натомість, без членства в НАТО ефективний довгостроковий захист ключових цілей національної безпеки України був би вкрай ускладненим.

Вплив російсько-грузинської війни на євроатлантичну інтеграцію України.

Рішення Бухарестського саміту НАТО, що відбувся у квітні 2008 року, яким Україні та Грузії не було надано можливість негайно приєднатися до Плану дій щодо членства в Альянсі, дало можливість Росії проводити агресивнішу політику в регіоні. Спроба Грузії відновити контроль над частиною своєї території та вторгнення на територію російських військ і удари по грузинській території спровокували масштабну міжнародну кризу. Україна звернула увагу міжнародної спільноти на факт порушення Росією територіальної цілісності Грузії. 27 серпня 2008 р. у штаб-квартирі НАТО у Брюсселі, відбулося засідання Комісії Україна-НАТО на рівні послів. Україна засудила рішення Російської Федерації визнати незалежність Південної Осетії та Абхазії та висловила глибоку стурбованість щодо можливих наслідків такого рішення для безпеки та стабільності Кавказького регіону та євроатлантичного простору. Україна висловила свою солідарність із заявами НАТО щодо ситуації в Грузії від 19 серпня та від 27 серпня 2008 року, в яких, зокрема, наголошено на необхідності мирного вирішення конфлікту в Грузії, яке має базуватися на повному дотриманні принципів незалежності, суверенітету та територіальної цілісності Грузії, визнаних у відповідних резолюціях ООН.

Під час російсько-грузинської війни та безпосередньо після її закінчення, з боку керівництва таких країн НАТО як Німеччина і Франція, які заблокували приєднання України до ПДЧ на Бухарестському саміті, пролунали запевнення переглянути свою позицію щодо України. Однак згодом ці країни повернулись по своїй попередньої позиції. Усе це не дало Україні у 2008 році використати те «вікно можливостей» у відносинах з НАТО, що виникло у зв'язку з грузинсько-російською війною.

Можливості трансформації громадської думки щодо євроатлантичної інтеграції України.

Громадська підтримка інтеграції України до НАТО є важливим чинником успішності такої інтеграції, оскільки зумовлює стабільність України як надійного партнера для Альянсу. Водночас, для експертного середовища України переваги членства України в НАТО очевидні. За різними опитуваннями, від 70 до понад 90% українських експертів у сфері міжнародних відносин та безпеки підтримують членство України в НАТО.

Відносини з НАТО уже сьогодні забезпечують Україні сприятливий клімат безпеки на її західних кордонах. Це посилює позиції України у протистоянні загрозам своїй безпеці. Розширення НАТО створило в регіоні Центрально-Східної Європи сприятливий клімат геополітичного плюралізму, у якому інтереси України як суб'єкта міжнародної політики можуть бути задоволені неспівмірно більшою мірою, аніж у випадку домінування Росії.

На сьогодні в Україні існує достатньо аргументів на користь членства України в НАТО. Кількість прихильників вступу України до НАТО упродовж 2008 року зросла, за різними соціологічними даними, до 30-32%, тобто на 10%. Це відбулося під впливом аргументів на користь вступу України до НАТО, та наслідків російсько-грузинської війни. За результатами Всеукраїнського соціологічного дослідження ставлення українських громадян до євроатлантичної інтеграції, проведеного Інститутом трансформації суспільства та Центром соціальних експертиз Соціологічним консорціумом на замовлення Міністерства закордонних справ України і Державного комітету з питань телебачення та радіомовлення, 15 грудня 2008 року „за вступ України до НАТО” проголосували б 30,1% громадян, „проти” – 59,6%, „важко відповісти” – 10,2%.

Загалом, у 2008 році кількість інформаційних матеріалів щодо НАТО в українському медіа просторі значно зросла порівняно із попереднім роком. Політичні партії (зокрема, НУ–НС) розпочали власні інформаційні кампанії щодо НАТО і приєднання України до Альянсу. Останнім часом в країні розгорнулись широкі дебати стосовно євроатлантичної інтеграції, які дедалі більше мобілізують інтелектуальний і політичний потенціал країни, а також політичну еліту на вироблення спільної платформи щодо зовнішньої політики країни. При цьому членство України в НАТО розглядається як етап реалізації західного вектору розвитку держави, як реалістичної мети в близькій перспективі⁸⁵.

Водночас, реальної інформаційної кампанії, співмірної за масштабами й інтенсивністю з виборчою кампанією пересічної партії, досі в Україні не організовано.

⁸⁵ Див. Звіт робочої групи «Публічна інформація». Міжнародний семінар «Експертна оцінка політики реформ в Україні: стан і перспективи» (в контексті досягнення цілей Плану дій Україна-НАТО).

Чільні українські політики воліли не говорити про НАТО тоді, коли мали значну суспільну підтримку. У момент, коли ця підтримка суттєво знизилася, знизилася й ефективність та довіра до інформації, що виходить від них. Водночас, в Україні досі не ліквідовано брак інформації про НАТО. Хоча у травні 2008 року Урядом України було ухвалено важливий і достатньо якісний документ – Державну цільову Програму інформування громадськості щодо євроатлантичної інтеграції на 2008-2011 роки, практична інформаційна діяльність щодо євроатлантичної інтеграції була локальною, спорадичною і не стосувалася більшості населення України.

До інших проблем реалізації інформаційної кампанії можна віднести відсутність консенсусу серед правлячої еліти відносно вступу в НАТО, відсутність послідовного визнання й проведення в дію ідей євроатлантичної інтеграції з боку українських політичних партій, відсутність серед прихильників ідеї євроінтеграції вітчизняних політичних лідерів, які мають значну суспільну довіру. Критичним є питання відсутності ефективного механізму координації використання ресурсів і взаємодії різних організацій й, навіть, експертів в галузі євроатлантичної інтеграції. Однією із причин цього можна вважати відсутність інформаційної стратегії і недостатнє організаційне планування реалізації Програми - 2008, недостатнє й несвоєчасне фінансове забезпечення⁸⁶.

У той же час, проста ліквідація браку інформації про НАТО, доведення цієї інформації до всього суспільства, здатна суттєво збільшити підтримку євроатлантичної інтеграції України, аж до утворення в суспільстві більшості на її підтримку.

Перспективи євроатлантичної інтеграції України

Успішність євроатлантичної інтеграції України залежить від зовнішніх та внутрішніх чинників. Основними внутрішніми чинниками, які впливають на цей процес, є брак однаковості політичної еліти, її недостатній рівень відповідальності у ставленні до проблем безпеки, зокрема до фінансування сектору безпеки; суттєве зниження фінансових можливостей держави; загострення соціальних проблем в країні через економічну кризу; значний зовнішній вплив Росії на окремі політичні сили України; неефективна політична система України, що провокує внутрішні конфлікти у владі; майбутні президентські вибори у 2009 році.

Внутрішня нестабільність в Україні та брак видимої перспективи її припинення підсилюють зовнішні чинники, що діють проти євроатлантичної інтеграції України. Внутрішні проблеми в Україні часто використовуються такими країнами, як Німеччина та

⁸⁶ Там же.

Франція, задля виправдання їхньої проросійської орієнтації. Водночас, уряди країн Заходу резонно радять Україні „допомогти собі самій”, у вирішенні власних проблем.

Водночас після початку світової фінансової кризи, зміни адміністрації в США та російсько-грузинської війни, зовнішні чинники почали дедалі більше впливати на процес євроатлантичної інтеграції та загалом на позиціонування України в Європі. ЄС і США виявляються поглинутими власними економічними проблемами. У ході фінансової кризи економічний простір фрагментується, національні економіки й регіони починають поступово „замикатися в собі”, що не може не мати політичних наслідків. При цьому Сполучені Штати перебувають в процесі переговорів навколо Близькосхідного врегулювання, режиму нерозповсюдження зброї масового знищення, продовження операції в Афганістані, не тільки зі своїми потенційними союзниками, але й із Росією, яка активно виступає проти вступу України до НАТО.

Усі перелічені чинники створюють загрозу для відмови США і НАТО від ідеї підтримки України на шляху до Північноатлантичного альянсу, що різко підсилило б загрози для зовнішньої безпеки України. Водночас такий розвиток подій є менш імовірним, ніж збереження Сполученими Штатами і НАТО можливостей швидкого відновлення темпів наближення України до НАТО. НАТО є надто важливою інституцією для США і Європи, щоб можна було знехтувати можливостями її зміцнення в результаті приєднання України. Тому найімовірнішим у найближчий період буде продовження підтримки євроатлантичних прагнень України з боку США і НАТО, в очікуванні політичних змін в Україні після президентських виборів.

§ 4. УКРАЇНА В МІЖНАРОДНИХ РЕЖИМАХ З КОНТРОЛЮ НАД ОЗБРОЄННЯМИ

Протягом 2008 року Україна активно залучалася до багатосторонніх зусиль, спрямованих на зміцнення міжнародної безпеки та стабільності, удосконалювала систему експортного контролю, виконувала зобов'язання учасника міжнародних режимів контролю над озброєннями.

Україна та нерозповсюдження зброї масового знищення.

В галузі нерозповсюдження зброї масового знищення Україна зарекомендувала себе як один з найбільш активних учасників реалізації **Ініціативи з безпеки в галузі нерозповсюдження (ІБН)**. Ця Ініціатива відома міжнародному загалу як „Краківська ініціатива”. Її було започатковано США спільно з Польщею, як елемент запровадженої Адміністрацією Дж. Буша стратегії превентивної боротьби з розповсюдженням зброї масового знищення (ЗМЗ). Після проголошення Президентом Бушем Ініціативи в ході його візиту до Польщі 31 травня 2003 року, м. Краків, США розгорнули активну кампанію з розширення кола її учасників, оскільки ІБН передбачає партнерство держав, які мають розробити низку економічно-правових, дипломатичних, військових, розвідувальних та інших засобів, спрямованих на запобігання переміщенню ЗМЗ, систем її доставки та відповідних матеріалів до „країн-паріїв” (в першу чергу маються на увазі Північна Корея та Іран), а також недержавних утворень, які викликають занепокоєння з точки зору розповсюдження ЗМЗ.

Станом на серпень 2008 рік членами Ініціативи є 91 держава. Ініціатива запроваджена як доповнення до існуючих національних та міжнародних механізмів у галузі боротьби із розповсюдженням ЗМЗ. Вона має на меті їх підтримання і зміцнення на основі взятих учасниками політичних зобов'язань. Такі зобов'язання зафіксовані у Заяві про принципи перехоплення підозрюваних постачальників, що становлять загрозу з точки зору розповсюдження ЗМЗ схваленої за підсумками вересневої 2003 року конференції держав-учасниць Ініціативи у Парижі.

Принципи перехоплення - це перелік конкретних заходів, які держави-учасниці Ініціативи зобов'язуються вживати з тим, щоб перешкодити переміщенню вантажів із ЗМЗ. Держави - учасниці мають розглядати питання про надання згоди на здійснення огляду суден під їхнім прапором іншими державами та затримання такими державами

вантажів, які мають відношення до ЗМЗ. Покриття витрат, пов'язаних з практичною участю в ІБН, учасники забезпечують самостійно.

Під час саміту Організації за демократію і економічний розвиток – ГУАМ, 1 липня 2008 року в м. Батумі, Україна виступила з Ініціативою стосовно підтримки ГУАМ цілей ІБН. Зокрема, в Ініціативі йшлося про створення в рамках ГУАМ регіонального механізму, який відповідав би цілям ІБН, і забезпечував би проведення на постійній основі заходів, спрямованих на боротьбу проти розповсюдження ЗМЗ, засобів її доставки та відповідних матеріалів. Наразі це питання вивчається країнами-членами ГУАМ.

Попри нові ініціативи, наріжним каменем у сфері ядерного нерозповсюдження до цього часу залишається **Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ)**. Нині лише невелика група країн не є учасницями ДНЯЗ, тобто, знаходиться поза рамками режиму нерозповсюдження. До їх числа належить чотири неофіційні де-факто ЯД - Індія, Пакистан, Ізраїль, а також КНДР.

Згідно умов договору, кожні 5 років проводяться оглядові конференції з дії ДНЯЗ. 30 квітня – 11 травня 2008 року у Відні відбулася Перша сесія Підготовчого комітету Оглядової конференції з розгляду дії ДНЯЗ, якою розпочався підготовчий процес до проведення Оглядової конференції Договору у 2010 році. Друга сесія Підготовчого комітету відбулась в м. Женева 28 квітня – 9 травня 2008 року. Вона пройшла під головуванням Постійного представника України при міжнародних організаціях у м. Віді В.Ю.Сльченка.

За результатами інтенсивних консультацій, консенсусом було схвалено рішення щодо обрання представника Зімбабве, Посла Боніфация Гува Чид'яусікі, Головою третьої сесії Підготовчого комітету та проведення її у Нью-Йорку 4 – 15 травня 2009 року. Оглядову конференцію 2010 року з дії ДНЯЗ було вирішено провести у Нью-Йорку з 26 квітня до 21 травня 2010 року.

З огляду на свій вагомий внесок у справу практичного ядерного роззброєння та нерозповсюдження, Україна неодноразово наголошувала на нагальності вжиття міжнародним співтовариством рішучих кроків у напрямку дотримання та всебічного виконання положень Договору.

Окремої уваги Україна надає питанню встановлення повного мораторію на ядерні випробування, особливо після нещодавніх ядерних випробувань КНДР. В цьому контексті наша позиція була і залишається незмінною: подальше проведення ядерних випробувань не сприяє завершенню процесу укладання Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань (ДВЗЯВ) і вступу до ДНЯЗ нових держав.

Виходячи з такої позиції Україна долучилась до **Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань**, ще в рік його схвалення Генеральною Асамблеєю ООН, 27 вересня 1996 року. Його головною метою є запровадження заборони на здійснення випробувальних вибухів ядерної зброї. При цьому держави, що є сторонами Договору, взяли на себе зобов'язання не здійснювати будь-яких ядерних вибухів, а також утримуватися від спонукання, заохочення або будь-якої участі у проведенні таких випробувальних вибухів. Оскільки Договір є безстроковим, зазначена заборона не має часового обмеження.

На сьогодні Договір ратифікували 35 країни із зазначеного переліку⁸⁷. У числі країн Додатку 2, що підписали, але не ратифікували Договір – Китай, Колумбія, Єгипет, Індонезія, Іран, Ізраїль, США. Слід відзначити, що процесу набуттю Договором чинності не сприяє відмова підписати Договір КНДР, Індією та Пакистаном. Станом на грудень 2008 року, Договір підписали 180 країн, ратифікували – 146 (35 країн з Додатку 2). Контроль за дотриманням положень ДВЗЯВ має здійснювати Організація Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань (ОДВЗЯВ).

Для забезпечення дотримання зобов'язань за Договором створюється міжнародна система моніторингу (МСМ), до якої входять 321 станція спостереження (170 сейсмологічних, 60 інфразвукових, 11 гідроакустичних та 80 радіонуклідних станцій, розташованих у 90 країнах) та 16 радіонуклідних лабораторій, здатних зафіксувати можливий ядерний вибух та невідкладно передати відповідну інформацію до розташованого у Відні Міжнародного центру даних. Станом на грудень 2008 року кількість сертифікованих об'єктів МСМ досягла 233 (223 станцій та 10 радіонуклідних лабораторій, що складає 70% від 337 передбачених Договором).

Згідно з Угодою між Україною та ПК ОДВЗЯВ, на території нашої держави розгорнуто одну сейсмологічну станцію (Малин) та термінал передачі інформації – Національний центр даних (Макарів). Станція та термінал підключені до Міжнародної системи моніторингу і, використовуючи систему передачі даних Глобальної комунікаційної інфраструктури (ГКІ), передають інформацію до Міжнародного центру даних у Відні. Одночасно з цим Український національний центр даних отримує інформацію з більш ніж 200 сейсмічних і геофізичних станцій, об'єднаних системою ГКІ. Україна бере активну участь у роботі Підготовчого комітету ОДВЗЯВ і здійснювала

⁸⁷ Алжир, Австралія, Австрія, Аргентина, Бангладеш, Бельгія, Болгарія, Бразилія, В'єтнам, Велика Британія, Іспанія, Італія, Канада, Конго, Республіка Корея, Мексика, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, ПАР, Перу, Польща, Росія, Румунія, Словаччина, Туреччина, Угорщина, Фінляндія, Франція, Чилі, Швеція, Швейцарія, Україна, Японія

функції координатора діяльності зі сприяння набуттю чинності ДВЗЯВ у регіоні Східної Європи.

Іншим небезпечним видом зброї масового знищення залишається хімічна зброя. Розуміючи її небезпеку для людства, Україна *підписала Конвенцію про заборону розробки, виробництва, накопичення та застосування хімічної зброї та про її знищення (КХЗ)* в перший день відкриття цього багатостороннього документу для підписання - 13 січня 1993 року у Парижі. Одночасно з цим наша держава набула членства в Організації із заборони хімічної зброї (ОЗХЗ), створеної відповідно до вимог статті VIII Конвенції. Станом на кінець грудня 2008 року учасницями Конвенції є 185 країн світу, що охоплюють 98 % усього населення Землі.

Україна розглядає питання дотримання положень Конвенції як один із основних пріоритетів державної політики у сфері нерозповсюдження та контролю над озброєннями і чітко дотримується своїх зобов'язань за цим міжнародним договором. На території України відсутня хімічна зброя. Наша держава ніколи не мала наміру розробляти, накопичувати та застосовувати хімічну зброю. Водночас, під дію КХЗ підпадає певна кількість об'єктів хімічної промисловості. Станом на 1 січня 2009 року це 15 українських підприємств, діяльність яких регламентується положеннями Конвенції.

Основними напрямками діяльності України в контексті виконання зобов'язань за КХЗ є: підготовка щорічних національних декларацій стосовно об'єктів хімічної промисловості (ОХП) України, діяльність яких підпадає під контроль з боку ОЗХЗ та здійснення експортно-імпортних операцій з визначеними Конвенцією хімікатами; прийняття та супроводження інспекцій ТС ОЗХЗ; проведення в Україні спільних міжнародних заходів з проблематики КХЗ.

У контексті розвитку співробітництва між Україною і ОЗХЗ з питань надання міжнародної допомоги у випадку застосування хімічної зброї (Стаття X КХЗ), 3-5 листопада 2008 року відбувся візит в Україну (м.Київ) делегації експертів Технічного секретаріату ОЗХЗ. Метою цього візиту був огляд раніше задекларованих нашою державою засобів та сил з надання допомоги та захисту від хімічної зброї відповідно до Статті X Конвенції.

У рамках візиту представники ОЗХЗ відвідали низку підпорядкованих МНС, МОЗ і Міноборони об'єктів, які наша держава готова запропонувати у випадку застосування або загрози застосування хімічної зброї проти держави-учасниці КХЗ. До їх складу входять: мобільний госпіталь МНС України, підрозділ екстреної медичної допомоги та медицини катастроф Українського науково-практичного центру екстреної медичної допомоги та

медицини катастроф МОЗ України, підрозділ та обладнання військ радіаційного, хімічного та біологічного захисту ЗСУ.

Результати візиту стали ще одним підтвердженням сумлінного виконання Україною міжнародних зобов'язань за КХЗ і надали новий поштовх переговорному процесу щодо укладення відповідної двосторонньої Угоди між Урядом України і ОЗХЗ про надання допомоги, що відповідатиме національним інтересам нашої держави.

З 2-го по 5-е грудня 2008 року офіційна делегація України приймала участь чергова XIII сесія Конференції держав-учасниць КХЗ яка відбулася у м. Гаага. Серед питань, включених до порядку денного заходу, були: оприлюднення Щорічної доповідь Виконавчої ради (ВР) ОЗХЗ про її діяльність у період з 30.06.2007 р. по 30.06.2008 р.; прийняття Програми і бюджету ОЗХЗ на наступний, 2009 рік; обговорення (у форматі загальних дебатів) стану виконання Плану дій ОЗХЗ щодо її універсалізації та Плану дій ОЗХЗ щодо створення законодавчої і нормативної бази держав-учасниць, необхідної для забезпечення ефективної імплементації положень Конвенції на національному рівні. За результатами роботи сесії було прийнято рішення про включення України до складу ВР ОЗХЗ на період з травня 2009 року по травень 2011 року.

Представники України беруть активну участь у регіональних нарадах Національних органів держав-учасниць Конвенції. Метою цих заходів є обмін досвідом у сфері імплементації КХЗ на національному рівні, розвиток міжнародного співробітництва, напрацювання відповідних рекомендацій для забезпечення належного виконання положень Конвенції.

Україна є також повноправною учасницею **Конвенції про заборону розробки, виробництва та накопичення бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про її знищення (КБТЗ)** і суворо дотримується своїх міжнародних зобов'язань за цим багатостороннім міжнародним договором. Україна не має власної біологічної зброї і не проводить роботи із створення такої зброї. Однак на території нашої держави є установи лікувально-медичного, наукового, спеціалізованого та виробничого профілю, які мають банки мікроорганізмів або працюють з продуктами їх життєдіяльності, та входять у сферу охоплення Конвенції. Крім того Україна має таке географічне розташування, що передбачає можливість інтенсивного транзиту через її територію товарів різного біологічного походження.

Участь України в КБТЗ передбачає роботу її представників у різного роду міжнародних форумах, що відбуваються в рамках Конвенції. Йдеться, зокрема, про засідання спеціальних і Оглядових Конференцій держав-учасниць КБТЗ, сесії Спеціальної групи держав-учасниць КБТЗ, засідання експертів та щорічні зустрічі держав-учасниць.

Про активну участь України у діяльності КБТЗ свідчить той факт, що представники нашої держави кілька разів обиралися на керівні посади міжнародних форумів в рамках КБТЗ.

На виконання положень Конвенції Україна щорічно надає до Секретаріату ООН необхідні оголошення про виконання КБТЗ в рамках заходів зміцнення довіри, схвалених рішеннями Другої і Третьої Оглядових Конференцій держав-учасниць КБТЗ. Делегації України були автором низки пропозицій з ключових положень верифікаційного Протоколу до Конвенції, а також низки робочих документів засідань експертів та зустріч держав-учасниць 2003-2008 років.

Під час заходів, які відбулися у рамках КБТЗ у 2008 році, особлива увага була приділена розгляду проблеми вдосконалення біозахисту та біобезпеки, включаючи лабораторну безпеку та захист патогенів і токсинів. Зокрема, під час останньої зустрічі держав-учасниць КБТЗ, яка відбулась з 1-го по 5-е грудня 2008 року в м. Женева у її Заключному документі було відзначено, що на теперішньому етапі розвитку біонауки і біотехнологій зміцнення режиму КБТЗ набуває особливої актуальності.

Україна в міжнародному режимі експортного контролю.

Упродовж 2008 року велику увагу було приділено питанням забезпечення зовнішньополітичної складової функціонування національної системи експортного контролю. Україна як учасник усіх існуючих міжнародних режимів експортного контролю прагнула забезпечувати суворе дотримання зобов'язань за всіма режимами при повній повазі до інтересів українських виробників. Так, у рамках участі України у **Режимі контролю за ракетними технологіями** українські експерти впроваджували на національному рівні процедури державного експортного контролю, передбачені керівними принципами діяльності Режиму.

Незважаючи на те, що Режим набув визнання у світі, як основний і досить ефективний інструмент протидії розповсюдженню засобів доставки ЗМЗ, відсутність чіткої міжнародно-правової регламентації ракетної діяльності послаблює зусилля міжнародного співтовариства щодо контролю за ракетними технологіями. Серйозну стурбованість країн-учасниць РКРТ наразі викликає так зване "вторинне розповсюдження", тобто спроби деяких країн, зокрема Ірану, не пов'язаних зобов'язаннями у сфері ракетного нерозповсюдження, здійснювати самостійно або спільно з іншими країнами розробку нових ракетних систем, а також їх експорт за кордон.

У 2008 році Україна взяла участь у засіданні Підсиленого контактного пункту та Пленарному засіданні РКРТ. Під час згаданих заходів розглядалося широке коло питань,

пов'язаних з проблематикою нерозповсюдження засобів доставки зброї масового знищення, обговорювалися нові виклики у цій сфері, пов'язані з намаганнями ряду так званих "проблемних" країн отримати ракетні технології, а також шляхи подальшого удосконалення Режиму в контексті зміцнення міжнародного миру та безпеки.

Як один з найбільших у світі експортерів озброєнь та військової техніки Україна приділяє велику увагу дотриманню та вдосконаленню **Вассенаарської домовленості (ВД)**. Ця Домовленість є добровільним об'єднанням держав-учасниць про застосування спільних підходів до передач звичайних озброєнь, товарів і технологій подвійного використання.

Рішення щодо необхідності заснування нового міжнародного режиму експортного контролю, який замінив би „СОСОМ”, що існував в часи „холодної війни”, було прийнято у березні 1994 року у м. Вассенаар, Нідерланди. Головною метою Вассенаарської домовленості є сприяння прозорості та обміну інформацією з точки зору забезпечення відповідальності у поставках звичайних озброєнь, товарів і технологій подвійного використання, а також запобігання дестабілізуючому накопиченню такої продукції.

Сьогодні у Режимі беруть участь 40 держав. Україна приєдналася до ВД у 1996 році як держава-засновниця. Виходячи з інтересів зміцнення міжнародної безпеки та стабільності, Україна дотримується виваженої та відповідальної політики у галузі міжнародних передач озброєнь та військової техніки.

ВД є єдиним міжнародним режимом експортного контролю, який має постійно діючий Секретаріат, розташований у Відні, до якого Україна, відповідно до взятих на себе міжнародних зобов'язань, сплачує регулярні внески. Щорічно відбуваються Пленарні засідання ВД. У період між Пленарними засіданнями, як правило двічі на рік, проходять засідання Експертної групи, Групи з політичних питань, в рамках якої також відбуваються засідання Групи з безпеки та розвідки. Протягом 2008 року делегації України взяли участь у таких засіданнях Експертної групи, Робочої групи із загальних питань і Пленуму. Одним з результатів цієї роботи стало погодження змін до Контрольних списків режиму та їх подальша імплементація до національного законодавства України.

Крім того, значна увага була приділена питанню щодо постачань озброєнь до Грузії, яке постійно порушувалося Росією і яка на постійній основі намагалася включити до порядку денного роботи ВД обговорення „дестабілізаційних постачань озброєнь до конфліктних зон”. У зв'язку з цим у різних контекстах порушувалося питання щодо законності постачань Україною озброєнь до Грузії. Незважаючи на масовану кампанію дискредитації, розв'язану Росією, Україна довела абсолютну безпідставність будь-яких закидів на свою адресу.

Особливо велика увага в режимі експортного контролю приділяється передачам ядерних матеріалів. З метою забезпечення ефективного контролю за експортом/імпортом ядерних матеріалів, обладнання та технологій була створена **Група ядерних постачальників (ГЯП)**. Ця Група є неформальним об'єднанням держав-постачальників ядерних матеріалів, які досягли домовленості щодо спільних принципів експорту “ядерно чутливих” предметів, та прагнуть запобігти придбанню ядерної зброї країнами, не визначеними Договором про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) як ядерні. На сьогодні членами-учасниками ГЯП є 46 країн⁸⁸.

Вперше в роботі Групи ядерних постачальників Україна взяла участь у квітні 1996 року в Буенос-Айресі наша держава, разом з Бразилією і Кореєю. У 2008 році Україна взяла участь у двох засідань Консультативної групи ГЯП, Пленарному засіданні та двох позачергових Пленарних засіданнях Режиму. Під час згаданих заходів було прийнято рішення щодо внесення низки змін та доповнень до Керівних принципів та відповідних Контрольних переліків ГЯП. Крім того, було прийнято рішення щодо зняття обмежень на здійснення міжнародного співробітництва у сфері мирного використання ядерної енергії з Індією, яка не є членом Режиму.

Україна є також членом **Комітету Цангера (КЦ)**. Вона бере участь у його роботі з 1996 року. На сьогодні членами КЦ є 36 держав. Одним з головних завдань КЦ є врахування змін у використанні ядерних технологій з точки зору аспектів безпеки і періодична адаптація відповідних умов експортного контролю. Комітет Цангера узгоджує „вихідний перелік” (Trigger List) товарів і технологій, чутливих з точки зору розповсюдження ядерної зброї, який держави-учасниці застосовують через національні системи експортного контролю. У 2008 році Україна взяла участь у засіданні Комітету Цангера, під час якого обговорювалися питання можливості уніфікації контрольного списку КЦ з відповідним контрольним списком МАГАТЕ. Крім того, було прийнято рішення щодо прийняття до цього режиму Казахстану.

Іншою неформальною організацією з експортного контролю є **Австралійська група (АГ)**. Україна була запрошена до участі у цьому авторитетному міжнародному форумі 21 квітня 2005 року під час ювілейного 20-ого щорічного Пленарного засідання цього об'єднання. Головним напрямком діяльності Австралійської групи є здійснення

⁸⁸ Австралія, Австрія, Аргентина, Бельгія, Білорусь, Болгарія, Бразилія, Великобританія, Греція, Данія, Естонія, Ірландія, Іспанія, Італія, Казахстан, Канада, Китай, Кіпр, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Нова Зеландія, Норвегія, Південно-Африканська Республіка, Польща, Португалія, Республіка Корея, Російська Федерація, Румунія, Словаччина, Словенія, Сполучені Штати Америки, Туреччина, Угорщина, Україна, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чехія, Швейцарія, Швеція, Японія.

контролю за міжнародними передачами товарів подвійного призначення, які можуть бути використані у виробництві хімічної та біологічної зброї.

Україна становить значний інтерес для цілей АГ, оскільки вона є технологічно розвиненою державою, має хімічну, медичну, харчову та мікробіологічну промисловість, а також сучасні програми охорони здоров'я людей, тварин та збереження довкілля. Як повноправний член об'єднання, Україна в повному обсязі імплементувала контрольні списки АГ, адаптувала своє національне законодавство до вимог Режиму, запровадила надійну систему експортного контролю, яка отримала визнання міжнародного співтовариства.

29-30 січня 2008 року Державною службою експортного контролю України спільно з Міністерством енергетики США було проведено Міжнародний семінар з питань експортного контролю за товарами та технологіями, що контролюються міжнародним режимом АГ. Головною метою заходу було ознайомлення представників причетних міністерств та відомств України з Керівними принципами та контрольними списками товарів міжнародного режиму „Австралійська група”, а також з процедурами в рамках цього режиму та правилами здійснення міжнародних передач товарів подвійного призначення, котрі можуть бути використані у виробництві хімічної, бактеріологічної (біологічної) та токсинної зброї.

Внесок України в роззброєння та зміцнення режиму контролю над озброєнням

Одним з найбільш багатосторонніх форумів в галузі роззброєння є **Конференція з роззброєння (КР)**. Вона призначена для ведення переговорів з питань роззброєння та контролю над озброєннями на багатосторонній основі і вважається єдиним постійним переговорним форумом світового співтовариства у цій галузі. Головним завданням КР є сприяння процесу загального і повного роззброєння під ефективним міжнародним контролем.

Україна стала членом КР у червні 1996 року. Незважаючи на відсутність протягом останніх років прогресу у змістовній роботі КР та конкретних результатів щодо вироблення юридично зобов'язуючих міжнародно-правових інструментів, Україна, як і переважна більшість держав-членів КР, продовжує розглядати цей форум як важливий багатосторонній переговорний орган у галузі роззброєння та контролю над озброєннями. Участь у роботі форуму дозволяє підтримувати політичний діалог та співробітництво з іншими його членами з проблем роззброєння та міжнародної безпеки, а також відстоювати власні зовнішньополітичні пріоритети у галузі забезпечення національної

безпеки. У період 17 березня по 25 травня 2008 року, вдруге після десятирічної перерви, Україна головувала на Конференції з роззброєння (КР) у Женеві.

2008 рік позначився в історії розвитку міжнародного режиму контролю над озброєнням новою ініціативою щодо заборони касетних боєприпасів. Цій ініціативі була присвячена Конференція з підписання **„Конвенції про касетні боєприпаси”**, яка проходила з 2-го по 4-е грудня 2008 року у м. Осло (Норвегія). Зазначений захід проходив в рамках т. зв. „Процесу Осло”, у ході якого 94 країни підписали юридично зобов’язуючу міжнародну угоду у сфері заборони касетних боєприпасів. Україна взяла участь в Конференції в якості спостерігача.

Слід відзначити, що у конференції не приймали участі такі значні виробники касетних боєприпасів як США, РФ та Китай. Водночас, активну позицію в підписанні Конвенції займала переважна кількість держав-членів ЄС (крім Румунії, Польщі, Латвії, Естонії, Фінляндії, Греції, Кіпру, Словаччина які мали статус спостерігачів).

Україна виходить із того, що КБП є законною та ефективною зброєю, застосування якої не забороняється нормами міжнародного гуманітарного права. У цьому зв’язку Україна наполягає на важливості продовження пошуку балансу між гарантованим Статутом ООН невід’ємним правом на забезпечення національної безпеки та врахуванням висловленого низкою країн занепокоєння у зв’язку зі значними гуманітарними наслідками застосування КБП. При цьому повинен враховуватися принцип універсальності для нових режимів глобальної заборони цілих класів озброєнь. Україна з розумінням ставиться до намірів низки країн відмовитись від застосування КБП як засобу ведення бойових дій і підтримує діяльність, спрямовану на зміцнення міжнародного гуманітарного права, зниження невиправданих людських втрат і страждань під час та після збройних конфліктів.

Паралельно з процесом „Осло”, у Женеві в рамках Групи урядових експертів, проходили переговори щодо вироблення Додаткового протоколу до Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або маю невибіркову дію. В цьому зв’язку для застосування таких касетних боєприпасів передбачається встановити юридично-обов’язкові правила у рамках міжнародного гуманітарного права.

Станом на 31 грудня 2008 року відбулося п’ять сесії ГУЕ КНЗ, протягом яких було обговорено та погоджено більшість положень майбутнього Протоколу. Під час проведення щорічної зустрічі держав-учасниць КНЗ, яка відбулась з 10-го по 14-е листопада 2008 року було продовжено дію мандата ГУЕ КНЗ з метою завершення розробки згаданого Додаткового Протоколу до КНЗ.

Поряд з новим ініціативами, чи не найбільше занепокоєння України в галузі контролю над озброєннями викликала доля **Договору про звичайні збройні сили** (ДЗЗСС). Адже цей договір складав основний фундамент безпеки на європейському континенті в постбіполярний період. Тому Україна продовжує виступати за збереження режиму ДЗЗСС в широкому розумінні цієї системи забезпечення стабільності та безпеки в Європі.

Позиція України з актуальних питань ДЗЗСС набула сталу тенденцію до зближення з державами-членами НАТО та ЄС, що відповідає стратегічному курсу нашої держави на європейську та євроатлантичну інтеграцію. 20 вересня 2000 року Україна ратифікувала Угоду з адаптації без застережень, але до цього часу утримується від передачі ратифікаційної грамоти депозитарію (Нідерланди). Позиція України в питанні набуття чинності Угодою співпадає з позицією держав-членів НАТО, які висувають передумовою її ратифікації виконання Росією у повному обсязі Стамбульських зобов'язань щодо виведення своїх військ та озброєнь з Грузії і Молдови.

Крім України адаптований ДЗЗСС ратифікували Білорусь, Казахстан та РФ. Але Російська Федерація призупинення свою участь в Договорі 12 грудня 2007 року.

Україна ж протягом 2008 року Україна провела 21 інспекцію об'єктів контролю на територіях 14 держав-учасниць ДЗЗСС: Румунії (двічі), Польщі, Болгарії (чотири), Угорщини (двічі), Німеччини, Великобританії, Словаччини, Італії, Франції, Туреччини (тричі), Бельгії, Греції, Нідерландів, США (об'єкти в Німеччині). В свою чергу Україна забезпечила супроводження 25 інспекцій на території України з боку 16 держав-учасниць ДЗЗСС: США (тричі), Угорщини (двічі), Німеччини (п'ять), Туреччини, Болгарії, Греції, Румунії, Португалії, Франції, Польщі (двічі), Італії, Норвегії, Нідерландів, Великобританії (двічі), Бельгії, Канади.

У рамках забезпечення виконання **Договору з відкритого неба (ДВН)** протягом 2008 року Україна забезпечила виконання 13 місій спостережних польотів над територіями 11 держав-учасниць ДВН: Румунією, Польщею, Болгарією (двічі), Чехією, Угорщиною, Німеччиною (двічі), Великобританією, Словаччиною, Італією, Францією, Туреччиною. В свою чергу вона прийняла 12 місій спостережних польотів над територією України з боку 20 держав-учасниць ДВН: Великобританії-Бенілюксу, США-Канади, Польщі, Туреччини, Угорщини, Словаччини, Іспанії-Чехії, Болгарії-Хорватії, Німеччини, Туреччини-Італії-Франції, Швеції-Латвії, Німеччини-Франції.

Одним з найбільш помітних напрямків діяльності України в сфері міжнародної безпеки у 2008 році була її активна участь в **заходах по зміцненню воєнної довіри та безпеки визначених Віденським документом ОБСЄ** від 1999 року. Схвалення

Віденського документу-99 стало логічним продовженням процесу застосування заходів зміцнення довіри та безпеки на просторі від «Атлантики до Уралу». Згідно з Документом, серед таких заходів визначені, зокрема, обмін воєнною інформацією, обмін даними про основні системи озброєнь та військової техніки, механізм консультацій та співпраці у зв'язку з незапланованою військовою діяльністю, проведення інспекцій та візитів на воєнні об'єкти.

В рамках цього міжнародного документу у 2008 році Україна провела 10 інспекцій об'єктів контролю на територіях 8 держав-учасниць ВД-99: Румунії, Польщі, Угорщини (двічі), Великобританії (двічі), Словаччини, Італії, Бельгії, Чехії. В свою чергу Україна забезпечила супроводження 10 інспекцій на території України з боку 6 держав-учасниць ВД-99: США, Угорщини (тричі), Німеччини (двічі), Румунії, Великобританії (двічі), Бельгії.

В рамках **двостороннього співробітництва за Віденським документом 1999 року** протягом 2008 року Україна забезпечила виконання 4 інспекцій об'єктів контролю на територіях 2 прикордонних держав-учасниць ВД-99: Угорщини (двічі), Словаччини (двічі). В свою чергу вона прийняла 5 інспекцій на території України з боку 4 прикордонних держав-учасниць ВД-99: Угорщини, Польщі, Словаччини (двічі), Білорусі.

Як відомо, Україна була ініціатором поширення заходів воєнної довіри та безпеки на військово-морську діяльність у Чорному морі. Цю ініціативу Україна висунула у 1993 році на Другій сесії Парламентської асамблеї Чорноморського економічного співробітництва. Перший раунд переговорів, які координувала Україна, проходив у травні 1998 року у Києві. До учасників переговорів надіслав звернення Президент України. У зверненні наголошувалося, що зміцнення довіри і безпеки у військово-морській галузі є тим підґрунтям, на якому повинно базуватися взаємовигідне співробітництво держав-учасниць в інших сферах.

Застосування заходів зміцнення довіри і безпеки (ЗЗДБ) у галузі військово-морської діяльності є принципово новим напрямом взаємодії держав у військово-політичній сфері. Існуючі до цього часу ЗЗДБ стосувалися лише сухопутних і військово-повітряних сил.

Українська сторона як координатор переговорів послідовно вживала заходів з метою узгодження позицій сторін, пошуку взаємоприйнятних рішень. Зокрема, під час численних дво- і багатосторонніх зустрічей вдалося узгодити перелік конкретних ЗЗДБ, визначити їх політично-зобов'язуючий характер, переконати партнерів по переговорах, а також США у тому, що ініціатива України жодним чином не спрямована проти третіх країн і не несе в собі загрози обмеження застосування загальновизнаних принципів

міжнародного морського права, включаючи свободу судноплавства. Остаточне схвалення Документа відбулося 25 квітня 2002 року в Києві у формі окремого заходу в ході роботи шостого засідання Ради міністрів закордонних справ країн-членів Організації чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС).

Положеннями Документа визначено такі основні напрями взаємодії шести причорноморських держав: співробітництво у військово-морській галузі; запрошення на військово-морські бази; обмін військово-морською інформацією; проведення та участь у щорічних військово-морських навчаннях довіри.

Імплементація Документа розпочалася з 1 січня 2003 року. У січні та квітні 2003 року держави-учасниці Документа обмінялися форматами повідомлень з інформацією про канали зв'язку і про військово-морські сили, які розташовані у зоні застосування Документа.

10 грудня 2008 року у Відні під головуванням України відбулися шості щорічні консультації в рамках Документа за участю делегацій шести причорноморських держав. Делегація Туреччини виступила з презентацією проведеного військово-морського навчання „Чорноморське партнерство-2008”. Делегація України провела презентацію запланованих на 2009 рік навчань „Довіра-2009” та відвідання української військово-морської бази. Представник ВМС Румунії у відповідній презентації поінформував учасників про два національні військово-морські навчання у західній частині Чорного моря, запланованих на 2009 рік. За підсумками зустрічі було схвалено текст відповідної заяви на Форумі ОБСЄ із співробітництва у галузі безпеки і протокол, у якому, зокрема, усі делегації „підтвердили свою налаштованість на продовження імплементації Документа з метою подальшого поглиблення взаємної довіри та співробітництва на Чорному морі”.

* * *

Таким чином, у 2008 році у сфері нерозповсюдження, контролю над озброєннями та роззброєння сталися досить різнопланові події. З одного боку, відбулись певні позитивні зрушення в плані деякого поживлення міжнародної співпраці, насамперед у галузі протидії сучасним викликам і загрозам можливого розповсюдження ЗМЗ, засобів її доставки, особливо в галузі експортного контролю. Разом з тим, минулий рік позначився й досить загрозливим для євроатлантичного простору розвитком ситуації в галузі безпеки, контролю над озброєннями та стратегічної стабільності. Насамперед йдеться про призупинення Росією виконання ДЗЗСЄ і реальну загрозу руйнування режиму контролю над озброєннями на європейському континенті.

РОЗДІЛ III
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ КУРС УКРАЇНИ

§1. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПРОЦЕС І УКРАЇНА

Незважаючи на складну політичну, а з осені 2008 року й економічну ситуацію в Україні, цей рік був визначним для неї в сфері європейської інтеграції. За цей час показники настроїв населення щодо зближення України з ЄС не змінилися докорінно. Кількість саммітів, двосторонніх зустрічей на високому рівні та візитів до Брюсселю суттєво не збільшилась. Більшість дій уряду у євроінтеграційній сфері залишалися поза увагою преси та населення. Однак, беззаперечним є той факт, що євроінтеграційні події та досягнення минулого року якісно відрізняються від подій 1993-2007 років. Що змінилося у сфері європейської інтеграції у 2008 році? Що це означає для України? Які можливості відкриваються для країни завдяки подіям та досягненням цього року? Які бар'єри так і не вдалося подолати? Якими є пріоритети та виклики для європейської інтеграції України на 2009 рік?

З початку незалежності жодна з серйозних політичних сил України не ставила під сумнів важливість європейської інтеграції для країни. Українські політичні лідери декларували проєвропейський курс держави та ображалися на відсутність позитивного сигналу з Брюсселю. Не згадуючи геополітичні ігри минулого століття і не закидаючи Євросоюзу відсутність достатньої уваги до нашої країни, варто визнати - саме Україні не вдалося подолати прірву між риторикою та реальними діями. Європейська інтеграція, яка більшою мірою є внутрішньою роботою, була переважно пріоритетом зовнішньої політики.

Євроінтеграційні заходи 1993-2007 років не мали системного характеру, залишаючись розпорошеними та поодинокими. Більшість євроінтеграційних досягнень стала можливою завдяки чиновникам-активістам окремих міністерств. Українська зовнішня політика просто не могла бути повністю успішною, бо не підкріплювалася значними внутрішніми діями. Незважаючи на високу професійність, дипломатам було важко переконувати євробюрократів у стрімкому наближенні України до стандартів ЄС. З Представництва України при ЄС лунали заклики до масштабної та системної внутрішньої роботи. Дипломати бомбардували міністерства пропозиціями щодо тих чи інших заходів з європейської інтеграції або можливостей, які відкривала співпраця з ЄС у різних сферах. Але в більшості випадків ці пропозиції не втілювалися в життя, залишаючись у шухлядах чиновників та міністрів.

Що змінилося у сфері європейської інтеграції України у 2008 році?

В цьому році почала докорінно змінюватись тенденція у відносинах між ЄС та Україною, яка була властива їй у попередні роки. По-перше, *змінився контекст відносин*, відбулися зміни як в Європейському Союзі, так і в Україні. По-друге, *почався перехід двосторонніх відносин на якісно новий рівень*. У березні 2008 року добіг кінця 10-річний термін дії Угоди про партнерство та співробітництво, яка регулювала відносини між Україною та ЄС з 1998 року. Було розпочато переговори щодо нової посиленої угоди, яка має замінити застарілу за формою та змістом УПС. Сьогодні відомо, що новий документ матиме назву Угоди про асоціацію.

Проте важливість Угоди для України полягає не у назві, а у закладеній формулі, яка покликана вивести Україну на рівень **політичної асоціації та економічної інтеграції з ЄС**. Це є одночасно і великою можливістю для внутрішніх перетворень, і значним викликом для сучасної України. Чи готова вона до цього? Чи зможе країна досягти успіху на шляху реформ? Чи спроможна вона в повній мірі використати можливості, які відкриваються Європейським Союзом?

Звичайного огляду двосторонніх подій, що відбулися між Україною та ЄС у 2008 році, буде недостатньо, щоб відповісти на ці питання. Варто почати з аналізу внутрішніх інституційних змін, про які важко прочитати на перших шпальтах газет та журналів, але без яких європейське майбутнє України і надалі залишалося б на папері. Наші колеги з Центрально-Східної Європи почали подібну розбудову з самого початку свого шляху до ЄС у 90-х роках. Україні ж довелося чекати аж до 2008 року.

Найголовніше, що відрізняє 2008 рік від попередніх, це зміна у філософії розуміння урядом європейської інтеграції як пріоритету внутрішньої політики і як інструменту реформ в Україні. Однак, навіть за наявності політичної волі, жоден уряд не зміг би забезпечити системних змін без існування належних інституцій. Тому, з самого початку діяльності уряду було розпочато роботу зі створення дієвого інституційного механізму координації та реалізації європейської інтеграції. Першим кроком було відновлення посади Віце-прем'єр-міністра у справах європейської та міжнародної інтеграції до складу Кабінету Міністрів України у грудні 2007 року. Експертне середовище неоднозначно сприйняло це рішення. Одні вбачали в ньому продовження виборчої риторики, інші - для «замилування очей» Брюсселю. Треті згадували невдалі спроби попередніх урядів та заздальгідь прирікали нового Віце-прем'єра на невдачу.

Досвід дійсно показує, що жодна посада не є панацеєю. Однак, за призначенням Григорія Немирі на посаду Віце-прем'єр-міністра у справах європейської та міжнародної інтеграції, ним було зроблено низку важливих кроків зі створення якісно нового

механізму. Протягом лише одного року було запроваджено та почали працювати **інструменти**, які дозволяють спростувати подібний скепсис і говорити про те, що Україна готова до виконання нових завдань у євроінтеграційній сфері.

Інструмент 1: *Урядовий Комітет європейської інтеграції та міжнародного співробітництва.* У січні 2008 року запрацював новостворений урядовий Комітет європейської інтеграції та міжнародного співробітництва під головуванням Віце-прем'єр-міністра України Григорія Немири⁸⁹. Завданням Комітету було визначено координацію державної політики у сфері європейської інтеграції. Комітет був покликаний виконувати функцію арбітражу, врегулювання розбіжностей та пошуку консенсусу в позиціях органів виконавчої влади.

Особливість даного Комітету полягає насамперед у одному із його нових завдань – розгляді проектів нормативно-правових актів, що готуються на розгляд Кабінету Міністрів на предмет відповідності доробку ЄС (*acquis communautaire*) згідно з висновком Міністерства юстиції. Урядовий Комітет відслідковує подібні акти, виносить їх на обговорення для узгодження позицій міністерств та приведення у відповідність до європейських норм. Це дозволяє суттєво змінити стан виконання зобов'язань країни щодо приведення національного законодавства у відповідність до *acquis*. На відміну від попередніх років, коли затвердження актів, що суперечать *acquis*, було звичайною справою.

Інструмент 2: *Українська частина Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС.* У квітні 2008 року було активізовано діяльність Української частини Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС (УЧК).⁹⁰ Під час чергового засідання УЧК Віце-прем'єр-міністр Немиря ініціював проведення щомісячних засідань задля обговорення та вирішення актуальних проблем співробітництва між Україною та ЄС. Під час щомісячних засідань, 8 з яких відбулися у 2008 році, проводилися:

- консультації та обговорення проблемних питань у 20 напрямках європейської інтеграції між представниками різних міністерств,

⁸⁹ До складу Комітету увійшли міністри закордонних справ, економіки, юстиції, праці та соціальної політики, а також перші заступники і заступники міністрів оборони, фінансів, освіти і науки, та палива та енергетики

⁹⁰ Українська частина Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС (УЧК) є постійно діючим органом Української частини Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС. Комітет з питань співробітництва між Україною та ЄС є інституцією, утвореною Угодою про партнерство і співробітництво з метою сприяння реалізації Угоди та розвитку співпраці між ЄС та Україною. УЧК було створено у липні 1998 р., її очолює Віце-прем'єр міністр у справах європейської та міжнародної інтеграції. До складу входять заступники міністрів майже всіх міністерств.

- аналіз та оцінка стану виконання зобов'язань України в рамках УПС та Плану дій Україна-ЄС,
- узгодження позиції для переговорів щодо Угоди про асоціацію з ЄС та її невід'ємної частини – угоди про поглиблену вільну торгівлю,
- планування урядових дій з підготовки до дванадцятого Самміту Україна-ЄС та засідання Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС.

Інструмент 3: *Громадська експертна Рада при Українській частині Комітету.*

На підтримку Української частини Комітету та відповідних підкомітетів було створено **Громадську експертну Раду**, до складу якої увійшли провідні експерти українських неурядових організацій (НУО). Це насамперед дозволило інституціоналізувати співпрацю між експертами НУО та міністерств з усього спектру євроінтеграційних питань та підвищити якість рішень, що приймаються УЧК. Серед продуктів Громадської Ради варто відзначити пропозиції незалежних експертів щодо урядової Державної цільової програми інформування громадськості з питань європейської інтеграції на 2008-2011 роки, Державної цільової програми підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції на 2008-2011 роки, та рекомендації щодо ініціативи Європейського Союзу “Східне партнерство”.

Інструмент 4: *Новий механізм співпраці між Урядом та Верховною Радою.*

Співпраці уряду та парламенту 1993-2007 років у сфері європейської інтеграції важко дати позитивну оцінку. Відповідаючи за приведення у відповідність національного законодавства до *acquis*, уряд не мав контролю над законопроектами, які розроблялися та приймалися у Верховній Раді і здебільшого не відповідали нормам ЄС. Водночас, у разі подання урядових законопроектів до Верховної Ради, уряд також не міг гарантувати їхнє прийняття у відповідності до *acquis*.

Задля подолання цих проблем Віце-прем'єр-міністром Немирею було ініційовано налагодження якісно нового механізму взаємодії законодавчої та виконавчої гілок влади. У вересні 2008 року, вперше відбулося спільне засідання урядової УЧК, Комітету ВРУ з питань європейської інтеграції та Української частини Комітету парламентського співробітництва між Україною та ЄС. Основну увагу засідання було приділено співпраці уряду та парламенту у пріоритетному розгляді тих законопроектів, прийняття яких покликане вирішити проблемні питання у відносинах між Україною та ЄС, а також таких, що сприятимуть реальній інтеграції України з ЄС. В першу чергу співпраця стосуватиметься вчасного виконання заходів в рамках існуючого Плану дій Україна-ЄС. Водночас, уряд та парламент спільно готуватимуться до виконання положень майбутньої

Угоди про асоціацію з ЄС, основним з завдань якої буде приведення регуляторного середовища України у відповідність до норм та правил ЄС.

Зважаючи на нестабільну ситуацію у Верховній Раді протягом 2008 року, уряду поки не вдалося домовитися про введення скороченої процедури парламентського розгляду законопроектів у сфері європейської інтеграції. Це завдання залишається пріоритетним на 2009 рік. Проте його успішне виконання залежатиме не лише від активних дій урядової команди, а насамперед, від готовності українських парламентарів піднятися над власними партійними інтересами та долучитися до побудови європейського майбутнього країни.

Інструмент 5: *Координаційне Бюро європейської і євроатлантичної інтеграції.*

Відсутність належної координації євроінтеграційних дій в уряді неодноразово зазначалася і європейськими, і національними експертами, як одна з найбільших перешкод для успішного інтеграційного поступу України. Координація дій у сфері європейської інтеграції мала розпорошений характер. Окремі міністерства добре розуміли власні пріоритети та успішно їх реалізували. Однак у разі виникнення питань, що виходили за межі їхньої компетенції, міністерства здебільшого були безсилі. Здобутки у євроінтеграційній сфері 1993-2007 років стали можливими завдяки активним зусиллям окремих державних службовців цих міністерств, в той час як урядова машина була бездієвою. Це мало відповідний вплив на низький рівень європеїзації України.

Рішення про створення Бюро було схвалено у липні 2008 року, його директором було призначено Вадима Трюхана у вересні того ж року. Планується, що у Бюро працюватиме у складі 70 осіб починаючи з 2009 року. Віце-прем'єр-міністр у справах європейської та міжнародної інтеграції, за підтримки Координаційного Бюро, узгоджуватиме позиції міністерств та відомств, координуватиме реалізацію нових зобов'язань перед ЄС. Створення Бюро призвело до появи єдиного адміністративного центру координації євроінтеграційних процесів на додаток до існуючого політичного на рівні Віце-прем'єр-міністра. Бюро виступатиме у якості арбітра та координатора урядових гравців та одночасно джерела вчасної та якісної інформації для всіх акторів євроінтеграційної сфери.

За кілька місяців своєї діяльності Бюро вдалося встановити робочі стосунки з Представництвом України при ЄС та посольствами України в державах-членах ЄС. Бюро працює з міністерствами та державними комітетами у рамках Української частини Комітету та урядового Комітету європейської інтеграції та міжнародного співробітництва. Представники Бюро також долучилися до переговорів щодо Угоди про асоціацію та

безпосередньо до переговорного процесу щодо укладання угоди про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі.

Водночас, першочерговими завданнями Бюро на 2009 рік є:

- побудова механізму реалізації якісно нових функцій (наприклад, стратегічного планування, моніторингу та оцінки виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, або функції координації технічної та фінансової допомоги Україні);
- подальше налагодження горизонтальних зв'язків з міністерствами щодо виконання Плану дій Україна-ЄС, розробки та реалізації нової Стратегії європейської інтеграції України з ЄС на виконання майбутньої Угоди про асоціацію;
- подальше просування ідеї щодо запровадження скороченої процедури парламентського розгляду законопроектів у сфері євроінтеграції у Верховній Раді України.

На 2009 рік також заплановано створення дієвого механізму координації зовнішньої технічної та фінансової допомоги Україні на рівні Бюро. Успішність діяльності Координаційного Бюро залежатиме від кількох чинників, серед яких насамперед політична стабільність та наявність відповідних фінансових та людських ресурсів. Щодо останнього чинника, то держави-члени Європейського Союзу, і інші країни та міжнародні організації висловили готовність надати необхідну технічну та фінансову підтримку. Тому, важливим є чітке розуміння потреб Бюро у нових знаннях та навичках та донесення цих потреб до донорів.

Інструмент 6: *Підготовка фахівців у сфері європейської інтеграції та інформування громадськості щодо дій уряду.* Важко уявити успішність євроінтеграційних кроків уряду без належних фахівців з навичками та вміннями для їх виконання, так само, як і без підтримки та розуміння громадськістю дій уряду. Протягом 2008 року було здійснено оцінку ефективності державних програм з вищезазначених питань на 2004-2007 роки та розроблено якісно нові програми на 2008-2011⁹¹.

В чому полягає відмінність нових програм? По-перше, обидві програми розроблялися за участі експертів неурядових організацій. Це дозволило критично оцінити досвід розробки та, що не менш важливо, реалізації програм попереднього покоління. По-друге, завдяки зміні загального підходу до європейської інтеграції, відповідно було змінено підхід до забезпечення урядової машини необхідними фахівцями та до підвищення рівня розуміння і підтримки населенням дій уряду у євроінтеграційній сфері. По-третє, було значно збільшено фінансування на реалізацію обох програм. На виконання

⁹¹ Державну цільову програму інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2008-2011 роки було затверджено Кабінетом Міністрів України 2 липня 2008 року.

Програми інформування громадськості у 2008-2011 роках передбачено 30 млн. гривень на відміну від 10 млн. гривень у 2004-2007 роках. Програма підготовки фахівців у сфері євроінтеграції у 2008-2011 роках коштуватиме близько 78 млн. гривень (з них 51 млн. гривень за рахунок державного бюджету, 22 млн. гривень – з місцевих бюджетів, з інших джерел, переважно коштів міжнародної технічної допомоги – 5 млн. гривень)⁹².

В той же час, успіх у реалізації цих програм здебільшого залежатиме від відповідей на кілька важливих питань, які не було знайдено у 2008 році. А саме, як забезпечити більш ефективну координацію виконання обох програм? Як забезпечити більш ефективне використання коштів з державного бюджету? Як мотивувати урядових гравців долучитися до виконання обох програм та як використати наявні експертні та інформаційні джерела поза урядом?

Становлення нового механізму координації та реалізації євроінтеграційної політики України тільки починається. Він не має сильного імунітету а ні від політичної нестабільності, яка скоріш за все супроводжуватиме країну протягом 2009 року, а ні від фінансових обмежень, які зумовлює економічна та фінансова криза. Проте, успіх в багатьох випадках залежатиме від бажання державних службовців вчитися виконувати нові функції, від реальної співпраці та взаємодопомоги між новоствореним Бюро та міністерствами, від більш активного залучення бізнесу до формування політики європейської інтеграції України та готовності неурядових організацій щоденно відповідати на нові виклики разом з урядом, залишивши критику позаду.

Двосторонні події, що визначатимуть подальший прогрес у сфері європейської інтеграції України

2008 рік відзначився набуттям чинності нових двосторонніх угод, вступом України до СОТ, початком переговорів з ЄС у багатьох інтеграційних сферах, успішною реалізацією зобов'язань в рамках існуючих двосторонніх документів. Серед найбільш важливих здобутків України у 2008 році було набуття чинності Угоди про спрощення візового режиму між Україною та ЄС. В реальності Угода має на меті полегшити процес отримання віз громадянами України для подорожей до держав-членів ЄС, включно зі зміною умов відмови у видачі віз та питань терміну та вартості віз для окремих категорій громадян.

⁹² Точні дані за попередні роки відсутні

Задля подолання негативних наслідків від приєднання нових держав-членів ЄС до Шенгенської зони для України та створення сприятливих умов перетину кордону мешканцями прикордонних регіонів, у березні 2008 року український та польський уряди підписали Угоду про малий прикордонний рух. З іншими державами-членами ЄС, які є безпосередніми сусідами України, триває процес погодження подібних правил. Водночас, українська сторона негативно оцінює виконання Угоди про спрощення візового режиму державами-членами ЄС. Офіційну позицію було викладено під час засідання Спільного візового комітету Україна-ЄС, що відбувся у грудні 2008 року у Брюсселі. Серед основних порушень було визначено: необґрунтоване збільшення кількості документів, які мають надаватися українськими громадянами під час оформлення віз до Шенгенської зони; обов'язкове використання послуг посередницьких компаній для отримання віз в консульських установах деяких держав-членів ЄС, що збільшує ціну візи у майже два рази; неможливість реалізувати право деяких категорій громадян України на отримання довгострокових та багаторазових віз; відсутність етичного ставлення та належних умов для подання документів у консульських установах деяких держав-членів Шенгену. Окрему увагу було приділено правам українських автоперевізників.

У перспективі, можливим є запровадження безвізового режиму ЄС для українських громадян. Під час дванадцятого Самміту Україна-ЄС, що відбувся у вересні 2008 року у Парижі, сторони досягли домовленості на вищому рівні про започаткування діалогу щодо умов запровадження безвізового режиму поїздок громадян України до держав-членів ЄС. Було створено 4 робочі групи в рамках «безвізового діалогу». Учасники першої групи (експерти Європейської Комісії та Міністерств внутрішніх справ країн ЄС) відвідали Київ на початку грудня 2008 року для ознайомлення з практикою забезпечення безпеки документів і процедур запровадження біометричних даних у документах, що існує в Україні. Інші три групи збиратимуться протягом 2009 року.

ЄС та Україна визнали прогрес у виконанні спільного Плану дій та визначили 23 додаткових заходи. Під час дванадцятого засідання Ради з питань співробітництва Україна-ЄС, що відбулося у березні 2008 року у Брюсселі, було ухвалено попередньо погоджений звіт про оцінку виконання Плану дій Україна-ЄС. Перша за три роки спільна оцінка виконання Плану дій була позитивною. Прогрес було відзначено у зміцненні Україною інститутів демократичного врядування, свободи слова, поваги до основних прав людини. Сторони привітали активізацію діалогу та посилення співпраці у сфері зовнішньої політики та безпеки, енергетики, транспорту. Водночас, можливості для подальших дій було відзначено у питаннях економічного урядування, створення належних умов для конкуренції тощо.

Сторони погодилися продовжити термін дії спільного Плану ще на один рік. У цьому контексті, Україна та ЄС узгодили 23 додаткових пріоритетних завдання, серед яких – продовження переговорів щодо нової посиленої угоди, тісне співробітництво у виконанні угод про спрощення візового режиму та реадмісію, сприяння Україні в укладанні двосторонніх угод про малий прикордонний рух з сусідніми державами-членами ЄС, продовження консультацій щодо угоди щодо Спільного авіаційного простору та інтенсифікація співробітництва з метою приєднання України до Договору про Енергетичне Співтовариство.

Погоджено назву та формулу нової посиленої угоди між Україною та ЄС. Переговори щодо нової посиленої угоди, яка прийде на заміну Угоді про партнерство та співробітництво, почалися у березні 2007 року. І Україна, і Європейський Союз прагнуть створити документ, який дозволив би вивести процес європейської інтеграції країни на якісно новий рівень. Ця угода має створити якісно новий формат для поглиблення відносин між Україною та ЄС. Після тривалих двосторонніх консультацій, під час 12 Самміту Україна-ЄС у Парижі у вересні 2008 року було досягнуто домовленості щодо укладення нової угоди на принципах асоціації (з відповідним фіксуванням у назві документу). Але найбільш важливим було узгодження формули цієї Угоди, яка передбачатиме **політичну асоціацію та економічну інтеграцію України з Європейським Союзом**. В основі політичної асоціації – зближення позицій України та ЄС із усіх питань безпеки, забезпечення безпосередньої участі України у політиках, агенціях та програмах ЄС. Економічна інтеграція будуватиметься шляхом створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі на основі чотирьох свобод, яка відкриє доступ України до внутрішнього ринку Євросоюзу.

Проте, незважаючи на безсумнівний прогрес, важко спрогнозувати конкретні часові рамки завершення переговорів. З боку ЄС лунають заклики до закінчення переговорів щодо Угоди про асоціацію вже до кінця головування Швеції в ЄС, що припадає на другу половину 2009 року. Це матиме сенс, якщо Україна бажає отримати Угоду за будь-яку ціну, незважаючи на низку непрорахованих та непроаналізованих зобов'язань. Проте, якість Угоди – її спроможність слугувати якорем для реформ в Україні та наслідки її реалізації – є головним чинником у визначенні тривалості переговорів.

Новий практичний інструмент: «план дій нового покоління». Восени 2008 року розпочалися **переговори щодо нового практичного інструменту**, який замінить План дій Україна – ЄС у березні 2009 року. Назва та зміст документу поки що є питанням переговорів та консультацій між Україною та ЄС. Однак вже сьогодні можна визначити,

що це буде документ нового покоління, бо він базуватиметься на принципах взаємної відповідальності та взаємної власності.

Перші серйозні кроки на шляху до внутрішнього ринку ЄС. Важливим кроком до внутрішньому ринку було започаткування у лютому 2008 року переговорів щодо створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. Ці переговори є невід'ємною частиною переговорного процесу щодо укладання Угоди про асоціацію з ЄС. Наразі переговори щодо ЗВТ залишаються як найважливіших викликом у відносинах з ЄС, так і джерелом найбільших можливостей для України.

Поглиблена зона вільної торгівлі дозволить не лише збільшити товарообіг між сторонами, але й відкриє вільний вихід товарів та послуг українських компаній на ринки ЄС (а це – близько 450 мільйонів споживачів!). Протягом 2008 року відбулося чотири раунди переговорів з ЄС щодо зони вільної торгівлі. Ще чотири заплановано на два перші квартали 2009 року. Успіх процесу залежатиме не стільки від самих переговорів, скільки від стабілізації політичної ситуації в Україні та ефективності взаємодії усіх гілок влади у виконанні зобов'язань цієї угоди.

На завершення огляду, варто зазначити найбільш визначні події та заходи, що відбулися у рамках економічного та секторального співробітництва між Україною та ЄС, а саме:

енергетика: у листопаді 2008 року почалися переговори між Європейською Комісією та Україною про приєднання країни до Договору про Енергетичне Співтовариство.⁹³ Проблема високої залежності України від російських енергоносіїв та низької енергоефективності країни може бути частково вирішена через повну участь у Договорі, завданнями якого є створення інтегрованого енергетичного ринку, розробка спільного законодавства для посилення енергетичної безпеки, та залучення інвестицій в генерацію та розвиток електромереж;

транспорт: протягом 2008 року було активізовано двосторонній діалог щодо укладення Угоди між Україною та ЄС про Спільний авіаційний простір. Задля майбутнього вступу до Спільного простору Україна почала здійснювати заходи з підвищення безпеки польотів, ухвалення нової редакції Повітряного Кодексу, модернізації аеропортів країни, підвищення їхньої пропускної спроможності та якості обслуговування пасажирів;

⁹³ Договір про Енергетичне Співтовариство набув чинності 1 липня 2006 року. У ньому беруть участь держави-члени ЄС, а також Албанія, Боснія і Герцеговіна, Хорватія, колишня югославська республіка Македонія, Чорногорія, Сербія та Косово. На сьогодні Україна, Молдова, Туреччина, Норвегія та Грузія мають статус спостерігачів.

управління кордонами: європейське агентство з прикордонного контролю (Frontex) та Україна уклали робочу угоду задля більш активної співпраці з проблемних питань управління кордонами. Також протягом року відбувалася активна співпраця між Україною та ЄС задля реформування Державної прикордонної служби та її перетворення на службу, яка відповідатиме Шенгенським вимогам.

Східне партнерство ЄС: що в ньому для України?

Польсько-шведська ініціатива, яку пізніше було трансформовано у Комунікацію Європейської Комісії «Східне партнерство» і представлено на розгляд держав-членів ЄС та країн-партнерів, не може залишитися поза увагою досягнень 2008 року. Ініціатива не дає відповідь на кінцеву мету співробітництва України та ЄС - перспективу членства України в ЄС. Водночас, ця перспектива не заперечується. Тобто двері для України залишаються відкритими. Натомість ЄК пропонує набір інструментів, використання яких дозволить наблизитись до ЄС у короткостроковій та середньостроковій перспективах.

Наразі Європейська Комісія пропонує Україні, Молдові, Грузії, Вірменії та Азербайджану (і Білорусі, у разі бажання) диференційований підхід до відносин через укладання нової посиленої угоди на основі політичної асоціації та економічної інтеграції. У випадку України це – Угода про асоціацію з її поглибленою та всеохоплюючою зоною вільної торгівлі. Важливою є пропозиція щодо фінансової та технічної допомоги на розбудову інституційної спроможності країн-партнерів. Планується укладення «договорів мобільності та безпеки», які сприятимуть простішому перетину кордону ЄС та посиленню заходів, спрямованих на боротьбу з корупцією, організованою злочинністю та незаконною міграцією.

Ініціатива також відкриває можливості для більш активної регіональної співпраці між країнами-партнерами для реалізації спільних проектів. Пропонується створення чотирьох платформ для співпраці: демократія, належне урядування та стабільність; економічна інтеграція; енергетична безпека; та міжлюдські контакти. Ключовими ініціативами можуть стати програма інтегрованого управління кордонами; сприяння розвитку малих і середніх підприємств; сприяння розвитку регіональних ринків електроенергії, енергоефективності та відновлюваних джерел енергії; розвиток Південного енергетичного коридору; співпраця з попередження стихійних лих і техногенних аварій, готовності до них і реагування.

Прогноз розвитку ситуації у 2009 році.

Політичні баталії, що точитимуться навколо виборів Президента України протягом 2009 року та продовження економічної і фінансової кризи не дають можливості робити оптимістичні прогнози щодо розвитку ситуації у сфері європейської інтеграції.

Хоча уряд і довів спроможність ефективно виконувати євроінтеграційні завдання за умов криз та війн, що припали на 2008 рік, вищезазначене залишатиметься основним фактором ризику у 2009 році.

Новостворений механізм координації та реалізації політики європейської інтеграції буде залежним від політичної та економічної ситуації в країні. Відсутність стійкого імунітету від зовнішніх впливів позначатиметься на ефективності його діяльності. Протягом 2009 року Координаційне Бюро може перетворитися на повноправного гравця євроінтеграційного процесу. Однак це стане можливим за умови усвідомлення помилок та недоліків старої системи, подальшої розбудови механізмів для виконання нових функцій та усвідомлення своєї ролі як координатора та посередника між політиками та державними службовцями.

Переговори щодо Угоди про асоціацію між Україною і ЄС та її найважливішої складової - угоди про поглиблену та всеохоплюючу вільну торгівлю, триватимуть. Можливими будуть спроби впливу на пришвидшення переговорного процесу задля отримання передвиборчих дивідендів. Однак закінчення цих переговорів до кінця 2009 року несе ризик втрати у якості документу через брак часу для аналізу та консультацій, тому є небажаним.

У 2009 році Україна залишатиметься у полі зору Європейського Союзу. Увага приділятиметься дотриманню принципу свободи ЗМІ, вільного доступу всіх кандидатів під час президентських виборів до інформаційних джерел, формуванню виборчих територіальних комісій тощо. Україна дуже важко працювала для того, щоб отримати довіру ЄС. Тому важливо, щоб усі політичні гравці, незалежно від поглядів та уподобань, піднялися над власними інтересами та згадали про Україну і її європейське майбутнє.

§2. СТАН ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНА – ЄС

Як для України, так і для Європейського Союзу 2008 рік став переломним. Фінансові проблеми, які розпочалась у 2007 році на ринку іпотечних цінних паперів в США та спочатку мали не дуже значний вплив на більшість країн – членів ЄС, у вересні 2008 року переросли в світову фінансову кризу та глобальну рецесію. Як наслідок, у четвертому кварталі відбулась різка зміна напрямків потоків капіталу у світі, кредити стали майже недоступними, а ціни на ключові сировинні товари пішли вниз, що повністю змінило ситуацію у зовнішньому балансі України.

Відповідно, в аналізі економічних відносин України та ЄС у 2008 року варто розрізнити два періоди: до та після початку кризи. Це стосується в першу чергу торгівлі товарами та послугами, а також потоків капіталу, хоча важливі зміни тенденцій також позначились і в міграційних потоках. Менший вплив криза мала на стосунки між країнами у сфері технічного співробітництва та діалогу з питань гармонізації регуляторного середовища, оскільки ці аспекти економічних відносин є не такими чутливими до змін ринкової кон'юнктури.

Торгівля товарами та послугами

До підписання нової поглибленої угоди між Україною та ЄС, робота над якою тривала протягом усього 2008 року, основні параметри торговельного режиму між країнами визначаються положеннями Угоди про партнерство та співробітництво (УПС), яка набула чинності у 1998 році. Відповідно до домовленостей, торгівля товарами відбувається у режимі найбільшого сприяння (РНС). Також Україна користується загальним режимом, що надається генеральною системою преференцій (ГСП) Європейського Союзу⁹⁴.

Важливим етапом у економічних відносинах з ЄС стало набуття Україною членства у СОТ. Це не лише вплинуло на поточне торговельне співробітництво між країнами, але відкрило нові можливості для поглиблення регіонального співробітництва. Зокрема, хоча неофіційні консультації щодо створення зони вільної торгівлі (ЗВТ) з ЄС велись вже кілька років, лише успішне завершення переговорного процесу щодо членства у СОТ надало Україні можливість почати офіційні перемовини з ЄС у лютому 2008 року⁹⁵.

З 16 травня 2008 року, тобто з дати офіційного набуття Україною членства у

⁹⁴ Мовчан, В., Кобилянська, А., Полстасва, Ю., Сисенко, Н. «Економічна інтеграція і кооперація України та ЄС: підсумки першого півріччя 2007 року» // Моніторинг відносин Україна – ЄС: підсумки першого півріччя. – International Review, No. 2, 2007

⁹⁵ Раздорожний, С., Шинкарук, К. «ЄС-Україна: економічні наслідки та перспективи Європейської Політики Сусідства». За редакцією І.Бураковського. – Київ, 2008.

СОТ, відбулась лібералізація тарифних обмежень⁹⁶. Зокрема, середньозважена зв'язана кінцева ставка ввізних мит відповідно до режиму найбільшого сприяння на сільськогосподарську продукцію складає в 10%, що на 8,1 відсоткові пунктів менше, ніж середньозважена ставка, що застосовувалась на момент набуття членства у СОТ. Для промислових тарифів відповідне зниження було менш помітним і склало близько 1,3 відсоткові пункти до 4,8%. Таке зниження тарифних бар'єрів стало додатковим стимулом для імпорту товарів з ЄС.

Серед факторів стимулювання експорту варто відзначити скасування відповідно до вимог СОТ та домовленостей з ЄС обмеження на експорт українського прокату до країн ЄС, яке було встановлено Європейським Союзом. У 2007 році обсяг квоти складав 1,32 млн. тон. Також членство у СОТ сприяло скасуванню кількісних обмежень на експорт зерна, встановлених українським урядом, та зниженню експортних мит (Таблиця 1).

Таблиця 1. Зміни ставок експортного мита відповідно до зобов'язань України перед СОТ

Найменування товару	Ставка мита до вступу до СОТ	Ставка мита одразу після вступу до СОТ	Крок зменшення ставки	Кінцева ставка після вступу до СОТ
Насіння олійних культур	17%	16%	На 1% щорічно	10%
Жива велика рогата худоба	50%, 55% або 75% в залежності від виду худоби	50%	На 5% щорічно	10%
Шкірсировина	27% або 30% в залежності від виду худоби	30%	На 1% щорічно	20%
Брухт чорних металів	30 євро за тонну	25 євро за тонну	Перший рік-зменшення до 18 євро за тонну; далі – щорічно на 1,6 євро	10 євро за тонну
Брухт кольорових металів	30 євро за тонну	30%	На 3% щорічно	15%

Джерело: *Членство України у СОТ: огляд зобов'язань та коментарі до них*. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій / USAID. – Київ, 2008

У сфері нетарифного регулювання Україна зобов'язалась надавати пріоритет використанню міжнародних стандартів як основі для національних стандартів, технічних регламентів та процедур оцінки відповідності. Більш того, Україна взяла на себе зобов'язання реформувати систему санітарного та фітосанітарного контролю з тим, щоб привести її у відповідність до вимог СОТ та раціоналізувати повноваження своїх наглядових та контролюючих органів у цій галузі⁹⁷. Це означатиме усунення дуже важливих перешкод у торгівлі між Україною та ЄС.

⁹⁶ *Членство України у СОТ: огляд зобов'язань та коментарі до них*. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій / USAID. – Київ, 2008. – ISBN 966-347-049-6

⁹⁷ WTO (2008) Report of the Working Party on the accession of Ukraine to the World Trade Organization. – WT/ACC/UKR/152. – www.wto.org

Серед заходів, спрямованих на усунення нетарифних обмежень торгівлі, варто виділити роботу по гармонізації українських ветеринарних стандартів на молочну продукцію з європейськими, що сприятиме виходу продукції українського тваринництва на європейський ринок. Як перший крок на цьому шляху у 2007 році Україна узгодила з ЄС план моніторингу залишків для молока. У червні 2008 року санітарні інспектори з бюро Генерального директорату Європейської Комісії з охорони здоров'я і захисту прав споживачів відвідали деякі українські молочні ферми і підприємства переробки молока для перевірки процесу виробництва та надали рекомендації, які дозволять виробникам галузі наблизитись до стандартів ЄС.

Набуття Україною членство у СОТ створило додатковий стимул для імпорту послуг. Зобов'язання України перед СОТ передбачають невикористання обмежень доступу на ринок та застосування національного режиму для іноземних постачальників послуг, що створює доволі ліберальний режим торгівлі послугами в країні. Зокрема, відповідно до взятих зобов'язань Україна дозволила відкриття філій іноземних банків з країн, якщо такі філії відповідають вимогам, встановленим НБУ. Після закінчення п'ятирічного перехідного періоду в Україні буде дозволено також відкривати філії страхових компаній.

Важливою компонентою торговельного режиму між Україною та ЄС залишались антидемпінгові та спеціальні заходи, які країни запроваджують по відношенню до окремих товарних категорій взаємного імпорту. У листопаді 2008 року Європейська комісія (ЄК) розпочала антидемпінгове розслідування щодо імпорту квадратних або прямокутних сталевих труб походженням з України, Білорусі та Туреччини. Орієнтована дата завершення розслідування – лютий 2010 року, хоча протягом перших дев'яти місяців ЄК має прийняти рішення щодо можливого застосування попередніх заходів. Таким чином, станом на 1 січня 2009 року в ЄС проти українських виробників відбувається одне антидемпінгове розслідування та діють шість антидемпінгових заходів (Таблиця 2).

Таблиця 2

Антидемпінгові заходи ЄС проти України

<i>Назва товару</i>	<i>Мито</i>	<i>Рік порушення розслідування</i>	<i>Перегляд</i>	<i>Орієнтована дата скасування</i>	<i>Частка у загальній вартості поставок за 2007 рік</i>
Зварні труби	30,9 – 44,1%	2001	2007	2008	1,24
Нітрат амонію	29,26 – 33,25 євро за тону	1999	2006	2009	1,21
Джгути, канати, троси з чорних металів	51,80%	1998	2004	2010	0,04
Труби безшовні	12,3 – 25,7%	2006		2011	7,13
Суміш нітрату амонію та карбаміду	27,17 євро за тону	1999	2005	2011	0,00
Прасувальні дошки	9,9%	2006		2012	0,78

Джерело: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=34786

З боку України у 2008 році також відбулося розширення переліку обмежувальних заходів. З 1 жовтня 2008 року на три роки в Україні застосовується спеціальна квота на імпорт труб сталевих безшовних незалежно від країни походження, що може певною мірою вплинути на імпорт труб з окремих країн ЄС, у тому числі з Польщі, Австрії, Румунії, Нідерландів, тощо. Також продовжує діяти шість інших спеціальних заходів «незалежно від країни походження», які певною мірою стосуються і Євросоюзу. Також, чинними залишаються антидемпінгові заходи щодо плит ДВП з Польщі, ДСП з Польщі та Словаччини, а також щодо гвинтових компресорних установок походженням з Італії, Фінляндії та Бельгії (Таблиця 3).

Таблиця 3

Антидемпінгові та спеціальні заходи України проти продукції з ЄС

	<i>Товар</i>	<i>Країна походження товару</i>	<i>Дати</i>	<i>Діючі заходи</i>
Антидемпінгові заходи	Плити деревноволокнисті ДВП	Польща	8 квітня 2004 р. – 8 квітня 2009 р.	Остаточне антидемпінгове мито в розмірі 17,9% для „Екоплита”, для інших виробників 20,31%
Антидемпінгові заходи	Деревностружкові плити ламіновані (ДСП)	Польща, Словаччина	1 березня 2005 р. – 1 березня 2010 р.	Остаточне антидемпінгове мито у розмірі для Польщі -25,1%, Словаччини -15,4%, для „Кроноспан Словачія” 11,7%.
Антидемпінгові заходи	Гвинтові компресорні установки	Білорусь, Італія, Бельгія, Фінляндія	26 жовтня 2005 р. - 26 жовтня 2010 р.	Остаточне антидемпінгове мито у розмірі для Білорусі – 28,52%; для Італії, Фінляндії та Бельгії * – 29%.
Спеціальні заходи	Полотна трикотажні	Незалежно від країни походження	1 березня 2007 р. – 1 березня 2010 р.	Спеціальне мито, яке визначається у відсотках до митної вартості товару та яке дорівнює різниці між мінімальною ціною та митною вартістю товару. Мінімальна ціна дорівнює 2,78 дол. США/кг.
Спеціальні заходи	Тканини бавовняні	Незалежно від країни походження	12 червня 2007 р. – 12 червня 2010 р.	Спеціальне мито, яке визначається у відсотках до митної вартості товару та яке дорівнює різниці між мінімальною ціною та митною вартістю товару. Мінімальна ціна дорівнює 0,57 дол. США за м2.
Спеціальні заходи	Лампи розжарювання газорозрядні	Незалежно від країни походження	16 червня 2007 р. – 16 червня 2010 р.	Спеціальне мито, яке визначається у відсотках до митної вартості товару та яке дорівнює різниці між мінімальною ціною та митною вартістю товару. Мінімальна ціна дорівнює 0,481 дол. США/шт.
Спеціальні заходи	Абразивні інструменти	Незалежно від країни походження	18 лютого 2005 р. – 18 лютого 2009 р.	Спеціальне мито у розмірі 45,31, але не менш 0,51 Євро/кг. на продукцію, ціна якої не перевищує 2,34 дол./кг.
Спеціальні заходи	Руберойд	Незалежно від країни походження	19 серпня 2005 р. – 19 серпня 2009 р.	Спеціальне мито у розмірі 38%

	<i>Товар</i>		<i>Країна походження товару</i>	<i>Дати</i>	<i>Діючі заходи</i>
Спеціальні заходи	Труби сталеві безшовні		Незалежно від країни походження	1 жовтня 2008р. – 30 вересня 2011р.	Річний обсяг спеціальної квоти 14504 т з поступовою лібералізацією річного обсягу на 5% на другий річний період та на 10% на третій
Спеціальні заходи	Кулькові підшипники		Незалежно від країни походження	11 листопада 2006 р. – 11 листопада 2009 р.	Спеціальне мито у розмірі 5,73, але не менш 0,13 євро/кг на продукцію, ціна якої не перевищує 2,95 дол./кг

Джерело: Міністерство економіки України, www.me.gov.ua

*Примітка: * За повідомленням Міжвідомчої комісії з міжнародної торгівлі від 10 вересня 2008 року, дія остаточних антидемпінгових заходів не розповсюджується на компанію "Atlas Copco Airpower N. V." на період чинності добровільних зобов'язань, взятих на себе цією компанією щодо припинення демпінгового імпорту в Україну гвинтових компресорних установок стаціонарних та пересувних виробництва компанії "Atlas Copco Airpower N. V." походженням з Королівства Бельгія.*

Поглиблення світової фінансової кризи та різке погіршення перспектив економічного розвитку незначно вплинуло на торгівельні бар'єри, встановлені Україною, що частково пояснюється існуючими міжнародними зобов'язаннями країни. Так, однією з умов отримання Україною кредиту МВФ за програмою «stand-by» було зобов'язання не підвищувати та не встановлювати нові імпорتنі обмеження для розв'язання проблем, пов'язаних з платіжним балансом⁹⁸, що поряд з членством у СОТ безумовно стало одним з факторів стримування протекціоністських настроїв, які значно посилились серед виробників після погіршення економічної ситуації в країні наприкінці 2008 року.

В той же час ЄС у жовтні 2008 року відновив ввізні мита на зерно, які були скасовані у 2007 році на тлі тодішнього різкого зростання цін⁹⁹. Це рішення дещо погіршило перспективи експорту українського зерна на європейський ринок. Також, наприкінці 2008 року в ЄС тривала активна дискусія щодо планів Єврокомісії запровадити ввізні мита на мобільні телефони з вбудованим GPS навігатором, а також на деякі інші товари, які раніше не обкладались ввізним митом як високотехнологічні. Хоча ця дискусія не стосується українських виробників безпосередньо, вона свідчить про посилення протекціоністських настроїв в Євросоюзі внаслідок економічної кризи, що може негативно вплинути на доступ українських товарів на цей ринок у наступні роки.

Отже, завдяки набуттю Україною членства у СОТ у першій половині 2008 року відбулась значна лібералізація торгівлі між Україною та ЄС, а також було створено підґрунтя для подальшого поглиблення регіонального співробітництва. Однак світова фінансова криза та перспектива глобальної рецесії наприкінці року зумовили посилення протекціоністських настроїв як в Україні, так і в ЄС, що може призвести до помітного

⁹⁸ <http://www.imf.org/external/pubs/cat/longres.cfm?sk=22574.0>

⁹⁹ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:276:0029:0031:EN:PDF>

збільшення рівня протекціонізму у майбутньому і ускладнити переговори щодо створення поглибленої зони вільної торгівлі, які тривають.

ЄС-27 як єдина митна територія залишився найбільшим торгівельним партнером України у 2008 році. За оцінками Держкомстату України, товарообіг з ЄС становив 44,1 млрд. доларів США у січні-листопаді 2008 року, дефіцит торгівлі – 10,2 млрд. доларів США. Це дорівнює 30,7% загального товарообігу України за одинадцять місяців 2008 року порівняно з 23,4% товарообігу з Російською Федерацією, наступним за значущістю торгівельним партнером України.

В той же час, незважаючи на високі темпи приросту як експорту, так і імпорту, вже другий рік поспіль частка торгівлі з ЄС у товарообігу України поступово знижується. За 2008 рік це зниження склало 2,2 відсоткові пункти. Оскільки частка товарообігу з країнами СНД також не зростає, очевидним є збільшення географічної диверсифікації торгівлі товарами за рахунок активізації торгівлі з країнами, які не є найближчими сусідами України, в першу чергу з країнами Азії.

Високі темпи зростання торгівлі протягом перших трьох кварталів дозволили компенсувати падіння, яке відбулося в останні місяці 2008 року внаслідок як зниження зовнішнього попиту та цін, так і значної девальвації гривні. За результатами одинадцяти місяців 2008 року експорт товарів в 27 країн – членів ЄС зріс на 34,4% у доларовому виразі порівняно з відповідним періодом минулого року, тоді як зростання імпорту залишилось традиційно вищим на рівні 37,4%. Для порівняння, за дев'ять місяців року відповідні показники становили 45,5% та 52,3%.

Як в експорті, так і в імпорті товарів ключовими торгівельними партнерами України серед країн-членів ЄС залишились Німеччина, Італія та Польща (Таблиця 4). На ці три країни припадало близько 40% експорту до ЄС-27 та майже половина імпорту.

Таблиця 4

Географічна структура торгівлі товарами з ЄС-27, % від загального

	<i>Експорт</i>			<i>Імпорт</i>		
	2007*	2008*	% зміни, 2008/2007*	2007*	2008*	% зміни, 2008/2007*
ЄС-27	100,0	100,0	34,4	100,0	100,0	37,4
ЄС-15	55,5	52,9	28,2	64,1	63,6	36,3
<i>Італія</i>	19,4	16,3	12,8	8,1	8,4	42,4
<i>Німеччина</i>	12,0	10,2	13,7	26,3	24,7	29,1
ЄС-12	44,5	47,1	42,2	35,9	36,4	39,4
<i>Польща</i>	11,8	12,8	45,4	13,3	13,1	58,7

Джерело: Держкомстат, розрахунки ІЕД

Примітка: * на основі даних за одинадцять місяців року

Порівняно з 2007 роком, у структурі експорту товарів до ЄС відбулись певні зрушення (Таблиця 5). По-перше, за рахунок усунення торгівельних обмежень та рекордного врожаю зернових в Україні в 2008 році більш ніж подвоїлась частка експорту харчових продуктів. По-друге, збільшилась частка торгівлі нехарчовою сировиною за рахунок суттєвого зростання експорту насіння рапсу, соняшнику та гірчиці. Зокрема, збільшення на майже 30% експорту насіння рапсу, вочевидь, пов'язано з розширенням виробництва біопалива в ЄС. Також, продовжилось зростання частки торгівлі машинами та транспортним обладнанням, хоча темпи приросту експорту товарів цієї категорії були нижчі: 32,2% у вимірі рік до року у 2008 році порівняно з 58,7% зростання попереднього року. Зокрема, погіршення економічної ситуації в ЄС внаслідок фінансової кризи зумовило падіння українського експорту машин та обладнання (в євро) в жовтні на 5,3%.

Таблиця 5

Експорт України в країни ЄС-27 за основними товарними категоріями

	Структура, % від загального**		Темп приросту/падіння, % рік до року**	
	2007*	2008*	2007*	2008*
Харчові продукти та живі тварини	2,8	6,6	-7,3	176,7
Напої та тютюнові вироби	0,2	0,2	32,3	18,6
Нехарчова сировина, за винятком палива	13,9	15,5	23,8	30,0
Мінеральне паливо, паливно-мастильні матеріали	12,2	10,5	35,2	0,4
Масла тваринного та рослинного походження, жир та віск	3,6	2,7	45,1	-14,4
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	7,0	6,0	5,3	-0,4
Товари промислового виробництва, в основному класифіковані за матеріалами (вкл. метали)	36,8	35,6	21,7	13,3
Машини та транспортне обладнання	8,5	9,6	58,7	32,2
Змішані промислові статті	5,1	4,2	-4,7	-4,1

Джерело: Євростат (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>), розрахунки ІЕД

Примітки: * на основі даних десяти місяців року

** розраховано на основі вартісних показників, виражених у євро

В той же час, у 2008 тривало поступове зниження в структурі частки товарів традиційного експорту. Так, частка категорії «товари промислового виробництва, класифіковані за матеріалами», в яку входить метал, зменшилась на 1,2 відсоткові пункти до 35,6% від загального експорту за рахунок суттєвого гальмування торгівлі на тлі зниження попиту з боку ЄС та високих цін на метали в середині року.

Треба відзначити, що більшість експортних контрактів на поставки чорних металів з України є короткостроковими, що робить експортні потоки надзвичайно залежними від ситуації на ринку. Короткострокові контракти характерні для торгівлі металопродукцією низького ступеню переробки, що, в свою чергу, зумовлюється застарілою технологією

виробництва, яка використовується в країні. Ще одним фактором тиску на експортерів є активний вихід на світовий ринок чорних металів виробників з інших країн, що знаходяться в процесі становлення, зокрема Китаю¹⁰⁰. Економічна криза та зниження попиту на метал призвели до падіння цін на сталь у другій половині року. Це означає погіршення умов торгівлі для експорту українських металів, хоча різка девальвація гривні дозволила їм певною мірою компенсувати несприятливу зміну світової кон'юнктури.

Серед інших товарів, частка яких у експорті з ЄС зменшилась у 2008 році, варто відзначити мінеральне паливо та паливно-мастильні матеріали, внутрішнє виробництво яких падало протягом усього року, а також продукцію хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості. Також, починаючи з другого кварталу 2008 року падав експорт категорії «масла тваринного та рослинного походження, жир та віск» в ЄС, в першу чергу за рахунок меншого експорту рослинної олії внаслідок адміністративних обмежень як з боку України (тимчасові кількісні обмеження), так і з боку ЄС (питання щодо перевірки якості олії).

Зміни у структурі імпорту товарів з країн ЄС-27 були меншими, аніж в структурі експорту (Таблиця 6). Завдяки високим цінам на нафту, які досягли пікових значень у середині року, відбулось різке підвищення вартісних показників імпорту мінерального палива та паливно-мастильних матеріалів, що відповідно збільшило їх частку у сукупному імпорті. Також, лібералізація тарифних обмежень на продукцію сільського господарства та харчової промисловості внаслідок членства у СОТ сприяла прискоренню імпорту харчових продуктів. В той же час зменшення доступності кредитів протягом року зумовило гальмування експорту машин та транспортного обладнання.

Різка девальвація гривні, обмежений доступ до кредитів та зниження номінальної заробітної плати у четвертому кварталі сприяли різкому падінню імпорту в останні місяці 2008 року порівняно з показниками, досягнутими раніше. Зокрема, за даними Євростату у жовтні імпорт машин та обладнання (в євро) скоротився на 10,8% порівняно з вереснем, імпорт харчових продуктів на 8,3%, імпорт товарів за категорією «змішані промислові статті» на 20,1%, тощо.

Таблиця 6

Імпорт України з країн ЄС-27 за основними товарними категоріями

	Структура, % від загального**		Темп приросту/падіння, % рік до року**	
	2007*	2008*	2007*	2008*
Харчові продукти та живі тварини	3,9	5,0	26,7	58,7

¹⁰⁰ Павел, Ф., Науменко, Д. «Виклики для української металургії восени 2008 р.». // Презентація на круглому столі «Як подолати вплив міжнародної фінансової кризи: пошуки адекватної економічної політики», який відбувся 1 грудня 2008 р. – Київ, 2008.

	Структура, % від загального**		Темп приросту/падіння, % рік до року**	
	2007*	2008*	2007*	2008*
Напої та тютюнові вироби	0,8	0,7	34,8	4,7
Нехарчова сировина, за винятком палива	1,6	1,7	32,5	31,7
Мінеральне паливо, паливно-мастильні матеріали	3,2	5,6	40,4	114,0
Масла тваринного та рослинного походження, жир та віск	0,1	0,2	14,0	137,5
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	14,6	14,1	25,7	17,6
Товари промислового виробництва, в основному класифіковані за матеріалами (вкл. метали)	16,7	15,4	20,8	12,6
Машини та транспортне обладнання	45,6	44,1	23,2	17,6
Змішані промислові статті	11,4	10,9	27,2	17,0

Джерело: Євростат (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>), розрахунки ІЕД

Примітки: * на основі даних десяти місяців року

** розраховано на основі вартісних показників, виражених у євро

Таким чином, завдяки стрімкому розвитку торгівлі з ЄС протягом перших трьох кварталів за результатами 2008 року Україні вдалось зберегти доволі високі показники зростання як експорту, так і імпорту, незважаючи на різке гальмування торгівлі в останні місяці року внаслідок світової фінансової кризи, падіння як зовнішнього, так і внутрішнього попиту, а також девальвації гривні. Серед факторів, які сприяли зростанню торгівлі, варто виділити лібералізацію торгівлі внаслідок набуття Україною членства у СОТ. Ще одним важливим фактором, який мав вплив на динаміку експорту та імпорту протягом року, було значне коливання цін на сировинні товари, у тому числі на нафту та сталь.

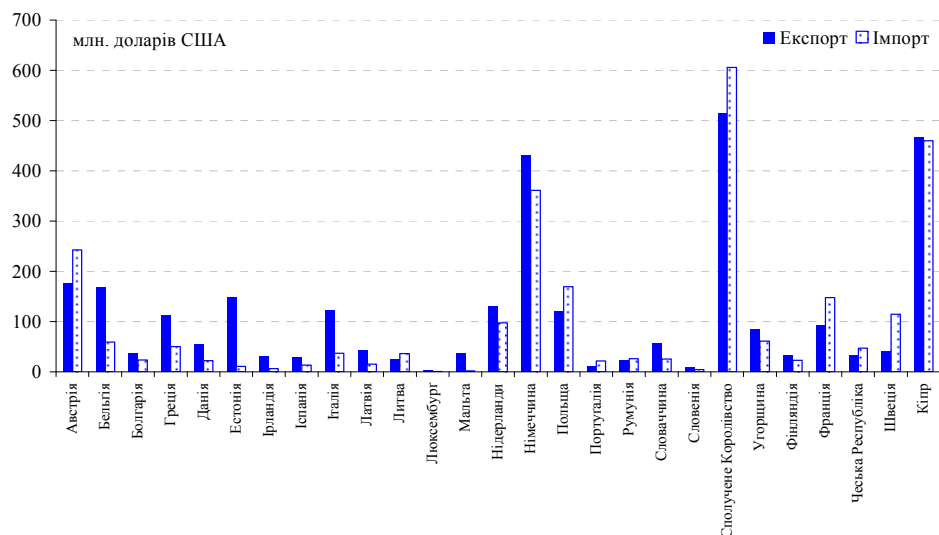
Як і у торгівлі товарами, ключовим партнером України у торгівлі послугами є Європейський Союз. За інформацією Держкомстату, за дев'ять місяців 2008 року на країни ЄС-27 припадало 34,2% загального експорту послуг з України та 55,4% імпорту. Для порівняння, частки Росії становили 33,7% та 14,0%, відповідно. У номінальному виразі експорт послуг до ЄС-27 склав у січні-вересні 2008 року 3,0 млрд. доларів США, а імпорт 2,7 млрд. дол. США. Відповідно, баланс торгівлі послугами з ЄС був додатнім на рівні 0,3 млрд. доларів США.

Як в експорті, так і в імпорті послуг основними країнами-партнерами України були Сполучене Королівство, Кіпр та Німеччина, на які припадало 46,7% експорту та 53,2% імпорту з країн ЄС-27 (Рисунок 1). Аналіз галузевої структури послуг підтверджує транспортну орієнтацію українського експорту послуг. Різні види перевезень складають більше половини загального експорту послуг до цих трьох країн, як і до ЄС-27 в цілому. У експорті до Німеччини та Великобританії також помітну роль відіграють різні ділові, професійні та технічні послуги. Імпорт більш диверсифікований і включає не лише

транспортні послуги, але більшою мірою фінансові, різні ділові, професійні та технічні послуги.

Рисунок 1.

Українська торгівля послугами з країнами-членами ЄС-27 у 2008 році*

Джерело: Держкомстат, розрахунки ІЕД

Примітка: * станом на січень-вересень 2008 року

Протягом перших дев'яти місяців 2008 року торгівля послугами між Україною та ЄС стрімко зростала. Порівняно з січнем-вереснем попереднього року експорт послуг з України до ЄС-27 збільшився на 42,3%, тоді як імпорт з країн ЄС підвищився на 52,0%, що перевищує темпи приросту як загального експорту, так і імпорту послуг для України. Однак вже у третьому кварталі розпочалось поступове гальмування темпів приросту торгівлі послугами з ЄС. Ця ж тенденція збереглась й у четвертому кварталі внаслідок різкого погіршення економічної ситуації як в Україні, так і в ЄС.

Рух капіталу.

Після кількох років стрімкого зростання притоку іноземного капіталу в Україну в останні місяці 2008 року ситуація різко змінилась. Поворотним моментом стало загострення фінансової кризи у вересні, що посилювало виведення капіталу з країн, економіка яких знаходиться в процесі становлення, у тому числі й з України. Найголовніше, різко погіршився доступ до нових запозичень, які були необхідні українським компаніям для рефінансування вже взятих зовнішніх зобов'язань.

Найбільш чутливими до зміни ситуації на світових фінансових ринках кризи були, як і очікувалось, портфельні інвестиції. Протягом усього року тривало поступове

виведення іноземного капіталу з українського фондового ринку, що зумовило падіння індексу ПФТС на близько 75% за рік.

Однак надходження довгострокового іноземного капіталу в країну зростали протягом перших дев'яти місяців року. За даними Держкомстату у січні-вересні 2008 року чистий притік прямих іноземних інвестицій (ПІ) до України становив 8,1 млрд. дол. США, що в півтора рази більше, аніж за відповідний період минулого року. Однак вже у жовтні відбулось різке гальмування. За даними НБУ, у жовтні-листопаді в країну надійшло 0,7 млрд. доларів США чистих ПІ порівняно з 2,0 млрд. доларів США надходжень за попередні два місяці (серпень-вересень).

Європейський Союз залишився ключовим іноземним інвестором в Україні. Як і в попередні роки, найбільший чистий притік ПІ в Україну був з Кіпру, Німеччини та Нідерландів. За оцінками Держкомстату, чистий притік ПІ з Кіпру за три квартали 2008 року становив 2,6 млрд. доларів США, що майже втричі більше, аніж чисті надходження ПІ з Німеччини (0,9 млрд. дол. США), других за обсягами протягом цього періоду.

Загальний обсяг ПІ в Україну станом на 1 жовтня 2008 року склав 37,6 млрд. доларів США, причому 62,4% цього обсягу припадали на п'ять країн-членів ЄС, а саме на Кіпр, Німеччину, Нідерланди, Австрію та Сполучене Королівство (Рисунок 2).

За результатами дев'яти місяців 2008 року найбільш привабливими для європейських та інших закордонних інвесторів залишився фінансовий сектор, сектор харчової промисловості, виробництво металів та роздрібна торгівля. Зокрема, в 2008 році були завершені угоди щодо купівлі Правекс-банку італійським банком Intesa Sanpaolo S.p.A, банку «Форум» німецьким Commerzbank та Укрсоцбанку французьким Paribas¹⁰¹. Однак починаючи з третього кварталу відбулося суттєве гальмування інвестування в деякі сектори, зокрема, у фінансове посередництво та переробну промисловість¹⁰².

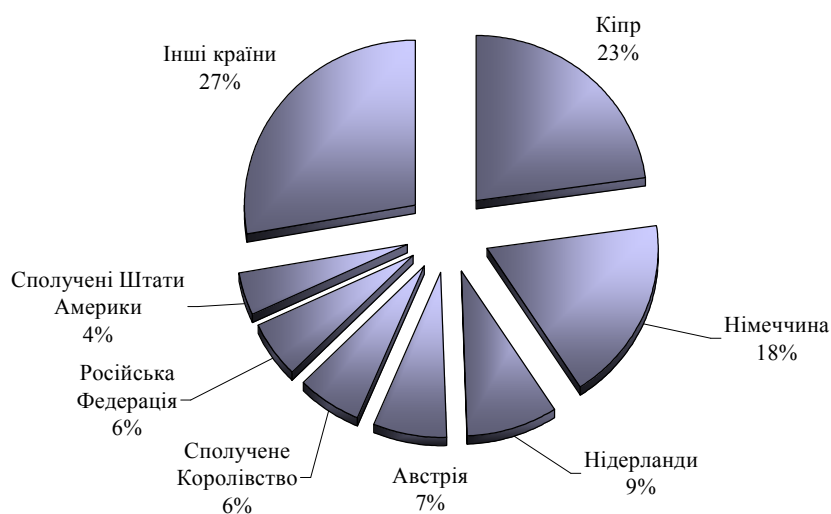
Обсяг ПІ з України до країн ЄС за перші три квартали 2008 року майже не змінився. Після різкого збільшення прямого інвестування з Україна на Кіпр у 2007 році (чистий відтік за рік тоді досяг майже 6 млрд. дол. США) цей процес фактично припинився у 2008 році. Однак завдяки минулорічним інвестиціям Кіпр залишається абсолютним лідером серед країн ЄС та світу за обсягами українських зовнішніх прямих інвестицій.

¹⁰¹ Мовчан В., Кобилянська А., Куценко К., Сисенко Н. «Економічна інтеграція і кооперація України та ЄС: підсумки першого півріччя 2008 року» // Відносини Україна – ЄС: підсумки першого півріччя. – International Review, No. 3 (7), жовтень 2008 р.

¹⁰² Мовчан В., Кобилянська А., Сисенко Н. «Економічна інтеграція і кооперація України та ЄС: підсумки другого півріччя 2008 року» // Відносини Україна – ЄС: підсумки другого півріччя. – International Review, No. 4 (8), грудень 2008 р.

Рисунок 2

Прямі іноземні інвестиції в Україну станом на 1 жовтня 2008 року, наростаючим підсумком з початку інвестування

Джерело: Держкомстат

Фінансова криза, яка поступово розгорталась в світі з вересня 2007 року, значно обмежила доступ українського приватного сектору до зовнішніх кредитних ресурсів. Вже у першій половині 2008 року українськими позичальниками було отримано лише 1,3 млрд. дол. США синдікованих кредитів порівняно з 2,5 млрд. дол. США протягом відповідного періоду 2007 року. У другій половині року обсяги залучення синдікованих кредитів ще більше скоротились, тоді як потреби реального сектору та банківської системи у рефінансуванні для виконання зовнішніх зобов'язань залишились високими внаслідок стрімкого накопичення приватного зовнішнього боргу протягом останніх кількох років. Наприклад, у серпні 2008 року банк «Надра» підписав кредитну угоду про залучення синдікованого кредиту від іноземних банків у розмірі 55 млн. дол. США¹⁰³, тоді як у листопаді він погасив однорічний синдікований кредит на суму 130 млн. дол. США, для виплати якого банк був змушений позичати гроші на внутрішньому ринку.

Таким чином, хоча Україні вдалося залучити досить значний обсяг прямих іноземних інвестицій протягом 2008 року, фінансова криза дуже негативно позначилась на потоках іноземного капіталу в кінці року, а також на перспективах залучення капіталу у майбутньому. Проблеми з рефінансуванням залучених раніше кредитів та різка девальвація гривні значно підвищили кредитні ризики українських позичальників, що

¹⁰³ <http://www.fin.org.ua/newws.php?i=612039>

може призвести до меншого притоку іноземного капіталу в країну навіть після початку відновлення світової фінансової системи після кризи.

Ринок праці та допуск робочої сили.

У 2008 році Держкомстат вперше провів обстеження української трудової еміграції на базі обстеження економічної активності населення¹⁰⁴. За результатами обстеження, кількість українських трудових емігрантів у 2007-2008 роках склала 1,3 млн. осіб, причому на момент обстеження за кордоном перебувало більше 0,9 млн. осіб. Серед країн Європейського Союзу найбільшою популярністю серед українських трудових мігрантів користуються Італія (близько 170 тис. осіб), Чеська Республіка (близько 120 тис. осіб), Португалія (близько 34 тис. осіб) та Польща (близько 28 тис. осіб). При цьому в Італії більшість мігрантів (63,2% від загальної кількості) працювали у сфері обслуговування домашніх господарств, тоді як в Чехії 70,8% трудових мігрантів були зайняті в будівництві. У Польщі більшість українських мігрантів була зайнята в сільському господарстві (41,7%) та торгівлі (26,5%). Фактично половина трудових мігрантів, що перебували за кордоном на момент обстеження, жили там вже більше півроку.

На початку 2008 року були ратифіковані і вступили в дію дві важливі Угоди між Україною та ЄС, які стосуються реадмісії осіб та спрощення режиму видачі віз для громадян України. Проте через гармонізацію візових вимог в країнах-членах ЄС, які в кінці 2007 року приєдналися до Шангенської угоди, отримання візи до країн ЄС для певних верств населення стало навіть дещо складнішим, аніж раніше, частково нівелювавши переваги спрощеного режиму отримання віз¹⁰⁵. В результаті відбулось скорочення кількості виїздів українців до ЄС. Це питання обговорювалось на саміті Україна - ЄС в Парижі в вересні 2008 року. За результатами саміту на 2009 рік сторонами було заплановано щонайшвидше вирішити питання з трудової міграцією з України до ЄС та розпочати обговорення щодо можливості введення для України безвізового режиму.

Малий прикордонний рух опинився під найбільшим ударом після запровадження уніфікованих процедур отримання візи. Через це в першому півріччі 2008 року були укладені угоди про малий прикордонний рух між Україною та Польщею та Україною та Словаччиною. За цими угодами планувалося встановлення спрощеного порядку

¹⁰⁴ Дослідження трудової міграції населення України. – Держкомстат, 2008 р. Цитується за звітом «Соціально-економічний портрет українського мігранта» // Аналітичний звіт Інституту економічних досліджень та політичних консультацій, підготовлений на замовлення Фонду «Відкрий Україну» в рамках проекту «Україна в міжнародних міграційних процесах: усвідомлення викликів та формування адекватної відповіді». – Київ, 2008

¹⁰⁵ Мовчан В., Кобилянська А., Куценко К., Сисенко Н. «Економічна інтеграція і кооперація України та ЄС: підсумки першого півріччя 2008 року» // Відносини Україна – ЄС: підсумки першого півріччя. – International Review, No. 3 (7), жовтень 2008 р.

перетинання кордону мешканцями прикордонних областей, які проживають в межах 50-кілометрової зони від спільного державного кордону. Проте пізніше, після декількох раундів переговорів з Європейською Комісією, ширина зони була зменшена до 30 км.

Одночасно з переговорами щодо майбутнього спрощення легальної міграції в країнах ЄС відбулось посилення контролю за нелегальними мігрантами. Наприклад, Італія ввела кримінальну відповідальність за нелегальне перебування на території країни. Це рішення було продиктовано в першу чергу посиленням нелегальної міграції з нових країн-членів ЄС, однак матиме наслідки й для української трудової міграції, оскільки в Італії зосереджена найчисельніша група українських трудових мігрантів.

Різка погіршення економічної ситуації в країнах-членах ЄС, зокрема зростання рівня безробіття, змусило їх вдатися до подальшого перегляду свого ставлення до міграційних процесів. Наприклад, ще в вересні Італія планувала розширити легалізацію мігрантів поверх міграційної квоти тих працівників, які надають послуги по догляду за недієздатними особами.¹⁰⁶ Однак внаслідок кризи Італія заявила про рішення ввести мораторій на в'їзд мігрантів, зокрема тих, що працюють в промисловості та будівництві, а також сиділок¹⁰⁷. Метою цього мораторію є захист місцевого населення в умовах, коли підприємства не мають змоги оплатити додаткових робітників. Додаткових заходів щодо регулювання міграції планує вжити і Іспанія, де був прийнятий законопроект, відповідно до якого безробітні нелегальні іммігранти, які знаходяться в країні, отримають грошову винагороду за добровільне повернення на батьківщину¹⁰⁸.

Отже, формально у 2008 році відбулась лібералізація візових питань, що мало сприяти руху людей між Україною та ЄС. Однак фактично гармонізація візових вимог в країнах Центральної та Східної Європи з вимогами Шангенської угоди, а також жорсткіше регулювання міграційних потоків внаслідок погіршення економічної ситуації в країнах ЄС означало скорочення кількості виїздів українців до ЄС.

Співробітництво в сферах енергетики, транспорту та зв'язку.

У 2008 році співробітництво України та ЄС у сферах енергетики, транспорту та зв'язку не зазнало кардинальних зрушень, хоча й відбувався поступовий рух у напрямку лібералізації економічних відносин та гармонізації регуляторного середовища в цих

¹⁰⁶ <http://www.italia-ru.it/news/2008/09/20/26244>

¹⁰⁷ <http://www.niknews.mk.ua/2008/11/25/ukrainskix-guvernontok-i-sidelok-v-italii-tozhe-sokraschajut--ne-prodlevajut-legalizatsiju-i-otpravljajut-domoj/>

¹⁰⁸ <http://eu.prostir.ua/news/24028.html>

сферах. Окремо також варто відзначити важливу роль ЄС у фінансовій та технічній підтримці модернізації інфраструктурних секторів України¹⁰⁹.

Зокрема, у листопаді 2008 року Рада міністрів із загальних питань та зовнішніх відносин ЄС затвердила угоду з Україною про взаємний доступ морських перевізників, що надають послуги «ріка-море», до внутрішніх вод. Дана угода поширюється і на компанії, що не зареєстровані в Україні та ЄС, але належать їх громадянам.

Однією з найважливіших подій року став початок переговорів між Європейською Комісією, Україною та Молдовою про приєднання останніх до Енергетичної Спільноти. Також, протягом року тривали переговори щодо створення спільного авіаційного простору між Україною та ЄС, який передбачає поступову лібералізацію ринку цих послуг, запровадження спільних правил та участь України в авіаційних структурах ЄС.

Як і в 2007 році, ЄС продовжував надавати допомогу, спрямовану на підтримку розвитку українських транспорту та енергетики. Зокрема, у галузі ядерної безпеки тривав Спільний проект з питань оцінки ядерної безпеки АЕС України, який виконується українською стороною, МАГАТЕ та Європейською Комісією. У рамках проекту - створення промислового комплексу з управління твердими радіоактивними відходами (ПКУТРВ) у Чорнобильській зоні відчуження. Незабаром очікується передача ЧАЕС тимчасового сховища для зберігання радіоактивних відходів.

Також триває один з перших проектів твіннінгу «НКРЕ – посилення регуляторної та юридичної складової регулювання енергетичного сектору». Він спрямований на забезпечення необхідного рівня підготовки державних службовців та впровадження основного і допоміжного законодавства у відповідності з вимогами ЄС, які стосуються внутрішнього ринку електроенергії ЄС.

У вересні 2008 року розпочався проект у вугільній галузі. Його цілі включають розробку програми розвитку для вугільної промисловості на період 2009-2016 рр., сприяння впровадженню програми реформ та покращення безпеки роботи на шахтах.

У рамках напрямку Меморандуму «Ефективне використання енергії» у містах Івано-Франківськ та Енергодар ЄБРР оголосив про плани реалізації проектів з реконструкції централізованого теплопостачання для підвищення його енергоефективності. Аналогічні проекти вже реалізуються в Одесі та Черкасах. Також ЄБРР розпочав планування ще двох енергетичних проектів, що передбачають фінансування інвестиційних програм «Київобленерго» та «Рівнеенерго».

¹⁰⁹ Розділ підготовлено на основі досліджень: Мовчан В., Кобилянська А., Куценко К., Сисенко Н. «Економічна інтеграція і кооперація України та ЄС: підсумки першого півріччя 2008 року» // Відносини Україна – ЄС: підсумки першого півріччя. – International Review, No. 3 (7), жовтень 2008 р. та Мовчан В., Кобилянська А., Сисенко Н. «Економічна інтеграція і кооперація України та ЄС: підсумки другого півріччя 2008 року» // Відносини Україна – ЄС: підсумки другого півріччя. – International Review, No. 4 (8), грудень 2008 р.

У сфері транспорту триває реалізація проекту твіннінгу «Гармонізація з нормами законодавства ЄС і стандартами України у сфері цивільної авіації», спрямованого на підтримку державних установ України з нагляду за авіаційною безпекою в отриманні повного членства у ЯАА. Також на стадії підготовки контрактів знаходяться проекти щодо підтримки формування та імплементації політики в галузі транспорту та надання підтримки в підвищенні безпеки вантажних перевезень і автотранспорту в Україні.

Восени ЄІБ та ЄБРР прийняли рішення про надання ДАЗТ «Укрзалізниця» кредитів на оновлення рухомого складу на загальну суму більше 350 млн. доларів США. Хоча обсяг пропонованої допомоги ЄБРР був суттєво зменшений через фінансову кризу, ЄБРР висловив бажання нарощувати свій кредитний портфель в Україні, у тому числі за рахунок фінансування інфраструктури.

Незважаючи на проголошені наміри щодо посилення співробітництва для сприяння українській стороні в підготовці до проведення Європейського чемпіонату з футболу у 2012 році (ЄВРО-2012), суттєвого впливу на співпрацю сторін у 2008 році підготовка до ЄВРО-2012 не мала.

Висновки.

Таким чином, протягом 2008 року відносини України та ЄС відзначались поступовим рухом у напрямку гармонізації українського регуляторного середовища з європейським та певною лібералізацією відносин. Окрім того, незважаючи на фінансову кризу, Україна отримала можливість модернізувати інфраструктуру в рамках кількох проектів ЄБРР та ЄІБ.

Протягом 2008 року відбулось кілька подій, які мали важливе значення для розвитку економічних відносин між Україною та ЄС. По-перше, набуття Україною членства у СОТ не лише сприяло лібералізації поточного торговельного режиму, але й дозволило почати формальні переговори щодо створення поглибленої зони вільної торгівлі. По-друге, були розпочаті переговори щодо приєднання України до Енергетичної Спільноти та продовжились переговори щодо створення спільного авіаційного простору. Успішне завершення переговорного процесу сприятиме значному поглибленню інтеграції України у європейські економічні структури. Важливим стимулом для розвитку торгівлі послугами стало затвердження угоди про взаємний доступ морських перевізників до внутрішніх вод.

За результатами року зросли обсяги торгівлі товарами та послугами, а також чисті надходження прямих іноземних інвестицій з країн ЄС, головним чином завдяки високим показникам перших трьох кварталів. Однак світова фінансова криза та різке погіршення

економічної ситуації як в Україні, так і в країнах-членах ЄС призвели до зміни тенденцій як у динаміці торгівлі, так і у потоках капіталу наприкінці 2008 року. В останні місяці року відбулося скорочення торгівлі товарами та послугами на тлі значного зменшення внутрішнього і зовнішнього попиту, падіння світових цін на сировинні товари та проблем з залученням кредитів. Також фактично припинився притік іноземного капіталу, що значно підвищило ризик дефолту за приватними запозиченнями, здійсненими протягом останніх років. Ймовірно, нові тенденції будуть збережені протягом більшої частини 2009 року.

РОЗДІЛ ІV

УКРАЇНА В ДВОСТОРОННІХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

§ 1 УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКІ ВІДНОСИНИ У ФОРМАТІ ВЕЛИКОГО ДОГОВОРУ

Характеристика українсько-російських відносин не вкладається в традиційно прийняті параметри аналізу двохсторонніх відносин, якими вважається політичний діалог (офіційні відносини), торговельно-економічне та гуманітарне співробітництво. В дійсності ж ці відносини носять дуже складний багаторівневий системний характер. Відтак вони потребують системного, комплексного аналізу. Ексклюзивність цих відносин полягає в тому, що вони мають критично важливе значення для розвитку двох країн, для формування не тільки їх зовнішньої, але й внутрішньої політики. Отже, вони так чи інакше задають напрямок історичного розвитку як України, так і Росії. Саме таке критично важливе значення українсько-російських відносин для розвитку обох країн робить їх надзвичайно вагомими, наповнює їхній зміст фундаментальними та життєво важливими інтересами.

Концентрація такого рівня інтересів України й Росії в їхніх двосторонніх відносинах робить ці відносини надзвичайно динамічними, суперечливими й конфліктними. Конфліктність в українсько-російських відносинах є іманентною, оскільки вона породжується антагонізмом фундаментальних та життєво важливих інтересів України та Росії як незалежних держав. Яскравим проявом конфліктності українсько-російських відносин став 2008 рік. Відносини між цими двома країнами протягом 2008 року носили відверто конфронтаційний характер. Ця конфронтація обумовлена не тільки зовнішніми чинниками, але й, насамперед, процесами внутрішньої трансформації двох країн. Саме вони генерують потреби, які наповнюють сутність фундаментальних та життєво важливих інтересів, що втілюються в українсько-російських відносинах.

Отже, щоб зрозуміти характер цих двосторонніх відносин необхідно з'ясувати ті тенденції, які відбувались в процесі внутрішніх трансформацій двох країн протягом 2008 року, і які були закладені в попередні роки. У цьому контексті можна стверджувати, що в українсько-російських відносинах зовнішня політика є не тільки продовженням внутрішньої політики двох держав, але й проявом їхнього історичного розвитку.

Що стосується 2008 року, то основними віхами в розвитку українсько-російських відносин стали дві події: пролонгація дії Договору про дружбу, співробітництво та партнерство між Україною та Російською Федерацією (Великого договору) на 10 років та обрання Д. Медведєва президентом Росії.

Великий договір в контексті пріоритетними України та Російської Федерації.

Великий договір дійсно має дуже важливе значення як для України, так і для Росії, оскільки він за словами міністра закордонних справ України В. Огризка «залишатиметься фундаментом розвитку українсько-російського двостороннього співробітництва». Отже, перший десятирічний термін дії Великого договору, який добігає кінця 1 квітня 2009 року, дає підстави проаналізувати, те якою мірою принципи, закладні в цьому Договорі, втілювались в життя, тобто наскільки сторони дотримувались його букви й духу і як він сприяв реалізації інтересів двох країн на протязі минулого десятиріччя.

Безумовно, що Договір відповідав фундаментальним та життєво-важливим інтересам двох країн, оскільки в ньому вперше в історії в юридичній формі зафіксовуються відносини між Україною та Росією, як суверенними й незалежними державами, які вибудовуються на принципах «обопільної поваги, суверенної рівності, територіальної цілісності, непорушності кордонів, мирного врегулювання спорів, незастосування сили чи погрози силою, включаючи економічні та інші засоби тиску, права народів обирати свою долю, невтручання у внутрішні справи, дотримання прав людини і основних свобод, співробітництва між державами, сумлінне виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань, а також інших загальновизнаних норм міжнародного права (ст. 3 Договору).

Важливим положенням Договору є зобов'язання країн дотримуватись таких відносин між собою, які б сприяли підвищенню стабільності і безпеки в Європі та в усьому світі. Стаття 4. Договору містить конкретні положення щодо створення та зміцнення системи колективної безпеки в Європі та підвищення ефективності регіональних механізмів безпеки. Щоб українсько-російські відносини були чинником стабільності і безпеки в Європі сторони зобов'язались всі спірні проблеми, що виникають між ними, врегулювати виключно мирними засобами, а також співробітничати в попередженні та врегулюванні конфліктів і ситуацій, які зачіпають їх інтереси. Стаття 5. Договору визначає конкретні механізми такого співробітництва в сфері безпеки та інших сферах.

Проте, незважаючи на відповідність змісту і духу Великого договору національним інтересам обох країн та загальноприйнятим нормам відносин між державами, напередодні пролонгації Договору в Російській Федерації була розгорнута широка політична компанія з намірами його дискредитації і припинення його дії. Російські політики звинувачували Україну в невиконанні положень Договору та невідповідності його інтересам Росії¹¹⁰. На офіційному рівні Міністерство закордонних справ Російської Федерації виклало свої конкретні претензії, що невиконання українською стороною умов Договору, зокрема, - утиснення мовних прав населення, загрози безпеці РФ у зв'язку з намірами України вступити до НАТО та спробами перегляду угоди про базування Чорноморського флоту

¹¹⁰ Голь Богдан. Большой договор между Украиной и Россией: необязательное чтение. //dialogs.org.ua

РФ у Заяві про російсько-українські відносини від 11 вересня 2008 року. Очевидно, що сам Договір не може піддаватися сумніву оскільки його положення декларують еталон двосторонніх відносин між країнами, до якого вони мають прагнути. Питання в тому, які інтереси при цьому в своїх відносинах ці країни переслідують і яких пріоритетів дотримуються. Оскільки інтереси України та Росії переважною мірою є суперечливими, а в окремих сферах антагоністичними, то тоді і виникають претензії до тексту Договору чи до міри його виконання іншою стороною.

Навіть з поверхового аналізу Великого договору та 10-літнього періоду його реалізації видно, що Україна і Росія мають різне концептуальне бачення ролі цього Договору в розвитку їх держав та міждержавних двосторонніх стосунків. Для України важливо закріпити свій державний суверенітет, територіальну цілісність та непорушність кордонів, а також розвивати добросусідські рівноправні стосунки з Росією. Тому з точки зору українських інтересів найбільш вагомими в Договорі є статті 1-4, в яких російська сторона визнає суверенітет та територіальну цілісність України, а також гарантує незастосування сили чи погрози силою проти неї.

Виходячи з цих інтересів, пріоритетними для України з Російською Федерацією поміж «дружби», «співробітництва» та «партнерства» є саме відносини *співробітництва* на принципах добросусідства та рівноправності. Великий договір і закладає саме таку ґрунтовну базу для двостороннього співробітництва двох суверенних держав. Із 41 статті Великого договору, 23 присвячені різним галузям співробітництва, насамперед, торгівельно-економічному, науковому, ракетно-космічному, військово-технічному, екологічному, туристичному, гуманітарно-культурному та іншим.

Що стосується тлумачення «партнерство» то воно визначається в Договорі найвищим його рівнем – «стратегічним партнерством», як одним з принципів українсько-російських відносин. Проте, як показала 10-літня практика двосторонніх відносин цей принцип так і залишився лише намірами сторін. Причина тут полягає не в суб'єктивному небажанні однієї з сторін дотримуватись цього принципу, а у відсутності об'єктивних умов для досягнення такого рівня двосторонніх відносин. Насправді Україна і Росія знаходяться в асиметричній стратегічній залежності одна від одної.

Росія ж вбачає в цьому Договорі, насамперед, можливість повернення України в лоно своєї державності. Тому для Росії були й залишаються важливими ті підвалини, які дозволяють їй у майбутньому знівелювати українську державність, суверенітет України та не допустити відродження української нації. Від так ключовим символом для російської сторони сенсу українсько-російських відносин стало слово «дружба». Поняття «дружба» не має чіткого юридично-правового визначення, це категорія абстрактна. Саме тому

внесення його в подібні договори дає можливість російській стороні вкладати різний сенс, тлумачити його з точки зору російської ментальності. У російській ментальності «дружба» усвідомлюється, як дружба проти когось. Вона має бути обов'язково «братською», а якщо дружба «братська», то суб'єктами цієї дружби є молодший і старший брат. Фактично Великий договір за поглядами російської сторони мав сприяти реалізації російського бачення перспективи українсько-російських відносин, яке полягало в поверненні колишніх республік СРСР, нових незалежних держав, знову в Росію. При цьому, якою має бути сама Росія, росіяни не зовсім чітко уявлялось.

Якщо для України Великий договір вважається базою українсько-російських відносин навіки, то для Росії він розглядався, як початковий етап реінтеграції. Для Росії цей Договір мав закласти передумови повернення України в Росію. Але спершу Росія мала зафіксувати точку повернення, тобто визнати існуючу реальність – незалежність України. Невипадково, що при обговоренні цього Договору голова Белгородської обласної Думи А.Я.Зеликов зазначав: «Так, Договір слабкий, в чомусь безпринципний, але треба ж з чогось починати»¹¹¹.

В цілому в основу Великого договору російською стороною була закладена **реінтеграційна модель** відносин між Україною та Росією. Політична концепція відносин Росії з країнами СНД, метою якої, як зазначалось, було поетапне повернення колишніх республік СРСР в лоно Росії, через створення більш інтегрованого об'єднання, передбачала юридично-правове оформлення відносин з ними шляхом підписання трьох типів угод. При цьому переслідувався диференційований підхід, виходячи з різних можливостей для такої реінтеграції. Всі ці три типи були зорієнтовані на три різних за інтенсивністю процеси взаємодії¹¹². Нижній рівень складали угоди і договори, які були підписані з Грузією та Азербайджаном в 1998 році. Вони не передбачали в досяжному майбутньому тісних форм політичної та економічної інтеграції. Тобто відносно цих країн можливості для їх реінтеграції були самими мінімальними.

Верхній рівень складала низка правових актів, які були укладені між Росією та Білорусією по створенні спільної Союзної держави. На прикладі цього проекту Росією втілювалась майбутня модель реінтеграції. За своїми об'єктивними можливостями Україна не дотягувала до включення в такий проект, проте Росія не могла залишити її поза межами реінтеграційного проекту. Саме тому Україна в реінтеграційних планах Москви зайняла проміжний рівень. Документом такого рівня і став Великий договір.

¹¹¹ Там же.

¹¹² Там же.

Головне для російської сторони полягало в тому, що в ньому була зафіксована «необхідність поетапного формування та розвитку спільного економічного простору», який би мав згодом привести до утворення спільного (російського) політичного, правового, оборонного, культурного, гуманітарного та інших просторів російської державності. Саме така перспектива стала для депутатів Державної Думи РФ найбільш переконливим аргументом для ратифікації Великого договору 25 грудня 1998 року. Неадекватне та довільне тлумачення російською стороною змісту статей Договору, які стосуються сфери безпеки (ст.6) та гуманітарних відносин, відкривало їм вікно можливостей для (ст. 10-13) реалізації таких планів.

Зокрема ст. 6 зобов'язує Сторони утримуватись від участі або підтримки будь-яких дій, спрямованих проти іншої Сторони і не укладати з третіми сторонами будь-яких договорів, спрямованих проти другої Сторони. Жодна зі сторін не допустить також, щоб її територія була використана на шкоду безпеці іншої сторони. В разі виникнення ситуації, як зазначається в ст. 7, яка на думку однієї із сторін створює загрозу миру або зачіпає інтереси її національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності, вона може звернутись до іншої Сторони з пропозицією терміново провести відповідні консультації.

Ця стаття розглядається російською стороною, як механізм недопущення України до систем колективної безпеки і оборони, таких як Північноатлантичний альянс. Тож прагнення України до членства в НАТО розглядається російською стороною, як пряме порушення Великого договору. Проте не береться до уваги, що Росія і НАТО є стратегічними партнерами і згідно підписаного ними Основоположного акту, вони не вважають одне одного вірогідними противниками. Від так НАТО не складає жодної воєнної загрози для національної безпеки Росії.

Інший закид Росії щодо порушення Україною ст. 6 Договору полягає в тому, що вона поставляла комплекси протиповітряної оборони, які захищали Грузію від бомбардування російською авіацією під час російсько-грузинського конфлікту в серпні 2008 року. Ці дії класифікуються, як такі, що суперечать зобов'язанням України утримуватись від підтримки дій, спрямованих проти Росії¹¹³. Але ж Росія зобов'язувалась в ст. 3 Договору дотримуватись загальноприйняті норми міжнародного права, згідно з якими вона не повинна вдаватись до агресії проти Грузії чи будь-якої іншої суверенної держави.

В гуманітарній сфері російська сторона звинувачує Україну в порушенні ст. 12 щодо забезпечення етнічних, культурних та релігійних прав національних меншин. При цьому мається на увазі навіть не російська національна меншина в Україні, а так звана проблема

¹¹³ Христенко В.Н. «Большой» Договор России и Украины – 10 лет дружбы, сотрудничества и партнерства? / <http://forum.versii.com/viewtopic.php?p=1933&sid=dc4b7bd95abb5eab3195235b9b0fdf65>

«національних прав російськомовного населення України»¹¹⁴. На якій підставі «російськомовне населення України» вважається меншиною, чи нацією, чи частиною російської нації - невідомо. Тут очевидна підміна термінів. Робиться це для того, щоб обмежити і звести нанівець вживання української мови і нав'язати українському суспільству російські ментально-культурні стереотипи, накинути на Україну один з атрибутів російської державності – надати російській мові державний статус. Використовуючи у такий спосіб ст. 6 та ст. 12 Договору, Росія намагається бути «гарантом» - патроном України, як її зовнішніх, так і внутрішніх відносин.

Що ж до «насильницької українізації», яку закидає Росія Україні, де ще можна у світі найти таку країну, де 70% журналів і 63% газет, що видаються в Україні, є російськомовними, при тому як українською видається тільки 19% і 45% відповідно. Тоді, як російською мовою в побуті розмовляє тільки 28% населення країни, частка росіян в Україні складає 17%, а частка українців 78%. Ще більш вражаючим є співвідношення у використанні української та російської мов у сфері електронної інформації України, де українські сайти складають 17%, а російськомовні 83,7%¹¹⁵. В той же час таж ст. 12. зобов'язує сторони створювати рівні можливості та умови як для вивчення російської мови в Україні, так і української мови в Російській Федерації. Чи забезпечила Росія хоча би такі умови для вивчення української мови, які є в Україні для вивчення російської мови.

Проте 10-річний період дії Договору так і не допоміг Росії реалізувати заплановану реінтеграційну модель її відносин з Україною. І в цьому полягає ще одна причина тієї розпачі російських політиків і шквалу критики російською стороною на адресу Великого договору. Невипадково противники його пролонгації стверджують, що «Договір, виступаючи в якості димової завіси суспільної свідомості, тільки поглиблює протиріччя між двома державами, які з кожним роком нажаль продовжують віддалятися одна від одної. Саме тому продовження цього Договору без його загальнонародного обговорення тільки ускладнює трагедію двох колись братських народів, яких безвідповідальні політики спочатку розвели, а сьогодні намагаються замінити ним багатовікову дружбу подібними сурогатними договорами»¹¹⁶. Десять років тому вони вважали, що «відкриваються нові можливості для подальшого розвитку братерської дружби і всебічного співробітництва між народами України і Росії» - життя саме показало наївність подібних тверджень»¹¹⁷.

¹¹⁴ Голь Богдан. Большой договор между Украиной и Россией: необязательное чтение. //dialogs.org.ua

¹¹⁵ Геннадій Надтока. Характер сучасних українсько-російських відносин та шляхи формування нової моделі співробітництва /Україна і Росія в політичному просторі «єдиної Європи». – Матеріали міжнародної конференції / НІПМБ. – К. ПЦ «Фоліант», 2007. – С.60

¹¹⁶ Христенко В.Н. «Большой» Договор России и Украины – 10 лет дружбы, сотрудничества и партнерства? /

¹¹⁷ Там же.

При цьому характерно, що автори подібних тверджень апелюють не до співробітництва між двома державами, а до «всебічного співробітництва між народами Росії та України».

Проте Великий договір, незважаючи на таку критику з боку російських політиків, давав певні умови для реалізації Росією її реінтеграційної моделі у відносинах з Україною. Хоча при цьому не можна було вважати їх достатніми. Причини провалу цієї моделі криються в тих тенденціях, які сформувались і стали домінуючими в українсько-російських відносинах за минуле десятиліття. Вказуючи на ці тенденції, директор Міжнародного інституту гуманітарно-політичних досліджень (Росія) В'ячеслав Ігрунов зазначає: «Провал російсько-українського інтеграційного проекту, що став наслідком помаранчевої революції, призвів до перегляду всієї системи пріоритетів Росії на пострадянському просторі і до потрясіння основ ідентичності – принаймні в рамках політичної еліти. В результаті цих переглядів Росія відмовилась від спроб залучення України в спільний економічний простір, намагаючись використовувати свою перевагу «великої енергетичної держави» для вилучення максимального матеріального зиску з двохстороннього співробітництва»¹¹⁸. Звичайно помаранчева революція докорінно змінила траєкторію розвитку українсько-російських відносин, проте вона виявилась не єдиною причиною відмови Росії від реінтеграційної моделі.

Українсько – російські відносини як проекція внутрішніх трансформацій в Україні та Росії.

Очевидно, що головні причини криються не тільки в внутрішніх тенденціях розвитку України, але й Росії. Яким чином ці тенденції вплинули на розвиток українсько-російських відносин протягом десятилітнього терміну дії Великого договору?

Тож постає питання, які тенденції домінували в економічній, політичній та гуманітарній сферах розвитку України та Росії, і як вони вплинули на їхні зовнішні політики? В цілому за характером дії цих тенденцій минуле десятиліття доцільно розділити на дві історичні періоди: перший – 1998-2004рр, другий – 2004-2008рр.

Протягом першого періоду тенденції, що домінували в економічній і політичній сфері розвитку обох держав були дуже подібними, і це створювало суттєве підґрунтя для реалізації реінтеграційної моделі зовнішньої політики Росії. В чому полягала їх сутність? Процес трансформації економічної та політичної системи, який почався з отримання незалежності двох держав зводився до захоплення, розподілу чи перерозподілу, а також утримання *влади* і *власності*. Ринкові механізми, які були запуснені з початком

¹¹⁸ В'ячеслав Ігрунов. Двосторонні політичні відносини в фокусі європейського співробітництва: від проблемних питань до динамічних рішень / Україна та Росія в політичному процесі «єдиної Європи». – С. 83.

економічних реформ в Україні і Росії поставили питання про необхідність демонополізації влади і власності. Це призвело до виникнення гострої політичної конкуренції за владу і власність, що в свою чергу поставило нову дилему: що має бути головною метою цієї боротьби – влада чи власність? Іншими словами, мова йшла про предмет привласнення, знаходження необхідного балансу між привласненням державної влади і привласненням державної власності. В постсоціалістичних умовах привласнення державної власності могло відбутися тільки з використанням інститутів державної влади, доступ до яких мала посткомуністична номенклатура.

Отже, ринкові реформи як в Україні, так і в Росії зводились в основному до зміни форми власності, що передбачало передачу державної власності в руки номенклатури. Звісно, що головним пріоритетом у цей історичний період була *власність*. Державна влада потрібна була перш за все для отримання чи привласнення державної власності.

Такий процес присвоєння державної власності державними чиновниками прийнято називати "номенклатурною приватизацією", а економічні відносини при такому характері присвоєння – "номенклатурним капіталізмом". Номенклатурний капіталізм дає можливість владній еліті одержувати надприбутку, особливо не турбуючи про зростання виробництва і продуктивності праці. Такий номенклатурний капіталізм веде до неминучого повного краху суспільства, оскільки він непродуктивний по своїй природі. Його основними ознаками є корупція, збільшення питомої ваги "тіньової" економіки, криза платежів і падіння рентабельності підприємств. У контексті європейської інтеграції проблема тут полягає в тому, що з "номенклатурним капіталізмом" Україна не може повноцінно інтегруватися у світову економічну систему. Капіталістичний Захід для владної номенклатури був не чим іншим, як місцем відмивання грошей, де можна конвертувати свої тіньові надприбутки у тверду доларову валюту. Так поступово країни номенклатурного капіталізму перетворюються в автаркію під назвою Співдружність незалежних держав.

Неприйняття Заходу і європейських цінностей владною номенклатурою відбувалось не тільки на рівні усвідомлення економічного інтересу, але і на політичному рівні. Присвоєння політичної влади кланово-олігархічними групами це надзвичайно небезпечний для України процес. У цьому процесі місце політичних партій як комунікаційного зв'язку між владою і суспільством зайняли так звані, "політичні холдинги", що захищають у владі інтереси груп "тіньового" бізнесу. Так "тіньова" економіка в Україні породила "тіньову" політику.

Кланово-олігархічні групи в Україні досить чітко структуровані, насамперед, за регіональною ознакою та галузевою сферою ("енергетика", "нафтогазова",

”сталеварна”, та інші). Функціонування цих галузей в Україні залежить у першу чергу від кооперації з Росією. Виходячи з цього, як економічні, так і політичні інтереси цих груп пов'язані з Росією, а не із Заходом. Така ситуація суттєво звужує економічні можливості інтеграції України в Європу.

Проте реалізація інтересів цих класово-олігархічних груп, а від так і вплив на зовнішню політику визначальною мірою залежав від того, яке місце ці групи посідали у системі політичної влади в країні. Політичний клас в Україні характеризувався двома суттєвими рисами: *радянськістю* та *регіональністю*. Перша риса говорить про те, що політична еліта в Україні залишалась переважно радянською як за походженням, так і її суттю та складом. Хоча українську еліту на 80,0% складають етнічні українці їм бракує національної свідомості, оскільки така свідомість за радянських часів всіляко придушувалась. В основі політичної свідомості радянської еліти панував принцип пролетарського інтернаціоналізму, який ототожнювався з радянською експансією на міжнародній арені і формуванням такої наднаціональної російськомовної спільноти, як “радянський народ” у внутрішній політиці. Отже така еліта на відміну від Росії виявилась нездатною усвідомлювати, формулювати та відстоювати національні інтереси нової незалежної держави. Вона продовжувала відчувати себе частиною більш великої і могутньої держави ніж Україна, столицею якої була і залишається Москва.

Другою суттєвою ознакою сучасної української еліти є її регіональний характер. На 84,0% українська еліта сформована вихідцями з регіонів. Регіони України, як відомо, різняться своїми регіональними особливостями, що віддзеркалюється на поглядах, переконаннях та інтересах представників регіональних еліт. Така регіональна обумовленість вносить великі розбіжності в політичні, психологічні, культурні та геополітичні орієнтації української еліти, що не сприяє консолідації як самої еліти, так і українського суспільства. Еліта, яка сформована на регіональній основі і уявляє себе перш за все носієм регіональних інтересів досить легко може бути реінкорпорована в лоно інтересів сусідніх держав, оскільки загальнодержавні, загальнонаціональні інтереси для такої еліти є вторинними в порівнянні з регіональними інтересами. У цьому відношенні Росія має значні можливості через регіональне чи транскордонне співробітництво реінкорпорувати в лоно своїх інтересів регіональні еліти східних і південно-східних регіонів України, або лобювати свої інтереси через представників цих регіонів у центральних органах державної влади в Україні.

В основу зовнішньої політики цієї управлінської еліти на чолі з Л.Кучмо. був покладений принцип балансування між Росією та Заходом. Технологічно така схема являла собою використання співробітництва із Заходом як засобу протизваги, або

„торгівлі” з Росією, в той же час, сам Захід розглядався як джерело фінансової і технічної допомоги. Росія як і раніше залишалась головним стратегічним партнером в економічній, політичній і культурній сферах. Була запроваджена інтеграція одночасно у двох протилежних напрямках: в євразійському (інтеграція з Росією) і європейському та євроатлантичному. Очевидно, що рух одночасно в двох протилежних напрямках не міг бути продуктивним. Така двополюсна зовнішня політика видавалась як багатовекторна. Вона була проявом слабкості суто технологічного підходу в реалізації інтересів держави, характеризувалась відсутністю стратегічних ідеологічних і цивілізаційних орієнтирів, мінливістю, непослідовністю, невпевненістю і непербачуваністю. Світоглядні орієнтири цієї управлінської еліти як і раніше зосереджувались на Москві та російських енергоресурсах, що нашло відлуння в заявах Президента Л.Кучми про те, що без Росії Україна не може існувати як самостійна держава.

Росія була надзвичайно близька і рідна цій управлінській владній еліті не тільки в ментальному та світоглядному сенсі, але й за характером процесу привласнення державної власності. Як і в Росії, процес привласнення в Україні носив номенклатурний характер, коли брак фінансових ресурсів суб'єктів приватизації компенсувався адміністративним ресурсом. Такий характер приватизації давав змогу владній еліті отримувати надприбутки, особливо не піклуючись про зростання виробництва та продуктивності праці. Процес привласнення державної влади породжував олігархічні клани, які утворилися на базі виключно регіональних елітних груп переважно східних та південно-східних регіонів України

Парламентські вибори 2002 року остаточно закріпили в Україні перемогу трьох найбільших (донецького, дніпропетровського та київського) кланово – олігархічних угруповань у вищих структурах державної влади. З цього часу управлінська модель політичної еліти трансформувалась в олігархічну. До складу такого типу провладної еліти входили кланово-олігархічні групи, представники яких займали ключові позиції у вищих органах державної влади.

При такому типі провладної еліти функції держави втратили своє суспільне призначення і спрямовувались на обслуговування потреб кланово-олігархічних груп, які починають відігравати ключову роль у прийнятті стратегічно важливих державних рішень. Очевидно, що такі рішення як реверс нафтогону Одеса – Броди, приєднання до Єдиного економічного простору, створення газотранспортного консорціуму, демілітаризація Криму шляхом скорочення військових контингентів і військової інфраструктури Збройних Сил України на ньому, рішення про побудову шляхопроводу

через Керченську протоку, який має з'єднати Крим з територією Російської Федерації приймалися в супереч інтересам національної безпеки України, виходячи з потреб окремих кланово–олігархічних груп.

Ці ж факти свідчать про проросійську спрямованість зовнішньої політики України та інтересів цих кланово–олігархічних груп при умові знаходження їх при владі в Україні. Така проросійська спрямованість інтересів олігархічної еліти і кланово – олігархічних угруповань в Україні обумовлювалась їхньою нездатністю інтегрувати підконтрольну їм економіку в світову економічну систему з прозорим веденням бізнесу. Тільки російська тіньова напівкримілізована економіка була спорідненим для них середовищем, де не виникали претензії до перетікання тіньових капіталів.

Процес привласнення державних підприємств потребував впровадження демократичних свобод. Але номенклатурна приватизація, яка була властива країнам СНД, в тому числі і Україні, в якості предмету привласнення включала не тільки державну власність, але й державну владу. Так виникла потреба в монополії на державну владу, що стало суперечити основним принципам демократії, оскільки ці принципи унеможливають існування такої монополії. Така логіка розвитку економічних процесів зумовила сповзання пострадянських країн де проводилась номенклатурна приватизація в авторитаризм.

В Україні ця тенденція набрала сили з приходом до влади олігархічної еліти, яка підлаштувала демократичні норми під свої потреби, сформувавши систему, яку можна назвати як *“олігархічну демократію”*. При такій системі, як зазначає радник Представництва Фонду К. Аденауера в Україні Ігор Плашкін *“непідзвітність еліти суспільству та інформаційна деформація суспільства роблять таку еліту закритою від самого суспільства і перетворюють її на клан. Коли така еліта напрацьовує свої родинні, фінансові та інші зв'язки з великим бізнесом, то створюється модель держави, де ми і живемо і яка називається планово-олігархічною. А управління такою країною зводиться до того, щоб утримувати баланс не між трьома гілками влади, а між цими кланово-олігархічними структурами.”*¹¹⁹. Власне виконання цієї функції і стало одним із основних повноважень Президента України з приходом олігархічної еліти до влади в Україні.

Безумовно, що така деформація демократичних норм безпосередньо відбилась на зовнішньополітичних стосунках України. Одним із основних завдань зовнішньої політики України, особливо у відносинах з європейськими структурами, такими як Рада Європи, Європейський Союз, НАТО, та їх членами стала апологетика такої деформованої у бік авторитаризму політичної системи країни та оправдання діяльності керівництва країни по

¹¹⁹ Роль еліт у трансформаційному суспільстві / збірник матеріалів “круглого столу”. - К., НІСД, 2003 – С.9.

впровадженню моделі такої “олігархічної демократії” в країні. Так поступово зовнішня політика України почала переорієнтовуватись з національних інтересів, які вона мала просувати на міжнародній арені на обслуговування потреб кланово-олігархічних угруповань і правлячої олігархічної еліти в Україні. Починаючи з 2000-го року основні зовнішньополітичні зусилля країни були спрямовані на виправдання легітимності референдуму 2000-го року, залагодження “касетного скандалу”, покращенням іміджу керівництва країни, подолання політичної недовіри, яка склалася у європейських країн щодо України як суб’єкта євроінтеграційних процесів, зняттям претензій європейських структур щодо порушення прав людини, утисків засобів масової інформації та переслідуванням незалежних журналістів в Україні.

Логічним завершенням розвитку “олігархічної демократії” стало б встановлення авторитарного режиму в країні. Оскільки після завершення розподілу державної власності і державної влади між трьома основними класово-олігархічними угрупованнями в Україні між ними розгорнулася би боротьба за монополію на владу і власність, що неминуче потребувало б встановлення авторитарних форм правління країною. Цей сценарій розвитку України мала б закріпити перемога провладного кандидата Віктора Януковича на президентських виборах 2004 року. У такому разі змінились би зовнішньополітичні пріоритети України. Курс на європейську і євроатлантичну інтеграцію було би змінено на євразійську інтеграцію, що означало би реінтеграцію України у лоно інтересів Російської Федерації. Проте помаранчева революція, що сталася в результаті фальсифікації президентських виборів, зірвала реалізацію такого сценарію подій і визначила національно-демократичну європейську перспективу розвитку країни.

До кінця 90-х років подібна економічна та політична система склалась і в Росії. Але на відміну від вихідців з радянської номенклатури, які залишились при владі в Україні, колишня радянська номенклатура в Росії досить швидко усвідомила себе російською національною елітою з притаманними їй великодержавними поглядами, оскільки в суспільній свідомості Росія залишалася правонаступницею СРСР та Російської імперії. Від так, хоча ця номенклатура складає кістяк регіональної еліти, їй не властивий регіоналізм. Вона мислить не регіональними інтересами, а загальнонаціональними, великодержавними категоріями.

Починаючи з другої половини 1990–х років відмінною особливістю взаємодії федеральної та регіональних еліт стало відносне падіння значення дихотомії “цент-регіони” і підвищення ролі ”вертикально – інтегрованих” політико-фінансових кланів, які включають в себе гравців як федерального так і регіонального рівня.

Зазначені тенденції еволюції російської еліти знаходять віддзеркалення і в українасько-російських відносинах. з 2000 року особливо відчутною стала експансія російських фінансово-промислових груп на Україні, які захоплюють і підпорядковують своїм інтересам цілі сегменти української владної еліти, як центральної, так і регіональної, що складає значну загрозу національній безпеці України. Московські ФПР власне продовжують проєкцію підпорядкування регіональних еліт за межами Росії інкорпоруючи в свої інтереси національні еліти країни „близького зарубіжжя”, перш за все України, вибудовуючи таким чином єдину “вертикально-інтегровану” елітну структуру, політично і організаційно підпорядковану Москві, а точніше Кремлю.

Номенклатурна приватизація природних виробничих ресурсів призвела до швидкого збагачення як федеральної, так і регіональної еліт. Паралельно відбувалось об’єднання представників політико - адміністративного та економічного капіталу. На федеральному рівні навколо “сім’ї” Б. Єльцина почали формуватись потужні політико – фінансові олігархічні конгломерати, які перебирали на себе все більшу кількість функцій, у тому числі щодо прийняття рішень у сфері зовнішньої політики.

Щодо федеральних олігархічних конгломератів, то Б.Єльцин в обмін на їх політичну лояльність “закривав” очі на їх економічну діяльність. Так збагачуючись у своїх власних інтересах, федеральні олігархічні конгломерати могли підпорядковувати собі регіональні олігархічні групи, вибудовуючи вертикально інтегровані структури.

Зрощування політичної бюрократії та бізнесової еліти вимагало розробки спільної ідеологічної платформи, якою стала державницька ідеологія. Потреба в економічній експансії спокушує до відновлення зовнішньополітичних мотивів, пов’язаних зі збиранням російських земель та реставрацією традиційної імперської великодержавницької політики. Віддзеркаленням такої політики стала так-звана “*доктрина Примакова*”. Ця доктрина була спрямована на відновлення за Росією статусу КВО великої держави. У відносинах із Заходом це проявилось: у запереченні процесу розширення НАТО; замороженні процесу подальшого скорочення ядерних озброєнь: співпраці з Іраком: намаганні створити антиамериканську геополітичну вісь „Москва – Пекін – Делі”; спробі активізувати геополітичне суперництво на Балканах та інше.

Пострадянський простір об’являвся зоною життєво важливих інтересів Росії. Для просування російських інтересів в країнах СНД була розроблена і прийнята указом президента РФ Б.Єльцина окрема стратегія, відома під назвою ”Стратегічний курс Російської Федерації з державами – учасницями Співдружності Незалежних Держав”. Основним завданням цієї стратегії стала реалізація курсу на реінтеграцію пострадянського

простору в цілому та неприйняття існування на цьому просторі національних держав. При цьому незалежна Україна розглядалась як геополітичний суперник Росії на пострадянському просторі, регіональне лідерство України вважалось недопустимим.

Як прийнятних розглядалось декілька сценаріїв реінтеграції, таких як залучення до Білорусько – Російського Союзу, чи поглинання України спільним економічним, політичним, правовим та оборонним простором. Особливої уваги заслуговує сценарій фрагментації України, відділення від неї східних і південно-східних регіонів і реінтеграція їх в Росію¹²⁰. Активним засобами реалізації такої політики стало розгортання масштабної компанії щодо захисту співвітчизників та російськомовного населення в Україні, намагання створити проросійські партії в Україні та інше.

Проте в доктрині Примакова не був врахований обмежений ресурс Росії для реалізації подібної політики. В результаті така політика обернулась значними програшами: відступом Росії з Балкан, розширенням НАТО, рішенням стамбульського саміту ОБСЄ про виведення російських військ з Молдови та Грузії, поділом з Україною Чорноморського флоту.

З приходом до влади В. Путіна відбулась третя найбільша хвиля зміни владних еліт в Росії. Першим, найбільш радикальним кроком Путіна стало відділення олігархів від політики. Процес рівновіддалення олігархів від влади мав на меті, з одного боку, відокремити бізнес від участі в політиці, з іншого – поставити цей бізнес під жорсткий політичний контроль¹²¹. В обмін на лояльність, бізнес мав просувати політичні інтереси Кремля, як в середині Росії, так в за її межами. Спроба М. Ходорковського відійти від цього нового правила вилилась у знищення ЮКОСУ - однієї з найбільших російських нафтових компаній¹²².

Так, на політичну авансцену Росії вийшла **бюрократична еліта**. Такий вихід був обумовлений не тільки потребою відділення влади від бізнесу, але й необхідністю централізації Росії, а також побудовою авторитарного політичного режиму. Причому, ключові позиції в цій еліті мали належати “силовикам”. За час першого терміну президентства В. Путіна “силовикам” вдалось значно потіснити економічну еліту і на початку другого президентського терміну посісти центральне місце в системі політичного

¹²⁰ Trenin, Dmitri. *The end of Eurasia: Russia on the border between geopolitics and globalization*. Carnegie Endowment for International Peace Washington, D.C., 2002, p.156.

¹²¹ The Trial of K. *The Economist*, November 1, 2003, pp. 29-30.

¹²² The future of Russian business. *The Economist*, August 7, 2004, pp.49-50.

істеблішменту Росії. З 1998 по 2002 роки частка військових в системі влади збільшилась у 7 разів. У вищому керівництві країни вона зросла у 12 разів.

Від так, з обранням у 2000 році В. Путіна президентом РФ, який мав бути спадкоємцем влади Єльцина і гарантом клану його родини, з всевладдям олігархів в Росії було покінчено. На момент приходу Путіна до влади основні сегменти державної власності Росії вже були розділені між російськими олігархами, до яких він не належав. Від так йому нічого іншого не залишалось, як запровадити зворотній процес повернення тепер вже приватної власності під державний контроль. В тих нових умовах повернути колишню державну власність під контроль держави можна було тільки за допомогою сильного державного апарату і встановлення в країні авторитарного режиму.

Зрозуміло, що якості та стиль дій цієї еліти будуть безпосередньо віддзеркалюватись на українсько-російських відносинах. Стиль та погляди російської владної військової еліти на місце України в системі національних інтересів Росії та шляхи їх реалізації обумовили деякі характерні риси політики Росії відносно України.

Перше. В світоглядних поглядах цієї владної еліти, Україна як і раніше продовжує сприйматись радше як російська провінція, яка тимчасово і випадково отримала незалежність, а її суверенітет є надзвичайно слабким і безперспективним. Виходячи з такого розуміння, в основу українсько-російських відносин ця еліта поклала **реінтеграційний проект**, кінцевою метою якого є повернення України в лоно російської державності і російського суспільства у далекотерміновій, а можливо і середньотерміновій перспективі, шляхом розмивання її державного суверенітету та обмеження її незалежності. Вона не вбачає великих відмінностей між українським та російським суспільством. Підставою для такого погляду вважається спільність історичних та етнічних коренів двох слов'янських народів, спільна релігія та належність у недалекому минулому до такої спільноти, як “радянський народ”¹²³.

Етнічні і ментальні розбіжності, що існують між росіянами і українцями мають нівелюватись шляхом адаптації українського суспільства до російського соціального і духовного ландшафту. Таким чином, головною системою координат в якій знаходиться Україна, з погляду цієї російської еліти є внутрішньосистемні асиметричні зв'язки. Від так Україна, як їм видавалось, має бути переважно предметом внутрішньої, а не зовнішньої політики Росії. Отже російська владна еліта вибудовувала відносини з Україною, як відносини між центром – і периферією, розглядаючи її як російську провінцію, і звісно

¹²³ Trenin, Dmitri. *The end of Eurasia: Russia on the border between geopolitics and globalization*. Carnegie Endowment for International Peace Washington, D.C., 2002, p.80.

переносячи на українсько-російські відносини стереотипи своїх відносин з російськими регіонами.

Друге. Російська владна еліта усвідомлює, що суверенітет України в даний час у в короткотерміновій перспективі буде залишатись реальністю, з якою необхідно рахуватись. Виходячи з цієї реальності, на їх погляд, найбільш оптимальною і прийнятною для реалізації національних інтересів Росії видається модель **“обмеженого суверенітету”** України. Така модель допускає існування суверенної України в даний історичний проміжок часу, але її суверенність не повинна виходити за межі російських національних інтересів, тим більше перешкоджати їх реалізації. Тобто це такий суверенітет, який би був обмежений російськими інтересами. Ця модель неодноразово озвучувалась у тезах про те, що Україна є виключною сферою життєво важливих інтересів Росії. Обмеженість допускає певну ступінь самостійності України у її зовнішньополітичних зносинах, особливо у відносинах з НАТО і ЄС. Але при цьому передбачається, що така самостійність повинна бути вписана у контекст зовнішньополітичного курсу Росії. Це означає, що зовнішня політика України мала бути скоординована з російськими зовнішньополітичними відомствами, знаходитись, так би мовити, в режимі ручного управління, основні важелі якого знаходяться в Кремлі.

Третє. Реалізація моделі “обмеженого суверенітету” потребувала створення цілої системи контролю над зовнішньою і внутрішньою політикою України. Головними механізмами здійснення такого контролю вважалося створення різних інтеграційних об’єднань типу СЕП, ОДКБ, Союзу Росії і Білорусії та формування через них єдиного економічного, валютного, політичного, правового, оборонного, інформаційного, мовного, соціально-культурного простору російської держави. До інших механізмів контролю Кремля над зовнішньою і внутрішньою політикою України директор Інституту країн СНД Костянтин Затулін відносить: демократизацію України шляхом її децентралізації (очевидно маючи на увазі дезінтеграцію – П,Г,) і федералізації; надання російській мові державного статусу; збереження маси віруючих в лоні православної церкви Московського патріархату, тобто наявності церковної єдності двох країн¹²⁴. При цьому, існування зазначених механізмів К. Затулін розглядав як гарантію і умову справжньої дружби, співробітництва та партнерства між Росією і Україною.

Четверте. Шляхи реалізації моделі “обмеженого суверенітету” передбачали встановлення вертикальної та горизонтальної системи впливу на прийняття

¹²⁴ Затулин Константин. Борьба за Украину: что делать? // Россия в глобальной политике, – том 1, №1, январь-февраль, 2005. – С.80.

зовнішньополітичних рішень та управління внутрішньополітичними процесами в Україні. Це потребувало, перш за все, визначення списку найбільш прийнятних агентів впливу – своєрідних провайдерів російських інтересів в Україні. В якості таких провайдерів російське керівництво розглядало політичні сили, бізнес-еліти, регіональні елітні, представники вищих органів державної влади та інші актори, які : по–перше, мають вплив як у системі органів державної влади, так і в суспільстві; по-друге, поділяють російські інтеграційні проекти; по-третє, можуть поєднувати власні інтереси з російськими інтересами. В кінцевому рахунку встановлення системи впливу на зовнішню та внутрішню політику передбачало формування в Україні впливової проросійської партії чи іншої форми політичного руху, які б дали можливість під їх крилом легалізувати та zorganizувати діяльність агентів впливу Кремля.

В.Путін ставши президентом Росії намагався структурувати вплив Кремля на Україну. Стала помітною селекція провайдерів, які б могли створити вертикаль такого впливу. Головними компонентами вертикалі російського впливу на Україні стали: адміністрація Президента України, очолювана В.Медвідчуком – уряд України – центристські фракції в парламенті, які уособлювали два із трьох найпотужніших в Україні кланово-олігархічних угруповань – київського та донецького. Таким чином, увага Кремля концентрувалась, з одного боку, на задіяні інституційних механізмів вищих органів державної влади України, з іншого, на врахуванні бізнес-інтересів українських кланово–олігархічних угруповань.

Горизонтальні канали впливу вибудовувались Кремлем через корпоративні зв'язки російських бізнес-еліт з українськими бізнес-партнерами та чиновниками в структурах державної влади в Україні. Намагання встановити горизонтальні канали впливу шляхом побудови політичних проектів, пов'язаних зі створенням проросійських політичних партій та рухів в Україні, поки що не мало успіху. Досить вдалим каналом горизонтального впливу можна вважати релігійний проект, репрезентований Московським патріархатом та його православними організаціями в Україні¹²⁵. Основними ж відомствами відповідальними за втілення зазначеної моделі стали відомства російських спецслужб, такі як ФСБ (Федеральна служба безпеки) і СЗР (Служба зовнішньої розвідки).

Однак помаранчева революція (2004р) в Україні зруйнувала ці досить системні плани втілення реінтеграційної моделі російсько-українських відносин. Концептуально доктрина «обмеженого суверенітету» політики Російської Федерації відносно України, ще

¹²⁵ Charlemagne Patriarch Alexy, a powerful Russian. *The Economist*, April 27, 2002. – P.35.

залишалась на порядку денному, проте запроваджені механізми та шляхи її втілення вже не працювали. В Україні остаточно затвердився демократичний режим, і саме він став головною перешкодою на шляху втілення цієї доктрини. Більше того, Росія розцінила помаранчеву революцію в Україні та революцію «троянд» в Грузії, як шалений удар з боку Заходу по її геополітичній обороні та путінському авторитарному режиму. Невипадково, як зазначає відомий російський політолог Андрій Окара «мирна помаранчева революція була сприйнята в Росії з екзистенціальним жахом – як загроза російському суверенітету, як українське передвістя того самого «російського бунту», який за Пушкіним «безглуздий і нещадний», як виклик політичному режиму Володимира Путіна і самим основам російської держави»¹²⁶.

Отже з 2004 року перед російським керівництвом постала потреба не тільки зміни зовнішньополітичної стратегії, але й модернізації самої російської державності. Останні чотири роки (2004-2008рр.) стали етапом такої модернізації. Що вона передбачала і що являла собою в економічному, політичному, гуманітарному та геополітичному вимірах?

В цілому її сутність, як і в попередні періоди, зводилась до знаходження відповідно до потреб часу необхідного співвідношення між політичною владою і власністю. В період Єльцина рух відбувався від державної влади до власності, де влада розглядалась як засіб приватизації державної власності. В період першого періоду правління В. Путіна (2000-2004 рр.) цей рух став зворотнім: від приватної власності – до державної влади, тобто встановлення державного контролю над власністю. В другий період В. Путін вирішив *поєднати приватну власність з державною владою*, створити такий собі симбіоз влади і власності, об'єднати їх в один політико-економічний інститут, який пізніше російські політологи назвали *«державою-корпорацією»*.

Держава-корпорація являє собою такий політичний режим, при якому існує монополія як на політичну владу, так і на приватну власність, де бізнес підпорядкований політичним інтересам, де він може використовуватись одночасно і як політичний, і як економічний ресурс. Завдяки цьому, влада в Росії може мобілізувати і концентрувати в своїх руках всі наявні матеріальні і економічні ресурси, а також застосовувати їх для реалізації як внутрішньополітичних, так і зовнішньополітичних інтересів. Таким чином, сам бізнес в Росії стає частиною політики. В той же час державне управління в країні

¹²⁶ Окара А.Н. Украинские дискурсы и российская парадигма. Оптимальная модель отношений России и Украины как политологическая, культурологическая и социально-философская проблема. // Полития. - 2007. - №3. - С. 9.

формується за правилами бізнесового менеджменту. Правила управління бізнесом стають частиною державного управління. Такий новий введений в Росії тип держави-корпорації подібний до дволикого Януса, коли російська держава, одягнувши мантію бізнесу може захоплювати через приватні корпорації цілі сегменти економіки інших держав на умовах приватного бізнесу і правил ринку та перетворювати їх у частину власності російської держави.

В той же час виявляється, що в основі державних інтересів та зовнішньої політики Росії лежать інтереси російського бізнесу, який одночасно є і приватним і державним. При такій державі панівним класом в суспільстві стає не середній клас і не олігархи, а **номенклатура**. В такій державі чиновники одночасно є і державними службовцями і бізнесменами. Їх бізнес інтереси стали неподільними зі службовими державними інтересами. В такій ситуації корупція, як така, втрачає сенс, тому що вона стає системною, тобто частиною стилю державного управління.

Прообразом такого типу держави-корпорації для В. Путіна став «Газпром». Як пише відомий журналіст В. Портніков: «По суті, Росія за путінських часів перетворилась із держави в корпорацію, а «Газпром» став державою. Державою, яка послідовно захищає свої інтереси саме так, як це роблять зазвичай країни, а не корпорації, використовуючи всю російську машину (державного управління., *авт*). А російськими інтересами нерідко керують корпоративні міркування як, наприклад, потреби того ж «Газпрому». Держава і корпорація помінялись ролями»¹²⁷.

По типу «Газпрому» В. Путін з 2004 по 2008 рік вибудував в провідних сегментах економіки Росії великі російські галузеві державні холдинги, замкнувши їх в одну корпорацію – єдину управлінську державну кампанію. Так на базі експортного посередника «Рособоронекспорт» консолідовані майже всі активи ВПК, що призвело до появи в Росії величезного виробника зброї з монопольним експортним каналом та елементами диверсифікації виробництва. Ті підприємства, які чинять спротив такій консолідації залишаються без державних замовлень¹²⁸.

Найбільш потужні підприємства авіаційної промисловості, такі як кампанія «Сухой», «Авіаекспорт», «Іллюшин», «Туполев» консолідовані в «Об'єднану авіабудівну корпорацію» (ОАК). До 2015 року такі корпорації будуть створені в суднобудуванні, автомобілебудуванні, двигунобудуванні, пороховій галузі. Вже прийнятий закон про утворення великої корпорації, яка буде об'єднувати підприємства атомної енергетики та атомного машинобудування.

¹²⁷ Портніков Віталій. Почему Медведев? – К.: Самлит-Книга, 2008. – С.39-40

¹²⁸ Храбрый Олег. Синдром незаменимости.// Эксперт, - 2007. - № 20. – С.56.

Таким чином, через замикання великих російських галузевих холдінгів в єдину державну корпорацію, В. Путін створив паралельний центр державної влади в Росії. Оскільки тепер утворилось два центри влади в Росії: держава і корпорація, які живуть як сіамські близнюки, то очевидно має бути і дві голови, які ними керують. Щоб такий гібрид, створений із держави корпорації працював успішно, потрібно щоб ці дві голови діяли синхронно і щоб кожна з них могла брати на себе усі функції державного управління, наприклад, у випадку коли одна з них перестане працювати. Таким чином, вони обидві можуть працювати синхронно, а можуть бути в такому режимі, коли одна з них головна, а інша резервна. Така система дуумвірату являє собою «сполучені посудини»; «винищувач «спарку», коли обидва пілоти разом або по черзі можуть керувати польотом літака.

Така система дуумвірату забезпечила В. Путіну можливість залишитись при владі в Росії, навіть пішовши з посади Президента РФ. Ставши прем'єр-міністром при такій державній системі, він зберіг за собою всі необхідні важелі впливу на управління країною. Очевидно, що дуумвірат передбачив введення в систему управління державою-корпорацією другої людини, подібної В.Путіну; людини, яка не складатиме йому конкуренції. Такою людиною став Дмитро Медведєв, який мав досвід управління такою корпорацією як «Газпром». Зарекомендувавши себе менеджером корпорації, він тепер став одночасно і стажером і першим пілотом російського державного літка при наявності досвідченого інструктора В. Путіна, який при необхідності в будь-який момент може перебрати на себе штурвал і функції першого пілота.

Такий тип держави втрачає потребу в забезпеченні життєдіяльності суспільства, служіння йому, виконуючи тільки ті функції, які надаються самим суспільством. Ці функції зводяться загалом до встановлення правил взаємовідносин в суспільстві, забезпеченні його безпеки і добробуту. Зазвичай такі обмежені функції притаманні державам з демократичними режимами. Держава-корпорація створена В. Путіним поєднує в собі функції сакрального центру в житті нації, яка втілює принципи і практики ідеократії з функціями постановки стратегічних завдань і цілей для країни і мобілізації народу на їх виконання. Такі функції, як правило, поєднує в собі імперія. Тобто витвір В. Путіна є нічим іншим, як модернізованою імперією. А імперія за визначенням – «є такою державою, в якій існують інші цілі, які виходять за межі елементарного підтримання власного існування та зростання матеріального добробуту підданих. Саме наявність таких

цілей задає вектор розвитку, робить його усвідомленим»¹²⁹. Повним підтвердженням існування імперських цінностей російського суспільства є стабільно високі рейтинги підтримки В. Путіна та Д. Медведєва навіть в умовах глибокої фінансової та економічної кризи в Росії наприкінці 2008 року.

Іманентною властивістю такої держави-імперії є захоплення прилеглого геополітичного простору. «Мета імперії – зовсім не пограбування і не використання ресурсів підконтрольних територій. Мета – облаштування приєднаних просторів у відповідності до своїх уявлень про правильність життєвого устрою і державного порядку»¹³⁰. Від так зовнішній вектор діяльності такої імперської держави-корпорації передбачає проведення агресивної експансіоністської зовнішньої політики.

Таким чином, обрання Д. Медведєва Президентом Російської Федерації у 2008 році стало логічним завершенням побудови нової державної машини – модернізованої імперської держави-корпорації, агресивність зовнішньої політики якої чітко окреслилась протягом 2008 року, кульмінацією чого стала серпнева п'ятиденна війна Росії з Грузією.

Перехід Росії від глухої оборони до геополітичного контрнаступу на Європу.

Нова модель російської держави відповідно вимагала і нового концептуального оформлення її зовнішньої політики. Основні положення концепту цієї зовнішньої політики знайшли своє втілення в так званій *«доктрині Д. Медведєва»*. Зовнішньополітичний сенс цієї доктрини можна звести до кількох тез. Сполучені Штати Америки втрачають свою доцентрову силу, а від так і домінуючий вплив у світі. Починається стрімка дезінтеграція системи міжнародних відносин, світ трансформується від монополярного до багатополярного, в результаті чого утвориться 4-5 світових держав, серед яких має бути й Росія, зі своєю регіональною зоною впливу. Така ситуація відкриває перед Росією вікно можливостей піддати ревізії результати розпаду СРСР, переглянути результати холодної війни й відновити статус-кво світової держави. Сферою домінування Росії має стати вся Євразія, яка включатиме і Європу. Досягнення цієї грандіозної мети має бути здійснено в два етапи. 1-й етап передбачає реставрацію російської державності на пострадянському просторі. 2-й етап – перехід від глухої оборони до геополітичного контрнаступу на Європу. Глобальна фінансова криза буде сприяти швидкому послабленню Заходу. Єдиний світовий ринок розпадеться на декілька регіональних

¹²⁹ Юрьев Михаил. Естественным для русских вариантом государственного устройства является смесь идеократии и имперского патернализма // Российское государство: вчера, сегодня, завтра. / Под общ. ред. И.М. Клямкина. – М.: Новое изд-во, 2007. – С.170.

¹³⁰ Там же.

ринків, в кожному з яких почне формуватись власна фінансово-платіжна система. Однією з світових резервних валют такої регіональної фінансово платіжної системи має стати російський карбованець¹³¹.

Ця глобальна фінансово-економічна криза призведе на думку російських авторів такого концепту до глибинних змін існуючого світоустрою. *Ослаблений кризою Захід буде змушений піти з далекої периферії, повсюди скорочуючи свою присутність.* «Так відбудеться з Америкою. В середині Америки і Євросоюзу відповідне послаблення можливо буде майже непомітно незброєним оком, а от де-небудь в Грузії воно відразу стане дуже помітним. І як тільки це почне відбуватися, як тільки російська влада вирішить, що Америка зі стовідсотковою вірогідністю ні яким чином не зможе заступитись за Грузію, війна з Грузією негайно почне готуватись. І не тільки з Грузією. І не буде ніякого сумніву ні яких дебатів, оскільки все стримується тільки Америкою і ніким іншим»¹³². І ми побачили що це передбачення повністю справдилось вже в серпні 2008 року.

Далі акценти нової російської зовнішньополітичної доктрини передбачають, що в умовах такого послаблення Заходу, Росії може відійти вся Європа. Не буде «шансів для Європи зберегти свій суверенітет при відсутності американської допомоги. В теперішній Європі немає навіть волі до спротиву. Вона не здатна воювати ні з ким, ніколи, ні при яких обставинах»¹³³. *При такому сценарії розвитку ситуації Росія має допомогти Німеччині і Франції виштовхнути США з Європи і перехопити лідерство та домінування на Європейському континенті.* Такий похід на Захід відкриває можливості інтегрувати в російський простір не тільки центрально-східну частину Європи, як це вдалось Радянському Союзу в результаті 2-ої світової війни, а й увесь європейський континент. Але спершу Росія має відвоювати у Заходу або підібрати, якщо той буде відступати, **європейську частину пострадянського простру**. Перш за все це стосується України.

Отже, цей глобальний геополітичний контекст, а також новий тип російської держави-корпорації висувають необхідність впровадження нової моделі відносин з Україною, яку можна назвати **реставраційною моделлю**. Головною метою втілення цієї моделі має бути, очевидно, *облаштування України у відповідності з російськими*

¹³¹ Рубль готов стать мировой резервной валютой, мир - нет. // NEWSru.com : 3 октября 2008 г. 08:05 / http://www.newsru.com/columnists/03oct2008/rubl_print.html.

¹³² Юрьев Михаил. Естественным для русских вариантом государственного устройства является смесь идеакратии и имперского патернализма // Российское государство: вчера, сегодня, завтра. - С. 176-177.

¹³³ Там же. – С. 174-175.

світоглядними уявленнями про «правильний» політичний, соціально-економічний та життєвий устрій, а також державний порядок.

Причому ця мета розглядається не тільки в контексті побудови самої Росії як світової держави, але і як частина більш глобального геополітичного проекту, пов'язаного з облаштуванням за російськими уявленнями нового світоустрою, так званого багатопольярного світу.

Реалізація цього нового глобального проекту має будуватись на п'яти принципах, які Д. Медведев виклав у своїй зовнішньополітичній доктрині.

1. Росія визнає примат принципів міжнародного права.
2. Світ має бути багатопольярним.
3. Росія не хоче конфронтації з жодною із країн. Росія не збирається ізолюватись.
4. Безумовним пріоритетом є для нас захист життя й гідності наших громадян, де б вони не знаходились. Ми будемо також захищати інтереси нашого підприємницького співробітництва закордоном. І всім повинно бути зрозуміло, що якщо хтось буде робити агресивні вилазки, той буде отримувати на це відповідь.
5. У Росії, як і в інших країнах світу є регіони, в яких знаходяться привілейовані інтереси. В цих районах розташовані країни, з якими нас традиційно пов'язують дружні добросердечні відносини, історично особливі відносини. Ми будемо дуже уважно працювати в цих регіонах і розвивати такі дружні стосунки з цими державами, з нашими близькими сусідами.

«От із цього я буду виходити при здійсненні нашої зовнішньої політики», - заявив Президент Росії Д. Медведев, виступаючи в резиденції «Бочаров ручей» в Сочі 31 серпня 2008 року після визнання незалежності Абхазії та Південної Осетії¹³⁴. Незважаючи на свою тривіальність, ці принципи мають досить глибокий і завуальований підтекст. Із тлумачення цих принципів кремлівськими теоретиками й творцями цієї доктрини стає зрозумілою одіозність і багатоплановість цього зовнішньополітичного проекту.

Так *міжнародне право*, про яке йде мова у формулюванні *першого принципу*, є функцією чи проекцією від силового статус-кво між „основними політичними гравцями». «По суті, російський президент говорить: незважаючи на те, що баланс сил змінився убік однопольярного світу, ми будемо наполягати на певній формі біпольярності. А це дуже принципове питання. Адже це означає, що ми відмовляємося визнавати поразку Росії в "холодній війні". Це було непорозуміння, говорить Медведев, це не була поразка, але лише деякий тимчасовий відступ. А от зараз у Цхинвалі й в Абхазії ми показали, що саме

¹³⁴ Бочаров ручей (Сочі). 31 августа 2008.

РИА.http://www.rian.ru/trend/Medvedev_statement_Russia_Osetia_Abkhazia_26.08.2008

в нашій особі існує другий полюс, що рішуче кидає виклик новій, споруджуваній міжнародної моделі. Іншими словами, у першій тезі Дмитра Медведева закладений принцип геополітичної революції (реваншу **авт.**). На правовому рівні російський президент просто захищає правовий статус-кво, але імпліцитно він закликає до геополітичної революції, до реставрації в тім або іншому ступені зрівноважування американського полюсу чимсь іншим»¹³⁵. Тобто в цьому тезисі мова йде, по-перше, про ревізію результатів „холодної війни” і того світопорядку, який склався після її закінчення, а також того міжнародного права, яке закріпило ту систему безпеки і ту систему міжнародних відносин, яка склалась в постбіполярний період. По-друге, після тимчасового відступу, **Росія переходить до геополітичного наступу на Захід**, намагаючись здобути геополітичний реванш за тимчасовий відступ. Метою такого наступу (геополітичної революції) є реставрація колишнього впливу на європейський континент, того впливу, який мав Радянський Союз, реставрація того другого полюсу в особі Росії, який має зрівноважувати американський полюс. По-третє, ставши самодостатньою, Росія в своїй зовнішній політиці стає вільною, суверенною, незалежною не тільки від зовнішнього тиску, але й від міжнародного права, яке забезпечувало міжнародну безпеку. І на цій підставі вона виправдовує своє визнання незалежності Південної Осетії й Абхазії, грубо попираючи принцип суверенітету і територіальної цілісності країн, як застарілий принцип, що вже не відповідає новим реаліям. Вона визнає те міжнародне право, яке буде прописане під її власні інтереси з урахуванням її сили і того нового балансу сили, який буде складатись на її користь. Таке міжнародне право має ґрунтуватись на проекції сили Росії.

Принцип багатополярності означає: по-перше, наявність у Росії власної сфери впливу у світі; по-друге, він безпосередньо спрямований проти США. Росія кидає силовий виклик Сполученим Штатам Америки. Фактично, згідно цього принципу зовнішня політика Росії має бути контрсиловою політикою. Сила стає основою її зовнішньої політики. Перемога у війні над Грузією переконала російське керівництво у дієвості воєнної сили. “Якщо ми ввійшли в Південну Осетію й Абхазію, то, виходить, ми показуємо, що будемо захищати модель ялтинського миру й далі - силою, і це саме головне, тому що все робиться силою. Сила - це основа права. Слово "багатополярність" - це для американського істеблішменту абсолютно неприйнятний революційний авангардний панк - політологічний термін. По суті справи, це заклик до Америки відмовитися від тих досягнень, яких вона протягом 19-20 і із Заходом в 21 столітті, домоглася. По суті, це поразенство й заклик до самоліквідації. Але в

¹³⁵ Выступление руководителя Центра консервативных исследований социологического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова Александра Дугина на круглом столе "Пять принципов российской внешней политики: многополярность как неизбежность". /<http://www.sorokinfond.ru/index.php?id=462>

Америці це неприпустимо, особливо при тій значенні консерваторів різних моделей (від м'яких до твердих), що там є. Саме тому Дмитро Медведєв, який закликає до багатополярності, по суті, оголошує Америці війну. Так що, якщо однополярність - це проект США, то багатополярність означає війну зі Сполученими Штатами Америки.»¹³⁶.

Така зухвала впевненість ґрунтується на тому, що Сполучені Штати не будуть чинити спротиву російській військовій експансії на пострадянському просторі, поки країни цього простору не належать до НАТО і у Росії є ядерна зброя. Євросоюз і Європа є занадто слабкі і боязливі, щоб заперечувати діям Росії. Достатньо їх налякати і ЄС прийме будь-які умови Росії. Ненадання Україні та Грузії Плану дій щодо членства в НАТО (ПДЧ) на Бухарестському саміті (2008 р.) та маленька переможна війна в Грузії тільки зміцнили таку впевненість.

Після Грузії воєнно-політична активність Кремля змістилась в бік Латинської Америки, поближче до берегів США. Під час візиту до цього регіону віце-прем'єра РФ І. Сечена в середині вересня 2008 року розглядались питання розвитку союзницьких відносин з Венесуелою і Кубою, що з точки зору Кремля „стане гідною відповіддю на активізацію США на пострадянському просторі”¹³⁷. Після цього візиту були проведені військово-морські маневри за участю ВМС Росії, Венесуели та Куби.

В розвиток таких переконань, в своєму Посланні Державній Думі Д. Медведєв 5 листопада 2008 року пообіцяв відмовитись від ліквідації трьох ракетних полків, розгорнути в Калінінградській області ракетні комплекси „Іскандер” і здійснювати радіоелектронне подавлення американської ПРО, начебто у відповідь на наміри США розмістити елементи ПРО в Польщі і Чехії. Хоча ракети „Іскандер” мають бути націлені на країни ЄС, а не на США.

З іншого боку, на думку російських ідеологів, багатополярність має бути підтримана Європою, оскільки це відкриває шанси перед ЄС бути самостійним центром сили без опіки США. Росія цим принципом демонструє свою готовність допомогти, особливо таким країнам, як Німеччина і Франція, звільнити Європу від присутності США.

Другий принцип вказує також на необхідність ідеологізації зовнішньої політики Росії, тому як без ідеологічного наповнення неможливо створити жодного антиамериканського союзу з іншими країнами. Основою такої ідеології, звісно, є антиамериканізм. Оскільки це те спільне в ідеологічному плані, що Росія може знайти і в Європі, і в Латинській Америці, і в Азії, і особливо в мусульманському світі. Що ж до Європи, то ідеологічне наповнення російської зовнішньої політики очевидно не буде обмежуватись одним антиамериканізмом,

¹³⁶ Там же.

¹³⁷ Ведомости, 2008. – 18 сентября.

а буде включати деідеологізацію Європи з одночасним нав'язуванням її власної ідеології і прийняття нею авторитаризму в Росії. Росія поставить Європу перед дилемою: демократичні цінності чи стабільні відносини з Росією. Очевидно ЄС обрав стабільні відносини. Саме такі стабільні відносини мають бути покладені в побудову нової системи колективної європейської безпеки без НАТО на основі нового балансу сили. В необхідності саме такої системи Д. Медведєв палко переконував канцлера ФРН пані Меркель під час свого візиту до Берліну влітку 2008 року¹³⁸.

Тим європейським країнам, які будуть проводити свою політику в руслі російських зовнішньополітичних інтересів обіцяються всілякі преференції, як то безперерйне постачання російських енергоресурсів, відкриття російського ринку для їх товарів та інвестицій і т.п. В Німеччині Д. Медведєв запропонував ініціювати створення міжнародних консорціумів-операторів транзитних трубопроводів за участю російських та європейських компаній, а також так званих „транзитних країн”. При цьому російські інвестори мають прийти в Європу і грати за зрозумілими, а не дискримінаційними правилами. При цьому Росія готова взяти модуль відносин з Німеччиною, як типовий, для всіх інших європейських країн¹³⁹. Мається на увазі перш за все такі країни як Франція, Італія, Греція, Болгарія, Угорщина.

В основі *третього принципу* лежить теза про те, що Росія не має наміру конфронтувати з тими країнами, які поступаються її інтересам в тому числі із США, якщо ті для початку відмовляться від підтримки суверенітету України та її прагнень набути членство в НАТО, а також визнають її частиною російської сфери впливу. Також вона не буде блокувати шляхи підтримки місії НАТО в Афганістані і буде більш поміркованою у відношенні до ядерної програми Ірану, якщо США відмовляться від намірів розмістити елементи ПРО в Польщі і Чехії.

«Іншими словами, те, що Росія не хоче конфронтації з жодною країною, це значить, що Росія буде нападати активно й вишикувати багатополярний фронт, включаючи ті сили, які багатополярно існують у Європі, у США, але саме головне - в Азії, в арабському світі, а також в Африці, Латинській Америці й так далі. Наші військові бомбардувальники, які зараз перебувають у Латинській Америці, показують, як ми не збираємося ізолюватися. Тому що нам дуже важливо мати військові бази близько до Америки, зі здатністю нанести

¹³⁸ Мухин Александр. Новый Медведев. //Кремль,ORG, 2008. – 10 июля.

¹³⁹ Там же.

по Америці ядерний удар, так само, як існують американські військові об'єкти поблизу кордонів Російської Федерації. Саме тому ми не збираємося ізолюватися»¹⁴⁰.

Четвертий принцип, як зазначають адепти медведєвської доктрини, Росія запозичила у США та Ізраїлю, країн, котрі втручаються у внутрішні справи інших держав, якщо там страждає безпека їхніх громадян. «Опція ж нашого президента Дмитра Медведєва в тім, щоб бути як Америка. Тобто, якщо Америка буде однополярний світ, жодним чином не бентежачись, що хтось обурений цим, то Росія буде будувати багатополарний світ, чого б це не коштувало. Америка, привласнює собі право інтеграції, а оскільки заперечити його далі вже не можливо, ми також привласнюємо його. Вони говорять про втручання, і ми говоримо про втручання. І, по великому рахунку, попереджаємо всіх, що якщо, наприклад, на Україні або в Молдавії, або десь ще, наприклад, у країнах Прибалтики, місцеві влади наміряться наступити на інтереси російських громадян або російського населення взагалі, то Росія може залишати за собою право діяти по американо-ізраїльському сценарію. Тобто бути не разом з Америкою, а як Америка»¹⁴¹.

Отже, згідно з цим принципом Росія присвоює собі право втручатися у внутрішні справи України, включно із застосуванням військової сили чи воєнної інтервенції. Права російських громадян чи російського населення, під яким очевидно розуміється все російськомовне населення України, чи російські бізнес - інтереси є достатньою підставою для такої інтервенції.

П'ятий принцип за тлумаченнями російських ідеологів вказує на **зону геополітичної відповідальності Росії**. «Коли президент говорить, що в дружніх їй регіонах є привілейовані інтереси, то, виходить, ця територія перебуває під російським контролем. І той, хто спробує це заперечити, кидає виклик уже не цій країні, а Росії з її ядерною зброєю. Саме це називається "зоною геополітичної відповідальності". На відміну від США Росія не оголошує такою зоною увесь світ, - ми чемна маленька версія Америки на рівні всього євразійського континенту, але не всього світу. Відповідно, це означає: Росія є повноцінною геополітичною регіональною державою зі своїми стратегічними інтересами, що перебувають за кордонами її території»¹⁴².

Отже, нова зовнішньополітична доктрина зорієнтована на більш активну, упереджувальну зовнішню політику Росії в порівнянні з путінською доктриною, яка зосереджувала увагу на відповідях на виклики. Очевидно, що Україна є центральною зоною цієї „геостратегічної відповідальності» Росії.

¹⁴⁰ Выступление руководителя Центра консервативных исследований социологического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова Александра Дугина на круглом столе "Пять принципов российской внешней политики: многополярность как неизбежность".

¹⁴¹ Там же.

¹⁴² Там же.

Україна об'явлена центральною зоною „геостратегічної відповідальності» Росії.

Доктрина Медведєва, за задумами її творців, має виконувати не тільки ідеологічну (світоглядну) та керівну, але й мобілізаційну функції. Вона має мобілізувати суспільство на великі звершення в побудові багатопольярного світу. На підтвердження важливості цієї тези свідчать соціологічні дослідження проведені Фондом суспільної думки «ФОМ» 23 - 24 серпня 2008 року. На думку 80 % опитаних росіян у різних регіонах країни, "сучасну Росію можна назвати великою державою"; 69 % вважали, що зовнішня політика Росії "досить ефективна"; переважна більшість учасників опитування - 82 % - заявили, що "Росія повинна прагнути до того, щоб стати самою впливовою країною у світі"¹⁴³.

Очевидно, що, виходячи з такої мілітаристської свідомості російського суспільства, доктрина Медведєва має також внутрішньополітичне призначення. Як зазначають коментатори російського журналу „The New Times”: «Усередині країни, як здається, вибір між реформами й мобілізацією зроблений на користь останньої. Звичайно, члени правлячого дуумвірату думають, що можливий якийсь третій шлях, отака "мобілізаційна модернізація" в умовах "легкої" ізоляції від ключових держав і інститутів західного світу»¹⁴⁴

Відтак, виходячи з викладених принципів, доктрина Медведєва ставить перед російською зовнішньою політикою цілу низку досить складних і суперечливих завдань.

1. Протидія США по всіх напрямках міжнародних відносин.
2. Ліквідація присутності інтересів США на пострадянському просторі.
3. Витіснення США з Європи шляхом підтримки антиамериканських кроків Німеччини і Франції.
4. Припинення розширення НАТО, локалізація і дискредитація його діяльності та виключення з нової архітектури безпеки в Європі.
5. Розкол і послаблення ЄС шляхом побудови геополітичної вісі Москва-Берлін-Париж та проведення преференційної політики відносно тих країн Євросоюзу, які діють у відповідності до російських інтересів, і здійснення силового тиску на країни, які проводять незалежну політику.
6. Деідеологізація Європейського Союзу та відносин з країнами ЄС з переведенням їх в площину прагматичних інтересів.
7. Забезпечення геокультурної і глобально-ідеологічної експансії¹⁴⁵.

¹⁴³ Hard line stance backed as views of US hit new low. *Financial Times*. September 23, 2008.

¹⁴⁴ Евгения Альбац, Андрей Колесников. Цена закрученных гаек *The New Times*, 2008, №35 - 1 сентября. – С.4-6.

¹⁴⁵ Павел Данилов. Сто дней Дмитрия Медведева. //Кремль,ORG, 2008. – 17 июля.

8. Забезпечення монополізації європейського енергетичного ринку шляхом встановлення контролю над: енергетичними ресурсами, доступом до ринків, транспортними комунікаціями та досягненням конкурентного домінування.
9. Забезпечення реалізації корпоративних інтересів російської держави та російського бізнесу.
10. Забезпечення перетворення російського карбованця у світову резервну валюту.
11. Формування континентальної геополітичної дуги по вісі Париж-Берлін-Москва-Пекін-Делі-Тегеран. Росія і Німеччина, як держави стратегічного партнерства, мають бути координаторами-мостами на євразійському просторі¹⁴⁶.

В перспективі Континентальна дуга буде складатись з Європейського Союзу (на базі Франції і Німеччини), Євразійської Русі (на базі Росії), Великого Китаю (на основі Китаю), Великої Індії (на основі Індії і Ірану)¹⁴⁷. Тому стратегічним завданням зовнішньої політики Росії є всебічний розвиток співробітництва в рамках Шанхайської організації співробітництва (ШОС) і взаємодія з ЄС.

Очевидно, що в епіцентрі цієї геополітичної відповідальності Росії є Україна. Тому виконання завдань, які стоять перед зовнішньою політикою Росії на міжнародній арені, одночасно будуть означати створення необхідних зовнішньополітичних умов для реалізації реставраційної моделі українсько-російських відносин.

В цьому контексті **першим завданням** зовнішньої політики Росії є *ізоляція України від підтримки з боку США*, руйнація відносин стратегічного партнерства між США та Україною, тиск на Україну з метою проведення нею антиамериканської політики як в середині країни, так і на міжнародній арені, досягнення визнання з боку США України, як частини російської сфери впливу, в обмін на лояльність до вирішення найбільш гострих для США проблем (Ірак, Іран, Афганістан, Близький Схід). Невипадково такою різкою і хворобливою була реакція МЗС Росії на підписання Хартії Україна-США про стратегічне партнерство та Угоди щодо забезпечення енергетичної безпеки України у 2008 році.

Друге завдання – *недопущення вступу України до НАТО* та згорання співробітництва України з Північноатлантичним альянсом. Це завдання Росія вирішувала через створення опозиції з таких країн як Німеччина, Франція, Італія та Бельгія перспективі набуття Україною членства в НАТО та відвертим силовим тиском на ті країни Альянсу які підтримують євроатлантичний інтеграційний курс України..

Третє завдання - *дискредитація України в очах світового співтовариства*, як ненадійного партнера, держави, яка не відбулась, нестабільного і непередбачуваного сусіда

¹⁴⁶ Панарин К.Н. От Единой России к Евразийской Руси./www.panarin.com..

¹⁴⁷ Там же.

Європейського Союзу, країни, яка не може існувати самостійно і не повинна бути незалежною.

Четверте завдання - позбавлення України альтернативних російському, шляхів забезпечення своєї оборони та безпеки. Руйнація ГУАМ та Балто-Чорноморського співробітництва.

Суть реінтеграційного проекту полягає не в поступовому наближенні підтягуванні України, як і інших пострадянських країн, до Росії, або в Росію через будь-які інтеграційні проекти, а у **відтворенні Росії в самій Україні**. Мова йде про перетворення України в частину Росії. Як зазначає старший науковий співробітник Інституту міжнародних відносин Стенфордського університету, Йозеф Йоффе, аналізуючи зовнішньополітичний курс Кремля при Президентові Медведєві: „Сорок років назад доктрина Брежнєва проголосила, що: "соціалістичні країни не можуть перестати бути соціалістичними", і це стало приводом для вторгнення, що розтрощило "празьку весну". Чи одержимо ми зараз доктрину Путіна: "те, що належало Росії, не може перестати їй належати"?"¹⁴⁸.

Шляхами такого відтворення в *економічній сфері* є: перебирання економіки, інфраструктури, включаючи газотранспортну, в державну власність Російської Федерації; в *політичній сфері* – розмивання державного суверенітету України та ліквідація демократичного режиму в країні; формування маріонеткового уряду в Україні; в *гуманітарно-культурній сфері* – недопущення відродження історичної пам'яті зокрема та відродження української нації в цілому, витіснення з інформаційного і культурного простору України української мови і культури та досягнення повного домінування в ньому російської мови та інформаційних ресурсів, насадження в суспільну свідомість населення України російської державної ідеології та російських політичних стереотипів мислення, а також формування малоросійської ідентичності українського суспільства.

Доктрина Медведєва і реставраційна модель українсько-російських відносин.

Безумовно, що принципами доктрини Медведєва Росія буде керуватись в двохсторонніх українсько-російських відносинах. Перший принцип буде стосуватися нового тлумачення Великого Договору. Оскільки в нього закладалась інтеграційна модель українсько-російських відносин, то тепер він вже не відповідає новим вимогам до зовнішньої політики Росії. Росія очевидно відмовиться від намірів втягувати Україну у будь-які інтеграційні об'єднання, на кшталт ЄЄП, ОДКБ, СНД, ЄврАзЄС, і самі інтеграційні об'єднання на пострадянському просторі вже не будуть мати такого великого значення для

¹⁴⁸ Josef Joffe. The Rise of the Putin Doctrine. *Newsweek*. August 23, №36, 2008/

самої Росії. Більше того, як вважають експерти, Росія взяла курс на демонтаж цих малоефективних організацій. Зокрема, це стосується СНД¹⁴⁹. Так Росія в односторонньому порядку вийшла з таких важливих угод, як Конвенція про захист прав інвесторів, Договір про міждержавний ринок цінних паперів, Протокол про допомогу біженцям, Рішення „Про заходи у врегулюванні конфлікту в Абхазії, Грузія”, підписаного 19 січня 1996 року главами десяти держав-учасниць СНД та підтверженого Заявою Ради глав держав СНД від 19 вересня 2003 року.

Москва також остаточно відмовилась від інтеграційних планів ЄврАзЄС за свій рахунок: не вдалось прийняти угоди про спільний енергетичний ринок, єдиний транспортний простір, міждержавні галузеві програм розвитку¹⁵⁰. Немає прогресу і в Митного союзу. Союз держав Білорусі та Росії тепер теж не вписується в нову реставраційну модель. Натомість, відмовившись від наднаціональних структур, Росія перейшла до безпосереднього підпорядкування собі низових національних сегментів держав, які би мали приймати участь в реалізації цих інтеграційних проектів. Це стосується, насамперед, економіки, банківської системи, транспортної інфраструктури, сегментів безпеки і оборони. Так, в такому об'єднанні як ОДКБ, Росія бере національні армії країн-членів цієї організації під власне управління¹⁵¹. Прийнято рішення про створення в Центральній Азії на базі країн ОДКБ єдиної системи збройних сил.

Все це означає, що Росія перейшла до повномасштабної ревізії юридичної бази відносин з країнами СНД. Яким чином ця ревізія буде стосуватись Великого договору з Україною? Очевидно, що Росія буде намагатись знівелювати дію тих положень Договору, які стосуються державного суверенітету, територіальної цілісності та непорушності кордонів України і одночасно педалювати на розширеному тлумаченні положень та укладанні додаткових угод з питань безпеки (ст.6) та гуманітарних питань (ст.11,12), а також з різних сфер економічного співробітництва, оскільки економічне співробітництво та співробітництво в гуманітарній сфері можуть бути використані Росією, як умови для реалізації реставраційної моделі. Спираючись на ці положення, Росія буде намагатись підвести нову юридичну базу, яка б більшою мірою відповідала новому статус-кво Росії, новому співвідношенню сил з Україною і новій реставраційній моделі таких відносин.

Укладання цих угод буде здійснюватись по принципу сили і на основі сили. У текстах цих угод Росія буде намагатись зняти посилання на міжнародні документи, які

¹⁴⁹ Олег Храбрый. Синдром незаменимости.// Эксперт, 2007. - № 20. – С. 56.

¹⁵⁰ Там же.

¹⁵¹ Выступление руководителя Центра консервативных исследований социологического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова Александра Дугина на круглом столе "Пять принципов российской внешней политики: многополярность как неизбежность".

підтверджують суб'єктивність української держави в міжнародних відносинах та міжнародному праві. Ці нові проекти угод будуть стосуватись пролонгації перебування ЧФ РФ на території України, захисту прав російських громадян та російськомовного населення в Україні, функціонування і статусу російської мови, а також преференцій діяльності російського бізнесу в Україні. У той же час Росія буде всіляко ухилятися від правового оформлення державного кордону з Україною.

Принцип багатополярності буде вносити в українсько-російські відносини антиамериканську спрямованість, апеляцію належності України до сфери впливу Росії, як в двосторонніх відносинах у внутрішній політиці, так і в міжнародних відносинах з іншими країнами світу. На міжнародній арені Росія буде позиціювати себе як «патрон» України, яка є сферою геостратегічної відповідальності Кремля. Одночасно ця багатополярність розглядатиметься, як війна за сферу впливу Росії і „звільнення” України та її сусідів від впливу Заходу.

Виходячи з такого примату, Росія буде продовжувати конфронтаційну політику з Україною, розглядаючи її, а також країни, що межують з ЄС і НАТО та Росією своїм ворожим оточенням. Так Польща, країни Балтії, Україна та Грузія розглядаються як маріонетки США, а від так в статусі суверенних держав вони є ворожими для Росії. Соціологічні опитування росіян у 2008 році показують, що перший рядок у рейтингу недружніх до Росії країн зайняли США - 33,3%, потім Грузія - 31%. Латвію визнають ворожою 18%¹⁵². 52,6% росіян погано ставляться до України, а 21% опитаних віднесли Україну до країн, з якими в Росії найбільш ворожі відносини. В Україні погано ставляться до Росії всього лише 8,9% опитаних¹⁵³.

Образ ворога, який ліпиться з України, необхідний російському керівництву також для внутрішнього вжитку – мобілізації населення на боротьбу з зовнішніми викликами, відволікання від внутрішніх проблем і консолідації суспільства навколо російської влади, а також зміцнення авторитарного режиму в Росії. Як зазначає відомий російський політолог Лілія Шевцова, "Війна Росії із Грузією у 2008 році стала останнім акордом у формуванні антизахідного вектора держави й одночасно завершальним штрихом у консолідації нової системи. <...> Серпневі події підтвердили одну просту істину: зовнішня політика в Росії стала інструментом здійснення внутрішньополітичного порядку денного. <...> Серпнева війна робить безглуздом обговорення питання, хто править Росією і які відносини усередині правлячого тандему Медведєв - Путін. Медведєв надяг путінський френч і став військовим

¹⁵² Марьям Магомедова. Кто не с нами, тот против нас? Россияне назвали союзников и «врагов» нашей страны. // «Новые Известия» www.newizv.ru 18 июня 2008 г.

¹⁵³ Более половины россиян плохо относятся к Украине. // Correspondent.net 25.09.08.

президентом, і саме йому довелося закрити епоху в розвитку країни, почату Михайлом Горбачовим."¹⁵⁴

Таким чином, конфронтація Росії з Грузією, Україною та країнами Балтії покликана виправдовувати існування авторитарного режиму в Росії і сильної влади. Невипадково В.Путін був обраний президентом Росії на фоні другої чеченської війни, а Д. Медведєв затвердився, як сильний президент Росії на фоні війни з Грузією. Отже зовнішня політика Росії відносно України є проекцією її внутрішньої політики і тих процесів, які відбуваються в Російській Федерації. Така проекція обумовлює конфліктний характер українсько-російських відносин. Як пише доктор історичних наук Геннадій Надтока: „На двохсторонньому рівні цей конфлікт є передусім етнонаціональним, оскільки базується на фактичному невизнанні Росією української національної ідентичності та її атрибутики й культурній теорії триєдиноросійства. Конфлікт інтересів є політичним у зв'язку з тлумаченням української державності, як геополітичної псевдоморфози. Нарешті, конфлікт набуває цивілізаційних рис через розбіжність сповідування переважною більшістю громадян обох суспільств цінностей політико-правового характеру”¹⁵⁵.

Отже спрямованість зовнішньої політики Росії відносно України обумовлена: по-перше, конфліктом інтересів обох країн в економічній, політичній та гуманітарних сферах; по-друге, природою та інтересами нової моделі російської державності як держави-корпорації. Які завдання та інструменти вирішення цих завдань, виходячи із зазначених особливостей, характерні для політики Росії в її відносинах з Україною.

Судячи з природи цієї російської держави-корпорації, сенс усієї зовнішньої політики Росії буде зводитись до **поглинання політичної влади і власності в Україні**. Саме виходячи з цієї двоєдиної мети дуже важко відділити економічні завдання зовнішньої політики Росії від суто політичних.

Проте в **економічній сфері** це насамперед:

- перебирання під свій контроль газотранспортної системи України, її внутрішньої інфраструктури та національного газового ринку;
- перебирання у власність Росії ключових сегментів української економіки, її експортноорієнтованих галузей, хай-теку, машинобудування;
- встановлення контролю над банківською і фінансовою системою країни;
- сприяння в отриманні преференцій для російського бізнесу.

Для реалізації цих завдань буде запроваджений механізм дії та ресурси держави-корпорації. Користуючись ринковими механізмами та відкритістю української економіки,

¹⁵⁴ Лилия Шевцова. *Конец эпохи: Антитезис Горбачеву*. // «Ведомости» 2008. - 17 сентября.

¹⁵⁵ Геннадій Надтока. *Характер сучасних українсько-російських відносин та шляхи формування нової моделі співробітництва./ Україна і Росія в політичному просторі «єдиної Європи».. – С. 54-55.*

Росія буде викупати акції стратегічно важливих підприємств, або забирати їх за борги. Такі підприємства, які передаються в Україні російському бізнесу з часом стануть частиною російської державної власності.

У 2008 році почалося ретельне відпрацювання схеми включення стратегічних підприємств у склад галузевих російських державних холдингів. Фактично Росія відтворює ланцюг галузевих промислових зв'язків, які існували за часи СРСР, шляхом виведення їх з під національної юрисдикції і прямого підпорядкування Москві. Частиною цього ланцюга вже стали такі гіганти української промисловості, як Луганський тепловозний завод, Харківський транспортний завод. Під загрозою переходу в підпорядкування Росії Ілчівський порт та Одеський припортовий завод. На черзі включення в Об'єднану авіаційну корпорацію українського авіапрому таких його гігантів, як завод Авіант, КБ Антонова Харківського авіаційного заводу, заводу Моторсіч, заводу і КБ „Південне”¹⁵⁶.

2008 рік став початком встановлення контролю над банківською системою України. Фінансова криза створює надзвичайно сприятливі умови для реалізації такого завдання. Росії вдалося викупити акції системоутворюючого банку „Промінвестбанк”, який кредитував економіку України. Тепер він перейшов у власність державного „Внешеконбанк” Росії¹⁵⁷. Шляхом купівлі стратегічних підприємств та системоутворюючих банків, Росія може заволодіти 89% економіки і банківської системи країни, як це вже зробили з нафтопереробною галуззю. На купівлю українських банків та інші види фінансової діяльності у 2008 році Росія витратила близько 843 млн. дол. Основні інвестиції в Україні вона вкладала в нафтопереробку (104 млн.дол), купівлю нерухомості (163 млн.дол.), будівництво (145 млн. дол), торгівлю автомобілями та предметами особистого вжитку (153 млн. дол.). У результаті такої політики українські підприємства будуть або поглинуті російськими холдингами, або виключені з будь-яких кооперативних зв'язків взагалі.

Така економічна експансія буде мати прямі негативні політичні наслідки для України. Як зазначає журнал „Експерт”: „політичний клас в Україні в умовах російської економічної експансії і лібералізації національної економіки поступово позбавляється сильних важелів впливу на неї. Протистояти такій експансії обеззброєній державі та ще і в стані постійної політичної кризи буде важко”¹⁵⁸. Іншими словами, український політичний клас при збереженні такої тенденції буде, або інкорпорований в російські політичні інтереси шляхом включення до складу російських фінансово-політичних холдингів, або буде приречений на

¹⁵⁶ Віталій Матарикін. Уряд "зливає" авіазаводи російському олігарху Деріпасці?// Економічна правда.- 2007. - 24.вересня.

¹⁵⁷ "Внешеконбанк" получил контроль над 75% акций "Проминвестбанка". // http://www.seychas.com.ua/news_print/2009/1/15/3112.htm.

¹⁵⁸ Храбрый Олег. Синдром незаменимости.// Эксперт, - 2007. - № 20. – С.58.

маргіналізацію і повну втрату політичної влади в країні. Іншим шляхом залучення українського політичного класу в орбіту російських інтересів є застосування механізмів політичної корупції.

В політичній сфері головним завданням для Росії буде формування проросійсько орієнтованої влади в Україні, починаючи з керівництва країни, уряду, парламенту і закінчуючи політичними силами, партіями та рухами. Реалізація цього завдання буде здійснюватись Росією як безпосередньо з регіональними елітами та політичними силами в Україні, так і з опорою на існуючі інститути і механізми українсько-російських відносин, зокрема – політичного діалогу.

Як показав 2008 рік, Росія була зацікавлена в підтриманні такого політичного діалогу. Так, 12-13 лютого 2008 року відбувся робочий візит до РФ Президента України В.А.Ющенко, у рамках якого відбулося друге засідання Українсько – російської міжвідомчої комісії під головуванням президентів України і Росії. За результатами засідання було підписано Протокол та План дій Україна-Росія до 2009 року, яким визначено основні пріоритети і напрямки двостороннього співробітництва на найближчу перспективу. Йшлося, зокрема, про реалізацію спільних проектів у паливно-енергетичному комплексі, завершення підготовки узгоджених текстів документів з розмежування Азовського і Чорного морів та Керченської протоки, початок практичної роботи щодо демаркації українсько-російського кордону, продовження переговорного процесу з питань функціонування Чорноморського флоту РФ.

20-21 лютого та 28 червня 2008 року відбулися візити до Російської Федерації Прем'єр-міністра України Ю.В.Тимошенко. Основну увагу під час візитів було приділено питанням співпраці двох країн в енергетичній сфері, проблематиці НАТО та тимчасового перебування ЧФ РФ на території України.

2-4 квітня 2008 року відбувся візит Голови Верховної Ради України А.П.Яценюка до Росії, під час якого він зустрівся з керівництвом Ради Федерації і Державної Думи Федеральних Зборів РФ та Адміністрації Президента РФ, взяв участь у роботі 30-го пленарного засідання Міжпарламентської асамблеї держав-учасниць СНД у Санкт-Петербурзі. 15 квітня відбувся робочий візит Міністра закордонних справ України В.С.Огризка до Російської Федерації, під час якого було обговорено низку важливих питань двосторонніх відносин та міжнародної політики. Російській стороні було передано проект двостороннього Меморандуму, який передбачає здійснення сторонами комплексу заходів з виведення ЧФ РФ з території України до 2017 року.

6 червня 2008 року у Санкт-Петербурзі в рамках неформального саміту глав держав-учасниць СНД відбулася зустріч Президента України В.Ющенко з Президентом

Росії Д.Медведевим. Основну увагу під час зустрічі було приділено енергетичній проблематиці та питанням виведення ЧФ РФ до 2017 року.

28 червня 2008 року відбувся одноденний робочий візит до Москви Прем'єр-міністра України Ю.В.Тимошенко, під час якого основну увагу було приділено питанням співпраці двох країн в енергетичній сфері, проблематиці НАТО та тимчасового перебування ЧФ РФ на території України.

Під час переговорів 23 вересня 2008 року у Нью-Йорку міністри закордонних справ України і Росії обговорили стан українсько-російських відносин з урахуванням обставин, що впливали з російсько-грузинського збройного конфлікту. Співрозмовники підтвердили необхідність продовження дії „Великого договору”. Російську сторону було закликано активізувати двосторонні контакти з підписання угоди про демаркацію державного кордону. Було акцентовано увагу на необхідності дотримання російською стороною законодавства України щодо перебування ЧФ РФ на території нашої держави. Керівник зовнішньополітичного відомства України висловився за активізацію двостороннього діалогу з розмежування морського простору в Азовському і Чорному морях та Керченській протоці, поінформував про наміри України погасити одним платежем існуючий перед РФ борг за спожитий газ.

За результатами зустрічі 2 жовтня 2008 року в Москві глав урядів України і Росії підписано Меморандум про співробітництво у газовій сфері, який буде покладено в основу стратегії забезпечення України газом. Під час зустрічі 14 листопада 2008 року в Кишиневі в рамках участі у засіданні Ради глав урядів держав-учасниць СНД Ю.Тимошенко і В.Путін обговорили питання співробітництва України і Росії в енергетичній сфері та проблематику взаємодії двох держав з метою подолання світової фінансової кризи.

В політичному діалозі, який вівся між двома країнами протягом 2008 року, проявились деякі суттєві тенденції. Це, насамперед, відсутність єдності серед гілок української влади у визначенні та реалізації єдиної позиції України у відносинах з Росією. Президент В. Ющенко, прем'єр Юлія Тимошенко і лідер парламентської опозиції самостійно вели діалог з керівництвом Росії, переслідуючи при цьому різні пріоритети. Якщо В. Ющенко ставив на порядок денний ключові питання безпеки країни та найбільш болючі проблеми двосторонніх відносин, то Ю. Тимошенко переймалась, насамперед, економічними питаннями і формуванням свого позитивного іміджу в очах Д. Медведева і В. Путіна. Лідер опозиції В. Янукович демонстрував відверто проросійську позицію, розраховуючи на підтримку з боку Кремля на наступних президентських виборах. Одночасно українські посадовці намагались вести окремий діалог з В. Путіним і Д.

Медведєвим за звичками української політичної традиції, не розуміючи при цьому, що обидва вони являють одне й те ж політичне обличчя.

Натомість російське керівництво вибирало поміж трьох українських лідерів того, хто більше всього може бути лояльним до російських інтересів, і хто має реальну владу в Україні. Такою за результатами року виявилась Ю. Тимошенко. Вона старанно демонструвала солідарність із зовнішньополітичним курсом Росії. Зокрема, на Мюнхенському безпековому саміті (2008 р.) вона продемонструвала досить прохолодне ставлення до євроатлантичного курсу України та перспектив НАТО, натомість палко підтримувала створення на базі геополітичної вісі Москва-Берлін-Париж нової системи колективної безпеки в Європі. Досить яскраво проявились така її позиція під час російсько-грузинського конфлікту в серпні 2008 року. Прем'єр-міністр Ю.Тимошенко всіляко уникала політичних оцінок російсько-грузинської війни, аргументуючи своє мовчання тим, що її позиція цілком збігається з офіційною позицією Європейського Союзу. Таким мовчанням скористались її опоненти всередині країни. Зокрема, в Секретаріаті Президента запідозрили Ю. Тимошенко в заграванні з Кремлем. Так, на думку заступника керівника Секретаріату А. Гончарука, Тимошенко займає вичікувальну позицію для того, щоб не псувати свої відносини з Росією, розраховуючи на її підтримку в майбутньому, в тому або іншому питанні¹⁵⁹.

Очевидно, що Ю.Тимошенко не хотіла псувати відносини з Росією, розраховуючи на виконання домовленостей з прем'єр-міністром Росії В.Путіним щодо постачання газу в Україну, яких вона досягла під час свого офіційного візиту до Москви напередодні російсько-грузинської війни. Очевидно, з цієї ж причини Кабінет Міністрів не оприлюднив проект Постанови «Про порядок пересування ЧФ РФ українською акваторією та регламент пересування військ ЧФ Росії по території України». Цією затримкою власне і скористалась російська сторона, відправивши із Севастополя кораблі ЧФ РФ для бойових дій проти Грузії. В результаті Президент України був змушений задіяти РНБО, ввівши своїм указом його рішення про порядок пересування ЧФ РФ по території України.

Для Ю. Тимошенко, як прем'єр-міністра України було дуже важливим залагодити „газовий конфлікт”, досягти прийнятної формули розрахунків за газ та виключити такого газового посередника, як „РосУкренерго”. Щодо політичних інтересів, як зазначають оглядачі, „Ю. Тимошенко, розуміючи важливу роль проросійськи налаштованого

¹⁵⁹ Грузинські акценти українського політикуму. //For.Um. 15 серпня 2008 року 10:56. <http://ua.for-ua.com/analytics/2008/08/15/105613>

електорату південно-східних регіонів України, пообіцяла Москві достатньо для того аби розраховувати, як мінімум, на миролюбне ставлення Кремля»¹⁶⁰.

Щодо політичних вимог Кремля, то, як зазначає відомий російський політтехнолог Станіслав Белковський, за підтримку Ю. Тимошенко на президентських виборах в Україні, Москва вимагає від Тимошенко „по-перше, це просування вперед з питань газотранспортного консорціуму по модернізації газотранспортної системи України, по-друге, - блокувати на невизначений термін вступ України в НАТО”. До того ж не піднімати питання про умови базування та терміни виведення Чорноморського флоту з території України¹⁶¹.

Інші вимоги до Ю. Тимошенко в обмін на лояльність Кремля стосувались інтересів російської держави, як корпорації. Серед них інтерес росіян до Одеського припортового заводу, до створення спільного авіаконцерну, в який з українського боку мають увійти живі, із погляду літакобудування, держпідприємства; закупівля паливних збірок у концерну «ТВЕЛ» і припинення чи урізання до мінімуму спроб диверсифікації закупівель ядерного палива для українських АЕС з американською компанією Westinghouse; спільне видобування нафти та газу; згода на перетікання російської електроенергії в Європу; відмова України від намірів створення замкнутого циклу збагачення урану та чутливість інтересів Москви до запасів Жовтих Вод.¹⁶²

Очевидно, що під час поїздки Ю. Тимошенко до Москви 28 червня і 2 жовтня 2008 року на переговорах з В. Путіним ці обопільні вимоги були підтвержені. Із-за чого секретаріат Президента України не забарився звинуватити Ю. Тимошенко в зраді національних інтересів.

Та попри запевнення Ю. Тимошенко, виходячи із сумного досвіду В. Путіна під час помаранчевої революції, Кремль більше не буде робити ставку на одного кандидата. В. Путін буде розраховувати одночасно на двох кандидатів, як на Ю. Тимошенко, так і В. Януковича, дивлячись на їх проросійську орієнтацію. У той же час відношення до Президента України В. Ющенко, який уособлює в очах Росії помаранчеву владу з боку Кремля протягом 2008 року було достатньо прохолодним. Особливо зіпсувались ці відносини після російсько-грузинської війни. Щоб відновити цей діалог по лінії двох країн та забезпечити проведення єдиної державної політики відносно Росії, Президент України В.

¹⁶⁰ Алла Єрьоменко. Про політичний газ і газову політику. //Дзеркало тижня. - 2008. -№ 25 (704). 5 — 11 липня.

¹⁶¹ Юлія Тимошенко манипулирует Кремлем. / Главред // <http://www.nr2ru/> 186450 ml.

¹⁶² Алла Єрьоменко. Про політичний газ і газову політику. //Дзеркало тижня. - 2008. -№ 25 (704). 5 — 11 липня.

Ющенко 1 грудня 2008 року видав Указ про створення міжвідомчої стратегічної робочої групи з українсько-російських відносин під керівництвом секретаря РНБО України Р. Богатирьової.

Проте, незважаючи на суперечливість політичного діалогу, найбільш гострими у 2008 році виявились відносини між Україною та Росією в **гуманітарній сфері**. Вони перетворилися у фронт справжньої ідеологічної війни. Основним предметом цієї війни була і залишається **проблема відродження української нації та української ідентичності**.

Цей конфлікт, як зазначалось вище, має етнонаціональний та цивілізаційний характер. Процес національного відродження унеможливорює реалізацію в українському суспільстві малоросійської ідентичності, тобто перетворення населення України за своїми ментальними уподобаннями і суспільними цінностями в частину російського соціуму. Останнє і є метою запровадження *реставраційної моделі українсько-російських відносин в гуманітарній сфері*. Конфлікт по своїй суті являє собою зіткнення двох протилежних культурно ідеологічних концепцій української національної ідеї й доктрини російського світу, в основі якої лежить Російська ідея.

Ідеологічна війна між Україною та Росією як проблема відродження української нації та української ідентичності.

В основу української національної ідеї покладені три базових цінності: української соборності, української державності й української особистості. Російська ідея теж базується на тріаді, але іншого змістовного і сутнісного плану. Це: православ'я, самодержавство, народність. Стрижневу конструкцію російської ідеї в її найбільш архаїчному прояві складає самодержавство – «піраміда влади, на вершині якої непогрішний правитель, чия влада освячена великою церквою, а основою стабільності широка база підтримки найменш забезпечених, а отже найбільш залежних від держави верств населення»¹⁶³. Ці три складові російської ідеї тлумачаться як єдине ціле. Православ'я в такому тлумаченні є не стільки релігія, скільки продовження російської політичної влади, самодержавства. І в цьому сенсі українське православ'я уособлене Московським патріархатом (УПЦМП) тлумачиться, як продовження російської влади на Україну. Виходячи з такого концепту, досить розхожими стали визначення російської державності, як церкви-держави, або як „православної імперії”¹⁶⁴.

Зрозуміло, що в такому сенсі три складові російської ідеї входять у суперечність з базовими концептами української ідеї. Адже, реалізація трьох складових російської ідеї не

¹⁶³ Ростовський А., Штепа Ю. Українська національна ідея від плачу до конструктивного діалогу, навіщо потрібна загальнонаціональна ідея Україні. // Дзеркало тижня. – 2006. – 9-15 вересня.

¹⁶⁴ Юрьев Михаил. Естественным для русских вариантом государственного устройства является смесь идеократии и имперского патернализма // Российское государство: вчера, сегодня, завтра. - С. 172.

передбачає існування української державності, і тим більше виключає соборність України, оскільки сама Україна має стати частиною Росії. „Для російської політичної культури характерно субординаційне „вертикальне” сприйняття України”¹⁶⁵. „За переконаннями багатьох російських політичних експертів, сучасна Україна – це випадкове механічне об'єднання різних за своєю історією, ментальністю, етнічністю та ідентичністю регіонів, яке відбулось виключно завдяки російським правителям – Леніну, Сталіну, Хрущову і Єльцину”¹⁶⁶.

Категорія „народність” за своєю сутністю передбачає колективізм і безпосереднє підпорядкування владі вищого правителя, а від так виключає „особність” – індивідуалізм і свободи. У рамках російської ідеї російська держава мислиться, як „останній бастион істинної віри”, як „катехон”, що рятує людство від торжества зла”¹⁶⁷. На відміну від Росії, де верховний правитель має бути на вершині всієї державної піраміди, для українців – глава держави є лише одним із представників правлячої еліти. Українська держава по своїй суті є демократична на відміну від російської – авторитарної. Вона сприймається, як регулятор і захисник суспільних відносин.

Російська ідея сьогодні втілена в життя В. Путіним. Хоча дуумвірат входить в суперечність з самодержавством, яке передбачає наявність одного верховного правителя. Отже Російська ідея в її класичному тлумаченні не може бути ідеологією реставраційного проекту. Тому саме доктрина Російського Світу поряд з євразійським цивілізаційним проектом мають стати ідеологічною основою зовнішньої політики Росії.

Філософська основа доктрини Російського Світу запозичена у німецького філософа Хайдеггера, який в свого часу створив концепцію гітлерівського „німецького світу”. В абстрактному вигляді вона зводиться до трьох тез:

- сприйняття спільного політичного формату об'єднання в рамках загальнонаціонального ідеалу (в гітлерівському варіанті це був пруський соціалізм);
- мова (російська, німецька), як засіб внутрішніх зв'язків простору (російського, німецького світу);
- національний капітал, який виникає шляхом збирання середовища німців (етнічних руських) і асоційованих німців (російськомовних) – людей, які володіють архаїчними діалектами німецької (російської) мови, являються громадянами інших країн, але по суті усвідомлюють свою німецькість (російськість) якраз в форматі „спільної долі” „німецького, російського світу”.

¹⁶⁵ Окара А.Н. Украинские дискурсы и российская парадигма. Оптимальная модель отношений России и Украины как политологическая, культурологическая и социально-философская проблема. // Полития. - 2007. - №3. - С. 18.

¹⁶⁶ Там же – С.11.

¹⁶⁷ Там же – С.16.

Для Хайдеггера, цей нацистський проект був абсолютно інноваційним. Він „виводив Веймарську Німеччину (яка сприймалась значною частиною її населення, подібно сучасної Росії – РФ, *авт.*, у найкращому разі, як якийсь історичний казус) у простір „німецького світу”, у якому формувався й загальний капітал і загальні ресурси, і загальна доля”¹⁶⁸.

Очевидно, що така філософія є найкращим обґрунтуванням експансіоністського характеру зовнішньої політики Росії. „Спільна доля” – має стати тим ідеологічним клеєм, який дозволить повернути Україну і в Євразійський цивілізаційний простір, і в Російську державу через захоплення російським капіталом української економіки і через російську мову та інкорпорацію українського політичного класу в частину російського політикуму. І головне - перевтілення українського, принаймні, російськомовного населення в частину російського соціуму. «Мова йде про можливість формування для "російського світу" простору загальної долі - у рамках якого всі складові російського світу "будуть готові й здатні взяти на себе відповідальність, як за свою окрему частину цієї долі, так і за весь простір у цілому»¹⁶⁹.

Щодо окремої частини цього „руського світу” під назвою України – доктрина Російського Світу ставить перед зовнішньою політикою Росії досить чіткі завдання. Головним завданням зовнішньої політики Росії згідно доктрини „Російського Світу” є *зосередження*. Воно зводиться до чотирьох основних положень.

1.«Офіційно проголошується концепція простору Історичної Росії, тобто природного ареалу російського світу (нинішня РФ плюс російські етнічні анклавні - Таврія, Новоросія, Нарвская область, Латгалія, Південна Сибір, Підкарпатська Русь, а також території комплементарних етносів - білорусів, східних українців, закарпатських русинів і ін.).

2. Росія вступає на шлях російської ірреденти: ідеології повернення й возз'єднання тих територій історичної Росії, на які в неї є історичне й моральне право і які є практичний сенс повертати. ... Для Росії це стосується насамперед Білорусії, України й Казахстану.... Як ми вже відзначали вище, необхідно визнати права Росії на цілий ряд територій, як, наприклад, у випадку з Україною мінімальними могли б бути претензії на Донбас і Таврію (Крим).

3. Необхідно переглянути деякі з базових принципів, на яких була заснована Біловезька система й внаслідок яких сучасна Росія опинилась в тій невідгідній геополітичній ситуації, у якій вона зараз перебуває. На даному етапі для Росії важливо не стільки зміна реального статусу всіх територій ближнього зарубіжжя, скільки зміна їх ідеологічного й соціально-психологічного статусу з "незалежного" і "пострадянського" на тимчасово **"постросійський"**.

¹⁶⁸ Максим Шевченко. Русский мир. Контуры общей судьбы // Русский Архипелаг / www.archipelag.ru.

¹⁶⁹ Там же.

4. Абсолютна більшість республік, що відділилися, до ХХ століття ніколи не мали своєї історичної національної державності. Ця державність була штучно для них створена в рамках радянської національної політики. Перегляд другого "біловезького принципу" повинен полягати у визнанні державності більшості республік, що відділилися, "дочірньої" стосовно російської державності. Ці політичні утворення повинні розглядатися як створені в рамках Росії - СРСР із метою зручності адміністративного керування й, відповідно, і які можуть існувати лише на підставі визнання їх з боку Росії». ¹⁷⁰

Як видно з цих чотирьох положень доктрини Російського Світу, існування нових незалежних держав, включно з Україною, ніяк не вписується в конструкцію російської держави-корпорації. Приведення у відповідність нових реалій до конструкції держави-корпорації може бути здійснено тільки шляхом поглинання Росією влади і власності в Україні. Отже стратегічним завданням зовнішньої політики Росії в українсько-російських відносинах є перебирання власності і реставрація російської політичної влади в Україні. Перебирання власності заради встановлення своєї політичної влади і реставрація влади заради отримання власності. У цьому сутність інтересів російської держави-корпорації відносно України. Реалізація таких інтересів передбачає «вмонтування» українського політичного класу і місцевої еліти в вертикаль російської політичної влади, як у внутрішньому, так і в зовнішньому вимірі. Але спершу для такої інкорнації необхідна ідеологічна денаціоналізація цих еліт, рівно як і денаціоналізація української економіки. Така ідеологія денаціоналізації пострадянської еліти є важливою передумовою для нав'язування чи посвячення у власну ідеологію, в якості якої пропонується доктрина „Російського Світу”.

Оскільки правлячий клас залежний від свого електорату, то Росія змушена проводити русифікацію суспільної свідомості населення України шляхом інформаційно-ідеологічної війни. Проте мета зовнішньої політики Росії не обмежується реставрацією російського світу тільки в Україні, Україна як і інші країни СНД розглядаються, як плацдарм для глобальної експансії Росії.

Як зазначається в доктрині Російського Світу «Навіть за умови самостійної й амбіційної зовнішньої політики замкнутість Росії на проблемах СНД не привела б до корисних результатів. Ближнє зарубіжжя Росії почне влаштовуватися відповідно до наших інтересів, тільки коли будуть визначені стратегічні зовнішньополітичні цілі й коли при активній участі Росії сформується нова, адекватна сучасним умовам міжнародна ієрархія.

Ключами до рішення проблеми російського прирубіжжя можуть стати дві політичні лінії, більше очевидна й менш очевидна: 1) потрібно визнати так звані невизнані держави й

¹⁷⁰ Русская доктрина. Сергиевский проект. // <http://www.rusdoctrina.ru/index.php?subject=1>.

включити їх у коло сателітів Росії (Абхазія, Південна Осетія *авт.*), 2) потрібно укласти повномасштабні стратегічні союзи по безпеці й господарській кооперації з Індією, Китаєм і Іраном і зробити цей союз відкритим для інших учасників (у тому числі й неєвразійських). Така "альтерглобалізація" - створення свого роду "більших скріп" у Євразії навколо й через Росію - з'явиться сама по собі поверненням місії Росії. Але важливо ще й те, що така стратегія стане не просто тлом проблеми СНД, а її радикальним рішенням. СНД як "вороже прируб'язя" швидко розчиниться, від нього незабаром не залишиться й сліду при одній неодмінній умові: якщо запрацює геополітика великих скріп. Росія повинна стати мозком і хребтом нової коаліції (Китаю, Індії, Ірану, Сирії), зайнявши в ній по суті ключові позиції. Це буде "північна цивілізація воїнів, учених і розвідників" - необхідне й непоправне (у випадку якого-небудь збитку Росії) ланка нової світової системи безпеки»¹⁷¹.

Які ж конкретні інтереси Росії переслідуються в реалізації доктрини Російського Світу. Російські ідеологи пов'язують її необхідність з дефіцитом глобального впливу Росії, а також ресурсів, які є в її розпорядженні, насамперед, людських і технологічних. «Дефіцит працездатного населення буде наростати з кожним роком, і в підсумку контроль над великими російськими територіями може бути незворотно втрачений»¹⁷².

За допомогою яких засобів Росія намагається побудувати цей „російський світ”? Перш за все це поширення російськомовного середовища шляхом надання російській мові державного статусу і витіснення української мови з усіх сфер політичного, економічного, побутового і культурного життя України.

По-друге, запровадження російського громадянства на підставі російськомовності населення України. „Ввести поняття „мовного громадянства: кожний, хто розмовляє російською мовою і бажаючи отримати громадянство РФ, має його отримати”¹⁷³. Далі вступає в дію 4-й принцип доктрини Медведєва про захист російських громадян.

По-третє, на підставі російськомовності та російського громадянства формування на територіях „російського світу” нації Російський світ” за аналогією спільноти „радянський народ”¹⁷⁴.

По-четверте, закріплення провідної ролі православ'я в політичному і духовному житті країн, які належать до „російського світу”. «Активізація місіонерської діяльності російської православної церкви (РПЦ) на пострадянському просторі приведе до зміцнення позицій

¹⁷¹ Там же.

¹⁷² Андрей Столяров. Русский Мир. //Русский Архипелаг. / http://www.archipelag.ru/ru_mir/history/history00-03/stolyarov-rusmir/

¹⁷³ Сергей Градировский, Сергей Переслечин. Русский мир: механизмы самоосуществления. // Русский Архипелаг. / http://www.archipelag.ru/ru_mir/history/histori2003/machinery.

¹⁷⁴ Максим Шевченко. Русский мир – контур общей судьбы // Русский Архипелаг. / http://www.archipelag.ru/ru_mir/history/histori2004/shevchenko-kontur/.

Росії, а у випадку скоординованих дій Церкви й конструктивних патріотичних сил - і до перелому суспільно-політичної ситуації в ряді держав СНД у бік тяжіння до Росії. Православ'я може й повинне стати потужним консолідуючим фактором для російського й російськомовного населення цих країн, серйозним і довгостроковим фактором російської присутності»¹⁷⁵.

По-п'яте, формування еліти „російського світу”. Мова йде про інкорпорацію національних еліт у російську еліту і російські національні інтереси.

Що стосується кордонів російського світу, то вони за міркуванням його ідеологів „пройдуть там де будуть жити його громадяни. Культури, тим більше світові, взагалі не мають чітко певних границь. Процеси глобалізації стирають різницю між зовнішнім і внутрішнім соціально-економічним станом, і поняття про державу як про сукупність конкретно-обмежених територій поступово, уже в нашу епоху, зміниться уявленням про неї ж самому як про сукупність громадян цієї держави. Реальністю зараз стає співіснування світових супердержав, і Росія в силу специфіки, викликані особливостями історичного розвитку, має всі шанси виявитися в авангарді історії»¹⁷⁶.

Отже, найбільш актуальними завданнями зовнішньої політики Росії щодо України у в гуманітарній сфері у 2008 році залишались і будуть залишатись надалі:

1. Надання російській мові в Україні державного статусу та витіснення з інформаційного простору та освітнього середовища України української мови. Росія і надалі буде тримати жорстку дипломатичну позицію по відношенню до інформаційного простору України.

2. Сприяння отриманню російського громадянства населенням України.

3. Забезпечення широкомасштабної ідеологічно-інформаційної та культурної експансії в Україну.

4. Сприяння закріпленню провідної ролі Української православної церкви Московського патріархату, як єдиної помісної церкви в Україні.

5. Інкорпорація українського політичного класу в російські інтереси, в російське мовно-культурне середовище.

6. Недопущення відродження історичної пам'яті української нації та дискредитація її національних символів.

7. Створення в Україні експертного пулу політологів та інформаційних центрів, спроможних просувати в українському суспільстві ідеї державної ідеології і політики Росії.

¹⁷⁵ Русская доктрина. Сергиевский проект. // <http://www.rusdoctrina.ru/index.php?subject=1>.

¹⁷⁶ Андрей Столяров. Русский Мир. //Русский Архипелаг.

Якою мірою Росії вдалося вирішити ці завдання протягом 2008 року? Цей рік позначився інтенсивною протидією Росії намірам української влади, перш за все зусиллям Президента України В. Ющенко, відродити історичну пам'ять народу шляхом відзначення 75-роковин Голодомору на Україні. Російська сторона виступила з жорсткою критикою намірів України вшанувати пам'ять жертв Голодомору 30-х років. Вона також відмовилась розглядати Голодомор, як геноцид українського народу. МЗС Росії зорганізував роботу по протидії визнання Голодомору 30-х років, як геноциду українського народу іншими країнами світу. Так, виступаючи на сьомій сесії Ради ООН з прав людини в Женеві, представник Росії у черговий раз закликав ООН утриматися від кваліфікації масового голоду 30-х років минулого століття в Україні – Голодомору, як геноциду українського народу.

24 вересня 2008 року МЗС Росії розповсюдило повідомлення, в якому в неприпустимо зневажливому тоні коментувалися прагнення України донести до світової спільноти правду про Голодомор 32-33 років. Керівництво Росії протягом року докладало значних зусиль для того, щоб дискредитувати трагедію Голодомору. У своєму посланні Президенту України В. Ющенко Президент РФ Д. Медведєв зазначив: «На Україні трагічні події початку 1930 років використовуються для досягнення кон'юнктурних політичних цілей». Сам Президент РФ дотримується версії, що голод 30-х років «не був спрямований на знищення будь-якої окремої нації»¹⁷⁷.

Російська влада фактично заблокувала проведення в Росії акції „негасима свічка”, яка проходила в 29 країнах, зажадавши проведення планових заходів у відповідність до позиції РФ, або відміни акцій взагалі. У такий спосіб українським громадянським організаціям РФ пропонувалось навіть не згадувати про найбільшу гуманітарну катастрофу в історії України, яка спричинила багатомільйонні жертви серед українського населення¹⁷⁸.

МЗС Росії штучно нагнітало напругу в українсько-російських відносинах з приводу намірів української влади привести мовлення телеканалів у відповідність до мови національного законодавства, постійно наголошуючи на порушенні прав і свобод російськомовного населення в Україні. Також МЗС Росії виступило з різкою критикою намірів місцевої влади м. Львова побудувати пам'ятник воїнам ОУН-УПА.

Квінтесенцією цих звинувачень стала стаття міністра закордонних справ РФ Сергія Лаврова „О кавказском кризисе и украинской политике России”, в якій він зазначає, що російська сторона не може погодитися й із псевдоісторичним трактуванням Києвом подій, пов'язаних з голодом 30- х років у СРСР - як якогось "геноциду українського народу", що

¹⁷⁷ Медведєв обратился к Ющенко по поводу годовщины Голодомора.
[/http://lenta.ru/news/2008/11/14/medvedev/](http://lenta.ru/news/2008/11/14/medvedev/)

¹⁷⁸ Заява МЗС України стосовно проведення міжнародної акції „негасима свічка”.

просто образливо стосовно пам'яті мільйонів жертв голоду інших національностей. Чи припустимо займатися етнічним чищенням історії? А як можна миритися в Європі з героїзацією військових злочинців в роки Другої світової війни? З жалем можна констатувати зростання русофобських, а також антисемітських настроїв серед націоналістично настроєних організацій України»¹⁷⁹.

Якщо оцінювати позитивні моменти відносин двох сторін в гуманітарній сфері, то вони стосувались тільки тих небагатьох питань, які не були ідеологізованими. Зокрема, на початку грудня 2008 року Федеральна міграційна служба РФ підтвердила дію протоколу від 2004 року до Угоди про безвізовий режим, відповідно до якого громадяни України можуть без реєстрації перебувати на території РФ протягом 90 днів.

Окрім питання визнання Голодомору, „газової війни” іншими найбільш гострими проблемами двохсторонніх відносин у 2008 році були позиції сторін щодо російсько-грузинської війни та умов перебування Чорноморського флоту РФ на території України.

Та попри системний конфлікт Україні і Росії все ж таки вдається зберігати діалог в українсько-російських відносинах. 2008 рік завершився політичними міжвідомчими консультаціями. Особлива увага була приділена оцінці стану двосторонніх зв'язків у різних сферах і причинам, що перешкоджають їхньому поступальному розвитку.

¹⁷⁹ Сергей Лавров О кавказском кризисе и украинской политике России // <http://smi.liga.net/articles/IT085240.html>.

§ 2. УКРАЇНА В ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИНАХ З ПРОВІДНИМИ ЄВРОПЕЙСЬКИМИ КРАЇНАМИ

Для зовнішньої політики України 2008 рік виявився вельми інтенсивним і насиченим на важливі події насамперед на її європейському напрямку. Бухарестський саміт НАТО, саміт Україна-ЄС в Парижі, конфлікт на Кавказі, нарада міністрів закордонних справ НАТО у Брюсселі та газовий конфлікт з Росією сприяли формуванню якісно нового контексту політичних відносин в Європі і дедалі загострили фундаментальні дилеми української зовнішньополітичної стратегії, які в попередні роки нашої державі вдавалось оминати. Одна з таких дилем полягає у формуванні ключових засад білатерального рівня зовнішньої політики України, що, в свою чергу, потребує знаходження оптимального балансу між власними політичними амбіціями і реаліями європейської системи міжнародних відносин. Саме позиції європейських держав виступають наразі головною детермінантою у визначенні майбутнього місця України в політичній структурі континентального простору. Від так, налагодження сталого політичного діалогу з цими державами на основі спільного бачення подальшого розвитку геополітичної, інституційної, економічної та цивілізаційної конфігурації Європи видається головною запорукою успішного становлення України в якості самостійного відповідального актора на європейській арені та реалізації її первинного геополітичного потенціалу.

Домінантну роль в цьому процесі відіграють провідні держави Західної Європи – Франція, Німеччина та Великобританія. Це не тільки найбільш потужні європейські країни, але й ідеологічні лідери континенту, які здійснюють визначальний вплив на його політичну організацію. Франція є носієм глобального політичного проекту, невід’ємною складовою якого є становлення об’єднаної Європи як цілісного автономного актора у світовій політиці. Німеччина володіє колосальним економічним потенціалом, необхідним для реалізації будь-яких політичних проектів. Тоді як Великобританія являє собою головну «з’єднуючу ланку» між Європою та США. У всіх цих державах стабільна демократична Україна, яка розвивається згідно з європейськими цінностями, розглядається як вагомий елемент загальноєвропейської стабільності та безпеки, що створює підстави для формування таких механізмів залучення нашої держави до діючих європейських інституцій, які б в найкращий спосіб забезпечували таку стабільність. Цей факт має центральне значення для просування політичного співробітництва України з цими трьома державами.

Українсько-французькі відносини у 2008 році

У 2008 році відносини з Францією набули першочергового значення для зовнішньої політики України завдяки вирішальному впливу цієї держави на просування співробітництва України з НАТО та з Європейським Союзом, тим більше, що у другій половині 2008 року Франція здійснювала головування в Європейській Раді. Налагодження оптимальних форматів співпраці України з провідними європейськими інституціями перебувало у фокусі політичного діалогу між Києвом і Парижем протягом всього року, який виявився доволі плідним та ефективним. Слід відзначити, що хоча роль Франції у розвитку відносин України з цими двома інституціями може видаватися відмінною, насправді, кроки французької дипломатії в обох випадках ґрунтуються на єдиному концептуальному баченні політичної структури європейського континенту і місця України в ній. Виходячи з цього, політику Франції по відношенню до нашої держави слід розглядати як невід'ємний компонент загальної стратегії, спрямованої на побудову якісно нової системи відносин на просторі Великої Європи.

На початку 2008 року найбільш актуальним зовнішньополітичним питанням для правлячої коаліції в Україні видавалось отримання Плану дій щодо членства в НАТО (ПДЧ) на Бухарестському саміті Альянсу у квітні місяці. Напередодні саміту французькі урядовці неодноразово висловлювали застереження проти підписання ПДЧ з Україною, мотивуючи це несвоечасністю і поспішністю постановки цього питання, внутрішньою неготовністю України до переходу на новий рівень партнерства з Альянсом та негативними наслідками такого кроку для існуючого балансу сил на європейському континенті, а також недоречністю використання вступу в НАТО в якості «певного інструменту для вирішення проблем, які існують в Україні у відносинах з одним її потужним сусідом». В ході напружених переговорів Франція разом з Німеччиною та іншими європейськими країнами наполягли на недоцільності надання Україні ПДЧ і домоглися закріплення в підсумковій декларації компромісного формулювання про початок «періоду інтенсивної взаємодії» для узгодження невирішених питань, які стосуються участі України та Грузії в ПДЧ, і про можливість прийняття рішення з цього приводу на нараді міністрів закордонних справ держав-членів НАТО у грудні. На прес-конференції за результатами саміту Саркозі заявив, що Україна і Грузія «мають покликання» приєднатися до НАТО, в цьому немає політичної проблеми, мова йде лише про їхню політичну готовність до цього та терміни майбутнього приєднання.

З квітня по грудень 2008 року французькі урядовці не надавали публічних оцінок чи коментарів з цього питання, але давали зрозуміти, що позиція Франції не зазнала відчутних змін. На цю ситуацію впливала низка вагомих факторів. По-перше, внутрішня

нестабільність в самій Україні, яка виступає одним з головних критеріїв її відповідності демократичним стандартам Альянсу, вказує на низьку спроможність української влади виконувати зобов'язання, взяті задля наближення до НАТО, зокрема щодо модернізації і реформи збройних сил. По-друге, виборчі перегони в Сполучених Штатах позбавили адміністрацію Буша-молодшого можливості просувати питання підписання ПДЧ з Україною і Грузією настільки ж активно, як в Бухаресті. В інтерв'ю газеті «Le Monde» 23 листопада, відповідаючи на питання, чи не означатиме відмова включити Україну і Грузію до складу НАТО поступкою у відповідь на тиск з боку Росії, міністр закордонних справ Франції Б. Кушнер визнав, що, навпаки, включення цих держав означало би поступку у відповідь на тиск з боку США, а Франція має власне, європейське бачення цього питання. По-третє, посилення міжнародної напруги навколо розміщення американської системи ПРО в Польщі і Чехії та конфлікту на Кавказі сприяло переосмисленню поточного стратегічного контексту в Європі, в якому уникнення прямої конфронтації з Росією та стабілізація «європейської периферії» перетворились на головні імперативи безпекової політики багатьох європейських держав, в тому числі Франції.

По завершенні зустрічі міністрів закордонних справ НАТО у грудні 2008 року Б. Кушнер підкреслив, що надання тій чи іншій країні ПДЧ означає визнання її кандидатом на вступ до Альянсу і визнання перспективи такого вступу в майбутньому. Саме політичний зміст цього документу змушує Париж надзвичайно серйозно ставитись до його підписання з Україною та наслідків такого кроку для європейської безпеки.

Аналізуючи підхід Франції у питанні просування відносин між Україною і НАТО, потрібно зважати на французьке бачення процесу реформування Північноатлантичного альянсу, надання пріоритету зміцненню автономних європейських механізмів безпеки та підвищення глобальної ролі ЄС у світі загалом, а також традиційно притаманне французькій дипломатії прагнення до підтримання рівноваги сил. Так, у французькій Білій книзі з зовнішньої та європейської політики на 2008-2020 роки, оприлюдненої в липні 2008 року, зазначається, що «процес розширення НАТО повинен залишатися сумісним з його злагодженим функціонуванням та європейськими політичними реаліями, тому не слід планувати нового розширення НАТО, окрім як в довгостроковій перспективі і з якнайбільшою обережністю».

Не можна оминати й вплив російського фактору на оцінку Парижем наслідків політичного зближення між Україною і НАТО. Франція в особі президента Ніколя Саркозі оголосила про своє прагнення налагодити міцні кооперативні зв'язки з Росією і сприяти в такий спосіб становленню нової пан'європейської системи відносин, заснованої на принципах солідарності та поваги до суверенітету, незалежності і територіальної

цілісності держав. У Білій книзі з зовнішньої та європейської політики викладені три базові принципи, на основі яких повинні розвиватись відносини ЄС та інших західних інституцій з Росією: економічна та політична взаємозалежність як у питаннях двостороннього характеру, так і стосовно врегулювання ряду глобальних проблем; відмова від повернення до геополітичного протистояння, за якого спільний простір сусідства Росії та ЄС може перетворитися на об'єкт конкуренції між ними; відмова з боку Росії від вдавання до дій, які не відповідають міжнародним та європейським нормам.

На додаток до цього, Франція скептично ставиться до використання механізмів євроатлантичної інтеграції України, її вступу до НАТО для сприяння інтеграції нашої держави в ЄС. Саме «європейська ідентичність» України має бути фундаментальною основою її всебічного наближення та входження до європейської спільноти. Цей політичний сигнал став лейтмотивом діяльності французької дипломатії в ході дебатів відносно параметрів нової посиленої угоди між Україною та Європейським Союзом.

Точкою відліку для цих дебатів стала ініціатива французького керівництва щодо запровадження концептуально нового статусу України – «асоційованого партнера» ЄС, деталі якої було викладено у Позиційному документі «Україна – асоційований партнер ЄС», підготовленому у грудні 2007 року. Ця пропозиція віддзеркалювала намагання французької сторони віднайти компроміс між риторичною підтримкою Парижем євроінтеграційних зусиль України та загальною позицією Франції щодо поглиблення відносин між Україною та ЄС в руслі логіки Європейської політики сусідства без чіткої артикуляції положення про перспективу членства в тексті нової посиленої угоди.

В цьому документі Франція підтримувала прагнення до всебічного наближення України до Європейського Союзу, підтверджувала своє сприяння розбудові привілейованих відносин між Україною та ЄС і пропонувала закріпити їх шляхом підписання Угоди про асоціацію як нових, суттєво підвищених юридичних рамок цих відносин. З точки зору Парижа, в Угоді могли міститися компромісні формулювання щодо кінцевої мети відносин між Україною та ЄС із врахуванням як європейської ідентичності та євроінтеграційних прагнень України, так і підходів комунітарних інституцій ЄС до просування співробітництва з нашою державою в контексті ЄПС. В документі було анонсовано, що Париж прагне досягти політичної згоди щодо тексту Угоди про асоціацію в рамках саміту ЄС-Україна у вересні 2008 року під час французького головування. Для цього пропонувалося винести за рамки даної угоди проблематику утворення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, оскільки відповідні переговори потребують більшого часу.

Логіка цього документу цілком відповідає положенням щодо розширення ЄС, які представлені у Білій книзі з зовнішньої та європейської політики. В ній стверджується, що процес розширення має бути «більш прозорим, краще обґрунтованим та політично керованим» і, найголовніше, що «необхідно подолати логіку, за якою розширення Європейського Союзу є найкращим інструментом його зовнішньої політики», оскільки це сприяє послабленню проекту політичного союзу та його внутрішньої цілісності. Виходячи з того, що «ані Росія, ані частина її сусідів, ані країни Північної Африки не мають покликання приєднатися до Європейського Союзу», Франція прагне утворити з цими країнами мережу тісних зв'язків солідарності та співробітництва, яка сприятиме посиленню їх стабільності та добробуту. Також у Білій книзі пропонується низка засад для подальшого просування процесу розширення, а саме чітке дотримання встановлених критеріїв вступу, наявність в ЄС здатності до абсорбування нових членів та чітке усвідомлення потенційними членами визначеної мети створення політичного союзу.

Реакція української влади на французькі пропозиції носила подвійний характер і обумовлювалась переважно політичними міркуваннями – з одного боку, президент України неодноразово заявляв про готовність підписати окрему політичну угоду, якщо в ній буде чітко зафіксована перспектива вступу в ЄС, а з іншого, без відповідного положення українська сторона не схильна була йти на швидке укладення угоди з ЄС, навіть якщо вона називатиметься Угодою про асоціацію. Київ очікував подальших сигналів від об'єднаної Європи та можливих альтернативних пропозицій від інших держав-членів.

Тим не менш, французький уряд продовжував виявляти серйозну налаштованість на те, щоб домогтись помітного прогресу на українському напрямку протягом свого головування в Європейській Раді. Але хід внутрішніх європейських дискусій та динаміка переговорного процесу внесли свої корективи в анонсовані плани Франції. Так, у своєму посланні з нагоди 5-ї щорічної зустрічі Ялтинської європейської стратегії від 11 липня 2008 року президент Саркозі висловив сподівання на те, що в ході майбутнього саміту Україна та ЄС «зможуть підписати історичні домовленості про принципи, цілі, обсяг та складові частини» партнерства на наступні роки, і що цей саміт надасть вирішального імпульсу переговорам щодо нової угоди, яка буде укладена на початку 2009 року. При цьому підкреслювалось, що нова угода запровадить зону вільної торгівлі між Україною та ЄС.

Найбільш складним компонентом підготовки саміту видавалось досягнення консенсусу між державами-членами ЄС та Єврокомісією щодо прийнятного формулювання принципів подальшого розвитку співробітництва з Україною на основі

французьких пропозицій. Суперечності викликала назва майбутньої угоди, положення про визнання європейської ідентичності України та умови започаткування діалогу про безвізовий режим. І в цьому контексті слід визнати, що французька дипломатія доклала величезних зусиль для вироблення такого консенсусу на найбільш амбітному можливому рівні. Звісно, мотивацією цих зусиль виступало не тільки прихильне ставлення до України, але насамперед прагнення забезпечити практичне підкріплення власної позиції, анонсованої задовго до саміту, та утвердити лідерство Франції на східному напрямку зовнішньої політики ЄС, який вважався пріоритетним полем діяльності інших держав, зокрема Німеччини та Польщі.

Саміт Україна – ЄС, що відбувся 9 вересня 2008 року зафіксував політичний компроміс між позиціями Франції та її партнерів по ЄС, з одного боку, і між позиціями ЄС та України, з іншого. У Спільній заяві щодо Угоди про асоціацію ЄС-Україна сторони проголосили, що Україна, як європейська країна, має спільну історію та спільні цінності з країнами Європейського Союзу, і що Європейський Союз визнає європейські прагнення України та вітає європейський вибір України. Було домовлено, що «нова угода між Європейським Союзом і Україною буде угодою про асоціацію, що залишає відкритим шлях до подальшого поступального розвитку відносин між Україною та ЄС». Вона посилить політичну асоціацію та економічну інтеграцію між Україною та Європейським Союзом за допомогою взаємних прав і обов'язків та створить тверду основу для подальшого зближення між Україною та ЄС у питаннях зовнішньої політики та безпеки. Парижу також вдалось задати напрямки подальшого практичного співробітництва між Україною та ЄС в енергетичній, екологічній, транспортній сферах, у сфері безпеки і оборони та прикордонної інфраструктури у відповідності до пунктів своїх початкових пропозицій. За головування Франції також був наданий імпульс розробці проекту Східного партнерства між ЄС та країнами Східної Європи, які наразі залучені до Європейської політики сусідства.

В українсько-російському газовому конфлікті, який розгорівся наприкінці року, Франція намагалась зайняти нейтральну позицію, оприлюднивши разом з наступною головною в ЄС країною – Чехією заяву, в якій закликала сторони до порозуміння і врегулювання цього комерційного спору, а також до дотримання сторонами взятих на себе зобов'язань. На спільній прес-конференції з канцлером Німеччини А. Меркель 8 січня президент Франції Н. Саркозі наголосив, що «Європа багато зробила для України», надавши їй привілейоване партнерство, тому на кону стоїть «надійність України як партнера Європи», тим більше зважаючи на її євроінтеграційні амбіції.

Представники французької адміністрації неодноразово закликали до знаходження порозуміння між сторонами і якнайшвидшого відновлення постачання газу до європейських країн, дотримуючись при цьому того бачення, що українсько-російське протиріччя є суто двостороннім і має переважно комерційний характер.

У 2008 році зберігалась тенденція до зростання економічних обмінів між двома державами. За минулий рік обсяг двосторонньої торгівлі зріс на 17% і перевищив показник у 2 млрд. дол. США. Щоправда, від'ємне сальдо у торгівлі України з Францією вже перевищує 1 млрд. дол. США. Станом на 1 жовтня 2008 року обсяг прямих французьких інвестицій в українську економіку склав біля 1,2 млрд. дол. США, що є восьмим показником серед держав ЄС.

Українсько-німецькі відносини у 2008 році

Відносини України й Німеччини у 2008 році характеризувалися низкою змін, які, очевидно, стануть для них визначальними на наступні декілька років. Важливими чинниками при цьому стали, по-перше, переконаність німецького керівництва в тому, що політична нестабільність в Україні набирає перманентного характеру, й в країні відсутня єдність з питань фундаментальних принципів, засад, а також пріоритетних напрямків зовнішньої політики. По-друге, завершилось формування особливих російсько-німецьких відносин, які можна узагальнити формулою „політичні поступки в обмін на дешеві енергоносії”. По-третє, в німецькому суспільстві і його правлячій верстві склався консенсус щодо того, що настав час призупинити процес розширення ЄС та НАТО, оскільки приєднання до цих структур України і Грузії призведе як до внутрішньої перенапруги цих інтеграційних об'єднань, так і ускладнить й без того не безхмарні відносини з Росією. І, нарешті, в умовах глобальної фінансової кризи, скорочення обсягів інвестиційних ресурсів і посилення негативних тенденцій на ринку праці, а також через несприятливий внутрішній інвестиційний клімат, Україна значною мірою перестала розглядатися німецьким бізнесом як місце здійснення вигідних інвестиційних проектів. Відповідно, зникають підстави для поглиблення як політичної, так і економічної співпраці.

Визначальним у ставленні німецьких політиків до подій в нашій державі і її зовнішньополітичних прагнень є уявлення про те, що розвиток України характеризується *політичною нестабільністю*. З погляду німецьких аналітиків, українські політики не залежно від їхньої партійної приналежності, в силу особливостей нашої політичної системи, якій притаманна боротьба амбіцій, відсутність діалогу та стабільності, не цікавляться проблемами внутрішньоекономічного й політичного розвитку за європейськими моделями.

Стабільність розглядається Німеччиною як один із основних критеріїв членства в НАТО і ЄС, тому робиться однозначний висновок: курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію не збігається з внутрішнім політичним розвитком України. Звідси випливає *німецька протидія спробам розширення НАТО*. Зокрема, на Бухарестському саміті НАТО 3 квітня 2008 року саме категоричний спротив Німеччини та Франції змусив решту країн-учасниць, у тому числі й США, відмовитись від надання Україні *Плану дій щодо членства в НАТО* й обмежитися *Декларацією*, в якій зафіксовано, що „Україна й Грузія стануть членами НАТО” у невизначений термін. Напередодні відкриття саміту в Бухаресті канцлер Німеччини Ангела Меркель заявила, що надання Україні ПДЧ є передчасним.

Позиція Німеччини на Бухарестському саміті викликала загальне незадоволення в широких колах українського суспільства. Це змусило ФРН дещо скорегувати власну позицію. 21 липня 2008 року федеральний канцлер Ангела Меркель вперше з часу її вступу на посаду відвідала Україну з робочим візитом. В ході візиту А.Меркель зустрілась як з президентом України В.Ющенком, так і з прем'єр-міністром Ю.Тимошенко. Під час переговорів з українським президентом сторони погодилися розробити, як було сказано, „план на допомогу... руху України в НАТО” або „навігаційний план, пов'язаний з технічними, військовими питаннями”. За словами А.Меркель, реалізовувати його будуть представники міністерств закордонних справ і міністерств оборони. У підсумку зустрічі А.Меркель підкреслила, що для неї важливо, аби дискусія будувалася на тому, що „одного дня Україна стане членом НАТО”.

У серпні 2008 року західна преса звинуватила німецьку канцлерку у тому, що саме недружня позиція Німеччини у питанні ПДЧ для України й Грузії стала однією з причин збройного вторгнення Росії в Грузію. Зміна громадської думки змусила А.Меркель заявити, що Україна й Грузія мають набути ПДЧ. Проте подальші події (спроба розпуску президентом парламенту й спровокована цим конституційна криза) дозволили А.Меркель аргументувати перед громадськістю своє повернення до попередніх позицій. В результаті, за наполягання Німеччини питання надання Україні й Грузії ПДЧ просто не було внесено до порядку денного засідання Ради НАТО на рівні міністрів закордонних справ у Брюсселі 2 грудня 2008 року. Замість цього обом країнам було запропоновано *Річні національні програми реформ*, виконання яких буде щорічно оцінюватися союзниками. Ця нова форма співпраці має на меті, з одного боку, не відштовхнути „нові демократії”, а з іншого – не дратувати Росію, і тому замість конкретного статусу країни-кандидата на вступ до Альянсу.

Щодо євро інтеграційних перспектив України, то з німецького погляду, який знайшов належний відбиток у листі Європейської Комісії від 5 листопада 2008 року

„Стратегія розширення і головні виклики 2008-2009 років”, ЄС не готовий зараз прийняти Україну чи Туреччину, яка вже знаходиться в стані переговорного процесу з набуття членства. Ці дві країни за своїми масштабами є занадто великими для ефективної інтеграції в інституційні рамки Євросоюзу. Адже Європа має спочатку вирішити внутрішні інституційні питання, пов’язані з ратифікацією *Лісабонського договору* від 13 грудня 2007 року. Тому Європейський Союз зараз має зосередитись на балканських країнах, які є невеликими, географічно ближчими, і, фактично, оточеними державами, що вже стали членами ЄС.

Німеччина спільно з Францією на саміті Україна - ЄС в Парижі 9 вересня 2008 року сприяла чіткому визначенню перспективного формату стосунків між Україною та ЄС: має бути укладена нова *Угода*, яка буде мати назву *Угода про асоціацію*, але не передбачатиме визначального положення про перспективу членства в Євросоюзі. Замість цього йтиметься про створення зони вільної торгівлі. Слід зазначити, що саме такий підхід пропонували німецькі політики ще у другій половині 90-х років минулого століття. Одночасно обидві сторони розпочнуть переговорний процес про поступове скасування візового режиму для українців.

Німеччина активно підтримала висунуту у травні 2008 року Польщею та Швецією ініціативу т.зв. „*Східного партнерства*”, яка знайшла остаточне оформлення у листі Європейської Комісії від 3 грудня 2008 року. Фактично, *Східне партнерство* має уможливити подальше просування України шляхом європейської інтеграції без окреслення конкретних перспектив її членства в ЄС. В березні 2009 року ЄС і Україна мають укласти *Угоду* про т.зв. „новий практичний інструмент”, яка замінить *План дій ЄС-Україна*.

Таким чином, у 2008 року Німеччина сприяла визначенню майбутнього розвитку відносин України з ЄС та шляхів її європейської інтеграції: замість шансів на перспективи членства в ЄС Україна отримала набір нових механізмів європейської інтеграції.

Негативну роль у розвитку українсько-німецьких відносин відіграли серйозні організаційні прорахунки українського керівництва. Найважливішим із них є, перед усім, фактичний розвал механізму двосторонніх консультацій, який виник у період президента Л.Д.Кучми. Консультації не проводилися вже п’ять років (останні, П’яті, українсько-німецькі консультації відбулися у лютому 2004 року в Берліні). Проведення Шостих політичних консультацій постійно переноситься німецькою стороною. До цього додається особистісний фактор, пов’язаний з відмовою українського керівника відвідати Берлін відразу після вступу А.Меркель на посаду канцлера у листопаді 2005 року. Значним

прорахунком є також те, що значну частину 2008 року ключова для відносин між двома державами посада посла України в Німеччині залишалася вакантною. У той же час в організаційній сфері є декілька здобутків. Зокрема, у липні 2008 року почало діяти почесне консульство ФРН в Одесі.

За обсягами *зовнішньоторговельних операцій* з Україною Німеччина знаходиться на другому місці після Російської Федерації і на першому серед країн Європи. За січень-жовтень 2008 року товарообіг між Україною та ФРН становив 7,907 млрд. дол., у т.ч. експорт – 1,630 млрд. дол. (збільшення у порівнянні з відповідним періодом 2007 року на 120%), імпорт – близько 6,277 млрд. дол. (збільшення у порівнянні з відповідним періодом 2007 року на 135%). Сальдо двосторонньої торгівлі товарами є негативним й складає – 4,646 млрд. дол.

Станом на 1 жовтня 2008 року Німеччина інвестувала в економіку України 6,826 млрд.дол., що складає 18,1% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій, залучених в економіку України. За обсягом прямих іноземних інвестицій, залучених в економіку України, Німеччина посіла друге місце серед країн світу (після Кіпру – 8,534 млрд.дол., або 22,7%).

Таким чином, можна констатувати, що Німеччина устами А.Меркель поставила на порядок денний питання щодо політичної стабільності в Україні, згоди в українському суспільстві щодо членства в НАТО та дипломатичного узгодження таких кроків з Російською Федерацією. Німеччина переносить на Україну власні підходи і уявлення про необхідність широкого суспільного консенсусу у найважливіших питаннях як внутрішньої, так і зовнішньої політики.

Українсько-британські відносини у 2008 році

Сучасний стан двосторонніх українсько-британських відносин характеризується достатньо високим рівнем взаєморозуміння сторін, у тому числі з питань реалізації євроінтеграційного курсу України, а також розвитку взаємодії у політичній, економічній, військовій та культурній сферах. Велика Британія залишається незмінною у своїх позитивних оцінках послідовності і передбачуваності зовнішньої політики України, розглядаючи її як ключову державу, покликану відігравати важливу роль у підтриманні безпеки в Європі. У цьому зв'язку Велика Британія цінує зовнішньополітичні зусилля України як важливого фактора стабільності в сучасній системі міжнародних відносин, у тому числі регіональної, зокрема, внесок України у врегулювання кризових ситуацій у Придністров'ї, Закавказзі та Балканах.

Відносини України з Великобританією зазнали відчутної активізації у 2008 році, про що свідчить регулярність контактів на вищому рівні та узгодження позицій з багатьох

актуальних питань української зовнішньої політики. Але при цьому ефективність українсько-британських відносин та їх значення для реалізації задекларованих цілей зовнішньої політики України залишились відносно невеликими. Не в останню чергу це зумовлено тим, що сучасне зближення відбувається здебільшого під впливом факторів поточної міжнародної кон'юнктури та існуючих тенденцій у зовнішній політиці Великобританії, зокрема в її взаєминах з Росією та становищі в євроінтеграційному об'єднанні.

На початку 2008 року головною темою у політичному діалозі між сторонами було прагнення України отримати План дій щодо членства в НАТО (ПДЧ) на саміті НАТО у Бухаресті.

В Національній стратегії безпеки Великобританії, презентованій 19 березня 2008 року, стверджується, що зміцнення ЄС і НАТО сприяє європейській регіональній безпеці, доповнюючи діяльність глобальних інституцій. Від так Британія буде і надалі підтримувати їх розширення і налагодження більш тісного співробітництва між ними. Цим пояснюється сприятлива позиція Великобританії щодо євроатлантичних амбіцій українського керівництва, хоча варто відмітити, що в дискусіях напередодні Бухарестського саміту Британія не була найбільш активним лобістом українського питання.

21-25 лютого 2008 року Великобританію відвідав Віце-прем'єр-міністр України у справах європейської та міжнародної інтеграції Г. Немиря. В ході візиту він взяв участь в Інвестиційному форумі «Україна-2012», присвяченому організації чемпіонату Європи по футболу в 2012 році, а також провів зустріч з Державним міністром у справах Європи МЗС Великобританії Дж. Мерфі, під час якої були обговорені перспективи європейської та євроатлантичної інтеграції України. Торкаючись теми НАТО, Мерфі наголосив, що жодна третя країна не має і не матиме права накладати вето на прагнення України стати членом НАТО. За його словами, союзники НАТО погоджуються, що Україна стане членом НАТО, і що «ми маємо допомогти їй досягти цієї мети якомога швидше».

11 березня 2008 року з робочим візитом у Великій Британії перебував міністр закордонних справ України В.С.Огризко. В ході візиту Міністр провів зустрічі з Державним секретарем у закордонних справах та справах Співдружності Д.Мілібендом, „тіньовим” міністром у закордонних справах Великої Британії У.Хейгом та депутатами Парламенту Великої Британії – членами Багатопартійної парламентської групи у зв'язках з Україною.

Ключовою подією в українсько-британських відносинах у 2008 році став візит президента В. Ющенка до Великобританії, який проходив 14-15 травня. Під час візиту

була оприлюднена Спільна заява, в якій було офіційно задекларовано стратегічний характер двостороннього партнерства і засвідчено спільну позицію сторін з низки пріоритетних питань зовнішньої політики України, а саме інтеграції до європейських структур, реформ у сфері оборони та модернізації її збройних сил, забезпечення енергетичної безпеки України, розв'язання конфлікту у Придністров'ї, сприяння демократичному розвитку Білорусі та вшанування пам'яті Голодомору в Україні 1932-33 років. В Заяві зокрема сказано, що «Великобританія вважає, що наступним кроком для ЄС та України має стати укладення угоди про асоціацію, що також включатиме поглиблену зону вільної торгівлі». Цим британське керівництво, фактично, висловило згоду з французькою ініціативою щодо подальшого просування відносин між Україною та Євросоюзом, висуненою за декілька місяців до цього.

У рамках робочого візиту до Великої Британії Президент України В. Ющенко також виступив у Королівському інституті міжнародних відносин «Chatham House» на тему: «Прогрес України після Помаранчевої революції» та взяв участь у презентації виставки „Страчені голодом: невідомий геноцид українського народу”, організований у Палаті лордів Парламенту Великої Британії.

Під час візиту Державного секретаря у закордонних справах та справах Співдружності Великої Британії Д. Мілібенда до Києва 27 серпня 2008 року, на тлі подій на Кавказі, сторони обговорили ситуацію у Грузії та можливі шляхи врегулювання конфлікту, формування єдиної позиції європейських держав щодо стабілізації ситуації в регіоні. В. Ющенко ще раз наголосив, що Україна не підтримує рішення Росії про визнання незалежності Південної Осетії та Абхазії. У свою чергу, Держсекретар підкреслив, що Велика Британія «обурена діями Росії в останні два тижні». В. Ющенко також подякував за підтримку, «яку відчуває Україна з боку Великої Британії стосовно європейських прагнень нашої держави». Він висловив сподівання, що Великобританія підтримає позицію України стосовно політичної частини нової посиленої угоди між Україною та Європейським Союзом під час Дванадцятого саміту Україна-ЄС.

Політичний діалог між державами отримав подальший розвиток під час візиту президента Ющенко до Лондону 6 жовтня 2008 року, де він зустрівся з Г. Брауном і обговорив питання двостороннього співробітництва, зокрема у сфері торгівлі, економіки, інвестицій, енергетики та лібералізації візового режиму для українських громадян, а також перспективи європейської та євроатлантичної інтеграції України, зміцнення регіональної безпеки у світлі російсько-грузинського конфлікту тощо. За підсумками зустрічі було оприлюднено Спільну заяву.

24 жовтня 2008 року з офіційним дводенним візитом до Києва прибув Його Королівська Високість Принц Ендрю, Герцог Йоркський. Він зустрівся з Президентом України, Віце-спікером Верховної Ради та Віце-прем'єр-міністром України, щоб підтвердити підтримку Великою Британією прагнень України до інтеграції у європейські та євроатлантичні структури та обговорити реформи, необхідні для досягнення цієї мети. Під час візиту Принц Ендрю зустрівся з міністром закордонних справ України та відвідав круглий стіл з питань зміни клімату, організований Британською Радою. Принц Ендрю вшанував пам'ять жертвам Голодомору 1932-33 рр. в Україні біля пам'ятного знаку на Михайлівській площі.

2-3 грудня 2008 року відбувся візит Міністра у справах Європи Форін Офісу Великої Британії Керолайн Флінт, у рамках якого були проведені її зустрічі з Президентом України В.Ющенком, Віце-прем'єр-міністром України Г.Немирею, заступником міністра закордонних справ України К.Єлісєєвим. К.Флінт також вшанувала пам'ять жертв Голодомору 1932-1933 рр. в Україні, запаливши свічку біля пам'ятного знаку на Михайлівській площі.

На грудневому саміті міністрів закордонних справ держав-членів НАТО позиція Великобританії в питанні євроатлантичних перспектив України і Грузії була досить стриманою і цілком узгоджувалась із загальним підходом інших європейських держав. Напередодні саміту Д. Мілібенд заявив, що «нагальним питанням сьогодні не є прийняття рішення щодо членства. Сьогодні завдання полягає в тому, щоб прийняти рішення про те, як нам допомогти цим країнам вдосконалити та розвинути власні збройні сили, щоб вони мали характер позитивної присутності та були позитивною силою для досягнення та збереження стабільності».

Отже, за 2008 рік відбулась суттєва інтенсифікація політичних контактів між Україною та Великобританією. Але їх значення для реалізації стратегічних цілей української зовнішньої політики не слід переоцінювати. Британія продовжує декларувати прихильне ставлення до процесів розширення ЄС і НАТО, стверджуючи, що Україна зможе набути членства в ЄС, якщо відповідатиме встановленим критеріям, і що успішне проведення внутрішніх реформ є запорукою просування європейських та євроатлантичних перспектив нашої держави. Однак при цьому амбівалентне положення Британії в євроінтеграційній спільноті та загальні перипетії європейської інтеграції в цей період зумовлюють надання британським керівництвом другорядного значення питанню вступу України до ЄС. Звідси і недвозначні заяви про те, що нашій державі потрібно зосередитися на тому, щоб максимально ефективно скористатися тими можливостями для поглиблення співробітництва, які пропонує ЄС в рамках Європейської політики сусідства

та Східного партнерства. Лондон закликає Україну вбачати в цих проектах не альтернативу приєднанню України до Євросоюзу, а розширення діапазону шляхів для залучення до інтеграційних процесів, в тому числі в контексті підготовки до набуття членства.

Конфлікт між Україною і Росією щодо поставок газу був сприйнятий у Лондоні, за словами міністра у справах Європи К. Флінт, як «глибоко хвилюючий і неприйнятний». Великобританія висловила підтримку діям Єврокомісії та головної Чехії, спрямованим на врегулювання цього конфлікту. Києву не варто використовувати поточні складнощі у британсько-російських відносинах як платформу для зміцнення партнерства з Великобританією. Це не сприятиме ані конструктивному зближенню з європейськими безпековими інституціями, ані підвищенню статусних характеристик нашої держави в Європі.

Економічне співробітництво між Україною та Великобританією за останній рік непинно зростало. У січні - листопаді 2008 року обсяг двосторонньої торгівлі перевищив 1,8 млрд. дол. США. Сальдо у торгівлі товарами за цей період було негативним для України і склало 11 млн. дол. США. Британія також вийшла на п'яте місце за показником прямих інвестицій в українську економіку, обсяг яких за перші дев'ять місяців 2008 року склав понад 2,3 млрд. дол. США. Британські інвестиції надійшли до 1048 українських підприємств переважно в такі сектори, як енергетика, нерухомість, сільське господарство тощо.

Українсько-польські відносини у 2008 році

У 2008 році серед усього комплексу двосторонніх відносин виявились найбільш плідними саме українсько-польські відносини. Свідченням високого рівня відносин між обома країнами були інтенсивні контакти керівництва двох країн. У 2008 році на рівні Президентів відбулося одинадцять зустрічей, в тому числі: три візити Президента України В.А.Ющенка до Польщі 13-14 березня, 14 квітня та 11 листопада; чотири візити Президента Республіки Польща Л.Качинського до України, а саме 23 травня, 20 липня, 29 жовтня. Під час останнього візиту 22 листопада 2008 року Президент Л. Качинський брав участь у пам'ятних заходах з приводу 75-ї річниці Голодомору в Україні. Ще чотири зустрічі президентів двох країн відбулись у рамках заходів міжнародного характеру (30 червня – 1 липня у рамках Батумського саміту ГУАМ, 12 серпня під час відвідання Тбілісі, у третій декаді вересня в ході роботи ГА ООН, 14 листопада. на Бакинському енергетичному саміті).

На рівні Глав урядів протягом 2008 року відбулись три візити. Зокрема, Прем'єр-міністр Республіки Польща Д.Туск відвідав Україну з офіційним візитом 28 березня 2008 року, а також з робочим візитом 19 вересня 2008 року. Робочий візит Прем'єр-міністра України Ю.В.Тимошенко до Республіки Польща (РП) відбувся 14 липня 2008 року.

Досить інтенсивно розвивалося співробітництво між зовнішньополітичними відомствами України та Польщі. Потужними стимулами у цьому плані були офіційний візит Міністра закордонних справ РП Р.Сікорського до України 29 січня 2008 року та робочий візит Міністра закордонних справ України В.С.Огризка до Варшави 4 березня 2008 року, а також започаткування якісно нового механізму двосторонньої співпраці – засідання спільної Ради (Колегії) міністерств закордонних справ України та Республіки Польща, яке відбулося у Варшаві 10 грудня 2008 року.

Плідна співпраця налагоджена між РНБО України та Бюро національної безпеки РП. У 2008 році відбувся обмін візитами керівників двох відомств (22-23 квітня – візит Секретаря РНБО України Р.В.Богатирьової до РП, 15-17 жовтня - офіційний візит Керівника Бюро національної безпеки РП В.Стасяка до України).

По лінії міжпарламентських зв'язків 6-7 березня 2008 року Україну відвідав з візитом Маршал Сейму РП Б.Коморовський, а 16 червня 2008 року у Києві відбулося установче засідання українсько-польсько-литовської міжпарламентської асамблеї.

Між обома країнами діє низка інституційних механізмів двосторонньої співпраці. Зокрема, 9-10 червня 2008 року в м. Вінниця відбулося засідання Консультаційного комітету Президентів України та РП. В м. Варшава 19-20 березня 2008 року пройшло засідання Міжурядової комісії з питань економічного співробітництва. Донецьк став місцем проведення 28-30 жовтня 2008 року Економічного Форуму „Україна-Польща” та Постійної Конференції керівників обласних державних адміністрацій та обласних рад України та воєвод та маршалків воєводств Республіки Польща. 7-8 жовтня 2008 року у м. Луцьк відбулось засідання Міжурядової Координаційної Ради з питань міжрегіонального співробітництва. 31 березня 2008 року в Києві пройшло засідання Постійної конференції з питань європейської інтеграції .

Україна та Польща продовжили активну роботу щодо організації фінальної частини Чемпіонату Європи з футболу Євро-2012. Була підписана міжурядова угода про співробітництво у підготовці чемпіонату. Також був створений Українсько-Польський комітет з питань підготовки Євро-2012, який провів два засідання під головуванням прем'єр-міністрів обох країн.

У 2008 р. було вжито заходів для мінімізації негативних для України наслідків вступу Польщі до Шенгенської зони, зокрема підписано міжурядову Угоду про правила місцевого прикордонного руху. Потребує подальшої уваги питання належної імplementації положень згаданої угоди, а також вирішення проблем відновлення спільного митно-прикордонного контролю на українсько-польському кордоні та відкриття на ньому нових пунктів пропуску.

У висхідному темпі розвивалася економічна співпраця, яка відзначалася зміцненням тенденції до зростання двосторонньої торгівлі. Зокрема, за результатами 10-ти місяців 2008 року обсяги взаємної торгівлі товарами зросли у порівнянні з відповідним періодом попереднього року на 62,8% і склали 5 907 млн. дол. США., при експорті в РП – 2 038 млн. дол. США (зростання на 50,6%) та імпорту в Україну – 3 868 млн. дол. США (зростання на 70,1%). Основними факторами, що обумовили значне зростання двостороннього зовнішньоторговельного обороту в 2008 році, стала активна інвестиційна співпраця та взаємопроникнення капіталів, набуття Україною членства в СОТ, сприятлива цінова кон'юнктура, активізація спільної виробничої діяльності, підвищення конкурентноздатності української і польської продукції.

Інтенсивним був розвиток інвестиційної співпраці. Станом на 1 липня 2008 року капітал інвесторів Польщі в Україні досяг 730,5 млн. дол. США, що становило 2,0 % від загального обсягу прямих іноземних інвестицій в Україні. Обсяг прямих інвестицій підприємств України в економіку РП (торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку) станом на жовтень 2008 року склав 47,4 млн. дол. США.

Серед питань, які стоять зараз на порядку денному українсько-польських відносин у культурно-гуманітарній сфері слід виділити спрощення процедури легального працевлаштування українських громадян у Польщі, реалізацію домовленостей про охорону місць пам'яті та поховань жертв війни і політичних репресій, продовження процесу примирення, перетворення Європейського колегіуму українських та польських університетів у Любліні в Українсько-Польський європейський університет.

§ 3. ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ ЗІ СПОЛУЧЕНИМИ ШТАТАМИ АМЕРИКИ ТА КАНАДОЮ

Україна - США

Сполученим Штатам Америки належить особливе місце серед стратегічних партнерів України. Двосторонні відносини були зразковими з точки зору взаємовигідного, практичного і багаторівневого співробітництва.

Їх визначальною складовою був *політичний діалог* - у 2008 році найактивніший за всю історію двосторонніх відносин. Україну відвідав з Державним візитом президент Джордж Буш, а в США двічі з робочими візитами побував президент Віктор Ющенко. На найвищому рівні ухвалювалися найважливіші двосторонні рішення – актуальні й ефективні. Зокрема, в рамках візиту президента США була *підписана Дорожня карта пріоритетів двостороннього співробітництва*, в якій підтверджується стратегічний формат відносин, чітко викладені напрями співпраці на досягну перспективу. Важлива роль в практичній реалізації домовленостей належить існуючим двостороннім механізмам, в першу чергу – Міжвідомчій координаційній групі, чергове засідання якої пройшло 2008 року в Україні.

Протягом 2008 року США були в авангарді країн, які надавали Україні допомогу у вирішенні актуальних для нашої держави питань. Особливе місце серед таких питань в другому півріччі належало безпековій проблематиці. Показово, що в контексті подій на Кавказі Вашингтон чітко заявив про підтримку суверенітету, територіальної цілісності і незалежності України. Результатом візитів президента Віктора Ющенка до Нью-Йорка та Вашингтона у вересні 2008 року стало поглиблення політико-безпекового діалогу між Україною і США. Ця проблематика займає чільне місце в положеннях *Хартії Україна-США про стратегічне партнерство*, підписаної керівниками зовнішньополітичних відомств України і США в ході робочого візиту Міністра закордонних справ України В.Огризка до США 18-19 грудня 2008 року.

Актуальною була допомога США в здійсненні Україною курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію. Варто також відзначити підтримку, надану США з питання набуття Україною повноправного членства у Світовій організації торгівлі. Це було важливим у світлі міжнародної інтеграції української економіки та подальшого розвитку ринкових засад її функціонування.

Щодо *економічної складової двосторонньої співпраці*, у 2008 році вперше в історії незалежної України відбувся візит до нашої країни Міністра торгівлі США. Було підписано установчі документи про формат подальшої взаємодії економічних відомств двох країн.

У 2008 році було укладено *Угоду про торговельне й економічне співробітництво*. Саме на виконання положень цієї угоди було засновано Раду з питань торгівлі й інвестицій, перше засідання якої відбулося у жовтні в Києві. За результатами 2008 року в порівнянні з попереднім можна очікувати збільшення товарообігу між нашими країнами майже удвічі. Враховуючи результати двосторонньої торгівлі між Україною та США за 9 місяців 2008 року, слід зазначити, що всі основні статистичні показники двосторонньої торгівлі зазнали позитивної динаміки. *Загальний товарообіг на 69% перевищив показник аналогічного періоду минулого року*. Сальдо двосторонньої торгівлі становить 245 млн. дол. США. Імпорт американської продукції зріс на 54% або 515 млн. та склав 1 466 млн. дол. США. Експорт українських товарів зріс на 84% або 780 млн. і становить 1 710 млн. дол.. США.

США залишаються найбільшим іноземним донором технічної допомоги Україні. Реалізації економічних і соціальних реформ сприяє співпраця з американським урядовим Агентством міжнародного розвитку (USAID) і Корпорацією «Виклик тисячоліття».

Вкрай важливими з точки зору енергетичної безпеки України є укладені комерційні угоди з американською стороною у сфері ядерної енергетики. Вони спрямовані на диверсифікацію джерел постачання ядерного палива. Триває співпраця щодо підвищення ядерної безпеки та реалізації міжнародних проектів на майданчику Чорнобильської АЕС. Її метою є зняття з експлуатації ядерних реакторів та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічну систему. У світлі актуальності для України питання енергетичної безпеки важливою є також досягнута домовленість про створення двосторонньої Групи з енергетичних питань.

Україна плідно співпрацювала зі США в рамках ініціативи Групи восьми «Глобальне партнерство проти розповсюдження зброї масового знищення та відповідних матеріалів». Отримана за сприяння американських партнерів міжнародна фінансова і технічна допомога сприяє реалізації низки важливих для України проектів, зокрема спрямованих на посилення режиму державного кордону, зміцнення безпеки об'єктів, де зберігаються чутливі матеріали, удосконалення національного законодавства у сфері ядерної безпеки.

Вже протягом багатьох років США надають значну підтримку Україні у науковій сфері. Американська сторона нині фінансує реалізацію цілої низки науково-дослідних

проектів в яких задіяні понад ста вітчизняних установ. США залишалися одним з найважливіших міжнародних партнерів України в медичній сфері, зокрема в галузі боротьби з ВІЛ/СНІД та цільової допомоги хворим.

В галузі міжнародного гуманітарного співробітництва показовою є підтримка США кандидатури України до складу Ради ООН з прав людини. Членство в ній сприяє вагомому внеску нашої держави в цій важливій сфері. З боку США було надано суттєву підтримку у справі міжнародного визнання Голодомору. Зокрема, у 2008 році українською стороною було отримано дозвіл на використання ділянки неподалік Капітолію у Вашингтоні для спорудження меморіалу жертвам Голодомору. В грудні 2008 року відбулося посвячення місця під майбутній пам'ятник.

Україна - Канада

Розвиток **українсько-канадських** відносин у 2008 році засвідчив їх відповідність задекларованому статусу особливого партнерства. Цей рік характеризувався продуктивною співпрацею України та Канади по пріоритетних для обох країн напрямках та активною динамікою двостороннього політичного діалогу, насамперед, відновленням обміну візитами на найвищому рівні. Так, *26-28 травня 2008 року відбувся перший за останні 14 років Державний візит Президента України до Канади*. У ході візиту В.А.Ющенко відвідав м.Оттава, м.Вінніпег та м. Торонто. Президента України провів переговори з Генерал-губернатором Канади М.Жан, Прем'єр-міністром Канади С.Гарпером, керівництвом Парламенту Канади. Свідченням особливого рівня українсько-канадських відносин став виступ Президента України на спільному засіданні Палати громад та Сенату Канади, враховуючи, що за останні десять років таке право було надане лідерам лише шести країн. В ході візиту було підписано Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України і Урядом Канади щодо проекту реформування управління персоналом у системі державної служби України, Меморандум про взаєморозуміння між Дніпропетровською обласною державною адміністрацією та провінцією Манітоба, парафровано Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством палива та енергетики України та державною корпорацією «Атомик Енерджи оф Кенед» щодо співпраці у сфері ядерної енергетики, який був підписаний у листопаді 2008 року згаданою канадською компанією та «Укренергоатом».

Протягом 2008 року активно розвивалися українсько-канадські контакти і на рівні зовнішньополітичних відомств. 26 травня 2008 року в рамках Державного візиту Президента України до Канади відбулися окремі двосторонні переговори Міністра

закордонних справ України В.С.Огриска з Міністром закордонних справ Канади М.Берньє. 2 вересня 2008 року відбувся робочий візит в Україну Державного секретаря Канади з закордонних справ і міжнародної торгівлі Х.Джержіс, під час якого сторони, зокрема, відзначили спільність позицій України та Канади щодо шляхів врегулювання російсько-грузинського конфлікту. 31 жовтня 2008 року в Оттаві відбулися українсько-канадські політичні консультації на рівні заступників керівників зовнішньополітичних відомств.

Про плідну співпрацю двох держав в рамках міжнародних організацій свідчить підтримка Канадою обрання України до Ради ООН з прав людини у травні 2008 року, а також підтримка Україною обрання Канади непостійним членом РБ ООН у 2010 році. Підтвердженням високого рівня українсько-канадського партнерства стало остаточне формування у 2008 року позиції Уряду Канади щодо визнання Голодомору 1932-1933 рр. в Україні актом геноциду Українського народу, що було закріплено у відповідному законі, який набув чинності 29 травня 2008 року. *Таким чином, Канада стала першою з найбільш розвинутих країн світу, яка визнала Голодомор геноцидом.* Крім цього, 7 травня 2008 року Законодавчою Асамблеєю Провінції Саскачеван та 30 жовтня 2008 року Законодавчою асамблеєю Провінції Альберта були схвалені відповідні місцеві Закони про встановлення Дня пам'яті голоду та геноциду (Голодомору) 1932-1933 років в Україні. Канада стала співавтором прийнятої 3 липня 2008 року у м. Астана Резолюції ПА ОБСЄ з вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932-33 років в Україні. Канадська делегація на чолі з Міністром з питань громадянства, імміграції та багатокультурності Дж.Кенні взяла активну участь у Міжнародному форумі з вшанування 75-х роковин Голодомору, який відбувся 22 листопада 2008 року у Києві.

Про поглиблення економічного співробітництва та активізацію контактів між бізнесовими структурами двох країн свідчить успішне проведення у березні українсько-канадського бізнес саміту у Дніпропетровську та бізнес-форму у Торонто у травні 2008 року, а також плани щодо проведення наступного форуму в Едмонтоні навесні 2009 року. Результатом цих форумів стало укладення низки домовленостей щодо намірів співпраці в енергетичній, авіакосмічній та агропромисловій галузях. За даними Держкомстату України, за 9 місяців 2008 року загальний *обсяг торгівлі товарами між Україною та Канадою збільшився у порівнянні з аналогічним періодом 2007 року на 77,4%* і становив 299,3 млн. дол. США. Експорт українських товарів до Канади зменшився на 32,3% та склав 101,7 млн. дол. США. Імпорт товарів до України збільшився в 2,5 рази і становив 197,5 млн. дол. США. Від'ємне для України сальдо торгівлі товарами склало 95,8 млн. дол..

§ 4. ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ БЛИЗЬКОГО СХОДУ, АЗІЇ, АФРИКИ, ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ ТА АЗИАТСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКОГО РЕГІОНУ

Україна і країни Східної, Південній та Центральній Азії

Політичний діалог. Серед найбільш масштабних заходів з країнами Центральної та Південної Азії в політичній сфері варто відзначити офіційні візити Президента України В.Ющенка до **Казахстану** 5-6 березня 2008 року та 6-7 березня - до **Республіки Таджикистан**, а 3-5 грудня 2008 року - державного візиту Глави Таджикистану Е.Рахмона в Україну. В рамках візиту Президента України до Казахстану відбулося урочисте відкриття Року України в Казахстані, підписано План дій між двома країнами на 2007-2008 роки („Дорожня карта-2”), проведено українсько-казахстанський бізнес-форум за участю двох Президентів.

Під час переговорів Президента України В.А.Ющенка та Президента Республіки Таджикистан Е.Рахмона в Душанбе та Києві головну увагу приділено питанням поглиблення двостороннього співробітництва в політичній, економічній та гуманітарній сферах, визначенню механізмів розвитку співпраці в енергетичній сфері та в будівельній галузі. Тривала робота щодо зміцнення договірно-правової бази з країнами регіону. Зокрема, підписано План дій Україна-Таджикистан на 2008-2009 роки, Заходи до Міждержавної програми довгострокового економічного співробітництва між Україною і Таджикистаном на 2009-2012 рр., низку міжурядових і міжвідомчих угод з Таджикистаном про співробітництво в галузях будівельної діяльності, агропромислового комплексу, повітряного сполучення, культури і мистецтва, фізичного виховання і спорту, туризму, міжрегіонального співробітництва, а також договір про наукову, навчальну та культурну співпрацю між Київським національним університетом імені Тараса Шевченка і Таджицьким національним університетом.

Активізації подальшої політичної співпраці з країнами Центральної та Південної Азії сприяли візити до **Індії** влітку 2008 року першого заступника Секретаря РНБО України С.Б.Гавриша та Голови Комітету в закордонних справах Верховної Ради України О.Г.Білоруса, а також візити в Україну 23 травня 2008 року Міністра закордонних справ **Афганістану** Р.Д.Спанти та в червні 2008 року - заступника міністра закордонних справ **Пакистану** А.Зеба. З метою забезпечення двостороннього політичного діалогу було проведено українсько-ланкійські, українсько-узбецькі, українсько-індійські та українсько-казахстанські політичні консультації, які відбулися з відповідними країнами протягом 2008 року.

Важливим підґрунтям подальшого поглиблення двостороннього партнерства України з **Туреччиною** є відсутність між країнами проблем політичного характеру. Позиції України та Турецької Республіки в основному збігаються з багатьох важливих проблем міжнародного життя. Країни активно співпрацюють в рамках міжнародних організацій, як правило, надають взаємну підтримку під час голосувань та виборів до керівних органів таких організацій. У концепції зовнішньої політики Туреччини з 2003 року Україна визначена країною пріоритетного розвитку двохсторонніх відносин. Взаємовигідне партнерство з нашою державою відповідає нинішнім інтересам Анкари, передусім, в секторі безпеки та стабільності Чорноморського регіону.

Протягом останнього часу відносини України з Туреччиною відзначалися високим рівнем взаєморозуміння та налаштованістю сторін здійснювати конкретні кроки щодо подальшого поглиблення двостороннього партнерства. У 2008 році було здійснено офіційний візит Президента України В.А.Ющенка до Турецької Республіки (27-28 жовтня), офіційний візит в Україну Голови Великих Національних Зборів Туреччини К.Топтана (25-27 червня), офіційний візит Міністра оборони України Ю.І.Єханурова до Туреччини (23-24 вересня), робочі візити Міністра закордонних справ Турецької Республіки А.Бабаджана в Україну з метою участі в Засіданні Міністрів закордонних справ країн членів ЄС та країн Чорноморського Регіону (14 лютого) та в Засіданні Ради Міністрів країн Членів ОЧЕС (17 квітня). 6 травня в Києві було проведено Четвертий раунд українсько-турецьких політичних консультацій на рівні заступників Міністрів закордонних справ.

Продовжувався плідний діалог щодо надання взаємної підтримки в рамках міжнародних організацій та обміну інформацією щодо європейської та євроатлантичної інтеграції України. Туреччина підтримує євроінтеграційні та євроатлантичні прагнення України. При цьому питання політичної взаємодії ставляться нашими партнерами у пряму залежність від вирішення питань співробітництва в економічній сфері (наприклад, укладення Угоди про вільну торгівлю).

Суттєве посилення політичних позицій Туреччини у регіоні та світі, схвальна оцінка турецьких ініціатив з врегулювання найбільш актуальних питань міжнародного порядку денного з боку основних глобальних гравців, активна позиція в рамках багатосторонніх форумів, значна військова потужність та динамічно зростаюча економіка (17-а позиція серед економік світу) роблять Туреччину надзвичайно важливим партнером для України.

Зміцнилася **економічна складова** співпраці з країнами Східної, Центральної та Південної Азії. Товарообіг між Україною та країнами Центральної та Південної Азії за 9 місяців 2008 року збільшився на 56% , склавши 12,643 млрд. дол. США (за 9 місяців 2007 р. – 8,103 млрд. дол. США). Особлива увага приділялася розвитку співробітництва в паливно-енергетичній галузі. В листопаді 2008 року відбулося VIII засідання спільної Міждержавної українсько-казахстанської комісії з економічного співробітництва, під час якої обговорено питання подальшого зміцнення торговельно-економічних відносин між двома країнами.

В Східній Азії одним з ключових торговельно-економічних партнерів України є Туреччина. Товарообіг між Україною та Турецькою Республікою протягом останніх років щорічно зростає на 35-45 %, а експорт – на 45-50 %. Обсяг двосторонньої торгівлі між Україною та Туреччиною лише за 9 місяців 2008 року сягнув 5,5 млрд. дол. США. Останніми роками обсяг експорту з України до Туреччини був більший, ніж, наприклад, з України до Німеччини та Польщі разом взятих, експорт з України до Турецької Республіки зріс в 3 рази.

Важливим напрямком двосторонньої взаємодії з Турецькою Республікою є інвестиційна сфера. Наразі в Україні працює 564 турецькі компанії. Обсяг турецьких інвестицій за 9 місяців 2008 року склав 131,8 млн. дол. США, у порівнянні з 116,5 млн. дол. США в 2007 роком. В рамках реалізації цих інвестиційних проєктів у Києві відкрито представництва двох банків (турецький банк “Фінанасбанк” відкрив філію – „Credit Europe Bank”; турецький холдинг “Алтинбаш” – “West Finance and Credit Bank”). Серед перспективних інвестиційних турецьких проєктів в Україні - створення мережі нового мобільного оператора “Астеліт”. Він є спільним українсько-турецьким підприємством, 51% акцій якого належить турецькій компанії “Тюрксель”. На першому етапі реалізації проєкту турецька компанія планує інвестувати 250–300 млн. дол. США. Наразі здійснюється підготовча робота щодо реалізації низки спільних масштабних проєктів в стратегічно важливих напрямках двосторонньої взаємодії, зокрема по лінії Державного конструкторського бюро (ДКБ) «Південне» в аерокосмічній сфері.

Протягом 2008 року Україна брала активну участь у **міжнародних стабілізаційних зусиллях в Афганістані**. 28 березня 2008 року у штаб-квартирі НАТО в Брюсселі відбулося підписання Угоди між Україною та Організацією Північноатлантичного договору про участь України в операції Міжнародних сил сприяння безпеці в Афганістані та Фінансової угоди між Україною та Організацією Північноатлантичного договору, пов’язаної з участю України в операції Міжнародних сил

сприяння безпеці в Афганістані. Підписанням зазначених угод „де-юре” оформлено статус України як країни-контрибутора операції НАТО в Афганістані.

23 травня 2008 року в Києві відбулися переговори Міністра закордонних справ України В.С.Огризка з Міністром закордонних справ Ісламської Республіки Афганістан Р.Д.Спантою, в ході яких обговорено питання участі миротворчого персоналу України в складі миротворчих сил в Афганістані.

Відповідно до Указу Президента України В.А.Ющенко №47/2007 від 26.01.2007 р. „Про направлення миротворчого персоналу України для участі в операції Міжнародних сил сприяння безпеці в Ісламській Республіці Афганістан”, 10 українських миротворців прибули в афганську провінцію Гор для виконання миротворчих завдань у складі литовського контингенту.

Протягом 2008 року 37 представників миротворчого персоналу України брали участь у *стабілізаційних зусиллях в Іраку*. Основними завданнями українського миротворчого персоналу були: планування та впровадження програми підготовки іракських силових структур; підготовка викладацько-інструкторського складу та надання допомоги коаліції Багатонаціональних сил щодо формування військових навчальних закладів та тренування новостворених силових структур Іраку; підготовка фахівців для роботи в інститутах державного управління Іраку; надання фахової підтримки іракським силовим структурам щодо експлуатації та обслуговування озброєння та військової техніки.

Продовжується забезпечення участі миротворчого контингенту України у складі Тренувальної місії НАТО в Республіці Ірак у складі трьох військовослужбовців (ТМН – І). Наразі ведуться переговори щодо можливого підпорядкування командуванню Тренувальної місії НАТО в Іраку українських інструкторів, які здійснюють тренування персоналу іракської армії та поліції у провінції Кадісія.

Важливе значення для подальшого розвитку українсько-казахстанських відносин, розширення співпраці в *гуманітарній сфері* мало проведення Року України в Казахстані в 2008 році. В ході цього заходу відбулися Молодіжний інформаційний форум молодих журналістів і представників молодіжних ЗМІ, науково-практична конференція "Сучасні космічні технології", Дні культури Одеси в Алмати, круглий стіл “Перспективи партнерства України і Казахстану в нових геополітичних і гео економічних умовах”.

Прийнято рішення про започаткування дипломатичної присутності України в Таджикистані і Таджикистану в Україні, а також створення культурно-інформаційних центрів при диппредставництвах двох держав. У зв'язку зі стихійними лихами в регіоні

Центральної та Південної Азії 2008 року Україна надавала гуманітарну допомогу Афганістану, Киргизстану й Таджикистану.

Україна і країни Близького Сходу та Африки

Політичний діалог. Найбільш важливими подіями в політичному діалозі протягом 2008 року були: офіційні візити Президента України В.А.Ющенко до Арабської Республіки Єгипет з 8 по 10 квітня та Великої Соціалістичної Народної Лівійської Арабської Джамагирії з 7 по 8 квітня; його робочий візит до Держави Ізраїль 13 травня. Значною подією став державний візит до України Лідера Лівійської революції М.Каддафі який проходив з 4 по 6 листопада 2008 року.

Належним чином використовувався механізм проведення політичних консультацій із зовнішньополітичними відомствами країн Близького Сходу. Зокрема, відбулися консультації з МЗС Оману, ОАЕ, Катару, Бахрейну. Зокрема, в розвиток політичного діалогу з **Катаром** 17 липня 2008 року відбувся візит до м.Доха в.о. першого заступника Міністра закордонних справ України Ю.В.Костенка. Під час зустрічі з заступником Міністра закордонних справ Катару М.Аль-Румейхі обговорювались основні напрямки співробітництва у політичній, торговельно-економічній, інвестиційній та військово-технічній сферах.

Крім співробітництва на двосторонньому рівні, Україна та Катар плідно взаємодіють у рамках міжнародних організацій. Зокрема, відповідно до раніше досягнутих домовленостей, Катар підтримує кандидатуру України на виборах, які відбулись у травні 2008 року до складу Ради ООН з прав людини на період з 2008 року по 2011 рік.

Станом на грудень 2008 року між Україною та Катаром укладено лише одну міждержавну угоду про економічне, торговельне та технічне співробітництво (підписана у січні 2002 року; набула чинності у грудні 2004 року), яка, в цілому, виконується. Дорікань як з катарської, так і з української сторін немає. Проте, слід зазначити, що наявність лише однієї діючої угоди між Україною та Катаром у торговельно-економічній сфері певним чином гальмує повноцінну реалізацію потенційних можливостей сторін у цій галузі. На даний час на розгляді сторін знаходяться проекти угод про уникнення подвійного оподаткування, про взаємний захист інвестицій, про співробітництво в галузі освіти і науки, про співробітництво в галузі охорони здоров'я і медичної науки, про співробітництво у сфері науки і технологій, про повітряне сполучення, а також проект Меморандуму про взаєморозуміння щодо співробітництва між МЗС України та Катару.

В рамках політичного діалогу з **Королівством Саудівська Аравія** 8-9 квітня 2008 року в Ер-Ріяді під час Третього засідання Міжурядової комісії Голова її української частини, перший Віце-прем'єр-міністр України О.В. Турчинов був прийнятий Королем Саудівської Аравії Абдуллою. Відносини між Україною та Королівством Саудівська Аравія спираються на достатньо напрацьовану договірно-правову базу. Її складають такі чинні документи як: Угода про торговельно-економічне, науково-технічне та інвестиційне співробітництво, Угода про заохочення та взаємний захист інвестицій, Протокол між Держкомнаціміграції та Міністерством хаджу Королівства Саудівська Аравія, Меморандум про взаєморозуміння між торгівельно-промисловою палатою України та Радою торгівельно-промислової палати Королівства Саудівська Аравія щодо створення Українсько-саудівської ділової ради.

Серед документів які перебувають на стадії опрацювання: Угода про уникнення подвійного оподаткування, Угода про співробітництво в галузі освіти та технологій, Угода про співробітництво в галузі культури, Угода про співробітництво в галузі охорони здоров'я та медицини, Угода про співробітництво у сфері боротьби зі злочинністю, Угода про торговельне судноплавство, Угода про міжнародне повітряне сполучення.

В рамках міжурядових контактів в лютому 2008 року відбувся робочий візит Віце-прем'єр-міністра України І.Васюника до **Держави Ізраїль**. В квітні 2008 року пройшло друге засідання робочої групи на рівні заступників керівників зовнішньополітичних відомств України та Ізраїлю з питань виконання домовленостей, досягнутих під час державного візиту Президента України до Держави Ізраїль. Інституційними органами двохсторонніх відносин високого рівня є Міжурядова українсько-ізраїльська комісія з питань торгівлі та економічного співробітництва, а також Міжурядова українсько-ізраїльська комісія з питань військово-технічного співробітництва.

Договірні-правову базу українсько-ізраїльських відносин складають 33 двосторонні угоди та домовленості, які регулюють практично всі сфери співробітництва, а також 4 спільні декларації. Серед них: Меморандум про взаєморозуміння та основні принципи співробітництва від 12.01.1993 року, Угода між Урядом України та Урядом Держави Ізраїль про заохочення та взаємний захист інвестицій від 16.06.1994 року; Конвенція між Урядом України і Урядом Держави Ізраїль про уникнення подвійного оподаткування та запобігання податкових ухиленням стосовно податків на доходи та капітал від 26.11.2003 року. До важливих документів, які перебувають на стадії опрацювання відносяться: Нова редакція Угоди між Урядом України та Урядом Держави Ізраїль про заохочення та взаємний захист інвестицій; Протокол змін та доповнень до Міжурядової Угоди про авіаційне сполучення. Міжурядова Угода про співробітництво у

сфері сільського господарства; Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Держави Ізраїль про міжнародні автомобільні перевезення пасажирів та вантажів.

До невирішених проблемних питань двохсторонніх відносин в гуманітарній сфері належать: негативне ставлення представників ізраїльської громадськості до вшанування пам'яті вояків ОУН-УПА та присвоєння звання Героя України Р.Шухевичу; уникнення Ізраїлем визнання Голодомору 1932-1933 рр. в Україні геноцидом українського народу. В свою чергу, Ізраїль наполягає на підписанні угоди про виплату пенсійного забезпечення громадянам України, які проживають в Ізраїлі.

Протягом 2008 року було вжито заходів щодо оптимізації дипломатичної присутності України в країнах Близького Сходу, зокрема, започатковано роботу Генерального консульства України у м. Хайфа (Ізраїль) та Представництва України при Палестинській Національній Адміністрації в м. Рамаллах.

Торговельно-економічне співробітництво. Динаміка розвитку українсько-катарських стосунків свідчить, що на даному етапі закладено необхідні передумови для налагодження ефективного співробітництва між Україною та Катаром у торговельно-економічній, інвестиційній, промисловій та туристичній сферах. Товарообіг між Україною та Катаром за 10 місяців 2008 року сягнув 22,8 млн. дол. США (у порівнянні з 2007 роком зростання на 855%). Основними позиціями експорту до Катару є продукція сільськогосподарського та металургійного виробництва.

За 10 місяців 2008 року український експорт до Королівства Саудівська Аравія склав 703,73 млн. дол. США, імпорт з цієї країни – 7,86 млн. дол. США. У порівнянні з аналогічним періодом 2007 року український експорт зріс на 158,6%, імпорт з Королівства Саудівська Аравія – на 272,1%. У товарній структурі українського експорту переважали зернові культури – 59,51% (311,5 млн. дол. США), чорні метали – 27,56 % (144, 3 млн. дол. США), жири та олії – 5,38 % (28,2 млн. дол. США), вироби з чорних металів – 3,29 % (17,2 млн. дол. США). Структура саудівського імпорту складалася з полімерних матеріалів – 34,6 % (1,37 млн. дол. США), меблів – 29,4% (1,16 млн. дол. США), електричних машин – 12,9 %, (0,5 млн. дол. США), ефірної олії – 6,0 % (0,24 млн. дол. США).

З 2000 року товарна номенклатура двосторонніх експортно-імпортних операцій практично не розширювалась. Основними складовими українського експорту до Королівства Саудівська Аравія продовжують залишатися сільськогосподарська продукція (ячмінь), а також метал та металопродукція. Саудівський імпорт складається головним чином з продукції хімічної промисловості, виробів з пластмаси та ефірних масел.

Характерною рисою товарообігу між Україною та Королівством Саудівська Аравія є значний дисбаланс між експортом та імпортом на користь України. Низький рівень саудівського імпорту в Україну пояснюється тим, що основну частку загального саудівського експорту складає нафта та нафтопродукти, до імпорту яких із Саудівської Аравії Україна не виявляла зацікавленості.

Протягом останніх трьох років, експорт послуг з України складався переважно з транспортних послуг, подорожей, різних ділових та професійних послуг. Імпорт складався з державних послуг, не віднесених до інших категорій.

За 10 місяців 2008 року український експорт до Держави Кувейт склав 39,331 млн. дол. США, імпорт з Кувейту – 966 тис. дол. США. У порівнянні з аналогічним періодом 2007 року український експорт зріс на 177%, імпорт з Кувейту – на 138%. У 2007 році український експорт до Держави Кувейт склав 25,387 млн. дол. США, імпорт з Кувейту – 206 тис. дол. США.

Основні складові українського експорту до Кувейту – металопродукція, труби, ячмінь. У 2008 році вперше на ринку Кувейту, попри жорсткі вимоги місцевого законодавства і конкуренцію, почали з'являтися українські продукти харчування (консервовані томати, кетчупи, мінеральні води тощо), хоча й в незначних обсягах. Також вперше на ринок вийшло українське технологічне обладнання. Попри швидке зростання, обсяг експортно-імпортних операцій між Україною та Кувейтом не можна вважати задовільним, як і структуру українського експорту до Кувейту, основною товарною групою якого була і залишається сталева продукція. Практично у початковому стані з огляду на можливості знаходиться також інвестиційне співробітництво.

Значні перспективи економічного співробітництва Україна має з Оманом. За 10 місяців 2008 року обсяг двостороннього товарообігу склав 199,9 млн. дол. США. Український експорт до Султанату Оман склав 199,1 млн. дол. США, імпорт з Оману – 863 тис. дол. США. У порівнянні з аналогічним періодом 2007 року український експорт зріс на 301%, імпорт з Оману – на 440%.

Головною статтею українського експорту є чорні метали. Структура українського експорту потребує розширення за рахунок номенклатури товарів українського походження з високою доданою вартістю. Зростання двостороннього товарообігу між Україною та Оманом буде зберігатись, що підтверджується постійним попитом оманської сторони на традиційну позицію українського експорту – метал та металопродукцію.

Оманська сторона зацікавлена в імпорті з України металопродукції, різних видів металообробного та машинобудівного обладнання, продукції сільського господарства,

обладнання для електростанцій, нових технологій з використання водних ресурсів, спеціальної техніки.

Загальний обсяг товарообігу України з Ізраїлем за 10 місяців 2008 року склав 544,7 млн. дол. США. В його складі експорт становив 406,5 млн. дол. США, основні статті якого склали: метали, продукція сільського господарства, хімічної промисловості, продукти харчування. З Ізраїлю Україна імпортувала продукції на 138,2 млн. дол. США, серед якої переважали гумово-пластикові вироби, продукція машинобудування, хімічної промисловості, метали..

У 2008 році відкрито торговельно-економічну місію (ТЕМ) у складі Посольства України в Лівані, та на виконання Програми співробітництва з країнами Африки на 2006 – 2008 рр. розпочато процес відкриття ТЕМ у складі Посольств України в Габоні, Нігерії, ПАР та Тунісі.

Міжурядові комісії, які Україна має з багатьма країнами Близького Сходу та Африки, були дієвим механізмом узгодження взаємоприйнятних та ефективних рішень, спрямованих на активізацію співробітництва в різних сферах. Протягом 2008 року були успішно проведені чергові спільні засідання українсько-сирійської, українсько-кувейтської, українсько-єгипетської та українсько-туніської комісій з торговельно-економічного співробітництва.

У 2008 році регіони Близького Сходу та Африки залишалися важливим ринком збуту української продукції. За дев'ять місяців 2008 року товарообіг з країнами Африки склав 4,52 млрд. дол. США, а з країнами Близького Сходу – 11,157 млрд. дол. США.

Активно розвивалося *культурно-гуманітарне співробітництво* з країнами регіону. Зокрема, МЗС України ініціювало прийняття Кабінетом Міністрів України виділення на 2008 рік 345 державних стипендій на навчання громадян африканських країн в українських вищих навчальних закладах. Було також ініційовано доручення Кабінету міністрів України щодо формування бази даних випускників українських вищих навчальних закладах – громадян африканських країн. Важливою подією стало відкриття у 2008 році культурного центру у складі Посольства України в Ізраїлі.

З марокканською стороною опрацьовано питання здійснення низки заходів щодо взаємного розширення присутності в інформаційній та культурній сферах, зокрема, шляхом висвітлення української тематики в країнах Північної Африки та поширення мусульманських культурологічних програм в Україні. Протягом 2008 року МЗС України проводило цілеспрямовану роботу щодо забезпечення підтримки країнами Близького Сходу та Африки ініціативи України вшанувати пам'ять жертв Голодомору в Україні шляхом схвалення 63-ю сесією ГА ООН відповідної комеморативної резолюції.

Україна і країни Латинської Америки

Бразилія. Ця латиноамериканська країна була однією з перших держав світу яка визнала незалежність України (26 грудня 1991 року) Дипломатичні відносини були встановлені 11 лютого 1992 року. В Бразилії діють 3 почесні консульства України - в мм.Сан-Пауло (штат Сан-Пауло), Паранагуа (штат Парана) та Блюменау (штат Санта-Катаріна), в Україні - почесне консульство Бразилії (м.Львів).

Позитивна динаміка політичного діалогу на міждержавному та міжурядовому рівнях була закріплена у ході другого офіційного візиту до Бразилії Президента України 20-22 жовтня 2003 року. Високий рівень політичного взаєморозуміння між двома країнами був підтверджений домовленостями, про поглиблення взаємодії в міжнародних організаціях, зокрема в питанні обміну взаємною підтримкою кандидатур на виборах до відповідних органів ООН. Зокрема, 17 березня 2008 року бразильська сторона прийняла пропозицію української сторони щодо взаємного обміну підтримкою кандидатур країн, і повідомила, що підтримує кандидатуру нашої держави до Ради ООН з прав людини.

З 1996 року, в Національному конгресі Бразилії та Верховній Раді України діяли групи *міжпарламентського співробітництва*. В 2008 році бразильські парламентарі відвідали Україну. 24 травня 2007 року була поновлена парламентська група Національного конгресу з міжпарламентських зв'язків з Україною у новому складі бразильського парламенту. Діяльність аналогічної групи у Верховній Раді України була поновлена у лютому 2008 року. У червні 2008 року делегація бразильських конгресменів відвідала з візитом Київ, в ході якого 5-6 червня взяла участь у III засіданні українсько-бразильської Міжурядової комісії з торговельно-економічного співробітництва. Окрім того, відбулася зустріч керівників парламентських груп, що діють у вищих законодавчих органах двох країн. Сторони підтвердили налаштованість сприяти активізації міжпарламентської співпраці. Станом на сьогодні існує принципова домовленість стосовно здійснення візиту до Бразилії Голови Верховної Ради України.

Для розвитку двосторонніх відносин створена в цілому широка договірно-правова база. Станом на листопад 2008 року підписано 71 двосторонніх документів (8 - міждержавні, 12 - міжурядові та 51 – міжвідомчі), причому 70 з них вже набули чинності, що дозволяє суттєво активізувати співпрацю в найважливіших для обох країн галузях. В стані опрацювання знаходяться проекти ще близько 20 двосторонніх документів.

Торговельно-економічне співробітництво. За останній період розбудови українсько-бразильських взаємин спостерігається не лише активний розвиток

двостороннього політичного співробітництва, але й значне поживлення українсько-бразильських торговельно-економічних відносин. За 7 місяців 2008 року двосторонній товарообіг склав 625,2 млн. дол. США. Український експорт – 345,8 млн. дол. США (зростання на 235,1 % по відношенню за аналогічний період 2007 року), імпорт – 279,4 млн. дол. США (зростання на 148,1 %).

Основним чинником зростання обсягу українсько-бразильської торгівлі стало поживлення взаємодії між зацікавленими у співпраці бізнес-структурами обох країн, що підтверджується активізацією обміну делегаціями в цій сфері, а також результатами Третього засідання українсько-бразильської Міжурядової комісії з питань торговельно-економічного співробітництва, яке успішно пройшло в Києві 5-6 червня 2008 року.

На двосторонньому рівні особливо активно здійснюється співпраця у галузі металургії, видобутку нафти і газу, ядерної енергетики, авіабудування, сільського господарства, ракетно-космічній галузі. Станом на 2008 рік реальними і перспективними проектами двосторонньої співпраці в торговельно-економічні та науково-технічній сферах, які вийшли на стадію конкретної їх реалізації, вважається спільний проект в галузі мирного використання космосу “ Циклон-4 - Алкantara” та співробітництво між фармацевтичним підприємством ДАТ “Індар” та бразильською державною фармакологічною компанією “Фіокрус” щодо створення спільного підприємства з налагодження випуску в Бразилії інсуліну за українськими технологіями.

В рамках здійснення космічного проекту в 2007 р. було започатковано бінаціональне підприємство “Алкantara-Циклон-Спейс”. Наразі існує реальна перспектива здійснення першого запуску ракета-носія “Циклон-4” у першій половині 2010 року, який має вивести на орбіту геостаціонарний супутник, що забезпечуватиме безпеку польотів, послуги у сфері зв’язку, проведення метеорологічних досліджень. Реалізація космічного проекту має визначальну роль та значення не тільки в контексті збереження та модернізації вітчизняного аерокосмічного комплексу нашої держави, але й все більше набирає обрисів загального латиноамериканського і навіть глобального масштабів. У разі успішної його реалізації, доступ до практичного використання космічного простору матимуть не тільки Бразилія, Україна, США, але й інші країни Латинської Америки і слугуватиме для них свого роду поштовхом для подальшого розвитку останніх.

Окрім зазначених вище спільних проектів, що ґрунтуються на використанні новітніх технологій, головну увагу в майбутньому слід зосередити на таких напрямках співпраці:

- спільне виробництво за участю бразильської компанії “Вале ду Ріо Досе” та “Індустріального Союзу Донбасу” сумішей залізних руд для подальшого використання виробниками металургійної продукції;

- залучення бразильської державної нафтовидобувної компанії “Петробраз” до робіт з розвідки та експлуатації покладів вуглеводнів на українській частині шельфу Чорного моря, укладення довгострокових контрактів на постачання зазначеній бразильській компанії труб українського виробництва та обладнання для спорудження газо- та нафтопроводів, а також листової сталі для будівництва танкерів, що транспортують нафту;

- співробітництві в енергетиці, галузі енергетичного машинобудування та виробництва біопалива;

- спільному виробництві транспортних літаків на базі моделей “Антонов” за участю бразильської компанії “Ембраер” та налагодження співробітництва в галузі суднобудування.

Договірно-правова база українсько-бразильських відносин нараховує 69 двосторонніх документів.

Одним з важливих напрямів двостороннього співробітництва, який, на думку обох сторін, має значні перспективи, є *міжрегіональне співробітництво*. В минулі роки був здійснений взаємний обмін делегацій. Зокрема, Україну відвідали делегації штатів Ріо-де-Жанейро, Парана, Амазонас, Санта-Катаріна. Бразилію відвідали делегації Київської області, Львівської облдержадміністрації та Харківської області. 14 квітня 2008 року муніципальна Рада м. Паранагуа (штат Парана) прийняла Закон, яким проголосила місто Паранагуа побратимом українського міста Маріуполь та підготувала проект Протоколу про наміри щодо співробітництва між двома містами.

Куба. 6 грудня 1991 року Республіка Куба однією з перших серед країн Латинської Америки визнала незалежність України. Протокол про встановлення дипломатичних відносин між двома країнами був підписаний 12 березня 1992 року у Києві. Генеральне консульство Куби в Україні у 1992 року було перетворене у Посольство Республіки Куба в Україні. З вересня 1993 року у Гавані функціонує Посольство України.

Важливе місце у двосторонніх стосунках займає *політичний діалог*. Значними віхами такого діалогу в українсько-кубинських відносинах були візити на Кубу Президента України (2000 р.), Голови Верховної Ради України (1997 р.), Міністрів закордонних справ України (1998 та 2002 рр.), візити в Україну міністрів закордонних справ Куби (1995 та 2003 рр.), керівників міністерств та органів виконавчої влади двох країн. На сьогодні сторонами ведеться взаємний пошук прийнятних напрямків та форм

співпраці, незважаючи на відмінності у підходах до міжнародного співробітництва у галузі прав людини та посилення у зовнішній політиці Куби тенденції до пріоритетного розвитку співробітництва з країнами, що мають близькі їй ідеологічні уподобання.

Одним із важливих напрямків співробітництва є взаємодія двох країн у міжнародних організаціях. Останнім часом Гавана надала ряд важливих підтримок Україні. Зокрема, це стосується підтримки Кубою резолюції „Вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932-33 років в Україні” на 34-ї сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО, а також підтримки нашої кандидатури під час виборів до Ради ООН з прав людини (РПЛ). Це особливо важливо, враховуючи головування Куби у Русі Неприєднання. Україна традиційно підтримує резолюції ООН проти економічної, торговельної та фінансової блокади Куби з боку США.

Позитивну роль для розвитку двостороннього співробітництва відіграло проведення після певної перерви IX засідання Міжурядової українсько-кубинської комісії з торговельно-економічного та науково-технічного співробітництва (Київ, жовтень 2007 року). Після завершення оновлення керівництва європейського напрямку МЗС Куби доцільно було б відновити перервану у 2005 році практику проведення двосторонніх консультацій між МЗС.

Торговельно-економічне співробітництво. За даними Держкомстату України, за січень-липень 2008 р. двосторонній товарообіг з Кубою становив 25803,7 тис. дол. США (показник за аналогічний період 2007 року - 21434,9 тис. дол.). При цьому український експорт склав 23746 тис. дол., імпорт з Куби - 2057,7 тис. дол. США. Спостерігається незначне зростання експорту та імпорту (за 2007 р. з аналогічний період експорт на Кубу становив 19631,8 тис.дол. США, а імпорт 1803,1 тис.дол. США).

На сьогоднішній день на Кубі представлені українські підприємства „КРАЗ”, „Спектр”. Опрацьовується питання співробітництва у сфері виробництва ліків та медичних препаратів. Готується до підписання контракт з „КРАЗ” щодо поставки автомобілів та створення ремонтного підприємства на Кубі. Перспективною також може бути співпраця по ремонту і модернізації літаків заводу Антонова; тракторів заводів ПМЗ і ХТЗ; залізничних локомотивів, вагонного парку і цистерн; енергоблоків теплових електростанцій за участю державного підприємства «Укрінтеренерго» та ОАО «Турбоатом»; організація складального виробництва холодильників «Норд».

Існують певні можливості щодо диверсифікації продукції українського експорту. Так проведені переговори з державними компаніями ALIMPORT, ECOSOL підтверджують зацікавленість кубинської сторони в закупівлі з України продуктів харчування, зокрема, соняшникової олії, продовольчого зерна та ін.

Туристичний потенціал у двосторонніх відносинах може стати пріоритетним. Кубу в 2007 році відвідали близько 8 тис. туристів з України. Організованому і масовому відпочинку українських туристів сприяло б вирішення питання прямого авіасполучення (можливо в поєднанні з Домініканською Республікою) та безвізового режиму для громадян України. Ці обидва питання, наприклад, вирішені для громадян Російської Федерації.

Важливим напрямком українсько-кубинського *гуманітарного співробітництва* вже понад 18 років є надання медичної допомоги у Лікувально-оздоровчому центрі (ЛОЦ) “Тарара” дітям з України, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи. Ця допомога здійснюється на основі відповідних кубинської (з 1990 року) та української (з 2001 року) державних програм. Всього за час дії програми курс лікування у ЛОЦ „Тарара” за оцінкою кубинської сторони пройшли понад 23 тис. громадян України. За цей час на лікування та оздоровлення українських дітей кубинською стороною витрачено значні кошти. На думку Посольства, Україні варто розглянути можливість надання певної компенсації кубинській стороні у вигляді товарів, продуктів харчування в обмін на медичну допомогу, яку надає Уряд Куби у лікуванні українських дітей.

Станом на 1 липня 2008 року на консульському обліку в Посольстві України в Республіці Куба знаходиться 378 громадян України. З них на постійному 304, на тимчасовому 74. Загалом кількість українських громадян на Кубі налічує орієнтовно до 1 тисячі. Більшість з них (понад 60%) проживає у м.Гавана та однойменній провінції.

У зв'язку із складними транспортними проблемами систематичне спілкування з громадянами України є досить проблематичним. Водночас Посольство докладає значних зусиль з метою вирішення питання „відірваності” українських громадян. Регулярно Посольство організовує виїзди у провінції з метою інформування про поточну ситуацію в Україні, вирішення консульських питань, надання необхідної допомоги. Проблемним питанням є низькій рівень заробітної плати на Кубі, через що більшість українських громадян не мають можливості відвідувати Україну. Відсутність можливості користуватися послугами Інтернету також відіграє негативну роль у повсякденному житті українців на Кубі.

Перспективним напрямком може бути науково-технологічне співробітництво в галузі медицини, біотехнології та фармакології. Куба має потужну базу для виготовлення вакцин і препаратів: проти менінгіту, гепатиту Б, грипу, вітіліго, алопеції, онкологічних захворювань. Однак стримуючим фактором для широкого застосування в Україні кубинських ліків залишається не підписана Україною Угода між Урядом України та Урядом Куби про взаємне визнання реєстрації лікарських засобів.

Перу. Договірно-правову базу українсько-перуанських відносин складають такі ключові документи як: Договір про дружні відносини та співробітництво, міждержавна Торговельно-економічна угода, міждержавна Угода про взаємне визнання документів про освіту та вчені звання, Протокол про взаємний доступ до ринків товарів та послуг в рамках СОТ, міждержавна Угода про скасування віз для власників дипломатичних та службових паспортів. Серед документів, які перебувають на стадії опрацювання: міждержавна Угода про військово-технічне співробітництво, міждержавна Угода про співробітництво в галузі освіти, науки і культури, Угода про правову допомогу в кримінальних справах, Угода про екстрадицію, Угода про передачу засуджених осіб.

Основний зміст українсько-перуанських відносин зводиться до розвитку *торговельно-економічного співробітництва*. Саме в цій сфері двохсторонніх відносин сконцентровані головні інтереси обох країн. З метою розвитку економічного співробітництва у березні 2008 року здійснив свій візит до Перу міністр промислової політики України В.С.Новицький. Під час його візиту було підписано Протокол зустрічі щодо наміру укладення Договору про співробітництво та технічне забезпечення в галузі цивільної авіації по створенню центру з технічного обслуговування літаків українського виробництва. Домовлено розглянути можливість проведення в Республіці Перу двостороннього бізнес-форуму, а також розпочати переговори щодо підписання міждержавної угоди про взаємний захист інвестицій.

На поглиблення економічних зв'язків між двома країнами спрямована діяльність Міждержавної комісії з питань торговельно-економічного співробітництва. Перше засідання комісії відбулось у м. Ліма 17-19 березня 2008 року. Підписано протокол першого засідання українсько-перуанської міждержавної комісії з питань торговельно-економічного співробітництва.

За 2008 рік експорт українських товарів та послуг до Перу збільшився на 20,2% і склав 31,2 млн.дол.США. Імпорт товарів та послуг до України збільшився на 52,8% і становив 2,7 млн.дол.США. Позитивне сальдо для України склало 28,5 млн.дол.США.

Головними статтями українського експорту до Перу були мінеральні добрива, полімерні матеріали і пластмаси, аеронавігаційні апарати та запчастини до них, котли, машини, апарати та механічні пристрої. Основу перуанського імпорту в Україну склали риба і ракоподібні, фармацевтична продукція, продукти неорганічної хімії, кава, чай прянощі, трикотажні полотна, їстівні плоди та горіхи. За даними Держкомстату України, станом на 1 січня 2008 року в Україні зареєстровано 19 підприємств з перуанськими інвестиціями.

Проте незважаючи на високу обопільну зацікавленість обох країн, в сфері торговельно-економічного співробітництва існує низка невирішених проблем. Практика в галузі ініціювання конкретних економічних проєктів показує, що у багатьох випадках українські підприємці не готові виконувати встановлені в Перу, та загалом в Південній Америці форми постачання техніки, засобів виробництва, виконання великих проєктів, які передбачають фінансування з боку іноземного партнера (лізинг, імпортні кредити тощо), а також брати участь у тендерах. Як правило, українські компанії вимагають у покупця передоплату за виробництво та постачання обладнання чи товару, що сприймається перуанськими діловими колами як невідповідність існуючим стандартам та правилам торгівлі. У цьому контексті одним із основних завдань в розвитку торговельно-економічних відносин України з Перу є подолання пасивного ставлення українських ділових кіл до виходу на надзвичайно перспективні ринки південноамериканського регіону.

Негативний вплив на співробітництво України із країнами Андського регіону здійснює їх сильна фінансова та економічна залежність від США та Західної Європи. В якості факторів, які стримують розвиток торговельно-економічних відносин, слід відзначити: жорстку конкуренцію на південноамериканських ринках з боку західних фірм; відсутність в країнах Андського регіону, і в Перу зокрема, представництв українських компаній; пасивність українських підприємств щодо участі у провідних виставкових заходах з метою ознайомлення можливих потенційних партнерів зі своєю продукцією; відставання рівня конкурентоспроможності вітчизняної машинотехнічної та наукоємної продукції по відношенню до аналогічних товарів іноземного виробництва, в тому числі по кількості, термінах поставок, умовах кредитування, сервісу тощо; недостатнє інформаційне забезпечення українських експортерів інформацією щодо ринку потенційних партнерів, їх експертних та імпортних особливостях, інтересах, можливостях.

У 2008 році діяльність МЗС України на *латиноамериканському* напрямку спрямовувалася, передусім, на активізацію політичного діалогу з державами регіону, забезпечення зростання торговельно-економічного та інвестиційного співробітництва. Активно використовувався механізм політичних консультацій та міжурядових економічних комісій.

Таким чином, найважливішими подіями у розвитку відносин України з державами Латинської Америки протягом року стали:

- офіційний візит в Україну Міністра закордонних справ Парагваю Р.Д.Раміреса Лескано (лютий);

- *Третє спільне засідання Міжурядової українсько-бразильської комісії з питань торговельно-економічного співробітництва (червень);*

- *робочий візит в Україну Державного Міністра зі стратегічних питань Адміністрації Президента Бразилії (аналог Секретаря РНБО України) Р.Мангабейри Унгера (листопад), особливу увагу в ході якого було приділено стану реалізації спільного космічного проекту „Циклон-4 – Алкантара”, можливості використання досвіду Бразилії в галузі виробництва біопалива та підтримці бразильською стороною зусиль нашої держави щодо міжнародного визнання Голодомору 1932-1933 рр. в Україні;*

- *скасування взаємних торговельних обмежень та призупинення антидемпінгових розслідувань щодо експорту українських добрив та хімічної продукції до Бразилії;*

- *Перше спільне засідання українсько-перуанської міжурядової комісії з питань торговельно-економічного співробітництва (березень);*

- *чергові політичні консультації між МЗС України та, відповідно, МЗС Бразилії, Гватемали та Аргентини.*

У 2008 році забезпечено подальший розвиток договірно-правової бази відносин з країнами Латинської Америки та Карибського басейну, зокрема ратифіковано міжурядову українсько-парагвайську угоду про торговельно-економічне співробітництво, з Аргентиною підписано міжвідомчі угоди про співробітництво в галузі охорони навколишнього природного середовища та про наукову, технологічну та логістичну співпрацю у сфері дослідження Антарктики. Проведено другий раунд переговорів на рівні експертів з узгодження тексту проекту міжурядової угоди з Мексикою про сприяння та взаємний захист інвестицій.

Продовжилося динамічне зростання обсягів торгівлі з країнами Латинської Америки та Карибського басейну. За 10 місяців 2008 року загальні обсяги торгівлі України з країнами цього регіону перевищили 2 млрд. дол. США, що на 20% більше ніж за аналогічний період 2007 року. Найвищі показники торговельно-економічного співробітництва зафіксовано з Бразилією, Мексикою та Аргентиною.

У контексті зусиль нашої держави щодо вшанування пам'яті жертв Голодомору недхідно відзначити ухвалення парламентом Мексики резолюції щодо визнання Голодомору в Україні 1932-1933 рр. актом геноциду та проведення у багатьох країнах регіону численних акцій „Незгасима свічка”.

України і країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону

Упродовж 2008 року забезпечення реалізації національних інтересів України в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні залишалося ваговою складовою зовнішньої політики нашої держави. Основна увага надавалася нарощуванню співпраці у політичній, торговельно-економічній, військово-технічній, науково-технічній та гуманітарній сферах.

Попри відсутність візитів найвищого рівня, *політичний діалог* з країнами регіону позначився низкою важливих заходів. Відбулися робочі візити Віце-прем'єр-міністра І.Васюника та Міністра у справах сім'ї, молоді та спорту Ю.Павленка до Китаю, Міністра закордонних справ В.Огризка до Японії, Голови Державного комітету рибного господарства України В.Волкова до В'єтнаму, низка візитів на рівні заступників міністрів до Брунею, Малайзія, Сінгапуру, В'єтнаму.

Візити в Україну здійснили заступники міністрів закордонних справ Японії К.Сасае та Республіки Корея Хо-Юн Ан, парламентські делегації з Китаю і В'єтнаму. Протягом 2008 року відбулися: 10-е засідання Міжурядової українсько-китайської комісії з питань торговельно-економічного співробітництва (Пекін), 2-е засідання українсько-японського Комітету зі співробітництва (Токіо), 4-е засідання українсько-корейського Спільного комітету з торгівлі (Київ), 9-е спільне засідання українсько-в'єтнамської Міжурядової комісії з питань торговельно-економічного та науково-технічного співробітництва (Ханой), 7-е засідання українсько-китайської Комісії з питань науково-технічного співробітництва (Пекін), 6-е засідання Підкомісії зі співробітництва у галузі дослідження та використання космічного простору в мирних цілях (Київ), робочі консультації з представниками МЗС Японії (на рівні заступників міністрів і керівників департаментів), Китаю (заступники міністрів) та Індонезії (директори департаментів), 5-е засідання Спеціального комітету з питань етнічних корейців.

Постійна увага приділялася діяльності, спрямованій на розбудову *договірної-правової бази* відносин з країнами регіону. Зокрема, підписано Угоду про співробітництво у сфері дослідження та використання космічного простору в мирних цілях з Індонезією, Угоду про співробітництво в галузі спорту з Китайською Народною Республікою, два українсько-сінгапурські меморандуми про взаєморозуміння у сфері інвестиційного співробітництва, Меморандум про співробітництво у сфері обміну фінансовою інформацією з Філіппінами. Ратифіковано угоди про реадмісію громадян та захист таємної інформації з В'єтнамом, Меморандум про співробітництво в галузі оборони з Малайзією. Набула чинності Угода з Таїландом про безвізові поїздки власників дипломатичних та службових паспортів. Відбувся третій раунд переговорів щодо укладення Угоди про вільну торгівлю з Сінгапуром.

Торговельно-економічне співробітництво. В цій сфері відносин протягом 2008 року намітилась позитивна тенденція до стрімкого зростання обсягів торгівлі України з країнами АТР. Так, товарообіг за дев'ять місяців 2008 року склав 11,78 млрд. дол. США і збільшився майже вдвічі (на 95%) у порівнянні з аналогічним періодом 2007 року. Водночас, вимагає підвищеної уваги питання нарощування українського експорту та подолання дисбалансу торгівлі. Експорт з України до регіону АТР у 2008 році становив 2,27 млрд. дол. США, негативне сальдо – 7,24 млрд. дол. США. Ключовими торговельними партнерами України були Китай, Японія та Республіка Корея.

Із залученням японського кредиту обсягом в 170 млн. дол. США розпочато реалізацію проекту реконструкції аеропорту „Бориспіль” Підписано контракт на закупівлю Таїландом 96 бронетранспортерів БТР-3Е1 українського виробництва на загальну суму близько 120 млн. дол. США. Українська ракета-носій „Дніпро” вивела на орбіту тайський супутник „THEOS”. Реалізовувалися заходи з метою розбудови співробітництва в галузі атомної енергетики (КНР, Республіка Корея, Японія), авіабудування (КНР), видобувної промисловості (В'єтнам), гідроенергетики (Лаос).

З іноземними партнерами проводилася робота щодо залучення в Україну інвестицій з країн АТР, зокрема, у рамках підготовки до футбольного чемпіонату Євро-2012. Здійснювалися також консультації щодо спільних дій у зв'язку з глобальною фінансовою кризою.

В культурно-гуманітарній сфері Україна надавала гуманітарну допомогу Китаю та М'янмі для подолання наслідків землетрусу в провінції Сичуань та тайфуну „Наргіз”. У 2008 році було відкрито культурно-інформаційний центр у складі посольства України в КНР („Український дім”) та погруддя Т.Шевченка в Пекіні. Українські спортсмени успішно виступили на ХХІХ Олімпіаді (11 місце) та ХІІІ Паралімпійських іграх (4 місце) в Китаї. Проводилася активна робота з метою поширення в країнах АТР правди про Голодомор 1932-33 рр. Палата представників парламенту Австралії прийняла заяву, в якій засудила Голодомор як геноцид українського народу. Символічну алею дерев, присвячену пам'яті жертв Голодомору, посаджено в Окленді (Нова Зеландія). Організовано Дні культури України в Сінгапурі.

Таким чином, завдяки системній та комплексній діяльності МЗС України та українських дипустанов за кордоном у 2008 році вдалося наповнити конкретним змістом двостороннє співробітництво нашої держави з країнами Азіатсько-Тихоокеанського регіону, яке має добрі перспективи.

ПІСЛЯМОВА

Видання «Зовнішня політика України – 2008: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети» є результатом роботи Інституту зовнішньої політики, в якому представлений комплексний аналіз підсумків зовнішньополітичної діяльності країни за річний термін. Форма такого наукового аналізу у вигляді Щорічника властива для багатьох країн світу. Прогностична цінність такого видання насамперед в тому, що на підставі комплексної оцінки вчорашнього дня, воно дає можливість зазирнути в майбутнє, побачити наслідки прийнятих зовнішньополітичних рішень, передбачити майбутні виклики і запропонувати пропозиції для своєчасних упереджувальних заходів.

Щорічник поєднує в собі науково-аналітичну частину, викладену у висновках та оцінках провідних експертів-міжнародників, та інформативні матеріалами надані Міністерством закордонних справ України. Проведений авторським колективом експертів-міжнародників аналіз зовнішньої політики України за 2008 рік дає підстави дійти таких висновків.

Протягом 2008 року Україна доклала значних зовнішньополітичних зусиль щоб закріпити за собою гідне місце в світовій політиці. Найбільш просунутими напрямками цієї діяльності виявились: широке міжнародне визнання трагедії Голодомору 1932-1933 рр.; активна співпраця з міжнародними фінансовими організаціями, реалізація вимог Кіотського протоколу, поглиблення зв'язків з українською діаспорою. Україна залишається важливою ланкою забезпечення європейського споживчого ринку паливно-енергетичними ресурсами. У цьому контексті протягом 2008 року вживались всі необхідні заходи з метою інтеграції у європейську енергетичну спільноту. Цей рік був знаменний також тим, що Україна приєдналась до Світової організації торгівлі. Зовнішньополітичні результати 2008 року, у поєднанні з посиленою співпрацею України з США, ЄС та НАТО, зберігають для нашої держави деякі історичні шанси

Проте, внутрішньополітична та фінансово-економічна криза, розбалансованість діяльності основних гілок державної влади та інші внутрішні та зовнішні чинники не дали змоги Україні у 2008 році значною мірою покращити її міжнародний імідж та реалізувати повною мірою її національні інтереси на міжнародній арені.

2008 рік в міжнародному аспекті позначився подальшим погіршення міжнародного середовища безпеки навколо України. Насамперед, це проявилось в досить загрозливому для євроатлантичного простору послабленні трансатлантичних зв'язків та посиленні геополітичних амбіцій ЄС, що становить серйозний виклик загальноєвропейській безпеці загалом та національній безпеці України зокрема. З іншого боку, накладання

міжцивілізаційного конфлікту на загострення геополітичного протистояння між Росією і Заходом значно ускладнюють положення України, яка опинилась в стані буферної зони. Загострення такого геополітичного і міжцивілізаційного протистояння ставить Україну перед більш масштабними викликами та зовнішніми і внутрішніми загрозами її національної безпеки. Відкладення вирішення перспективи щодо членства в НАТО України на невизначений термін, позбавляє нашу країну можливості захистити свою безпеку шляхом приєднання до системи колективної оборони демократичних країн.

До інших глобальних загроз, які безпосередньо позначилися на безпеці України у 2008 році необхідно віднести збільшення масштабів піратства на міжнародних морських комунікаціях та глобальне поширення ВІЛ-інфекції. У 2008 році Україна вийшла на одне з перших місць у світі по темпах зростання цієї епідемії. Цей рік позначився ескалацією нової «газової» війни з Росією, що поставило під реальну загрозу стан енергетичної безпеки України. Війна на Кавказі між Росією та Грузією, а також світова фінансово-економічна криза стали безпосередніми загрозами для національної безпеки України.

Головною загрозою національній безпеці держави була і залишається «інформаційна експансія іноземних держав». Проведення ними інформаційно-психологічних кампаній, в тому числі і за допомогою спецслужб, сприяє відродженню сепаратистських тенденцій в Україні.

Головною проблемою в реалізації курсу на євроатлантичну інтеграцію України є низька суспільна підтримка та брак політичної еліти, здатної ставити національні інтереси вище корпоративних та особистісних. В результаті політики нищення української ідентичності, для частини населення України виявилось занадто складно і незвично розглядати Україну як самодостатню країну. В Україні існує чисельний прошарок людей, які не мають вираженої української національної ідентичності, і керуються у своєму ставленні до НАТО насамперед звичкою, культурною чи мовною ознакою, бажанням досягти певного рівня добробуту або ситуативним впливом.

Незважаючи на внутрішні та зовнішні шоки, які зазнали України та ЄС у 2008 році, економічні зв'язки між країнами продовжували посилюватися. Найголовніше, що відрізняє 2008 рік від попередніх, це зміна у філософії розуміння урядом європейської інтеграції як пріоритету внутрішньої політики і як інструменту реформ в Україні. В рамках такого нового підходу створено дієвий інституційний механізм координації та реалізації європейської інтеграції. Але найбільш важливим було узгодження формули нової Угоди, яка передбачатиме політичну асоціацію та економічну інтеграцію України з Європейським Союзом. В основі політичної асоціації – зближення позицій України та ЄС із усіх питань безпеки, забезпечення безпосередньої участі України у політиках, агенціях

та програмах ЄС. Економічна інтеграція будуватиметься шляхом створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі на основі чотирьох свобод, яка відкриє доступ України до внутрішнього ринку Євросоюзу.

В системі двосторонніх відносин найбільш плідною виявилась співпраця України зі Сполученими Штатами Америки. Зокрема, у 2008 році була підписана Дорожня карта пріоритетів двостороннього співробітництва, в якій підтверджується стратегічний формат відносин, чітко викладені напрями співпраці на досягну перспективу. Протягом 2008 року США були в авангарді країн, які надавали Україні допомогу у вирішенні актуальних для нашої держави питань.

Особливе місце серед таких питань в другому півріччі належало безпековій проблематиці. Ця проблематика займає чільне місце в положеннях Хартії Україна - США про стратегічне партнерство, підписаної керівниками зовнішньополітичних відомств України і США.

Російська Федерація залишалася другим основним після ЄС торговельним партнером України. Однак у 2008 році відбулось стрімке зниження обсягів торгівлі у відносинах з Російською Федерацією, внаслідок чого її частка у загальному товарообігу України ще більше знизилась і склала лише 23%. Що стосується політичної сфери, то основними віхами в розвитку українсько-російських відносин у 2008 році стали: пролонгація дії Договору про дружбу, співробітництво та партнерство між Україною та Російською Федерацією (Великого договору) на 10 років та обрання Д. Медведєва президентом Росії, а також російсько-грузинський конфлікт, який негативно позначився на стані двохсторонніх відносин.

Нажаль протягом 2008 року відносини між двома країнами продовжували зберігати відверто конфронтаційний характер. Ця конфронтація обумовлена не тільки зовнішніми чинниками, але й, насамперед, процесами внутрішньої трансформації двох країн. Найбільш гострими у 2008 році виявились відносини між Україною та Росією в гуманітарній сфері. Вони перетворилися у фронт справжньої ідеологічної війни. Основним предметом цієї війни була і залишається *проблема відродження української нації та української ідентичності*. Та попри системний конфлікт Україні і Росії все ж таки вдається зберігати діалог в українсько-російських відносинах та необхідний рівень економічного співробітництва.

В цілому, незважаючи на значне ускладнення міжнародної та внутрішньополітичної ситуації, у 2008 році Україні вдалось зберегти сталість зовнішньополітичного курсу спрямованого на реалізацію її національних інтересів.

ДОДАТКИ

**ПЕРЕЛІК БАГАТОСТОРОННІХ МІЖНАРОДНИХ ДОКУМЕНТІВ,
ПІДПИСАНИХ У 2008 РОЦІ**

№	Назва міжнародного договору	Дата підписання	Дата набрання чинності
1.	Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством праці та соціальної політики України та Міжнародною організацією праці щодо програми гідної праці на 2008-2011 рр.	09.06.2008	
2.	Угода про фінансування (EUBAM)	Укр: 02.07.08р. ЄС: 25.08.08р.	Діє з: 25.08.2008
3.	Угода про фінансування (Twinning)	Укр: 02.07.08р. ЄС: 25.08.08р.	Діє з: 25.08.2008
4.	Угода про фінансування програми «Підтримка впровадження Енергетичної стратегії України »	Укр: 19.09.08 ЄСпівтов.: 29.09.08	Діє з: 29.09.2008
5.	Лист-зобов'язання для підписки на акції зі збільшення капіталу Чорноморського банку реконструкції та розвитку	15.07.2008 - У 01.08.2008 - Б	
6.	Угода про позику (Проект розвитку міської інфраструктури) між Україною та МБРР	26.05.08	18.10.08
7.	Угода про позику (Проект модернізації державних фінансів) між Україною та Міжнародним банком реконструкції та розвитку	25.03.2008	23.10.2008
8.	Угода про Позику (Третя Позика на політику розвитку) між Україною та МБРР	22.12.2008р.	23.12.2008р.
9.	Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та ЄБРР щодо проведення щорічних зборів Ради керуючих ЄБРР у місті Києві	31.01.2008	
10.	Кредитною угодою (Проект будівництва високовольтної повітряної лінії 750 кВ Рівненська АЕС - Київська) між Україною та Європейським банком реконструкції та розвитку	28.02.2008	
11.	Додатковий протокол до Меморандуму про взаєморозуміння між Урядом України і Організацією Північноатлантичного договору (НАТО) в Україні щодо заснування Центру інформації та документації НАТО в Україні	04.04.2008	
12.	Додатковий протокол до Меморандуму про взаєморозуміння між Урядом України і Організацією Північноатлантичного договору (НАТО) щодо призначення офіцерів зв'язку НАТО в Україні	04.04.2008	
13.	Додатковий протокол до Меморандуму про взаєморозуміння між Урядом України і Організацією Північноатлантичного договору (НАТО) щодо призначення Офіцерів зв'язку НАТО в Україні	04.04.08	
14.	Додатковий протокол до Меморандуму про	04.04.08	

	взаєморозуміння між Урядом України і Організацією Північноатлантичного договору (НАТО) щодо заснування Центру інформації та документації НАТО в Україні		
15.	Меморандум про взаєморозуміння стосовно сприяння нагальним цивільним транскордонним перевезенням від 13 вересня 2006 року	06.10.08	06.10.08
16.	Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством оборони України, Міністерством оборони Угорської Республіки та Штабом Верховного Головнокомандувача Об'єднаних Збройних Сил НАТО в Європі стосовно обміну даними про повітряну обстановку між командним пунктом повітряного командування „Захід” (м.Львів, Україна) та Центром управління та оповіщення (м.Веспрем, Угорська Республіка)	13.06.2008	13.06.2008
17.	Протокол про збереження та стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття до Рамкової конвенції із захисту та сталого розвитку Карпат	19.06.2008	
18.	Угода між Урядом України та Європейським космічним агентством щодо співробітництва у використанні космічного простору в мирних цілях	25.01.2008	
19.	Угода (у формі обміну листами) між Урядом України та Європейською Комісією про експортне мито	01.04.08	
20.	А) Спільна заява щодо каспійсько-чорноморсько-балтійського енергетичного транзитного простору В) Спільна заява відносно Євро-азійського нафтотранспортного коридору (документи Енергетичного саміту, м. Київ, 23.05.2008)	23.05.2008	23.05.2008

ПЕРЕЛІК МІЖНАРОДНИХ ДОКУМЕНТІВ УКРАЇНИ, ЯКІ НАБУЛИ ЧИННОСТІ У 2008 РОЦІ

№	Назва міжнародного договору	Дата підписання	Дата набрання чинності
21.	Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини	17.10.2003	27.08.2008
22.	А) Спільна заява щодо каспійсько-чорноморсько-балтійського енергетичного транзитного простору В) Спільна заява відносно Євро-азійського нафтотранспортного коридору (документи Енергетичного саміту, м. Київ, 23.05.2008)	23.05.2008	23.05.2008

23.	Протокол до Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами членами (УПС) про приєднання Республіки Болгарія і Румунії до УПС	27.03.2007	01.09.2008
24.	Угода між Україною і Європейським Союзом про визначення загальної схеми участі України в операціях Європейською Союзом із врегулювання криз	13.06.2005	Діє з: 01.05.2008
25.	Угода між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб	18.06.2007	н.ч. 01.01.2008
26.	Угода між Україною та Європейським Співтовариством про спрощення оформлення віз	18.06.2007	н.ч. 01.01.2008
27.	Угода про фінансування (EUBAM)	Укр: 02.07.08р. ЄС: 25.08.08р.	Діє з: 25.08.2008
28.	Угода про фінансування (Twinning)	Укр: 02.07.08р. ЄС: 25.08.08р.	Діє з: 25.08.2008
29.	Угода про фінансування програми «Підтримка впровадження Енергетичної стратегії України »	Укр: 19.09.08 ЄСпівтов.: 29.09.08	Діє з: 29.09.2008
30.	Угода про позику (Проект розвитку міської інфраструктури) між Україною та МБРР	26.05.08	18.10.08
31.	Угода про позику (Проект модернізації державних фінансів) між Україною та Міжнародним банком реконструкції та розвитку	25.03.2008	23.10.2008
32.	Угода про Позику (Третя Позика на політику розвитку) між Україною та МБРР	22.12.2008р.	23.12.2008р.
33.	Меморандум про взаєморозуміння стосовно сприяння нагальним цивільним транскордонним перевезенням від 13 вересня 2006 року	06.10.08	06.10.08
34.	Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством оборони України, Міністерством оборони Угорської Республіки та Штабом Верховного Головнокомандувача Об'єднаних Збройних Сил НАТО в Європі стосовно обміну даними про повітряну обстановку між командним пунктом повітряного командування „Захід” (м.Львів,	13.06.2008	13.06.2008

	Україна) та Центром управління та оповіщення (м.Веспрем, Угорська Республіка)		
35.	Конвенція МОП № 150 про адміністрацію праці: роль, функції та організація, прийнята на 64 сесії Генеральної конференції МОП		25.07.2008
36.	Угода про Міжнародні перевезення швидкопсувних харчових продуктів та про спеціальні транспортні засоби, які призначені для цих перевезень (УПШ)		25.07.2008
37.	Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей	(Гаага)	01.02.2008
38.	Конвенція про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання	(Гаага)	01.08.2008
39.	Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Радою Європи стосовно заснування в Україні офісу Ради Європи та його правового статусу	06.11.2006	21.05.08
40.	Європейська конвенція про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів	24.01.06	31.10.2008
41.	Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми, вчинену 20 травня 1980 року	24.01.2006	01.11.2008

**ПЕРЕЛІК ДВОСТОРОННІХ МІЖНАРОДНИХ ДОКУМЕНТІВ,
ПІДПИСАНИХ У 2008 РОЦІ**

№	Назва документа	Дата підписання	Тип документа
1.	Угода між Міністерством транспорту та зв'язку України та Федеральним міністерством транспорту, інновацій і технологій Республіки Австрія про співробітництво в галузі транспортної інфраструктури та обміну технологіями	15.07.08	Міжвідомча
2.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Азербайджанської Республіки про співробітництво в галузі інформатизації та інформаційних технологій	22.05.08	Міжурядова
3.	Угода між Урядом України та Урядом Азербайджанської Республіки у сфері розвитку державної служби	22.05.08	Міжурядова
4.	Програма співробітництва в галузі молодіжної політики і спорту між Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту і Міністерством молоді та спорту Азербайджанської Республіки на 2008-2009 роки	22.05.08	Міжвідомча
5.	Протокол про співробітництво між Міністерством культури і туризму України та Міністерством культури і туризму Азербайджанської Республіки на 2008-2012 роки	22.05.08	Міжвідомчий
6.	Меморандум про взаєморозуміння між Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку України та Державним комітетом з цінних паперів при Президенті Азербайджанської Республіки	22.05.08	Міжвідомчий
7.	Декларація про дружбу та стратегічне партнерство між Україною та Азербайджанською Республікою	22.05.08	Міждержавний
8.	Угода між КМУ та Урядом Республіки Албанія про взаємну охорону секретної інформації	05.02.08	Міжурядова
9.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Алжирської Народної Демократичної Республіки про військово-технічне співробітництво	07.04.08	Міжурядова
10.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Алжирської Народної Демократичної Республіки про охорону інформації з обмеженим доступом	07.04.08	Міжурядова
11.	Договір між Україною та Антигуа і Барбудом про взаємну правову допомогу у кримінальних справах	17.04.08	Міждержавний
12.	Угода про наукову, технологічну та логістичну співпрацю в сфері дослідження Антарктики між Національним антарктичним науковим центром Міністерства освіти і науки України та Національним управлінням Антарктики Міністерства закордонних справ, міжнародної торгівлі та культури Аргентинської Республіки	19.06.08	Міжвідомча
13.	Меморандум про взаєморозуміння між	29.01.08	Міжвідомчий

	Міністерством закордонних справ України та Міністерством закордонних справ Королівства Бахрейн		
14.	Угода про розвиток перевезень вантажів у напрямку Балтійське море – Чорне море між Міністерством транспорту і комунікацій Литовської Республіки, Міністерством транспорту і комунікацій Республіки Білорусь та Міністерством транспорту і зв'язку України	12.05.08	Міжвідомча
15.	Угода між Державним комітетом України у справах національностей та релігій та Уповноваженим у справах релігій та національностей Ради Міністрів Республіки Білорусь про співробітництво	04.06.08	Міжвідомча
16.	Протокол між Фондом державного майна України і Державним комітетом з майна Республіки Білорусь про внесення змін до Протоколу між Фондом державного майна України і Міністерством з управління державним майном і приватизації Республіки Білорусь про взаємне визнання прав власності Республіки Білорусь на майно Овруцького каменедробильного заводу, розташованого в с. Бондарі Овруцького району Житомирської області (Україна), від 31 серпня 1995 року	08.07.08	Міжвідомча
17.	Меморандум про співробітництво між Конституційним судом України та Конституційним судом Республіки Білорусь	22.07.08	Міжвідомчий
18.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Болгарія про військово-технічне співробітництво	12.12.08	Міжурядова
19.	Меморандум про порозуміння між Генеральною прокуратурою України і Прокуратурою Боснії та Герцеговини у боротьбі в сфері запобігання та подолання усіх форм тяжких злочинів, зокрема міжнародної та транснаціональної організованої злочинності та корупції, відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, військових злочинів, злочинів проти людства, геноциду і цінностей, які захищені міжнародним правом	03.04.08	Міжвідомчий
20.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Радою Міністрів Боснії і Герцеговини про повітряне сполучення	24.06.08	Міжурядова
21.	Меморандум про взаєморозуміння про науково-технічне співробітництво у сфері метрології між Державним комітетом України з питань технічного регулювання та споживчої політики та Національним інститутом метрології, стандартизації та промислової якості Федеративної Республіки Бразилія	06.06.08	Міжвідомча

22.	Меморандум про наміри між Державним комітетом рибного господарства України і Акціонерною суднобудівельною компанією Vungtau Shipbuilding Industry Business Group Соціалістичної Республіки В'єтнам	06.03.08	Міжвідомчий
23.	Меморандум про наміри між Державним комітетом рибного господарства України і Міністерством сільського господарства та сільського розвитку Соціалістичної Республіки В'єтнам	04.03.08	Міжвідомчий
24.	Меморандум про співробітництво між Генеральною прокуратурою України та Верховною Народною Прокуратурою Соціалістичної Республіки В'єтнам	03.10.08	Міжвідомчий
25.	Меморандум про взаєморозуміння між Державним комітетом фінансового моніторингу України та Центром фінансового моніторингу Центрального банку Республіки Вірменія щодо співробітництва у сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму	07.03.08 12.03.08	Міжвідомчий
26.	Угода про співробітництво між Генеральною прокуратурою України та Генеральною прокуратурою Республіки Вірменія	13.11.08	Міжвідомчий
27.	Протокол про двосторонні консультації між МЗС України та МЗС Республіки Гана	13.05.08	Міжвідомчий
28.	Рамкова Угода між Урядом України і Урядом Арабської Республіки Єгипет про співробітництво у сфері дослідження та використання космічного простору в мирних цілях	10.04.08	Міжурядова
29.	Протокол між Міністерством культури і туризму України та Міністерством закордонних справ Держави Ізраїль про надання у тимчасове використання настінних розписів Бруно Шульца	28.02.08	Міжвідомчий
30.	Протокол між МВС України та Міністерством внутрішньої безпеки Держави Ізраїль про реалізацію Угоди про співробітництво у сфері попередження злочинів та правоохоронній діяльності між Урядом України та Урядом Держави Ізраїль на 2008-2009 роки	16.07.08	Міжвідомчий
31.	Угода між Міністерством транспорту та зв'язку України та Федеральним міністерством транспорту, інновацій і технологій Республіки Австрія про співробітництво в галузі транспортної інфраструктури та обміну технологіями	15.07.08	Міжвідомча
32.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Азербайджанської Республіки про співробітництво в галузі інформатизації та інформаційних технологій	22.05.08	Міжурядова
33.	Угода між Урядом України та Урядом Азербайджанської Республіки у сфері розвитку державної служби	22.05.08	Міжурядова

34.	Програма співробітництва в галузі молодіжної політики і спорту між Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту і Міністерством молоді та спорту Азербайджанської Республіки на 2008-2009 роки	22.05.08	Міжвідомча
35.	Протокол про співробітництво між Міністерством культури і туризму України та Міністерством культури і туризму Азербайджанської Республіки на 2008-2012 роки	22.05.08	Міжвідомчий
36.	Меморандум про взаєморозуміння між Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку України та Державним комітетом з цінних паперів при Президенті Азербайджанської Республіки	22.05.08	Міжвідомчий
37.	Декларація про дружбу та стратегічне партнерство між Україною та Азербайджанською Республікою	22.05.08	Міждержавний
38.	Угода між КМУ та Урядом Республіки Албанія про взаємну охорону секретної інформації	05.02.08	Міжурядова
39.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Алжирської Народної Демократичної Республіки про військово-технічне співробітництво	07.04.08	Міжурядова
40.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Алжирської Народної Демократичної Республіки про охорону інформації з обмеженим доступом	07.04.08	Міжурядова
41.	Договір між Україною та Антигуа і Барбудом про взаємну правову допомогу у кримінальних справах	17.04.08	Міждержавний
42.	Угода про наукову, технологічну та логістичну співпрацю в сфері дослідження Антарктики між Національним антарктичним науковим центром Міністерства освіти і науки України та Національним управлінням Антарктики Міністерства закордонних справ, міжнародної торгівлі та культури Аргентинської Республіки	19.06.08	Міжвідомча
43.	Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством закордонних справ України та Міністерством закордонних справ Королівства Бахрейн	29.01.08	Міжвідомчий
44.	Угода про розвиток перевезень вантажів у напрямку Балтійське море – Чорне море між Міністерством транспорту і комунікацій Литовської Республіки, Міністерством транспорту і комунікацій Республіки Білорусь та Міністерством транспорту і зв'язку України	12.05.08	Міжвідомча
45.	Угода між Державним комітетом України у справах національностей та релігій та Уповноваженим у справах релігій та національностей Ради Міністрів Республіки Білорусь про співробітництво	04.06.08	Міжвідомча
46.	Протокол між Фондом державного майна України і Державним комітетом з майна Республіки Білорусь про внесення змін до Протоколу між Фондом державного майна України і Міністерством з управління державним майном і приватизації	08.07.08	Міжвідомча

	Республіки Білорусь про взаємне визнання прав власності Республіки Білорусь на майно Овруцького каменедробильного заводу, розташованого в с. Бондарі Овруцького району Житомирської області (Україна), від 31 серпня 1995 року		
47.	Меморандум про співробітництво між Конституційним судом України та Конституційним судом Республіки Білорусь	22.07.08	Міжвідомчий
48.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Болгарія про військово-технічне співробітництво	12.12.08	Міжурядова
49.	Меморандум про порозуміння між Генеральною прокуратурою України і Прокуратурою Боснії та Герцеговини у боротьбі в сфері запобігання та подолання усіх форм тяжких злочинів, зокрема міжнародної та транснаціональної організованої злочинності та корупції, відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, військових злочинів, злочинів проти людства, геноциду і цінностей, які захищені міжнародним правом	03.04.08	Міжвідомчий
50.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Радою Міністрів Боснії і Герцеговини про повітряне сполучення	24.06.08	Міжурядова
51.	Меморандум про взаєморозуміння про науково-технічне співробітництво у сфері метрології між Державним комітетом України з питань технічного регулювання та споживчої політики та Національним інститутом метрології, стандартизації та промислової якості Федеративної Республіки Бразилія	06.06.08	Міжвідомча
52.	Меморандум про наміри між Державним комітетом рибного господарства України і Акціонерною суднобудівельною компанією Vungtau Shipbuilding Industry Business Group Соціалістичної Республіки В'єтнам	06.03.08	Міжвідомчий
53.	Меморандум про наміри між Державним комітетом рибного господарства України і Міністерством сільського господарства та сільського розвитку Соціалістичної Республіки В'єтнам	04.03.08	Міжвідомчий
54.	Меморандум про співробітництво між Генеральною прокуратурою України та Верховною Народною Прокуратурою Соціалістичної Республіки В'єтнам	03.10.08	Міжвідомчий
55.	Меморандум про взаєморозуміння між Державним комітетом фінансового моніторингу України та Центром фінансового моніторингу Центрального банку Республіки Вірменія щодо співробітництва у сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню	07.03.08 12.03.08	Міжвідомчий

	тероризму		
56.	Угода про співробітництво між Генеральною прокуратурою України та Генеральною прокуратурою Республіки Вірменія	13.11.08	Міжвідомчий
57.	Протокол про двосторонні консультації між МЗС України та МЗС Республіки Гана	13.05.08	Міжвідомчий
58.	Рамкова Угода між Урядом України і Урядом Арабської Республіки Єгипет про співробітництво у сфері дослідження та використання космічного простору в мирних цілях	10.04.08	Міжурядова
59.	Протокол між Міністерством культури і туризму України та Міністерством закордонних справ Держави Ізраїль про надання у тимчасове використання настінних розписів Бруно Шульца	28.02.08	Міжвідомчий
60.	Протокол між МВС України та Міністерством внутрішньої безпеки Держави Ізраїль про реалізацію Угоди про співробітництво у сфері попередження злочинів та правоохоронній діяльності між Урядом України та Урядом Держави Ізраїль на 2008-2009 роки	16.07.08	Міжвідомчий
61.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом ФРН про фінансове співробітництво (асигнування 2006 року)	26.03.08	Міжурядовий
62.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Норвегія про спрощення оформлення віз	13.02.08	Міжурядовий
63.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Норвегія про реадмісію осіб	13.02.08	Міжурядовий
64.	Спільна заява міністрів закордонних справ України та Республіки Парагвай	11.02.08	Міждержавний
65.	Угода між Урядом України та Урядом Республіки Парагвай про торговельно-економічне співробітництво	12.02.08	Міжурядовий
66.	Угода між Міністерством охорони здоров'я України та Міністром здоров'я Республіки Польща про співробітництво в галузі охорони здоров'я	14.03.08	Міжвідомчий
67.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про співробітництво під час організації фінального турніру Чемпіонату Європи з футболу УЄФА Євро 2012	28.03.08	Міжурядовий
68.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про правила місцевого прикордонного руху	28.03.08	Міжурядовий
69.	Угода про співробітництво у сфері розвитку державної служби і адміністративної реформи між Головним управлінням державної служби України та Головою Канцелярії Прем'єр-міністра Республіки Польща	28.03.08	Міжвідомчий
70.	Декларація щодо утворення Українсько-Польського європейського університету	28.03.08	Міжвідомчий

71.	Протокол про наміри Прем'єр-міністрів України та Республіки Польща щодо взаємодії з метою вдосконалення системи інституційного забезпечення європейської інтеграції України	28.03.08	Міжурядовий
72.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про співробітництво в галузі інформації	19.09.08	Міжурядовий
73.	Угода про співробітництво між Державним комітетом архівів України і Генеральною дирекцією державних архівів Республіки Польща в галузі архівної справи	17.10.08	Міжвідомча
74.	Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про внесення змін до Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про правила місцевого прикордонного руху, підписаної 28 березня 2008 року в м.Києві	22.12.08	Міжурядовий
75.	Угода між Україною та Португальською Республікою про співробітництво у сфері боротьби зі злочинністю	24.06.08	Міждержавний
76.	Угода між Україною та Португальською Республікою про військове співробітництво	24.06.08	Міждержавний
77.	Угода між Україною та Португальською Республікою про повітряне сполучення	24.06.08	Міждержавний
78.	Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом РФ про поставки товарів за виробничою кооперацією в 2008 році	28.04.08	Міжурядовий
79.	Протокол між Адміністрацією Державної прикордонної служби України, Державною митною службою України і Федеральною службою безпеки Російської Федерації, Федеральною митною службою Російської Федерації про режим роботи пунктів пропуску через державний кордон між Україною і Російською Федерацією	25.04.08	Міжвідомча
80.	Протокол між Державною митною службою України і Федеральною митною службою (ФМС Росії) щодо організації обміну попередньою інформацією про товари та транспортні засоби, які переміщуються через митний кордон України і Російської Федерації	11.11.08	Міжвідомчий
81.	Протоколу про співробітництво в галузі освіти між Міністерством освіти і науки України та Міністерством освіти, досліджень та молоді Румунії на 2008-2009, 2009-2010 та 2010-2011 навчальні роки	18.07.08	Міжвідомчий
82.	Протокол консультацій між МЗС України та МЗС Румунії	18.07.08	Міжвідомчий
83.	Угода між Урядом України та Урядом Королівства Саудівська Аравія про сприяння та взаємний захист інвестицій	09.04.08	Міжурядовий

84.	Меморандум про взаєморозуміння між Державним комітетом фінансового моніторингу України та Комісією по боротьбі з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму Сирійської Арабської Республіки щодо співробітництва в сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму	19.09.08 29.09.08	Міжвідомчий
85.	Договір між Україною та Сирійською Арабською Республікою про правові відносини і взаємну правову допомогу в цивільних і кримінальних справах	09.10.08	Міждержавний
86.	Меморандум про порозуміння між Урядом України та Урядом Сирійської Арабської Республіки щодо співробітництва в сфері житлового будівництва	09.10.08	Міжурядовий
87.	Меморандум про порозуміння між Урядом України та Урядом Сирійської Арабської Республіки щодо співробітництва в сфері водопостачання та водовідведення	09.10.08	Міжурядовий
88.	Протокол між Державною митною службою України та Митною адміністрацією Сирійської Арабської Республіки про порядок взаємодії з питань обміну даними митної статистики взаємної торгівлі	09.10.08	Міжвідомчий
89.	Угода між Україною та Словацькою Республікою про місцевий прикордонних рух	30.05.08	Міждержавний
90.	Угода між Україною та Республікою Словенія про обмін та взаємну охорону інформації з обмеженим доступом	04.06.08	Міждержавний
91.	Угода про співробітництво у сфері розвитку між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Словенія	04.06.08	Міжурядовий
92.	Угода про торговельне та інвестиційне співробітництво між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки	28.03.08 01.04.08	Міжурядовий
93.	Рамкова угода між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про співробітництво в дослідженні та використанні космічного простору в мирних цілях	31.03.08	Міжурядовий
94.	Протокол № 5 до Меморандуму про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом США щодо допомоги з правоохоронних питань від 9 грудня 2002 року	14.03.08	Міжурядовий
95.	Угода між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Сполучених Штатів Америки про навчання в рамках програми льотної підготовки майбутніх командирів	24.04.08	Міжвідомчий
96.	Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки	10.11.08	Міжурядовий
97.	Хартія Україна – США про стратегічне партнерство	19.12.08	Міждержавний
98.	Меморандум про співробітництво між Міністерством палива та енергетики України та Міністерством енергетики та промисловості	07.03.08	Міжвідомчий

	Республіки Таджикистан		
99.	Меморандум про співробітництво між Міністерством промислової політики України та Міністерством енергетики та промисловості Республіки Таджикистан	07.03.08	Міжвідомчий
100.	Протокол до Плану дій України – Таджикистан на 2008-2009 рр. про розвиток співробітництва у галузі кольорової металургії та транспорту між Міністерством промислової політики України та Міністерством енергетики та промисловості Республіки Таджикистан	07.03.08	Міжвідомчий
101.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Таджикистан про повітряне сполучення	07.03.08	Міжурядовий
102.	Угода між Міністерством регіонального розвитку та будівництва України та Агентством з будівництва та архітектури при Уряді Республіки Таджикистан про порядок взаємного визнання державних ліцензій на здійснення будівельної діяльності, що видаються ліцензійними органами України та Республіки Таджикистан	07.03.08	Міжвідомчий
103.	Спільна заява Президента України В.Ющенко і Президента Республіки Таджикистан Е.Рахмона	07.03.08	Міждержавний
104.	План дій Україна–Республіка Таджикистан на 2008-2009 рр.	07.03.08	Міждержавний
105.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Таджикистан про співробітництво в галузі культури і мистецтва	04.12.08	Міжурядовий
106.	Угода між Міністерством аграрної політики України та Міністерством сільського господарства Республіки Таджикистан про співробітництво в галузі агропромислового комплексу	04.12.08	Міжвідомчий
107.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Таджикистан про співробітництво в галузі фізичного виховання та спорту	04.12.08	Міжурядовий
108.	Спільна заява Президента України В.Ющенко та Президента Республіки Таджикистан Е.Рахмон	04.12.08	Міждержавний
109.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Таджикистан про співробітництво в галузі туризму	04.12.08	Міжурядовий
110.	Меморандум про взаєморозуміння між Державним комітетом фінансового моніторингу України та Радою з протидії відмиванню коштів (РПВК), підрозділом фінансової розвідки Республіки Філіппіни щодо співробітництва в сфері обміну фінансовою інформацією, пов'язаною з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму	24.10.07 12.03.08	Міжвідомчий
111.	Дорожня карта двосторонніх відносин Україна-Франція на період 2008-2009 років	07.07.08	Міждержавний
112.	Програма співробітництва у галузі культури між Міністерством культури і туризму України та	08.09.08	Міжвідомчий

	Міністерством культури Республіки Хорватія на 2008-2010 роки		
113.	Протокол між Урядом України та Урядом Чеської Республіки про внесення змін до Угоди між Урядом України та Урядом Чеської Республіки про сприяння та взаємний захист інвестицій, підписаної 17 березня 1994 року в м. Празі	16.09.08	Міжурядовий
114.	Угода про міжвідомче співробітництво між Генеральною прокуратурою України та Прокуратурою Республіки Чилі	03.10.08	Міжвідомчий
115.	Меморандум про порозуміння між Міністерством охорони навколишнього природного середовища України та Шведською агенцією охорони довкілля про співробітництво у галузі охорони навколишнього природного середовища	21.11.08	Міжвідомчий
116.	Меморандум про взаєморозуміння між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Швеція щодо співробітництва в енергетичній сфері	21.11.08	Міжурядовий
117.	Меморандум між Урядом України і Урядом Японії про співпрацю з впровадження Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та Кіотського протоколу до неї відповідно до Статей 6 і 17 Кіотського протоколу	14.07.08	Міжурядовий
118.	Зміни до Кредитної угоди для проекту розвитку Державного міжнародного порту „Бориспіль” між Японським банком міжнародного співробітництва та КМУ від 29.03.05	10.08.08	Міжурядовий
119.	Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством праці та соціальної політики України та Міжнародною організацією праці щодо програми гідної праці на 2008-2011 рр.	09.06.08	Міжвідомчий
120.	А) Спільна заява щодо каспійсько-чорноморсько-балтійського енергетичного транзитного простору В) Спільна заява відносно Євро-азійського нафтотранспортного коридору (документи Енергетичного саміту, м. Київ, 23.05.2008)	23.05.08	Міждержавний
121.	Лист-зобов'язання для підписки на акції зі збільшення капіталу Чорноморського банку реконструкції та розвитку	15.07.08 01.08.08	Міждержавний
122.	Угода про позику (Проект модернізації державних фінансів) між Україною та Міжнародним банком реконструкції та розвитку	25.03.08	Міждержавний
123.	Угода про Позику (Третя Позика на політику розвитку) між Україною та Міжнародним банком реконструкції та розвитку	22.12.08	Міждержавний
124.	Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та ЄБРР щодо проведення щорічних зборів Ради керуючих ЄБРР у місті Києві	31.01.08	Міжурядовий
125.	Кредитною угодою (Проект будівництва високовольтної повітряної лінії 750 кВ Рівненська	28.02.08	Міждержавний

	АЕС - Київська) між Україною та Європейським банком реконструкції та розвитку		
126.	Додатковий протокол до Меморандуму про взаєморозуміння між Урядом України і Організацією Північноатлантичного договору (НАТО) в Україні щодо заснування Центру інформації та документації НАТО в Україні	04.04.08	Міжурядовий
127.	Додатковий протокол до Меморандуму про взаєморозуміння між Урядом України і Організацією Північноатлантичного договору (НАТО) щодо призначення офіцерів зв'язку НАТО в Україні	04.04.08	Міжурядовий
128.	Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством оборони України, Міністерством оборони Угорської Республіки та Штабом Верховного Головнокомандувача Об'єднаних Збройних Сил НАТО в Європі стосовно обміну даними про повітряну обстановку між командним пунктом повітряного командування „Захід” (м.Львів, Україна) та Центром управління та оповіщення (м.Веспрем, Угорська Республіка)	13.06.08	Міжвідомчий
129.	Протокол про збереження та стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття до Рамкової конвенції із захисту та сталого розвитку Карпат	19.06.08	Міжурядовий
130.	Угода між Урядом України та Європейським космічним агентством щодо співробітництва у використанні космічного простору в мирних цілях	25.01.08	Міжурядовий
131.	Меморандум про взаєморозуміння між Кабінетом Міністрів України та Організацією з безпеки і співробітництва в Європі щодо проекту ОБСЄ – Україна стосовно утилізації запасів меланжу (компонента рідкого ракетного палива)	27.07.07 05.03.08	Міжурядовий
132.	Угода (у формі обміну листами) між Урядом України та Європейською Комісією про експортне мито	01.04.08	Міжурядовий
133.	Протокол до Угоди про співробітництво між Урядами держав-учасниць ГУУАМ у сфері боротьби з тероризмом, організованою злочинністю та іншими небезпечними видами злочинів від 20 липня 2002 року	04.12.08	Міжурядовий

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ГУМЕНЮК БОРИС ІВАНОВИЧ - ректор Дипломатичної академії України при МЗС України, Надзвичайний і Повноважний Посол України, доктор історичних наук, професор.

ГОНЧАР МИХАЙЛО МИХАЙЛОВИЧ – керівник енергетичних програм Центру НОМОС.

МАНЖОЛА ВОЛОДИМИР АНДРІЙОВИЧ – завідувач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор історичних наук, професор.

МОВЧАН ВЕРОНІКА МИКОЛАЇВНА - директор з наукової роботи Інституту економічних досліджень та політичних консультацій.

НИКОНЕНКО ОЛЕКСАНДР МИКОЛАЙОВИЧ - директор контролю департаменту над озброєннями та військово-технічного співробітництва МЗС України.

ПАЛІЙ ОЛЕКСАНДР АНДРІЙОВИЧ – провідний співробітник Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України, кандидат політичних наук.

ПЕРЕПЕЛИЦЯ ГРИГОРІЙ МИКОЛАЙОВИЧ - директор Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України, професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор політичних наук.

ПОТЄХІН ОЛЕКСАНДР ВОЛОДИМИРОВИЧ – директор Центру миру, конверсії та зовнішньої політики України, доктор історичних наук.

ТОДОРОВ ІГОРЬ ЯРОСЛАВОВИЧ – доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Донецького національного університету, доктор історичних наук, доцент

ШУМИЛО ОЛЬГА ІГОРІВНА – директор Міжнародного центру перспективних досліджень, магістр Лондонської школи економіки.